

Nr
75

cena
55 zł
(w tym 5% VAT)

PIENIĄDZE i WIĘZ

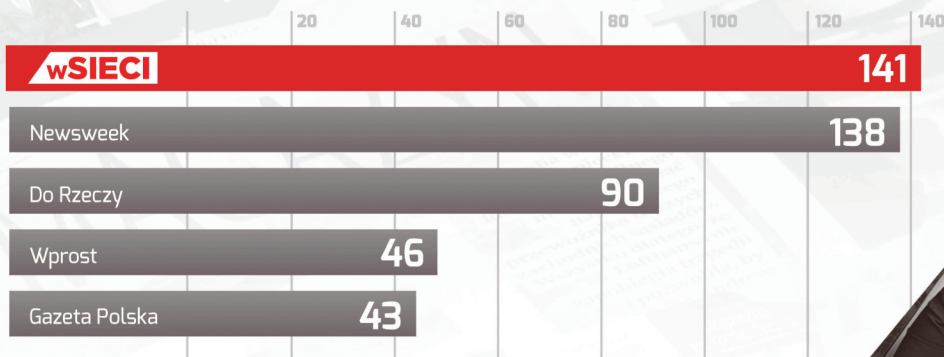
KWARTALNIK NAUKOWY ROK XX NUMER 2 (75) LATO 2017 ROK

ISSN 1506-7513

SPÓŁDZIELCZY **INSTYTUT NAUKOWY**

www.p-i-w.edu.pl • www.sin.edu.pl

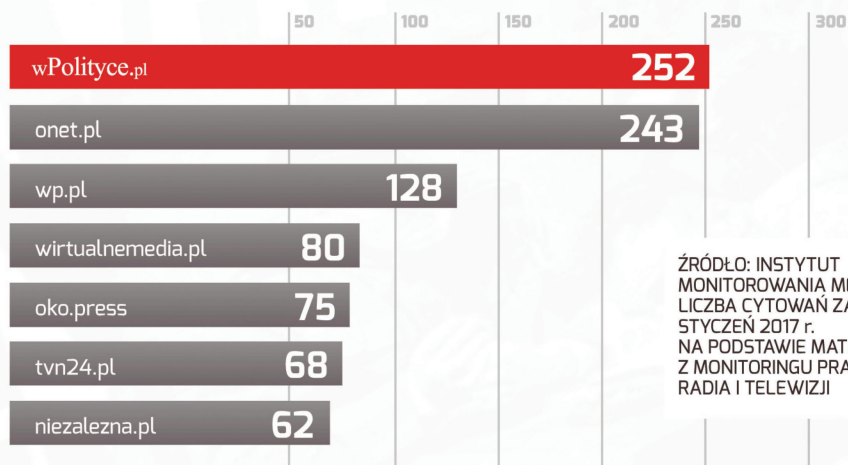

Najbardziej opiniotwórcze tygodniki

NAJBARDZIEJ OPINIOTWÓRCZE MEDIA W POLSCE

Najbardziej opiniotwórcze portale internetowe

ŹRÓDŁO: INSTYTUT MONITOROWANIA MEDIÓW
LICZBA CYTOWAŃ ZA STYCZEŃ 2017 r.
NA PODSTAWIE MATERIAŁÓW Z MONITORINGU PRASY, RADIA I TELEWIZJI

PIENIĄDZE i WIĘŹ

KWARTALNIK NAUKOWY POŚWIĘCONY PROBLEMATYCE
EKONOMICZNEJ, PRAWNEJ I SPOŁECZNEJ

ROK XX NUMER 2 (75) LATO 2017

ISSN 1506-7513

RADA PROGRAMOWA:

prof. dr hab. **Adam Jedliński** – przewodniczący
dr **Piotr Grabowski** (Politechnika Częstochowska)
prof. dr hab. **Eugeniusz Gostomski** (Uniwersytet
Gdański)
dr **Agata Czarnecka** (Uniwersytet Mikołaja
Kopernika)
dr **Jerzy Jankowski** (Krajowa Rada Spółdzielcza)
dr **Tomasz Michałowski** (Uniwersytet Gdański)
dr **Marek Szturo** (Uniwersytet Warmińsko-Mazur-
ski)

INTERNATIONAL BOARD:

dr **Nasir Iqbal** (Pakistan)
prof. **Rytis Krušinskas** (Litwa)
dr **Olive McCarthy** (Irlandia)
dr **Edward J. O'Boyle** (USA)
dr **Lina Sinevičienė** (Litwa)
dr **Mykoła Vaschenko** (Ukraina – Polska)
prof. **Svitłana Zapara** (Ukraina)

Redakcja:

Janusz Ossowski – redaktor naczelny
(dyrektor Spółdzielczego Instytutu Naukowego)
prof. dr hab. **Grażyna Ancyparowicz**
prof. zw. dr hab. **Henryk Cioch**
Wiktor Kamiński
dr **Tomasz Kątownski**
Joanna Ossowska (sekretarz)
prof. zw. dr hab. **Elżbieta Ostrowska**
Krystyna Bieniewska (redakcja językowa)
Andrzej Kozakowski (skład, redakcja techniczna,
szata graficzna)

Okładka: Auguste-Xavier Leprince, *Żniwa*
Źródło: Web Gallery of Art, Węgry (www.wga.hu)

Prenumerata roczna 220 zł, cena za jeden zeszyt
55 zł (w tym 5% VAT)
Nakład 130 egz.
Konto Wydawcy: Raiffeisen Bank
05 1750 1325 0000 0000 1303 1843

Liczba punktów do oceny parametrycznej jednostek
naukowych – 5

Kwartalnik jest indeksowany w
THE CENTRAL EUROPEAN JOURNAL
OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

Wersja pierwotna czasopisma jest wersją papierową

Wydawca:

SPÓŁDZIELCZY INSTYTUT NAUKOWY

Adres redakcji:

Spółdzielczy Instytut Naukowy G. Bierecki sp. j.
ul. Władysława IV 22, 81-743 Sopot
tel. 58 550 97 50, fax 58 550 96 90

e-mail: redakcja_piww@skok.pl
piw.redakcja@gmail.com
p-i-w.edu.pl sin.edu.pl

Okładka: Auguste-Xavier Leprince, *Żniwa*

Źródło: Web Gallery of Art, Węgry (www.wga.hu).

Spis treści

IDEE

Społeczne funkcje spółdzielczości w myśli ekonomicznej Franciszka Stefczyka na podstawie wybranych publikacji	
Jerzy Jankowski	7
Biblioteka Myśli Spółdzielczej (43): O spółdzielczości mniejszości narodowych II RP: spółdzielczość żydowska	
Janusz Ossowski	15
Spółdzielczość żydowska w Polsce	
Abraham Prowalski	17

PROBLEMY ZARZĄDZANIA

Wskaźniki giełdowe P/BV oraz P/E jako kryterium inwestycyjne na przykładzie spółek z indeksu WIG20	
Wojciech Świder	49
Funkcjonowanie organów spółek akcyjnych zarządzających portami morskimi o podstawowym znaczeniu dla gospodarki narodowej. Problematyka administracyjnoprawna – ocena skutków regulacji ustawowych ex post	
Piotr Nazaruk	61
Analiza propozycji zmian w przepisach prawa spółdzielczego w latach 2009–2015	
Jerzy Jankowski	67
Odpowiedzialność materialna pracowników zatrudnionych na podstawie umowy o pracę oraz osób zatrudnionych na podstawie umów cywilnoprawnych	
Piotr Kotarski, Cezary A. Małozieć, Mateusz P. Szerkus	73
Elektroniczna forma aktywności członków spółdzielni mieszkaniowych – analiza wybranych zagrożeń	
Jerzy Jankowski	82

BADANIA – OPINIE – POGLĄDY

Spółdzielnia europejska (CCE) w świetle międzynarodowych zasad spółdzielczych	
Dominik Bierecki	87
Podatność Unii Gospodarczej i Walutowej na szoki asymetryczne	
Eugeniusz Gostomski, Tomasz Michałowski	105

Wpływ globalizacji i regionalizacji na skuteczność polityki makroekonomicznej w zakresie rynku pracy	
Adam Damrath	116
Potrzeba dostosowania strukturalnego Afryki. Strukturalne programy dostosowawcze	
Paulina Uścianowska	126

DODATEK

Streszczenia artykułów	135
Twórcy i współpracownicy kwartalnika	139
ENGLISH SUMMARIES	pages I–VII
Wymogi edytorskie tekstów nadsyłanych do kwartalnika	VIII

IDEE

Społeczne funkcje spółdzielczości w myśli ekonomicznej Franciszka Stefczyka na podstawie wybranych publikacji

**Jerzy
Jankowski**

---

dr **Jerzy Jankowski**
Przewodniczący
Zgromadzenia
Ogólnego Krajowej
Rady Spółdzielczej,
Prezes Zarządu Związku
Rewizyjnego Spółdzielni
Mieszkaniowych RP,
Członek Rady Naukowej
Spółdzielczego Instytutu
Naukowego w Sopocie,
prawnik

Dr Franciszek Stefczyk należy do grona prekursorów polskiego ruchu spółdzielczego, będąc zarówno teoretykiem, jak i twórcą jej struktur w różnych branżach. W swojej pracy wykorzystywał szeroką wiedzę i umiejętności zdobyte w trakcie studiów historycznych i prawniczych, a także w pracy naukowej. Stefczyk był bowiem erudytą i typem naukowca, który jednak potrafił wykorzystywać swoje umiejętności w pracy społecznej, aktywności politycznej i gospodarczej, dostrzegając potrzeby człowieka, a także całego narodu i państwa.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie poglądów Franciszka Stefczyka na rolę i zadania spółdzielczości, jako elementu życia społecznego. W myśli ekonomicznej twórcy systemu kas kredytowych centralne miejsce zajmował człowiek, którego zawsze określał podmiotem całej polityki gospodarczej. Ważnym jej elementem była dla niego spółdzielczość, którą uważał za jeden z najskuteczniejszych sposobów pomocy najsłabszym ekonomicznie warstwom społecznym i ich obrony. Rozwój gospodarczy uzależniał od podniesienia ich poziomu życia, uznając elitaryzm za zgubną cechę całego społeczeństwa polskiego, zarówno w kategoriach historycznych, jak i w warunkach Polski niepodległej. Swoje poglądy na temat społecznych funkcji, jakie powinna spełniać spółdzielczość, zawarł Stefczyk w wielu swoich opracowaniach, referatach i publikacjach o charakterze naukowym oraz popularnym. Do bardziej interesujących należy kilka stosunkowo mało znanych, które powstały w latach 1890–1924, a więc w okresie największej aktywności naukowej i publicystycznej. Dotyczą one spółdzielczości kredytowej¹, roli spółdzielczości rolniczej w Polsce Odrodzonej², miejsca spółdzielczości w rolnictwie³, genezy i kształtowania się spółdzielczości na ziemiach polskich⁴.

---

¹ F. Stefczyk, *O spółkach systemu Raiffeisena*, Kraków 1890.

² Idem, *Zadania spółdzielczości rolniczej w dobie obecnej*, Warszawa 1921.

³ Idem, *Stanowisko spółdzielczości w rolnictwie*, Lwów [b.r.].

⁴ Idem, *Początki i ogólne warunki rozwoju spółdzielczości w Polsce*, Kraków 1925.

Okresem największej aktywności Franciszka Stefczyka, jako praktyka i teoretyka, były lata 1890–1924. Pracował w wielu dziedzinach, wykorzystując doświadczenia i wiedzę zdobytą podczas podróży do Niemiec oraz studiów i badań własnych. Dość szybko stał się znanym i szanowanym działaczem społecznym, gospodarczym i politycznym w Galicji, a w szczególności w okolicach Krakowa, gdzie osiadł po podróżach europejskich. Jako filozof i historyk z wykształcenia, bez reszty poświęcił się tam pracy pedagogicznej w Krajowej Średniej Szkole Rolniczej w Czernichowie, gdzie wykładał w latach 1884–1898⁵. Z aktywnością pedagogiczną łączył aktywność gospodarczą i społeczną. Tam bowiem założył kółko rolnicze, zaszczipiając wśród miejscowej ludności idee spółdzielcze. Natomiast na przełomie 1899 i 1900 roku założył pierwszą kasę pożyczkową typu reiffeisenowskiego⁶. Równoległe z pracą, którą można określić jako organiczną, prowadził badania naukowe, wiele pisał, publikując rozprawy naukowe, jak również popularne, oraz różnego rodzaju poradniki i podręczniki. Prace te miały charakter rozważań nad stosunkami gospodarczo-społecznymi na ziemiach polskich, ze szczególnym uwzględnieniem spółdzielczości, jej roli i znaczeniu w życiu polskiego społeczeństwa, żyjącego zarówno pod zaborami, jak i w niepodległym już państwie.

Spółdzielczości oszczędnościowo-pożyczkowa i jej rola w społeczna

Jedną z najważniejszych prac w dorobku Stefczyka, jednocześnie najobszerniejszą, będącą swego rodzaju fundamentem spółdzielczości kredytowej na ziemiach polskich, jest publikacja pt. *O spółkach systemu Raiffeisena*. Już we *Wstępie* zawarte są niezwykle cenne i bogate informacje, które ukazują okoliczności narodzin oraz rozwoju spółdzielczości kredytowej, jako narzędzia pomocy najniżej sytuowanym i najsłabszym ekonomicznie. W Galicji stanowiło to wyjątkowo palący problem ekonomiczny i społeczny, ponieważ była najbardziej zacofanym gospodarczo spośród trzech zaborów, gdzie dominowało słabe, biedne i rozdrobnione rolnictwo. Chłopi żyjący w takich warunkach byli zwykle narażeni na konieczność

zaciągania pożyczek na lichwiarskich warunkach⁷. Stworzenie korzystnych warunków oszczędzania i pozyskiwania pieniędzy, np. na zakup narzędzi, ziarna siewnego lub zwierząt, był wg Stefczyka narzędziem udzielania pomocy biedocie, ale także pobudzania gospodarki i aktywizowania wszystkich warstw społecznych⁸. Zderzenie z sytuacją ekonomiczną Galicji i możliwość poznania w sposób bezpośredni jej skutków społecznych nastąpiło w okresie, kiedy mieszkał i pracował w galicyjskiej wsi Czernichów, położonej blisko Krakowa. Choć, jak sam pisał, niegdyś ludność zamieszkująca tamte okolice była dość dobrze sytuowana, to jednak on znalazł się tam w okresie, kiedy te dobre warunki były już wspomnieniem. Bieda miejscowej ludności zmusiła go do działania, co zaowocowało założeniem przez niego w Czernichowie pierwszego kółka rolniczego, a w dalszej kolejności następnych spółdzielni. Spółdzielczość uznawał nie tylko za najskuteczniejszą formę wsparcia najbiedniejszych, ale także tworzenia podstaw ich bytu materialnego, powiązanego z poczuciem stabilizacji ekonomicznej. Spółdzielnie traktował jako niezwykle ważny i skuteczny sposób walki z patologiami społecznymi, hamującymi rozwój ekonomiczny i wyniszczającymi materialnie oraz biologicznie społeczeństwo⁹.

Na rozwój takich efektywnych form gospodarowania potrzebne były jednak środki finansowe, na które ubodzy chłopi nie mogli liczyć w istniejących bankach typu komercyjnego. Stąd też podjęcie przez Stefczyka poszukiwań źródeł możliwie najtańszych i jednocześnie najbezpieczniejszych kredytów. W ten sposób zainteresował się istniejącym wówczas już od kilkudziesięciu lat w Niemczech kasami pożyczkowymi. Podróżując głównie po Westfalii i Nadrenii, zapoznał się z systemem kas Fridricha Wilhelma Raiffeisena.

Rozważania na ten temat rozpoczynają się od przybliżenia genezy i okoliczności narodzin tego systemu kas pożyczkowych na terenie Niemiec. Jak sam pisał, w ówczesnej literaturze przedmiotu można było na ten temat spotkać jedynie niewielkie wzmianki. Brak było obszerniejszej pracy dającej szerszy obraz całego zjawiska. Mówiąc o genezie spółek Raiffeisenowskich,

⁵ Zob. m.in.: *Wielka Księga Spółdzielczości*, t. II, Warszawa 2006, s. 74.

⁶ Ibidem, s. 76; W. Rusiński, *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego*, t. I, Warszawa 1966, s. 89.

⁷ Zob. m.in.: *Historia chłopów polskich*, red. S. Ingot, t. III, Kraków 1980, s. 89–91.

⁸ Zob. m.in.: A. Gurnicz, *Franciszek Stefczyk: życie, poglądy, działalność*, Warszawa 1976, passim; *Historia chłopów*, op. cit., s. 92; F. Stefczyk, *Znamiona i zadania Kas Stefczyka*, Warszawa 1927, s. 47–48.

⁹ Por. S. Wojciechowski, *Ruch spółdzielczy*, Warszawa 1930, passim.

trzeba podkreślić, że – zdaniem Stefczyka – czynnikiem najważniejszym i decydującym o potrzebie tworzenia takiego systemu kredytowania była nędza, w jakiej żyli chłopci. Dodać do tego należy zdeformowany system ekonomiczny, połączony z niekorzystnymi i szkodliwymi wręcz warunkami zaspokajania potrzeb kredytowych przeciętnego gospodarza. W tej analizie jest bardzo wiele podobieństw do sytuacji w ówczesnej Galicji. Zjawiskiem o wyjątkowej szkodliwości, wyniszczającym gospodarczo wieś i całe rolnictwo, była lichwa stosowana w handlu towarami i produktami rolniczymi. Stefczyk wskazywał tu na handel bydłem, który niemal w całości znajdował się w rękach żydowskich. Przeciętny włościanin ze względu na stosunkowo wysokie ceny mógł kupować bydło jedynie na kredyt. Wprowadzenie systemu kas miało uchronić chłopów przed wierzycielami, którzy zwykle żądali spłaty całej pożyczonej sumy.

U podstaw spółek Raiffeisenowskich legły także zasady nauki społecznej Kościoła, która w tamtym okresie dopiero się rodziła, a jej fundamentem stała się encyklika papieża Leona XIII pt. *Rerum novarum* z 1891 r. Stefczyk już wcześniej zaczął bazować na nauce płynącej z Ewangelii i nauczania głoszonego przez Kościół. Na uwagę zasługuje sposób rozumowania Stefczyka w kwestiach społecznych, zwłaszcza niesienia pomocy najbardziej potrzebującym. Jak twierdził, żadna instytucja, choćby w najdoskonalszym kształcie, nie spełni dobrze swojej roli, jeżeli nie będzie oparta na zasadach solidaryzmu społecznego, miłości bliźniego i innych wartościach stawiających na pierwszym miejscu człowieka. Działaniami li tylko administracyjnymi i prawnymi nie dokona się „od ręki” poprawa sytuacji ekonomicznej.

W poglądach Stefczyka czołowe miejsce zajmuje twierdzenie, iż chrześcijańska miłość bliźniego stanowi najważniejsze ogniwo łączące wszystkie spółki. Ma to także łączyć ludzi najuboższych z najuboższymi mieszkańcami danej okolicy czy regionu. Spółki Raiffeisena działają w oparciu o wrażliwość, ofiarność i poświęcenie tych najbogatszych na rzecz biednych. Powinni ewangelicznie „jedni drugim brzemiona nosić”. Spółki pomagające biednym nie mogą powstać bez udziału ludzi bogatych, którzy będą chcieli dzielić się dobrami dla wspólnych korzyści. Celem spółki jest przede wszystkim podnoszenie poziomu materialnego i moralnego swoich

członków i pozyskiwanie pod wspólną gwarancją środków pieniężnych celem udzielania pożyczek oraz gromadzenie i oprocentowywanie oszczędności z pieniędzy nieużytkowanych. Jednocześnie całkowitej krytyce poddawał lichwę, która była stosowana przez każdego bankiera wykorzystującego biednych, gotowych na wszystko, by tylko zdobyć środki na doraźne potrzeby. Cały system kas-spółek, budowany przez Stefczyka, został oparty na innych fundamentalnych zasadach: solidarnej poręki, zasięgu działania jednej spółki, udziałów i dywidend, obrotu funduszami, udzielania kredytów czy obrotu funduszami zgromadzonymi przez spółki.

W swoich rozważaniach Stefczyk wskazywał na istotne różnice pomiędzy spółkami Raiffeisena a stowarzyszeniami Schultzego z Delitzsch. Znajdujemy tu swego rodzaju zestawienie najistotniejszych cech obu form instytucji finansowej. Nie jest to bynajmniej krytyka jednej na rzecz drugiej. Stefczyk pisząc to, dążył do wykazania, iż w warunkach wsi, zwłaszcza polskiej, a tym bardziej galicyjskiej, szczególnie chodzi o system spółek pomagających biednej ludności wiejskiej. Wykazywał, że Raiffeisen stworzył formę instytucji skuteczniej pomagającej właśnie takim ludziom. Potrzebowali oni bowiem kredytów długoterminowych na zakup i rozwój majątku nieruchomego, w tym zwierząt hodowlanych, narzędzi, ziarna etc., który nie jest przedmiotem bezpośredniego obrotu, a w dłuższej perspektywie ma podnieść poziom życia chłopca zaciągającego taki kredyt. Rolnictwo wszak nie przynosi plonów i zysków natychmiast, ich wysokość bowiem jest uzależniona od warunków naturalnych i środowiskowych¹⁰. Podkreślał kwestie związane z decentralizacją spółek omawianego systemu i jednocześnie ich koncentracją w Centralnych Kasach i Patronatach. Stefczyk pokazał bardzo obrazowo cele i zasady funkcjonowania takich kas. W czytelny sposób wyjaśniał, na czym polega efektywność i skuteczność działania spółek w takich strukturach. Dodać należy, że jest to wyjaśnienie problemów, dla współczesnych nam ekonomistów i ludzi zajmujących się gospodarką, dość oczywistych.

Dużo miejsca poświęcał Stefczyk statystyce i rezultatom działalności spółek Raiffeisenowskich. Analiza takich danych dotyczących niemieckich wsi dała mu podstawy do formułowania stwierdzeń o dużej dynamice rozwoju kas. Wprawdzie niemal zawsze stosunek wobec

¹⁰ Por. F. Stefczyk, op. cit., s. 43–44.

nowych instytucji był powściągliwy, jednak zwykle po krótkim czasie nieufność ustępowała i stosunek ludzi był coraz bardziej przychylny. To zaufanie opierano na wiarygodności kas, która była efektem wyników finansowych, wysokości budowanych kapitałów i ich bezpieczeństwa. Rosnące w szybkim tempie liczby członków kas świadczyły o ich ważnej roli i znaczeniu w procesie wewnętrznej integracji lokalnej społeczności. Była ona szczególnie ważna dla obrony ekonomicznych interesów najbardziej zagrożonych.

Stefczyk kreślił ogólny obraz całego systemu, na który składają się liczby członków i samych spółek w kasach oraz w poszczególnych związkach, wysokość kapitałów i wkładów, wskaźniki wzrostu zarówno liczby spółek, jak i złożonych w nich wkładów oszczędnościowych, kapitałów obcych, wkładów na rachunki bieżące etc. Jest to niezwykle cenne źródło do dziejów gospodarczych i społecznych nie tylko samych Niemiec, ale Europy Środkowo-Wschodniej drugiej połowy XIX wieku. Opisał system spółek we Włoszech i w Austrii, przy czym odrębnie ujął Galicję, Śląsk, Czechy, Tyrol i Styrię. Ta charakterystyka pozwala lepiej zrozumieć główne kierunki przemian zachodzących w szczególności na wiejskich terenach wymienionych krajów i regionów. Dużo miejsca i uwagi poświęcał, oprócz kwestii czysto ekonomicznych, sprawom życia duchowego ludności wiejskiej i małomiasteczkowej oraz stanowi moralności i relacji międzyludzkich. Podkreślał mocno fundamentalny cel funkcjonowania systemu spółek Raiffeisena, jakim była walka z patologiami społecznymi, bezdomnością i różnymi nieszczęściami oraz umocnienie zasad moralnych i etycznych wśród ludności dotkniętej biedą. Pomoc materialna miała bowiem służyć budowaniu społeczeństwa i zbiorowości lokalnych odpowiedzialnych za dobro wspólne, swoją wspólnotę, miała kształtować postawy solidaryzmu i wzajemnej pomocy na wypadek nieszczęść i tragedii. Drogowskazem dla spółek w ich działaniu była przede wszystkim nauka Kościoła i treści ewangeliczne.

Zastosowanie takich mechanizmów na ziemiach polskich było dla Stefczyka sposobem na przełamywanie kryzysu i stopniowy rozwój gospodarczy. Tworzenie kas oszczędnościowo-

-pożyczkowych miało nie tylko służyć upowszechnianiu taniego kredytu, ale także budowaniu poczucia wspólnoty i solidarności w społeczeństwie. Wewnętrzna integracja pomaga także w zwalczaniu negatywnych zjawisk społecznych i wzmacnianiu morale, które w okresie zaborów było szczególnie osłabione wśród ludności polskiej. W myśli Stefczyka zdrowe pod względem moralnym społeczeństwo, zdyscyplinowane, mające silne poczucie tożsamości narodowej, przywiązane do swojej historii i kultury jest warunkiem *sine qua non* do budowania silnego państwa. Kluczową rolę w realizowaniu tych zadań przypisywał strukturze spółdzielczej, opierającym się na zasadach współpracy, solidaryzmu i współodpowiedzialności za wspólne dobro¹¹.

Na uwagę zasługuje konkluzja co do celowości i zasadności tworzenia spółek w Galicji, czym oczywiście Stefczyk był najbardziej zainteresowany. Analiza danych statystycznych pozwala sformułować wnioski potwierdzające słuszność całej idei. Jedną z przemawiających za tym przesłanek jest fakt wszechobecnej lichwy na tych obszarach. Biedota wiejska popadała w spiralę zadłużenia, pożyczając na duży procent. Dochodziło do sytuacji, że wierzyciele zabierali na poczet pożyczki narzędzia, a częściej zwierzęta, których wartość wielokrotnie przewyższała kwotę zaciągniętej pożyczki.

Pisząc o działaniu systemu spółek, Stefczyk ujmował te kwestie także przez pryzmat walki o niepodległość Polski i całego narodu. Podkreślał, że nie może społeczeństwo i cały naród skutecznie walczyć o suwerenny byt polityczny, nie mając narzędzi do efektywnej działalności gospodarczej, gdy do tego jest słaby moralnie.

Spółdzielczość rolnicza wobec kwestii społecznych

Budowę spółdzielczości, w tym także spółdzielczości kredytowej, opierał Stefczyk na sektorze rolniczym, któremu w strukturze gospodarczej ziem polskich przypisywał kluczową rolę. W społeczeństwie polskim przeważała ludność wiejska, a rolnictwo było podstawową gałęzią gospodarczą. W planach budowy i dalszego rozwoju państwa nie można było pominąć tego sektora gospodarki oraz środowiska wiejskiego. Dlatego też szczególną rolę przypisywał

¹¹ Niezwykle ważną rolę w budowaniu silnego państwa i społeczeństwa przypisywał także m.in. Stanisław Wojciechowski. Spółdzielczość uważał za element scalający naród silnym poczuciem tożsamości historycznej i kulturowej. Zob. S. Wojciechowski, *Narodowa ideologia spółdzielczości*, Lwów 1928, s. 13 i nast.

Stefczyk spółdzielczości rolniczej, w każdym jej wymiarze. Jej szczególnej roli i zadaniom poświęcił referat pt. *Zadania spółdzielczości rolniczej w dobie obecnej*, jaki wygłosił na Walnym Zgromadzeniu Związku Rewizyjnego Polskich Stowarzyszeń Rolniczych w Warszawie w dniu 27 kwietnia 1921 r.

Zawarł w nim ocenę stanu spółdzielczości rolniczej w Polsce u progu niepodległości. Można powiedzieć nawet, że jest to opis stanu głębokiego rozbicia ziem polskich i całej gospodarki po latach zaborów. Z tekstu owego referatu wyłania się obraz spółdzielczości przeżywającej kryzys i stan stagnacji. To jednak jest, zdaniem autora, następstwem przede wszystkim wielkiej wojny 1914–1918, która zahamowała rozwój gospodarki, w tym spółdzielczości, i zniszczyła w ogromnym stopniu dorobek tego, co powstało do tej pory. Jak pisze: *wojna światowa (...) ruch spółdzielczy wykołajała, pustoszyła i stawiała go wobec groźnych niebezpieczeństw (...)*. Czytając niniejszy tekst, można znaleźć wiele analogii do obecnej sytuacji w ruchu spółdzielczym w Polsce. Oczywiście należy odsunąć m.in. kwestie związane z katastrofalnymi skutkami I wojny światowej. Jednakowoż panujący prawie sto lat temu chaos polityczny, ustrojowy, gospodarczy i społeczny skutecznie blokował rozwój spółdzielczości, a nawet ją niszczył. Stefczyk przedstawił wiele cennych wskazań i rad, co należy robić, aby ten stan zmienić. Trzeba podkreślić, że wszystkie te uwagi mają charakter bardzo ogólny, jednak na tym może polegać ich ponadczasowa wartość. Wiele ocen i uwag można odnieść do obecnej sytuacji w Polsce, do różnych obszarów i aspektów funkcjonowania spółdzielczości. Wystarczy przytoczyć choćby fragment: *Widzimy zatem, że to, co szkodzi rozwojowi ruchu spółdzielczego, niszczy również Państwo Polskie i kulturę polską, a przeciwnie, torowanie drogi rozwojowi spółdzielczości jest równocześnie wzmacnianiem państwa, dźwigniem siły i kultury narodu (...)* *Dopóki jako obywatele, jako Polacy, nie spełnimy naszych względem państwa obowiązków, nie oddamy państwu, co mu się należy, nie podniesiemy jego rzeczywistej siły i powagi, nie zaprowadzimy ładu i poszanowania prawa, dopóty także grunt dla dalszej skutecznej i owocnej pracy spółdzielczej w żadnym kierunku nie będzie przygotowany*¹².

Już w tym przytoczonym krótkim fragmencie widać uniwersalny i ponadczasowy charakter myśli formułowanych przez Stefczyka u progu niepodległości Polski, kiedy myślano zupełnie innymi kategoriami, mówiąc o sprawach

gospodarczych, politycznych, w tym o roli i zadaniach spółdzielczości w życiu państwa.

Wiele miejsca w swych pracach poświęcał znaczeniu i miejscu spółdzielczości w rolnictwie, które stanowiło w tamtym czasie kluczową gałąź gospodarki odradzającego się państwa. Pisał m.in., iż spółdzielczość nie jest jedynie modną formą chwilowych poczynań społeczno-gospodarczych, bez trwałych podstaw w naturze realnych stosunków, lecz przeciwnie, wielkim, głębokim i naturalnym prądem w rozwoju stosunków gospodarczych i społecznych w państwach najwyżej rozwiniętych.

Stefczyk sformułował tezy określające znaczenie spółdzielczości w rolnictwie, a tym samym w całości kształcie życia społecznego. Koncentrują się one, zdaniem Stefczyka, na sprawach kluczowych dla istnienia państwa i jego przyszłości. To z kolei wskazuje, jakie priorytety przyświecały wówczas w wysiłkach zmierzających do obudowy i wzmocnienia gospodarczego, społecznego i politycznego całego kraju. Działania natury ekonomicznej powinny bezwzględnie służyć całej społeczności rolniczej. Rozwój spółdzielczości to warunek budowania poczucia jej bezpieczeństwa materialnego, a przez to także poczucia siły do pracy na rzecz państwa w różnych jego instytucjach. Położenie nacisku na te kwestie wynikało przede wszystkim z faktu dyskredytowania przez wieki ludności wiejskiej i jej roli w życiu politycznym. Tezy te koncentrują się wokół takich sprawach, jak:

- powszechny, dobrowolny i demokratyczny charakter spółdzielczości, z zachowaniem różnych praw i obowiązków w zakresie wolności pracy i zarobkowania oraz poszanowania prawa własności, w tym w szczególności własności ziemi;
- rozwój i modernizacja drobnych i średnich gospodarstw rolnych;
- troska o interesy niesamodzielnych gospodarstw i robotników rolnych;
- harmonijny rozwój stosunków społecznych na wsi oraz w całym sektorze rolniczym;
- apolityczny charakter ruchu spółdzielczego, w którym jest i powinno być miejsce dla wszystkich sił chcących służyć państwu i społeczeństwu;
- równy stosunek państwa tak do spółdzielczości, jak i do wszystkich pozostałych sektorów gospodarki.

¹² Dr Franciszek Stefczyk *pionier spółdzielczości rolniczej w Polsce*, opr. J. Bielecki, Warszawa 1927, s. 17.

Kolejną cenną i ważną konkluzją jest stwierdzenie, że spółdzielczość najbardziej potrzebuje tego równoprawnego podejścia państwa, a nie specjalnych przywilejów prawnych czy ekonomicznych. Spółdzielczość stanowiła dla Stefczyka najlepszą arenę do działalności szerokich mas społecznych na rzecz państwa. Spółdzielczość powinna mieć zagwarantowane jak najlepsze warunki rozwoju, bo, jak pisał, wszystko to, co niszczy spółdzielczość, niszczy także państwo polskie i kulturę polską. Natomiast zapewnienie jej rozwoju jednocześnie zapewnia stałe wzmocnienie państwa oraz siły i kultury narodu. Znamienne jest zdanie z referatu Stefczyka: (...) *pierwszym i naczelnym naszym zadaniem na obecna chwilę jest tępić chwasty, co nam głuszą pola, pracy zarówno spółdzielczej, jak państwowej i narodowej.* Dalej jeszcze pisał, że państwo nie jest niczym innym jak ogromną i wszechstronną, cały naród obejmującą, spółdzielnią. To wyjątkowo wyraźnie i dobitnie charakteryzuje poglądy Stefczyka na społeczne role spółdzielczości i zadania, jakie przed nią stoją¹³.

Rolę spółdzielczości rolniczej podniósł także w broszurze pt. *Stanowisko spółdzielczości w rolnictwie*. Podkreślał fundamentalny i ponadczasowy charakter ruchu spółdzielczego. Pisał m.in., że spółdzielczość nie jest tylko modną formą chwilowych, powierzchownych nastrojów, emocji i działań społeczno-gospodarczych. Przeciwnie, ma ona trwałe i silne podstawy w rzeczywistych stosunkach panujących w społeczeństwie. Jest głęboko osadzonym prądem w rozwoju stosunków gospodarczych i społecznych u narodów znajdujących się na najwyższym stopniu rozwoju cywilizacyjnego.

Spółdzielczość w rolnictwie, pozostając na gruncie prywatnej własności, powinna dążyć do wzmocnienia siły wytwórczej poszczególnych gospodarstw oraz samodzielności ich właścicieli i użytkowników. Spółdzielczości przypisywał szczególną rolę obrony zdobyczy kultury zachodniej i osiągnięć myśli społeczno-politycznej, w szczególności poszanowania wolności osobistej, wolności pracy i zarobkowania oraz poszanowania prawa prywatnej własności. Chodziło tu przede wszystkim o własność środków produkcji i warsztatu pracy, a więc ziemi i całego gospodarstwa. Spółdzielczość w poglądach Stefczyka powinna pomagać w rozwijaniu, doskonaleniu

i modernizowaniu tychże warsztatów pracy, a tym samym wspierać zwiększanie ich wydajności i efektywności pracy ich właścicieli. To z kolei powinno stanowić sposób na dowartościowanie rolników i wsi polskiej w ogóle, jako znaczącej siły społecznej w państwie¹⁴.

Znaczenie badań nad historią spółdzielczości

Stefczyk był także badaczem historii spółdzielczości. Pisząc o bieżących kwestiach ekonomiczno-społecznych, osadzał je w realiach historycznych, kreśląc pewne prawidłowości i mechanizmy wielu zjawisk bieżących. Stworzył rys historyczny całego ruchu, do czasów jemu współczesnych, w dziele pt. *Początki i ogólne warunki rozwoju spółdzielczości w Polsce*. Pierwsza część zawiera genezę ruchu spółdzielczego na ziemiach polskich do 1863 roku. Cezura końcowa to data wybuchu Powstania Styczniowego. Data ta ma szczególne znaczenie w dziejach Polski, zwłaszcza w historii XIX wieku. Powstanie Styczniowe, ostatnie polskie powstanie romantyczne, które zapoczątkowało epokę pozytywizmu i pracy organicznej, a jednocześnie spowodowało nasilenie represji ze strony zaborców i politykę wynaradawiania Polaków. Rzecz znamieną – stosunkowo dużo miejsca poświęcił tu Staszicowi i Towarzystwu Hrubieszowskiemu. Podkreślił tym samym pionierską rolę myśliciela polskiego Oświecenia i rolę Towarzystwa jako kolebki spółdzielczości.

W rozdziale II, *Rozwój ruchu spółdzielczego w Polsce aż do wybuchu wielkiej wojny (1863–1914)*, przedstawił w sposób syntetyczny uwarunkowania ekonomiczne, społeczne i polityczne rozwoju spółdzielczości i jej różnych obszarów we wszystkich trzech zaborach. Daje to podstawy do zrozumienia specyfiki spółdzielczości w różnych regionach, z uwzględnieniem stosunku władz zaborczych, a także stopnia zaangażowania samego społeczeństwa. Przedstawił tym samym rolę i znaczenie spółdzielczości w walce o utrzymanie polskości, walce o wolność narodu, zwłaszcza przez pryzmat utrzymania ekonomicznych podstaw jego bytu. Na uwagę zasługują tabelaryczne zestawienia danych statystycznych, pokazujących zakres działania spółdzielni różnych branż oraz ekonomicznej efektywności ich działania.

¹³ Ibidem, s. 16.

¹⁴ Zob. m.in.: K. Weydlich, *Franciszek Stefczyk pionier polskiej spółdzielczości rolniczej*, Warszawa 1936, s. 137 i nast.

Rozwój spółdzielczości uzależniał Stefczyk od rozwoju nauki, badań naukowych i doświadczeń, dlatego też kładł wielki nacisk na kształcenie w tym zakresie. Poświęcił temu zwłaszcza ostatnie lata swego życia, pisząc m.in. *Spółdzielczy Instytut Naukowy jako doniosła potrzeba narodu i ludu polskiego*. Stefczyk przedstawił całą ideę utworzenia tej szczególnie ważnej jego zdaniem instytucji. Wykazał ogromną potrzebę stworzenia w odrodzonym państwie zaplecza naukowo-badawczego i dydaktycznego dla polskiego ruchu spółdzielczego. W bardzo zwięzły sposób nakreślił cele i zadania tej placówki, która zapewniać by miała wykwalifikowane kadry dla instytucji spółdzielczych, spółdzielni i ich związków. Jednocześnie odgrywałyby ważną rolę społeczną w budowaniu i podtrzymywaniu świadomości potrzeby i zasadności funkcjonowania spółdzielczości w Polsce. Widział taką konieczność, patrząc zwłaszcza przez pryzmat tragicznych skutków czasów zaborów i wielkiej wojny z lat 1914–1918. Nawoływał i zachęcał całe środowisko spółdzielców do włączenia się, w sposób jak najbardziej energiczny, w dzieło tworzenia Instytutu, głosząc, że nie można z tym czekać zbyt długo. Potwierdził to pewną liczbą zebranych z terenów ówczesnego państwa faktów, które świadczyły o żywym poparciu i entuzjastycznym przyjęciu tej inicjatywy. Warto przytoczyć choćby jeden krótki fragment, w którym motywował potrzebę budowania projektowanej placówki naukowej: *Spieszyc się wypada, aby wejść w okres powojenny z należytym uzbrojeniu do podjęcia pokojowego współzawodnictwa o przyszłość narodu, o jego gospodarczą jedność i niezawisłość, o jego duchową spójność, o podstawy i drogi jego społecznego rozwoju. Od razu przecież wystąpią do tego współzawodnictwa z całą zjadłością wrogie nam i odsrodkowe siły, które się w kraju naszym i poza jego granicami wśród wojny wytoczyły i przez nią zostały rozkiełznane*¹⁵.

Franciszek Stefczyk należy do grona najwybitniejszych twórców spółdzielczości polskiej, którzy swoją działalnością praktyczną i teoretyczną obejmowali możliwie jak najszersze obszary życia państwowego i narodowego. Był przy tym jednym z tych teoretyków i praktyków, którzy swymi zainteresowaniami obejmowali cały ruch spółdzielczy we wszystkich jego wymiarach

– ekonomicznym, społecznym, kulturowym, naukowym, oświatowym i polityczno-ustrojowym.

Powyższy tekst jest jedynie pewnym przyczynkiem do analizy i bliższego poznania poglądów Stefczyka na funkcje i zadania społeczne, jakie stawiał przed spółdzielczością. Stawiał on przed nią niezwykle ważne i dalekosiężne cele, a mianowicie kształtowanie silnego i zintegrowanego społeczeństwa, które byłoby silne więzami daleko wykraczającymi poza partykularne interesy grupowe czy stanowe. Budował społeczeństwo zdrowe moralnie i świadome swojej kultury, tradycji, historii, co z kolei stanowiło dla niego warunek bezwzględnie konieczny do odbudowy silnego i prężnego państwa opartego na zasadach sprawiedliwości społecznej, solidaryzmie i zapewniającego swoim obywatelom poczucie bezpieczeństwa. Spółdzielczość określał jako płaszczyznę działania nie tylko gospodarczego, ale może przede wszystkim społecznego. Stanowiła ona w jego poglądach zaplecze, ale także doskonałą szkołę dla ludzi gotowych poświęcić się służbie państwowej, ludzi świątliwych, odpowiedzialnych, kierujących się niezłomnymi zasadami i normami moralnymi. W spółdzielczości, jej organizacji, strukturze, formie i metodach działania, widział swego rodzaju model do tworzenia struktury całego państwa i społeczeństwa.

¹⁵ Stefczyk pisał o wielkiej potrzebie stworzenia instytucji zajmującej się kształceniem kadr spółdzielczych, które jego zdaniem były niezbędne młodemu państwu. To środek konieczny do *dźwignięcia kraju i narodu z gospodarczego rozstroju i poniżenia, których nie brakło przed wojną przed wojną*. Pisał dalej: *przede wszystkim potrzeba dzielnych, wykształconych i sprawie oddanych ludzi, którzy by spółki umieli poprowadzić i ducha spółdzielczego wśród rzesz ludności krzewić i zaszczepiać*, Ibidem, s. 229–230.

Bibliografia:

1. *Dr Franciszek Stefczyk pionier spółdzielczości rolniczej w Polsce*, opr. J. Bielecki, Warszawa 1927.
2. A. Gurnicz, *Franciszek Stefczyk: życie, poglądy, działalność*, Warszawa 1976.
3. S. Inglot (red.), *Historia chłopów polskich*, t. III, Kraków 1980.
4. W. Rusiński, *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego*, Warszawa 1966.
5. F. Stefczyk, *O spółkach systemu Raiffeisena*, Kraków 1890.
6. F. Stefczyk, *Początki i ogólne warunki rozwoju spółdzielczości w Polsce*, Kraków 1925.
7. F. Stefczyk, *Stanowisko spółdzielczości w rolnictwie*, Lwów [b.r.].
8. F. Stefczyk, *Zadania spółdzielczości rolniczej w dobie obecnej*, Warszawa 1921.
9. F. Stefczyk, *Znamiona i zadania Kas Stefczyka*, Warszawa 1927.
10. K. Weydlich, *Franciszek Stefczyk pionier polskiej spółdzielczości rolniczej*, Warszawa 1936.
11. *Wielka Księga Spółdzielczości*, t. II, Warszawa 2006.
12. S. Wojciechowski, *Ruch spółdzielczy*, Warszawa 1930.
13. S. Wojciechowski, *Narodowa ideologia spółdzielczości*, Lwów 1928.

Biblioteka Myśli Spółdzielczej (43)

O spółdzielczości mniejszości narodowych II RP: spółdzielczość żydowska

Spółdzielczość, jako zjawisko gospodarcze i społeczne, na ziemiach polskich powstała i zaczęła się rozwijać jeszcze w okresie zaborów. Dotyczyło to zarówno organizującej się ekonomicznie ludności polskiej, jak i ludności ruskiej i żydowskiej oraz reprezentującej władze zaborcze, tj. niemieckiej, austriackiej i rosyjskiej. Część utworzonych wtedy spółdzielni (oraz ich działacze i członkowie) znalazło się po I wojnie światowej w granicach Drugiej Rzeczypospolitej i kontynuowało swoją działalność, powstawały również nowe spółdzielnie działające na rzecz mniejszości narodowych. W międzywojennej Polsce działały zatem związki rewizyjne reprezentujące nie tylko spółdzielnie polskie, ale także: ruskie i ukraińskie, niemieckie oraz żydowskie. Po 1935 r., tj. po nowelizacji ustawy o spółdzielniach, wszystkie spółdzielnie zrzeszać się mogły w 11 związkach rewizyjnych, spośród których aż 6 stanowiły związki mniejszości (dane na dzień 1 stycznia 1937 r.):

- Związek Rewizyjny Spółdzielni Ukraińskich (zał. w 1904 r.) – zrzeszał 3 097 spółdzielni, w tym 116 spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych (sop) powszechnych, 470 sop rolniczych, 11 sop różnych;
- Związek Rewizyjny Spółdzielni Ruskich (zał. w 1908 r.) – skupiał 208 spółdzielni, w tym 26 sop powszechnych i 40 sop rolniczych;
- Związek Spółdzielni Niemieckich w Polsce (zał. w 1903 r.) – zrzeszał 603 spółdzielnie, w tym 78 sop powszechnych, 274 sop rolniczych;
- Związek Niemieckich Spółdzielni Rolniczych w Polsce, z siedzibą w Grudziądzu (zał. w 1895 r.) – zrzeszał 177 spółdzielni, w tym 3 sop powszechnych oraz 60 sop rolniczych oraz dwa związki żydowskie, o których poniżej.

Spółdzielczość żydowska na ziemiach polskich zaczęła się rozwijać dość późno, jej początek datuje się w 1898 r., kiedy to powstaje I Wileńskie Towarzystwo Pożyczkowo-Oszczędnościowe dla Rzemieślników i Drobnych Kupców Żydowskich (pierwsza w ogóle spółdzielnia żydowska w całym Imperium Rosyjskim). Trzeba jednakże pamiętać, że od dawna funkcjonowały żydowskie towarzystwa pomocowe, stowarzyszenia miłosierdzia (*gemilut chesed*), które z czasem zaczęły przekształcać się w nowoczesne spółdzielnie kredytowe, oparte przede wszystkim na modelu Schulzego z Delitzsch. Przed wybuchem I wojny takich kas w zaborze rosyjskim działało ponad 220, poza tym również kilkadziesiąt towarzystw wzajemnego kredytu zrzeszających w większych miastach kupców i rzemieślników. Gorzej przedstawiała się sytuacja w zaborze austriackim – działało tam co prawda kilkaset (wg różnych źródeł nawet do 1000) kas zaliczkowych, zrzeszonych w Powszechnym Związku na Własnej Pomocy Opartych Galicyjskich Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych we Lwowie, ale były to w istocie tzw. kasy rodzinne, prywatne przedsiębiorstwa bankowe niemające wiele wspólnego ze spółdzielczością i uprawiające praktyki lichwiarskie. Na ziemiach zaboru pruskiego spółdzielczość żydowska nie występowała w ogóle. W okresie II RP taki stan zachował się bez większych zmian. Żydowskie spółdzielnie nie funkcjonowały w ogóle w województwie pomorskim, w poznańskim i śląskim obecne były jedynie śladowo; ich reprezentacja była natomiast znacząca w województwach lwowskim, lubelskim, kieleckim, białostockim, warszawskim lub łódzkim.

Żydowskie spółdzielnie zrzeszały się w:

- Związku Spółdzielni Żydowskich w Polsce (zał. w 1922 r.), który skupiał 653 spółdzielnie, w tym 608 sop powszechnych oraz 16 sop innych;
- Związku Żydowskich Kupieckich Stowarzyszeń Spółdzielczych w Polsce (zał. w 1928 r.), który zrzeszał 115 spółdzielni, w tym 114 sop powszechnych¹.

Poniżej przypominamy treść referatu Abrahama Prowalskiego, przedstawiającego sytuację spółdzielni żydowskich w roku 1930. Referat ten został przygotowany dla Komitetu dla Zbadania Potrzeb Gospodarczych Ludności Żydowskiej w Polsce przy Instytucie Spraw Narodowościowych.

Fragmety przytaczamy za: Abraham Prowalski, *Spółdzielczość żydowska w Polsce*, Warszawa 1933 (odbitka ze „Spraw Narodowościowych” R. VI, nry 2–3 oraz 4–5).

Janusz Ossowski

---

¹ Zob. J. Ossowski, *Spoleczne instytucje oszczedności i kredytu w Polsce do 1939 roku. Słownik historyczny*, Spółdzielczy Instytut Naukowy, Sopot 2017.

Spółdzielczość żydowska w Polsce

**Abraham
Prowalski**

Spółdzielczość żydowska w Polsce przedwojennej

Spółdzielczość żydowska w byłym zaborze rosyjskim

Ruch spółdzielczy wśród Żydów w Polsce datuje się formalnie od 1898 roku, ściślej od chwili założenia w Wilnie I Wileńskiego Towarzystwa Pożyczkowo-Oszczędnościowego dla rzemieślników i drobnych kupców żydowskich. Była to – nawiasem mówiąc – pierwsza w ogóle spółdzielnia żydowska w byłym Imperium Rosyjskim i istnieje po dzień dzisiejszy, należąc do Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce.

Aczkolwiek formalnie rok 1898 uważany jest jako rok powstania spółdzielczości żydowskiej, to jednak zaznaczyć należy, iż hasło samopomocy spółdzielczej, wyrażone w słynnym powiedzeniu Hilela Starego (I w. przed Chr.): „o ile nie ja sam sobie dopomogę, to któż mi dopomoże, a o ile ja tylko sobie pomogę, to kim jestem?” stale nurtowało w umysłach i przejawiało się w praktyce narodu żydowskiego we wszystkich krajach jego rozproszenia i po wszystkie czasy. Bardzo rozpowszechnioną formą pomocy koleżeńskiej były tzw. towarzystwa Gemilas Chesed, zakładane bądź jako organizacje samodzielne, bądź jako instytucje pomocnicze przy różnych kahałach, korporacjach zawodowych lub synagogach. Były to towarzystwa koleżeńskiej bezprocentowej pomocy kredytowej, w których element samopomocy bardzo często współzawodniczył z elementem filantropijnym. Pod koniec XIX wieku, gdy idea spółdzielczej samopomocy kredytowej, opartej na zdrowej kalkulacji gospodarczej w myśl hasła głoszonych przez Schultzego z Delitsch, dotarła również i do dawnej Rosji, wtedy również i ludność żydowska zaczęła stopniowo przekształcać swe stare, tradycyjne tow. Gemilas Chesed w nowoczesne spółdzielnie kredytowe. [...] w chwili wybuchu wojny światowej liczba żydowskich kas pożyczkowo-oszczędnościowych w byłym zaborze rosyjskim dochodzi do 222 (w całej Rosji przedwojennej było 600 takich kas żydowskich). [...]

Przeciętny udział (wraz z rezerwami), przypadający na jednego członka tych kas, wynosi 75 złotych, przeciętna suma wkładów – 315 złotych, saldo zaciągniętych kredytów – 11 złotych, a saldo udzielonej pożyczki – 360 złotych; przeciętna pożyczka wynosiła 60 dolarów (540 złotych).

O rozwoju żydowskich kas pożyczkowo-oszczędnościowych w byłym zaborze rosyjskim świadczyć może zestawienie dotyczące 110 instytucji, przedstawione w tabeli 1.

Swoje powstanie i rozwój zawdzięczają żydowskie kasy pożyczkowo-oszczędnościowe w byłym zaborze rosyjskim towarzystwu JCA (Jewish Colonisation Association), założonemu przez barona Hirscha w 1891 roku jako fundacja wieczysta z kapitałem zakładowym 20 milionów franków. Oddział tego towarzystwa w Petersburgu udzielał ludności żydowskiej wszelkiej pomocy organizacyjnej w kierunku zakładania nowych kas, a kasom – pomocy fachowej i materialnej w postaci kredytów długoterminowych. Dzięki gorliwej i sumiennej pracy działaczy miejscowych żydowskie kasy pożyczkowo-oszczędnościowe zyskały całkowite zaufanie ludności miejscowej, a tym samym środki obrotowe w postaci wkładów. Przeważnie były to wkłady terminowe (51,9% ogólnej sumy wkładów), za które płacono 7% w stosunku rocznym; za wkłady a vista (48,1%) płacono tylko 5%. Systematyczny wzrost wkładów i udziałów przyczynił się do tego, że udział kredytów uzyskanych z zewnątrz (zwłaszcza z towarzystwa JCA) spadł z 13,6% w roku 1909 do 2,9% w roku 1913.

Oprócz wyżej wspomnianych kas pożyczkowo-oszczędnościowych, obsługujących

przeważnie rzemieślników i drobnych kupców, istniało w byłym zaborze rosyjskim – zwłaszcza w większych miastach – kilkadziesiąt tzw. towarzystw wzajemnego kredytu, zrzeszających kupców i rzemieślników.

O działalności i rozwoju tych towarzystw brak jednak jakichkolwiek bliższych danych statystycznych. [...]

Żydzi a spółdzielczość w byłym zaborze austriackim

Zupełnie inaczej przedstawia się stosunek ludności żydowskiej do spółdzielczości w byłym zaborze austriackim. Obok nielicznej garstki społecznych instytucji kredytowych znajdujemy tu setki prywatnych przedsiębiorstw bankowych, podszycujących się jedynie pod nazwę spółdzielni i korzystających z dobrodziejstw i przywilejów obowiązującego przed wojną w Małopolsce prawa o stowarzyszeniach zarobkowych i gospodarczych. Instytucje te – popularnie zwane „kasy rodzinne” – były wielką plamą w historii żydowskiego ruchu spółdzielczego w Polsce, a to tym czarniejszą, że większość tych „spółdzielni” (600) była nawet zrzeszona w specjalnym związku rewizyjnym – w tzw. „Powszechnym Związku na Własnej Pomocy Opartych Galicyjskich Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych we Lwowie”. [...]

Według informacji podanych przez dra Kłapkowskiego („Spółdzielczość w rolnictwie polskim”) „obok polskich spółdzielni (w Małopolsce) rozwijały się także gęsto żydowskie, wśród których na ogólną liczbę 779 było w 1911 roku 760 towarzystw zaliczkowych i 19 innych.

Tabela 1.

Rok	Ogólna suma bilansu	Wkłady	Kredyty udzielone
	w dolarach		
1907	1 480 000	720 000	1 270 000
1908	1 985 000	1 020 000	1 700 000
1909	2 600 000	1 510 000	2 200 000
1910	3 500 000	2 218 000	2 900 000
1911	4 675 000	2 500 000	3 850 000

Znaczna część tych towarzystw zaliczkowych była zwyczajnymi spółkami rodzinnymi, podszycymi się pod nazwę spółdzielczą i uprawiającymi brutalny wyzysk ludności miejscowej, zwłaszcza rolniczej. Spółdzielnie żydowskie nie należały w znacznej ilości do żadnego związku, kilka należało do polskiego Związku Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych we Lwowie, przeważna zaś ich część należała do własnego Powszechnego Związku na Własnej Pomocy Opartych Galicyjskich Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych we Lwowie, utworzonego w 1901 roku, aby tym sposobem uczynić zadość wymaganiom austriackiej ustawy, wydanej potem w 1903 r., a nakładającej na spółdzielnie przymus rewizji, co najmniej raz na dwa lata”.

Tyle spółdzielcy – Polacy. Ale i ze strony żydowskiej stale wskazywano na ujemny charakter tych quasi-spółdzielni. Dr Józef Tenenbaum w swej pracy „Żydowskie problemy gospodarcze w Galicji” powiada, że „licznie po Galicji rozsiane Kasy Zaliczkowe z wyjątkami, które tu chętnie podnosimy, nie są niczym innym jak prywatnymi przedsiębiorstwami eskontowymi o małym kapitale zakładowym, a więc zdanymi na reeskont bankowy i pełniącymi w tej funkcji rolę dość drogiego pośrednika. Prócz wysokiej stopy procentowej musi członek takiego towarzystwa uiszczać prowizje kwartalne i należności kancelaryjne do wysokości takiej, że obciążenie w całości przechodzi 11%, a do tego wymagane bywają gwarancje, które wykluczają wszelkie ryzyko. Członkowie nie mają żadnej lub prawie żadnej ingerencji w sprawach administracji, a to dokumentuje dostatecznie prywatny charakter banków”. Według informacji tegoż autora około 998 czyli 59,1% wszystkich towarzystw w Galicji miało być w ręku Żydów. Były to przeważnie tzw. „banki rodzinne”.

Co się tyczy wspomnianej wyżej nielicznej garstki żydowskich społecznych instytucji kredytowych, to w Małopolsce istniało przed wojną 21 tzw. związków kredytowych, założonych i wspieranych przez oddział Towarzystwa JCA w Wiedniu. Ogólna liczba członków tych spółdzielni wynosiła 24 952, z czego 48,5% przypadało na drobnych kupców, 22,3% na rzemieślników, 11,1% na kupców i przemysłowców i 18,1% na innych. Również i te instytucje, jak podobne do nich kasy pożyczkowo-oszczędnościowe w byłym zaborze rosyjskim, zasilaly swych członków tanim i dogodnym kredytem, różniły się one jednak od kas pożyczkowo-oszczędnościowych tym, że miały one bardziej charakter

instytucji filantropijnych, a ich kierownictwo spoczywało w rękach małej garstki narzuconych przez wiedeńską JCA tzw. mężów zaufania, reprezentujących na walnych zgromadzeniach tych instytucji 600 głosów (na zasadzie bowiem ustawy austriackiej prawo głosu przysługiwało nie każdemu pojedynczemu udziałowi). Cytowany już wyżej dr Tenenbaum powiada, że system protekcyjny i zła gospodarka (panujące w tych kasach) udaremniają dobre zamiary filantropów.

Przeciętna suma kapitałów obrotowych na jedną spółdzielnię wynosiła tu 233 100 zł, a na jednego członka 187 zł; przeciętna pożyczka wynosiła 417 zł. [...]

Wpływ wojny światowej na spółdzielczość żydowską w Polsce

Wojna światowa doszczętnie prawie zniszczyła wszystkie przedwojenne żydowskie spółdzielnie kredytowe tak w byłym zaborze rosyjskim, jak i Galicji. Również i nieliczne inne spółdzielnie żydowskie uległy zniszczeniu, za wyjątkiem może tylko spółdzielni rzemieślniczych w Białymstoku i Wilnie. [...]

Dla uzupełnienia powyżej nakreślonego obrazu należy dodać, że okupacji niemieckiej zawdzięczają Żydzi w Polsce jeden objaw dodatni, mianowicie: powstanie żydowskiej spółdzielczości rolniczej, wtedy bowiem pewna część ludności żydowskiej zajęła się uprawą roli i warzyw na zasadach wspólnej pracy. Pierwsza taka spółdzielnia powstała w Różanie Grodzieńskiej w r. 1916.

Spółdzielczość żydowska w okresie wskrzeszenia Państwa Polskiego

W chwili wskrzeszenia Niepodległego Państwa Polskiego jedyną prawie i wyłączną formą spółdzielczości w kraju były już wyżej wspomniane stowarzyszenia spożywcze. Poza tym rzemieślnicy zaczęli wówczas tworzyć również i spółdzielnie surowcowe na wzór spółdzielni rzemieślniczych w Niemczech. W tym celu została nawet w Warszawie założona Centralna Żydowska Spółdzielnia Rzemieślnicza, lecz brak sił wyszkolonych i nieudolna gospodarka doprowadziły do upadku tej tak pożytecznej instytucji. Nie pomogły jej nawet dość znaczne kredyty (właściwe wsparcia) uzyskane z Amerykańskiego Komitetu Ratunkowego. Największy rozwój wykazały wówczas spółdzielnie robotnicze, pozostające pod wpływami poszczególnych

żydowskich partii robotniczych. Większość tych spółdzielni przystąpiła do założonego w 1919 r. Związku Robotniczych Stowarzyszeń Spożywczych.

W tym samym okresie (w 1919 r.) powstała myśl reaktywowania przedwojennych i założenia nowych żydowskich spółdzielni kredytowych w Polsce, jako też specjalnej organizacji patronackiej w postaci Związku. Po dłuższych przygotowaniach wstępnych i po kilku nieudanych próbach zwołano do Warszawy na dzień 28 lutego 1921 r. dwudziestu kilku działaczy spółdzielczych i powołano do życia Związek Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce, któremu w grudniu 1922 r. Państwowa Rada Spółdzielcza udzieliła prawa rewizji.

W krótkim czasie po założeniu Związku (14 kwietnia 1921 roku) wspomniany już wyżej Amerykański Komitet Ratunkowy (JDC) zwołał do Warszawy tzw. „Konferencję Odbudowy”, której zadaniem było szczegółowe omówienie wszelkich zagadnień związanych z odbudową żydowskiego życia gospodarczego w Polsce. Bardzo wiele miejsca poświęcono m.in. sprawom spółdzielczym, a wyłoniony przez Konferencję „Komitet Odbudowy” miał w pierwszym rzędzie założyć Centralny Bank Żydowski z kapitałem zakładowym w wysokości jednego mln dolarów. Nieco wcześniej i tow. JCA reaktywowało swą działalność w kierunku popierania żydowskiej spółdzielczości kredytowej i Polski Komitet Krajowy JCA z (b. p.) Stanisławem Natansonem na czele przystąpił również do zapoczątkowanej akcji odbudowy zrujnowanego przez wojnę życia gospodarczego ludności żydowskiej w Polsce.

Z biegiem czasu nastąpiło porozumienie między Związkiem Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce a JDC i JCA, w maju zaś 1924 roku towarzystwa JDC i JCA powołały do życia wspólną organizację pn. „American Joint Reconstruction Foundation” celem popierania spółdzielczości żydowskiej we wschodniej Europie (za wyjątkiem ZSRR). Siedzibą prawną tej organizacji jest Londyn, a biura jej mieszczą się w Berlinie.

Na Wileńszczyźnie inicjatywa spółdzielcza spoczywała w rękach towarzystwa Ekopo, a w maju 1921 r. staraniem tegoż towarzystwa założono w Wilnie Centralny Bank Ludowy Spółdzielni Żydowskich w Wilnie, spółdz. z odp. ogr. Jako centralę dla finansowania i instruowania kredytowych i innych spółdzielni żydowskich, położonych na obszarze Kresów Wschodnich. W zakres działalności tej instytucji podciągnięto

nie tylko udzielanie swym członkom wszelkiego rodzaju pożyczek, lecz również udzielanie wszelkiego rodzaju pomocy prawnej i fachowej w kierunku rozwoju ruchu spółdzielczego, w szczególności wydawanie czasopism, podręczników, ksiąg i druków oraz organizowanie wykładów i kursów dla kierowników ruchu spółdzielczego, jak też dokonywanie rewizji u swoich członków-institucji spółdzielczych. W krótkim czasie po założeniu tego banku przystąpił on wraz ze swoimi członkami-spółdzielniami do Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce, a nieco później Związek założył przy Banku tym swoją ekspozyturę Wileńską. Na terenie Małopolski akcję w kierunku odbudowy spółdzielczości żydowskiej prowadził Żydowski Komitet Ratunkowy we Lwowie, a poczynawszy od 1922 roku – JDC wspólnie ze Związkiem i w porozumieniu z tow. JCA. W roku tym powstały z inicjatywy tow. JDC kasy regionalne (na wzór Banku Wileńskiego) w Warszawie i Białymstoku (pn. „Centralna Kasa Kredytu Spółdzielczego”) oraz we Lwowie (pn. „Centralny Związek Kredytowy”).

W lutym 1923 roku odkupiło JDC za 5 tysięcy dolarów powstały wówczas w Warszawie Bank Rosyjsko-Polski S.A. i przekształciło go w centralę finansową dla całej żydowskiej spółdzielczości w Polsce. Nieco później nazwa tego banku została zmieniona na Bank dla Spółdzielni S.A., a kasy regionalne w Warszawie, Białymstoku i Lwowie zostały jako zbędne zupełnie zlikwidowane.

Żydowska Spółdzielczość Kredytowa w pierwszym okresie powojennym

Poczynawszy od 1921 roku rozpoczyna się nowa era w historii żydowskiego ruchu spółdzielczego w Polsce, era stałego i systematycznego rozwoju w ramach jednej wspólnej organizacji (Związek Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce) i przy poparciu jednej wspólnej centrali finansowej (Bank dla Spółdzielni), koncentrującej z biegiem czasu w swoich rękach wszystkie kapitały społeczne, przeznaczone jako kredyt długoterminowy dla spółdzielczości żydowskiej w Polsce przez tow. JCA i JDC względnie „Foundation”.

Już w pierwszym jednak okresie swego rozwoju napotkała spółdzielczość żydowska w Polsce na wielkie i nieprzewidywane przeszkody natury ogólnogospodarczej (dewaluacja i inflacja waluty). Jak słusznie powiada autor wydanej w r. 1924 w Poznaniu broszury pt. „Wpływ

dewaluacji na rozwój spółdzielni kredytowych”, „mimo ogromnego nadęcia liczb, kapitały spółdzielni własne i obce w rzeczywistej swej wartości maleją ustawicznie z miesiąca na miesiąc, w końcu już z dnia na dzień”.

Gdy z jednej strony w ciągu krótkiego okresu dziesięciu miesięcy (od 1 września 1922 roku do 1 lipca 1923 r.) liczba żydowskich spółdzielni kredytowych wzrosła z 158 na 230 (+45,6%), a liczba członków z 67 571 na 103 576 (+53,3%), ogólna suma bilansowa spółdzielni związkowych wzrosła nominalnie z 1 363 227 322 mkp na 11 562 814 089 mkp (+748%), w rzeczywistości jednak – po przeliczeniu na dolary – spadła z 161 807 dolarów na 110 122 dol. (–32%). Rzeczywisty „rozwój” finansowy związkowych spółdzielni kredytowych za czas od 1 września 1922 roku do 1 lipca 1923 roku ilustruje zestawienie w tabeli 2.

W ciągu drugiego półrocza 1923 r. sytuacja uległa dalszej zmianie na gorsze, a to nie tylko finansowo, lecz nawet i organizacyjnie. Z powodu bezustannej dewaluacji przeciętna suma kapitałów obrotowych na dzień 1 stycznia 1924 roku spadła do 43 dolarów na 1 spółdzielnię i do 0,09 dol. na jednego członka, liczba zaś spółdzielni związkowych zmalała do 192, a zrzeszonych w nich członków – do 106 tysięcy.

Jak wielkie straty poniosła spółdzielczość żydowska z powodu dewaluacji zaświadczy fakt, że wyasygnowane przez JDC w 1922 i 1923 r. dla związkowych spółdzielni kredytowych fundusze w wysokości około 320 000 dolarów stopniały do 3 zaledwie tysięcy dolarów (w styczniu 1924 r.). Była to 1/3 część wszystkich przeznaczonych swego czasu przez Amerykański Komitet Ratunkowy kredytów na cele odbudowy spółdzielczości żydowskiej w Polsce. Do odbudowy jednak ruchu kapitały te nie przyczyniły się i zostały z powodu dewaluacji zupełnie stracone.

Powtórna odbudowa i dalszy rozwój Spółdzielni Kredytowych zrzeszonych w Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce

Rok 1924 żydowska spółdzielczość kredytowa rozpoczęła w nader ciężkich warunkach gospodarczych, lecz z wiarą w lepsze jutro i w siłę twórczą kooperacji. Młody jeszcze wówczas Związek Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce i jego również młodzi kierownicy wytrwali na stanowisku i szerząc wśród ludności żydowskiej hasła samopomocy, nawoływali również i działaczy oraz pracowników poszczególnych spółdzielni do wytrwania na swych stanowiskach. Niejeden działacz spółdzielczy nie wytrzymał i opuścił swe stanowisko, niejedna też spółdzielnia została z powodu kryzysu walutowego całkowicie zlikwidowana, a te które pozostały przy życiu, niejednego straciły członka, który zwątpił w siłę zbawienną współpracy gospodarczej. Dlatego też – począwszy od stycznia 1924 roku – spotykamy się ze zmniejszeniem liczby spółdzielni związkowych i zrzeszonych w nich członków przy równoczesnym jednak wzroście wszystkich pozycji bilansu.

Dopiero w drugiej połowie 1925 roku zaczyna systematycznie wzrastać zarówno liczba spółdzielni związkowych, jak i zrzeszonych w nich członków. O tej chwili rozpoczyna się stały i systematyczny rozwój spółdzielni kredytowych, zrzeszonych w Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce. Ilustruje to dobitnie zestawienie w tabeli 3.

Jak widać z zestawienia, kapitały własne spółdzielni – mimo silnego wzrostu zrzeszonych członków – wzrosły (w porównaniu ze stanem dnia 1 VIII 1924 r.) z trzech złotych na członka do 90 zł, wkłady – z 3,5 do 329 zł, saldo zaciągniętych kredytów – z 10 zł do 92 zł, a saldo kredytów udzielonych wzrosło z 16 złotych do 457 złotych. Charakterystycznym i ze wszech miar

Tabela 2.

	W markach polskich						W dolarach amerykańskich					
	ogółem		na 1 spółdzielnię		na 1 członka		ogółem		na 1 spółdzielnię		na 1 członka	
	1 IX 1922	1 VII 1923	1 IX 1922	1 VII 1923	1 IX 1922	1 VII 1923	1 IX 1922	1 VII 1923	1 IX 1922	1 VII 1923	1 IX 1922	1 VII 1923
Suma bilansowa	1 363 227 322	11 562 814 089	8 628 021	50 714 097	20 175	111 636	161 807	110 122	1 024	483	2,40	1,07
Kapitały własne	169 600 904	1 499 398 449	1 073 423	6 519 124	2 513	14 476	20 131	14 280	127	62	0,30	0,14
Wkłady	160 914 797	600 700 653	1 018 448	2 611 742	2 384	5 800	19 100	5 721	121	25	0,28	0,06
Kredyty zaciągnięte	861 639 669	5 640 199 559	5 453 416	24 522 607	12 775	54 455	102 272	53 716	647	234	1,52	0,52
Pożyczki udzielone	1 092 564 697	7 202 357 066	6 914 966	31 314 596	16 186	69 537	129 681	68 594	821	298	1,92	0,66

dotatnim jest fakt, że gdy w pierwszym jeszcze okresie spółdzielnie związkowe pracowały przeważnie funduszami uzyskanymi z zewnątrz, zwłaszcza z „Foundation” (60% wszystkich środków obrotowych), to w połowie 1930 roku kredyty zaciągnięte stanowią zaledwie 18% ogólnej sumy kapitałów obrotowych spółdzielni związkowych, ustępując pierwszeństwa wkładom i wyrównując się prawie z kapitałami własnymi spółdzielni.

Reorganizacja Powszechnego Związku we Lwowie

Założony przed wojną we Lwowie, a patronujący przeważnie tzw. bankom familijnym Powszechny Związek na Własnej Pomocy Opartych Stowarzyszeń Gospodarczych i Zarobkowych korzystał z przyznanego mu przed wojną prawa rewizji i prowadził żywot wegetujący, pokrywając swą firmą różnego rodzaju familijne spółdzielnie kredytowe i towarowe, których plaga przeniosła się również i do byłej Kongresówki. W miarę „rozwoju” tego rodzaju „spółdzielni”, ubiegających się o przynależność do jakiegokolwiek związku rewizyjnego ze względu na szereg przywilejów podatkowych i specjalnych uprawnień, Związek Powszechny stopniowo powracał

do życia, a to tym szybciej, że popularny już wówczas i powszechnie uznany Związek Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce bardzo ostro zwalczał wszelkiego rodzaju quasi-spółdzielnie, dla których jedyną „deską ratunku” pozostał wspomniany już wyżej Związek Powszechny. W roku 1927 Związek Powszechny został reaktywowany, z biegiem czasu przystąpiły doń również i te nieliczne spółdzielnie społeczne, którym dostęp do Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce był uniemożliwiony ze względu na zasady społeczno-organizacyjne przestrzegane przez ten Związek, a mianowicie; apartyjność, ponadstanowość, niezależność od jakichkolwiek organizacji gospodarczych itp. Dzięki temu spotykamy obecnie w Związku Powszechnym obok przed- i powojennych banków familijnych, obsługujących w niektórych wypadkach i ludność nieżydowską (zwłaszcza ukraińską) również i pewną część spółdzielni społecznych, lecz zawsze prawie w takich miejscowościach, gdzie od wcześniejszego już czasu funkcjonuje inna spółdzielnia kredytowa, zrzeszona w Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce. Poza tym do Związku Powszechnego należał i należy nadal cały szereg spółdzielni handlowych „ideowo” zbliżonych do typu „kas familijnych”.

Tabela 3.

Data	Ilość spółdzielni	Liczba członków	Kapitały własne	Wkłady	Saldo zaciągniętych kredytów	Saldo udzielonych kredytów
			w tysiącach złotych			
1 I 1924	192	93 000	17	10	15	
1 VI 1924	144	75 000	47	90	150	251
1 VIII 1924	143	67 125	210	238	683	1 070
1 I 1925	175	50 010	605	796	1 076	2 239
1 I 1926	215	72 873	2 220	2 520	1 883	4 878
1 VII 1926	276	91 464	2 955	4 759	3 872	9 989
1 I 1927	330	114 544	4 066	10 186	6 683	19 125
1 VII 1927	362	137 463	6 036	15 418	10 912	31 202
1 I 1928	372	148 116	7 566	20 408	13 343	38 823
1 VII 1928	458	174 190	10 484	30 328	16 727	55 028
1 I 1929	480	186 686	12 437	39 314	16 890	64 292
1 VII 1929	498	196 726	14 943	44 884	19 447	73 569
1 I 1930	511	198 905	16 564	57 622	19 109	84 869
1 VII 1930	540	206 496	18 641	67 893	19 086	94 264

Założenie Związku Żydowskich Kupieckich Stowarzyszeń Spółdzielczych

Z początkiem 1928 roku powstał w Warszawie trzeci z rzędu żydowski Związek Rewizyjny pn. „Związek Żydowskich Kupieckich Stowarzyszeń Spółdzielczych w Polsce”, który jako by miał – zgodnie ze swą nazwą – zjednoczyć żydowskie spółdzielnie kredytowe, obsługujące żydowskie sfery kupieckie. W rzeczywistości Związek ten jest ekspozyturą finansową partii ortodoksyjnej „Aguda”. Nie brak w nim również spółdzielni rodzinnych.

Żydowska spółdzielczość kredytowa w Polsce

Liczba i rozmieszczenie żydowskich spółdzielni kredytowych

Z początkiem 1930 roku wszystkie trzy żydowskie związki rewizyjne liczyły ogółem 786 spółdzielni kredytowych, z czego: 536 przypada na Związek Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce, 145 na Powszechny Związek we Lwowie i

105 na Związek Żydowskich Kupieckich Stowarzyszeń Spółdzielczych w Polsce.

Rozmieszczenie tych spółdzielni w poszczególnych województwach według związków ilustruje zestawienie w tabeli 4.

Najmniejszą, stosunkowo, ilość spółdzielni żydowskich wykazują województwa małopolskie, ale dzięki energicznej i wyteżonej pracy pionierskiej ekspozytury lwowskiej Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce liczba ta wzrasta z roku na rok, zwłaszcza w ostatnim okresie, o czym świadczyć może zestawienie (tabela 5) we wspomnianym Związku za czas od 1 stycznia 1926 roku do dnia 1 stycznia 1930 roku.

Co się zaś tyczy Związku Powszechnego, to aczkolwiek założony przed wojną jeszcze w Galicji, liczy on jednak w okresie sprawozdawczym zaledwie 63 spółdzielnie w czterech województwach małopolskich, podczas gdy przeważającą większość swych zwolenników (82) posiada on w byłym zaborze rosyjskim. Stało się to dzięki temu, że tzw. „banczki rodzinne” przedostały się również i do byłego zaboru rosyjskiego, a w szczególności do województw: kieleckiego, lubelskiego i wołyńskiego.

Tabela 4.

Województwo	Zw. Żyd. Towarzystw Spółdzielczych w Polsce	Związek Powszechny	Zw. Żyd. Kup. Stow. Spółdz.
Warszawa miasto	13	3	5
Białostockie	60	3	2
Kieleckie	54	22	30
Krakowskie	16	8	2
Lubelskie	69	17	25
Lwowskie	24	20	2
Łódzkie	49	5	7
Nowogródzkie	38	1	-
Poleskie	36	9	5
Pomorskie	1	-	-
Poznańskie	2	-	-
Stanisławowskie	13	9	2
Śląskie	3	-	-
Tarnopolskie	17	26	2
Warszawskie	63	5	19
Wileńskie	42	-	1
Wołyńskie	36	17	3

Tabela 5.

Województwo	I I 1926	I I 1927	I I 1928	I I 1929	I I 1930	W procentach				
						I I 1926	I I 1927	I I 1928	I I 1929	I I 1930
Białostockie	21	37	40	55	60	100	119	129	177	193
Kieleckie	34	29	34	49	54	100	121	141	204	225
Krakowskie	4	8	10	14	16	100	200	250	350	400
Lubelskie	37	44	49	64	69	100	119	132	173	186
Lwowskie	7	10	14	18	24	100	143	200	257	343
Łódzkie	27	26	31	40	49	100	96	115	148	181
Nowogródzkie	28	28	29	36	38	100	100	103	128	136
Poleskie	14	22	28	35	36	100	157	200	250	257
Pomorskie	-	-	-	-	1	-	-	-	-	100
Poznańskie	1	1	2	2	2	100	100	200	200	200
Stanisławowskie	7	8	11	12	13	100	114	157	171	185
Śląskie	-	-	-	3	3	-	-	-	100	100
Tarnopolskie	7	10	10	16	17	100	143	143	230	243
Warszawskie	26	44	56	73	76	100	122	155	203	211
Wilenskie	74	37	39	41	42	100	109	115	121	123
Wołyńskie	58	23	24	34	36	100	128	133	190	200
Razem	345	327	377	492	536	100	119	137	179	195

O ile chodzi o gęstość sieci spółdzielczej, to zaznaczyć należy, że ustalona na Zjeździe Organizacyjnym Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych zasada, że w jednej miejscowości istnieć może tylko jedna żydowska spółdzielnia kredytowa, została utrzymana w mocy przez cały czas istnienia Związku. Jedyne w większych ośrodkach o bardzo znacznej ludności żydowskiej istnieje równoległe kilka związkowych spółdzielni kredytowych. Wszystkie spółdzielnie kredytowe Związku (536) znajdują się w 451 miejscowościach, przy czym w 404 miejscowościach po jednym spółdzielczym banku związkowym, w 3 – po 2 banki spółdzielcze, w 9 – po 3 spółdzielnie, w 4 – po 4, w jednym mieście (Lublin) – 6, w jednym znów (Łódź) – 8 zw. banków spółdzielczych, w jednym wreszcie – 13 (Warszawa).

Co się zaś tyczy spółdzielni kredytowych, zrzeszonych w Związku Powszechnym (145), to mieszczą się one w 106 miejscowościach, przy czym w 81 miejscowościach wspomniany Związek posiada po jednej spółdzielni, w 15 miejscowościach – po 2 spółdzielnie, w 8 – po 3 spółdzielnie, w jednej – 4 spółdzielnie i wreszcie w jednej – 6 spółdzielni kredytowych. Tu należy dodać, że zaledwie 9 spółdzielni na terenie byłego zaboru rosyjskiego i 20 z Małopolski zrzeszonych w Związku Powszechnym znajduje się w takich miejscowościach, gdzie nie ma innej spółdzielni kredytowej, należącej do Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych, wszystkie inne

„kredytówki” Powszechnego Związku funkcjonują obok starszych od nich innych spółdzielni, zrzeszonych w Związku warszawskim. Tłumaczy się to nie tylko charakterem familijnym znacznej ilości spółdzielni Powszechnego Związku, lecz również momentem „konkurencyjnym” pewnej kategorii spółdzielni społecznych.

W Związku Żydowskich Kupieckich Stowarzyszeń Spółdzielczych zrzeszone w nim spółdzielnie (105) funkcjonują w 93 miejscowościach, w tym w 85 miejscowościach po jednej spółdzielni, w sześciu – po 2 spółdzielnie, w jednej – trzy spółdzielnie, a w jednej – pięć (zob. tabela 6). W 78 miejscowościach spółdzielnie te funkcjonują obok spółdzielni zrzeszonych w Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce (w niektórych z tych miejscowości funkcjonują poza tym jeszcze spółdzielnie kredytowe Związku Powszechnego).

Powracając znów do największego Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce, należy zaznaczyć, że spółdzielnie kredytowe zrzeszone w tym związku należą do czterech odrębnych grup. Największą ilość spółdzielni (466) wykazuje grupa tzw. „Banków Ludowych” (powszechnych spółdzielni kredytowych); drugie miejsce zajmują tzw. „Banki Kupieckie”, czyli spółdzielnie średniego kredytu (60), następnie idą rolnicze spółdzielnie kredytowe (9), a pod koniec jako unicum akademicka spółdzielnia kredytowa (obecnie są już dwie takie

Tabela 6.

Województwo	Zw. Żyd. Tow. Spółdz. w Polsce									Powszechny Związek						Zw. Żyd. Kup. Stow. Spółdz.						
	liczba spółdz.	liczba miast	w tym							liczba spółdz.	liczba miast	w tym					liczba spółdz.	liczba miast	w tym			
			z 1 spółdz.	z 2 spółdz.	z 3 spółdz.	z 4 spółdz.	z 6 spółdz.	z 8 spółdz.	z 13 spółdz.			z 1 spółdz.	z 2 spółdz.	z 3 spółdz.	z 4 spółdz.	z 6 spółdz.			z 1 spółdz.	z 2 spółdz.	z 3 spółdz.	z 5 spółdz.
Razem	536	451	404	31	9	40	1	1	1	145	106	81	15	8	1	1	105	93	85	6	1	1
Warszawa miasto	13	1	-	-	-	-	-	-	1	3	1	-	-	1	-	-	5	1	-	-	-	1
Białostockie	60	52	46	4	2	-	-	-	-	3	2	1	1	-	-	-	2	2	2	-	-	-
Kieleckie	54	44	38	3	2	1	-	-	-	22	16	12	2	2	-	-	30	25	21	3	1	-
Krakowskie	16	13	12	-	-	1	-	-	-	8	5	2	3	-	-	-	2	2	2	-	-	-
Lubelskie	69	56	48	6	1	-	1	-	-	17	15	13	2	-	-	1	25	23	21	2	-	-
Lwowskie	24	20	17	2	1	-	-	-	-	20	13	10	2	-	-	-	2	2	2	-	-	-
Łódzkie	49	38	33	4	-	-	-	1	-	5	5	5	-	-	-	-	7	6	5	1	-	-
Nowogródzkie	38	33	29	3	1	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Poleskie	36	30	27	1	1	1	-	-	-	9	8	7	1	-	-	-	5	5	5	-	-	-
Pomorskie	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Poznańskie	2	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Stanisławowskie	13	12	11	1	-	-	-	-	-	9	8	7	1	-	-	-	2	2	2	-	-	-
Śląskie	3	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tarnopolskie	17	16	15	1	-	-	-	-	-	26	14	7	3	3	1	-	2	2	2	-	-	-
Warszawskie	63	60	57	3	-	-	-	-	-	5	5	5	-	-	-	-	19	19	19	-	-	-
Wileńskie	42	39	38	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-
Wołyńskie	36	31	27	3	1	-	-	-	-	17	13	11	-	2	-	-	3	3	3	-	-	-

Tabela 7.

Rok założenia Spółdzielni	1883	1886	1888	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1903	1904	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	
Zw. Żyd. Tow. Spółdz.						2	1	3	2	1	2	1	12	10	3	4	3	6	5	3	1	3	8	25	106	27	15	46	117	70	38	8	
w tym:																																	
powszechne						2	1	3	2	1	2	1	12	10	3	3	3	5	5	3	1	3	8	25	100	24	10	31	105	55	31	7	
rolnicze																																	
urzędnicze																																	
średn. kred.																																	
Zw. Powszechny																																	
ogółem	1		1	2	1	1			2			2	1		2	2								2	4	5	3	14	22	24	24	6	
w tym:																																	
Małopolska	1		1	2	1	1			2		2	1			2	2								1	2	2	2	7	12	6	12	3	
były zab. ros.	1		1	2	1	1			2		2	1			2	2								1	2	3	1	7	10	18	12	3	
Zw. Żyd. Kup. Stow. Spółdz.														1	2										1	1	1	1	10	16	28	19	

spółdzielni). Dla ścisłości należy zaznaczyć, że wspomnianych 466 banków ludowych znajduje się w 441 miejscowościach, przy czym zaledwie w 17 większych miastach istnieje równoległe więcej niż po jednym banku ludowym. Z wspomnianych zaś wyżej 60 spółdzielni średniego kredytu w 46 miastach funkcjonują one równoległe z bankami ludowymi.

Czas powstania żydowskich spółdzielni kredytowych (według związków) ilustruje zestawienie w tabeli 7.

Pod koniec tego rozdziału należy dla ścisłości zaznaczyć, że 11 spółdzielni Powszechnego Związku należy jednocześnie do Związku Żydowskich Kupieckich Stowarzyszeń Spółdzielczych, przy czym 6 spółdzielni podało równocześnie swoje dane statystyczne w rocznikach obu wspomnianych Związków. Ze spółdzielni Związku Żydowskich Towarzystw Spółdziel-

nych w Polsce zaledwie jedna figuruje równocześnie jako członek Związku Żydowskich Kupieckich Stowarzyszeń Spółdzielczych.

Liczba członków zrzeszonych w żydowskich spółdzielniach kredytowych

Ogólna liczba członków uwzględnionych w rocznikach statystycznych 748 żydowskich spółdzielni kredytowych dochodzi do 248 792, z czego na 522 spółdzielnie Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych przypada 200 495 członków (przeciętnie 384 członków na jedną spółdzielnię), na 119 spółdzielni Powszechnego Związku – 35 900 członków (przeciętnie 302 członków na spółdzielnię) i na 77 spółdzielni Związku Żydowskich Kupieckich Stowarzyszeń Spółdzielczych – 12 397 członków (161 członków na spółdzielnię).

Biorąc za podstawę wyniki spisu ludności z 1921 roku, dochodzimy do wniosku, że przeszło trzecia część ludności żydowskiej w Polsce (licząc jedną rodzinę żydowską na 5 osób) zrzeszona jest w spółdzielniach kredytowych, należących do Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce (większa część członków innych dwóch związków należy równocześnie do spółdzielni Związku warszawskiego). Dla ścisłości należy jednak zaznaczyć, że nie wszędzie stosunek zrzeszonych w spółdzielniach związkowych członków do ogółu ludności żydowskiej jest jednakowy. W niektórych województwach żydowskie spółdzielnie kredytowe wspomnianego Związku jednoczą w swoich szeregach ponad połowę miejscowej ludności żydowskiej (wychodząc z założenia, że każdy członek reprezentuje jedną rodzinę żydowską, składającą się przeciętnie z 5 osób). Czołowe miejsce pod tym względem zajmuje województwo nowogrodzkie. Są jednak województwa, w których spółdzielnie żydowskie obsługują znacznie mniej niż trzecią część miejscowej ludności żydowskiej. Najmniej zorganizowaną pod względem spółdzielczym jest jeszcze Małopolska, gdzie związkowe spółdzielnie obejmują zaledwie 20% ogólnej liczby Żydów, zamieszkujących tę część Państwa. Istnieją więc tu jeszcze bardzo

wielkie możliwości pozyskania znacznie większej rzeszy ludności żydowskiej dla ruchu spółdzielczego.

Przeciętną liczbę członków na jedną spółdzielnię (według związków i województw) ilustruje zestawienie w tabeli 8.

Obserwując bliżej spółdzielnie zrzeszone w Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce widzimy, że poza spółdzielnią akademicką w Warszawie, liczącą 798 członków, największą przeciętną liczbę członków na jedną spółdzielnię wykazują banki ludowe (394); przeciętna liczba członków w spółdzielniach średniego kredytu jest już nieco mniejsza (343), a w rolniczych spółdzielniach kredytowych wynosi ona zaledwie 83. Ilustruje to dokładnie zestawienie w tabeli 9.

Przechodząc dalej do rozpatrzenia struktury socjalnej żydowskich spółdzielni kredytowych, stwierdzamy, że wszędzie pierwsze miejsce zajmują kupcy, handlarze i drobni oraz średni przemysłowcy. Z ogólnej liczby 200 945 członków zrzeszonych w spółdzielniach Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych stanowią oni 58,3% (116 873); drugie miejsce w tym Związku zajmują rzemieślnicy (57 796 członków, czyli 28,9%), dalej idą urzędnicy i pracownicy biurowi (8 854 członków, czyli 4,4%) i rolnicy

Tabela 8.

Województwo	Związek Żyd. Tow. Spółdz.			Powszechny Związek		Zw. Żyd. Kup. Stow. Spółdz.			
	liczba spółdz.	liczba członków	przec. na 1 spółdz.	liczba spółdz.	liczba członków	przec. na 1 spółdz.	liczba spółdz.	liczba członków	przec. na 1 spółdz.
Białostockie	60	22 421	374	3	301	100	2	347	174
Kieleckie	53	21 176	400	18	3 044	169	21	3 061	146
Krakowskie	16	7 326	458	7	1 604	229	2	302	151
Lubelskie	67	26 371	394	17	2 927	172	18	2 768	154
Lwowskie	23	9 737	423	14	5 142	367	2	344	172
Łódzkie	44	17 909	407	5	1 138	228	4	846	212
Nowogrodzkie	38	10 311	271	1	233	233	-	-	-
Poleskie	34	12 575	370	9	1 348	150	2	181	90
Pomorskie	1	117	117	-	-	-	-	-	-
Poznańskie	2	545	272	-	-	-	-	-	-
Stanisławowskie	13	6 084	468	7	1 944	278	2	792	396
Śląskie	3	1 410	470	-	-	-	-	-	-
Tarnopolskie	17	7 126	419	17	13 493	794	2	496	248
Warszawskie	75	30 677	409	6	1 366	228	19	2 897	152
Wileńskie	40	11 041	276	-	-	-	-	-	-
Wołyńskie	36	15 669	435	15	3 360	224	3	363	121
Razem	522	200 495	384	119	35 900	302	77	12 397	161

Tabela 9.

Województwo	Powszechne			Rolnicze			Urzędnicze			Śred. Kred.		
	liczba spółdzielni	liczba członków	przeciętnie na 1 członka	liczba spółdzielni	liczba członków	przeciętnie na 1 członka	liczba spółdzielni	liczba członków	przeciętnie na 1 członka	liczba spółdzielni	liczba członków	przeciętnie na 1 członka
Białostockie	53	20 450	386	1	124	124	-	-	-	6	1 847	308
Kieleckie	47	18 429	392	-	-	-	-	-	-	6	2 747	458
Krakowskie	14	6 828	488	-	-	-	-	-	-	2	498	249
Lubelskie	59	23 295	395	-	-	-	-	-	-	8	3 076	385
Lwowskie	22	9 522	433	-	-	-	-	-	-	1	215	215
Łódzkie	39	16 117	413	-	-	-	-	-	-	5	1 792	358
Nowogródzkie	33	9 477	287	1	72	72	-	-	-	4	762	191
Poleskie	29	11 503	397	2	187	93	-	-	-	3	885	295
Pomorskie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	117	117
Poznańskie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	545	272
Stanisławowskie	12	5 739	478	-	-	-	-	-	-	1	345	345
Śląskie	2	1 095	548	-	-	-	-	-	-	1	315	315
Tarnopolskie	17	7 126	419	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Warszawskie	65	26 453	407	-	-	-	1	798	798	9	3 426	381
Wileńskie	37	10 179	275	1	65	65	-	-	-	2	797	398
Wołyńskie	27	13 544	505	4	299	75	-	-	-	5	1 826	365
Razem	456	179 757	394	9	747	83	1	798	798	56	19 193	343

Tabela 10.

Związek Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce

Województwo	Ogółem członków		Rolnicy		Właśc. przeds. handl. i przem.		Rzemieślnicy		Urzęd. i prac. biurowi		Inni	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Białostockie	22 421	100	767	3,4	12 095	53,9	7 013	31,3	1 046	4,7	1 500	6,7
Kieleckie	21 176	100	98	0,4	13 271	62,7	6 204	29,3	693	3,3	910	4,3
Krakowskie	7 326	100	539	7,4	4 555	62,2	1 294	17,7	388	5,2	550	7,5
Lubelskie	26 371	100	258	1	15 491	58,7	8 300	31,5	1 023	3,9	1 299	4,9
Lwowskie	9 737	100	417	4,3	6 229	64	2 105	21,6	378	3,9	608	6,2
Łódzkie	17 909	100	59	0,3	10 976	61,3	5 322	29,7	557	3,1	995	5,6
Nowogródzkie	10 311	100	428	4,1	5 343	51,8	3 339	32,4	587	5,7	614	6
Poleskie	12 575	100	803	6,4	6 515	51,8	3 942	31,3	626	5	689	5,5
Pomorskie	117	100	-	-	91	77,8	15	12,8	11	9,4	-	-
Poznańskie	545	100	-	-	344	63,1	142	26	27	5	32	5,9
Stanisławowskie	6 084	100	422	6,9	3 479	57,2	1 319	21,7	378	6,2	486	8
Śląskie	1,41	100	2	0,1	1 105	78,4	177	12,5	39	2,8	87	6,2
Tarnopolskie	7 126	100	226	3,2	4 402	61,8	1 331	18,7	332	4,7	835	11,6
Warszawskie	30 677	100	136	0,4	17 556	57	10 441	34,2	1 466	4,8	1 078	3,6
Wileńskie	11 041	100	655	6	6 117	55,4	3 118	28,2	626	5,6	525	4,8
Wołyńskie	15 669	100	456	2,9	9 304	59,4	3 734	23,8	677	4,3	1 498	9,6
Razem	200 495	100	5 266	2,6	116 873	58,3	57 796	28,9	8 854	4,4	11 706	5,8

(5 266 członków, czyli 2,6%); społecznie bliżej niezróżnicowaną grupę stanowią tzw. „różni”; których liczba sięga 11 706, czyli 5,8% ogólnej liczby członków (tabela 10).

Przypatrując się jednak bliżej strukturze socjalnej członków według poszczególnych grup spółdzielczych, zauważyć już można pewne od-

chylenie od ogólnego schematu. Tak np. widzimy, że w rolniczych spółdzielniach kredytowych spotykamy się wyłącznie z elementem rolniczym (94,9%), w bankach zaś ludowych stosunek rzemieślników (31,8%) znacznie przewyższa ogólną przeciętną, podczas gdy kupcy i przemysłowcy stanowią już tu stosunkowo mniejszy

odsetek (55,4%). Liczba urzędników wynosi w bankach ludowych 4,2%, liczba rolników – 2,5%, a liczba „różnych” – 6,1%.

Członkami spółdzielni średniego kredytu są przeważnie kupcy i przemysłowcy (90%); udział wszystkich innych grup społecznych łącznie (za wyjątkiem rolników) wyraża się w 9,3%; rolnicy znajdują się tu jedynie w kilku nielicznych spółdzielniach i stanowią zaledwie 0,7% ogólnej liczby członków w spółdzielniach tego rodzaju. Szczególny typ spółdzielni przedstawia sobą Akademicka Spółdzielnia Kredytowa, której członkami są wyłącznie studenci i absolwenci i która faktycznie jest jedynym w Polsce bankiem pracującej inteligencji żydowskiej.

Powracając jeszcze raz do struktury społecznej członków spółdzielni średniego kredytu, należy zwrócić uwagę na następujące charakterystyczne zjawisko: podczas gdy wszędzie liczba rzemieślników w spółdzielniach tych jest o wiele niższa od ogólnej przeciętnej (3%) i tylko w niektórych wypadkach cokolwiek wyższa (dochodząc najwięcej do 5%), to na Pomorzu liczba rzemieślników dochodzi do 12,8%, a w województwie poznańskim nawet do 26,1%: tłumaczy się to tym, że w województwach tych nie ma żadnych innych żydowskich spółdzielni kredytowych i że spółdzielnie średniego kredytu obsługują tu całą miejscową ludność żydowską.

Udział rzemieślników w bankach ludowych również nie jest jednolity, waha się on bowiem od 15,5% w województwie śląskim do 39,7% w warszawskim.

Najmniejszą liczbę rzemieślników (prócz Śląska) wykazują również cztery województwa małopolskie (tarnopolskie 18,7%, krakowskie 18,8%, lwowskie 22,1% i stanisławowskie 22,8%). Natomiast rolnictwo żydowskie jest tu reprezentowane stosunkowo silniej niż w in-

nych województwach (7,9% w woj. krakowskim, 6,9% w woj. stanisławowskim, 4,4% w woj. lwowskim i 3,2% w woj. tarnopolskim). Znaczny też stosunkowo odsetek rolników żydowskich wykazują banki ludowe w województwach wileńskim (5,9%) i poleskim (5,4%).

Struktura społeczna członków zrzeszonych w Związku Powszechnym (por. tabela 11) odbiega znacznie od struktury społecznej członków Związku warszawskiego, a to dlatego, że po właścicielach przedsiębiorstw handlowych i przemysłowych (18 927), wynoszących tu 52,7% ogólnej liczby członków (58,3% w Związku warszawskim), następują właściciele gospodarstw rolnych (7 513, czyli 20,9%), podczas gdy w Związku warszawskim rolnicy zajmują ostatnie miejsce – 2,6%); na trzecim miejscu figurują tu rzemieślnicy (5 790 członków, czyli 16,2% obok 28,9% w Związku warszawskim); liczba urzędników (1 587) wynosi 4,4% (tak samo jak w Związku warszawskim), a liczba „innych” – 2 083 (5,8%, czyli znów tak samo jak w Związku warszawskim). Tak znaczny odsetek właścicieli gospodarstw rolniczych (20,9%) tłumaczy się tym, że cały szereg spółdzielni małopolskich należących do Powszechnego Związku obsługuje miejscową ludność nieżydowską (zwłaszcza ukraińską); w pierwszym rzędzie są to pozostałe jeszcze w tym Związku banki rodzinne, jak w Schodnicy, Janowie k. Lwowa, Baranowie (524 rolników), Bołszowcach (436 rolników), Rozdole (300 rolników), Brzeżanach (545 rolników), Busku (1 149 rolników), Toporowie (830 rolników), Zborowie (299 rolników), Złoczowie (1 230 rolników) itd. W niektórych z tych miejscowości liczba rolników – członków spółdzielni znacznie przewyższa ilość rodzin żydowskich zamieszkałych w tych miejscowościach.

Tabela 11.

Powszechny Związek na Własnej Pomocy Opartych Spółdzielni

Województwo	Ogółem członków		Rolnicy		Właściciele przedsiębior. handl. i przem.		Rzemieślnicy		Robotnicy		Urzednicy i pracown. biurowi		Inni	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Warszawa m.	248	100	-	-	248	100	-	-	-	-	-	-	-	-
Białostockie	301	100	-	-	229	76,1	21	7	-	-	13	4,3	38	12,6
Kieleckie	3 044	100	16	0,5	2 209	72,6	395	13	85	2,8	254	8,3	85	2,8
Krakowskie	1 604	100	150	9,4	1 036	64,5	222	13,8	36	2,3	74	4,6	86	5,4
Lubelskie	2 927	100	45	1,5	2 192	74,9	472	16,2	24	0,8	68	2,3	126	4,3
Lwowskie	5 142	100	1 067	20,8	2 242	43,6	412	8	744	14,5	275	5,3	402	7,8
Łódzkie	1 138	100	6	0,5	911	80,1	135	11,9	1	0	-	-	85	7,5
Nowogródzkie	233	100	3	1,3	42	18	167	71,7	-	-	18	7,7	3	1,3
Poleskie	1 348	100	25	1,9	1 055	78,3	143	10,6	24	1,8	26	1,9	75	5,5
Stanisławowskie	1 944	100	871	44,8	832	42,8	83	4,3	80	4,1	14	0,7	64	3,3
Tarnopolskie	13 493	100	5 128	38	4 562	33,8	951	7,1	1 252	9,3	680	5	920	6,8
Warszawskie	1 118	100	3	0,3	767	68,6	249	22,3	16	1,4	14	1,2	69	6,2
Wołyńskie	3 360	100	199	5,9	2 602	77,4	191	5,7	87	2,6	151	4,5	130	3,9
Razem	35 900	100	7 513	20,9	18 927	52,7	3 441	9,7	2 349	6,5	1 587	4,4	2 083	5,8

Tabela 12.

Związek Żydowskich Kupieckich Stowarzyszeń Spółdzielczych

Województwo	Ogółem członków		Rolnicy		Właściciele. przedsiębior. handl. i przem.		Rzemieślnicy		Robotnicy		Urzednicy i pracown. biurowi		Inni	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Warszawa m.	946	100	2	0,2	870	92	24	2,5	2	0,2	16	1,7	32	3,4
Białostockie	347	100	15	4,3	227	65,4	55	15,9	-	-	3	0,9	47	13,5
Kieleckie	3 061	100	130	4,2	2 238	73,1	272	8,9	42	1,4	78	2,6	301	9,8
Krakowskie	302	100	-	-	293	97	-	-	-	-	-	-	9	3,0
Lubelskie	2 768	100	40	1,4	1 978	71,5	475	17,1	54	2,0	70	2,5	151	5,5
Lwowskie	344	100	33	9,6	302	87,8	4	1,2	-	-	-	-	5	1,4
Łódzkie	846	100	3	0,4	772	91,2	23	2,8	25	2,9	8	0,9	15	1,8
Poleskie	181	100	1	0,5	147	81,2	15	8,3	-	-	5	2,8	13	7,2
Stanisławow.	792	100	56	7,1	498	62,8	70	8,8	3	0,4	47	6,0	118	14,9
Tarnopol.	496	100	302	60,9	123	24,8	31	6,2	-	-	-	-	40	8,1
Warszawskie	1 951	100	5	0,3	1 467	75,2	296	15,2	78	4,0	16	0,8	89	4,5
Wileńskie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Wołyńskie	363	100	5	1,4	328	90,4	11	3,0	-	-	4	1,1	15	4,1
Razem	12 397	100	592	4,8	9 243	74,6	1 276	10,3	204	1,7	247	2,0	835	6,6

Przechodząc wreszcie do trzeciego z rzędu związku żydowskiego, to aczkolwiek nazwa jego przemawia za „kupieckim” charakterem jego spółdzielni, jednak liczy on w swoich szeregach obok kupców (76,4% ogólnej liczby członków), również i rolników (4,8%), rzemieślników (12%), urzędników (2%) i innych (6,6%). Ilustruje to dobitnie tabela 12.

Udziały i odpowiedzialność dodatkowa członków

Wysokość poszczególnego udziału w spółdzielniach Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce waha się od 5 do 250 złotych. Zaznaczyć jednak należy, że liczba spółdzielni o niskim udziale (do 25 zł) wynosi zaledwie 35, w tym wspomniana już wyżej spółdzielnia akademicka i 34 spółdzielnie drobnego kredytu. Przeciętny normalny udział w banku ludowym wynosi 25 złotych i tylko w 68 spółdzielniach jest on większy i dochodzi do 60 złotych (w 5 bankach ludowych). Również i w rolniczych spółdzielniach kredytowych udział wynosi z reguły 25 złotych (w 6 spółdzielniach); w jednej takiej spółdzielni wynosi on 30 złotych, a w dwóch innych – po 50 złotych.

W spółdzielniach średniego kredytu udziały są znacznie wyższe, bo wynoszą z reguły 100 złotych (w 33 spółdzielniach); w 18 wypadkach są one niższe (w 2 po 30 złotych, a w 16 – po 50 złotych), natomiast w 5 spółdzielniach jeszcze wyższe i dochodzą do 250 złotych (w jednym wypadku).

Co się tyczy dodatkowej odpowiedzialności członków za zobowiązania spółdzielni, to większość spółdzielni związkowych (295) posiada odpowiedzialność dziesięciokrotną, 32 spółdzielni – odpowiedzialność mniejszą, 178 spółdzielni – do 20-krotnej wysokości, a 17 nawet do 50-krotnej.

Wysokość pojedynczego udziału w spółdzielniach Powszechnego Związku waha się od 10 do 500 złotych. Większość spółdzielni posiada jednak 50 względnie 100-złotowe udziały. Odpowiedzialność dodatkowa członków waha się tu również od 2 do 50-krotnej, przeważa jednak dziesięciokrotna odpowiedzialność członków do zobowiązania spółdzielni.

Kapitały własne

Kapitały własne stanowią podstawę pracy i rozwoju każdego przedsiębiorstwa gospodarczego. Zasada ta tyczy się również – może w silniejszym jeszcze stopniu – przedsiębiorstw opartych na zasadach spółdzielczych. Im większy bowiem jest kapitał własny spółdzielni, tym zdrowsza jest sama spółdzielnia i tym większe jest do niej zaufanie. Kapitały własne są też kamieniem probierczym wierności i przywiązania członków, ich uświadomienia spółdzielczego i zrozumienia dla własnych interesów.

Ogólna suma kapitałów własnych spółdzielni Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych wynosi 16 146 416 zł – czyli przeciętnie 30 932 zł na jedną spółdzielnię i 80,6 zł na 1 członka. W ciągu czterolecia (od 1 stycznia 1926 r.

do 1 stycznia 1930 r.) przeciętna suma kapitałów własnych na 1 spółdzielnię wzrosła z 9 162 zł przeszło trzykrotnie, a prawie trzykrotnie (z 30,6 zł) wzrosła przeciętna tych kapitałów na jednego członka.

Z ogólnej sumy 16 146 416 zł kapitałów własnych 12 620 186 zł przypada na udziały, a 3 526 230 zł na kapitały społeczne spółdzielni; przeciętna suma kapitału udziałowego na jedną spółdzielnię wynosi 24 177 zł, a od jednego członka – 63 zł; przeciętna suma kapitałów społecznych na jedną spółdzielnię wynosi 6 755 zł, a na jednego członka – 17,6 zł. Nie są to wprawdzie liczby zbyt imponujące, lecz gdy się bierze pod uwagę stosunkowo krótki okres istnienia związków spółdzielni kredytowych i olbrzymie trudności, z jakimi przez ten czas wypadało im się borykać (że przypomnę okres inflacji i dewaluacji), przyznać należy, że tylko bardzo wielka wola i siła organizacyjna mogły tego wszystkiego dokonać.

Ponad jedną trzecią (5 827 362 zł) wszystkich kapitałów własnych spółdzielni Związku warszawskiego posiadają spółdzielnie średniego kredytu, stanowiące zaledwie 10% ogólnej ilości związkowych spółdzielni kredytowych. Przeciętna suma kapitałów własnych na jedną spółdzielnię wynosi 104 060 zł, a na jednego członka – 303,6 zł. W bankach ludowych przeciętna ta wynosi 22 535 zł na 1 spółdzielnię i 57,2 zł na 1 członka.

Dla ścisłości należy jednak zaznaczyć, że wśród banków ludowych znajdują się również niektóre znacznie zasobniejsze spółdzielnie, lecz giną one w morzu różnych drobnych instytucji, powodujących znaczne obniżenie ich ogólnej przeciętnej. Najmniejszą przeciętną kapitałów własnych na jedną spółdzielnię wykazują spółdzielnie rolnicze (3 858 zł), lecz przeciętna tychże kapitałów na jednego członka jest tu już taka sama prawie jak w bankach ludowych i wynosi 46,5 złotych. Kapitały własne wszystkich spółdzielni kredytowych, zrzeszonych w Powszechnym Związku, wynoszą ogółem 2 675 419 zł, czyli 22 449 zł na jedną spółdzielnię i 74,5 zł na jednego członka (mniej niż w spółdzielniach spod sztandaru Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Warszawie). Z powyższej sumy 2 137 426 złotych przypada na kapitał udziałowy (17 962 zł na jedną spółdzielnię i 59,6 zł na jednego członka), a 537 993 zł na fundusze społeczne (4 521 zł na jedną spółdzielnię i 15 zł na jednego członka).

Kapitały własne 77 spółdzielni Związku Żydowskich Kupieckich Stowarzyszeń Spółdzielczych wynoszą ogółem 990 800 zł, czyli 12 868 zł na jedną spółdzielnię i 79,9 zł na jednego członka; z sumy tej przypada na kapitał udziałowy 794 900 zł (10 323 zł na jedną spółdzielnię i 64,1 zł na jednego członka) i 195 900 zł na fundusze niepodzielne spółdzielni (2 544 zł na jedną spółdzielnię i 15,8 zł na jednego członka).

Wkłady

Najpoważniejszą pozycją kapitałów obrotowych spółdzielni kredytowych są wszelkiego rodzaju wkłady. W Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych wynoszą one 58 630 609 zł, czyli 112 319 zł na jedną spółdzielnię i 292,5 zł na jednego członka.

Stosunek wkładów do kapitałów własnych jest jak 3,6:1, co z reguły uważać należy za normalny. Należy jednak zaznaczyć, że w wielu spółdzielniach są znaczne odchylenia od wyżej wspomnianego stosunku (in plus oraz in minus). O wzroście wkładów w spółdzielniach, zrzeszonych w Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych, świadczyć może fakt, że w ciągu 4 lat (1926–1930) ogólna suma wkładów wzrosła 21½-krotnie, przeciętna na jedną spółdzielnię – 10½-krotnie, a przeciętna na jednego członka – ponad 8-krotnie. Jest to objaw wprost nienaturalny, świadczący o wielkim zaufaniu do spółdzielni żydowskich i o sile przyciągającej samopomocy spółdzielczej.

Najzasobniejsze pod względem wkładów są spółdzielnie województw: krakowskiego (166 733 zł), śląskiego (153 290 zł), białostockiego (151 297 zł) i poleskiego (146 500 zł); najslabsze zaś pod tym względem są spółdzielnie województw tarnopolskiego (57 694 zł), poznańskiego (55 783 zł) i lwowskiego (53 571 zł).

Wkłady ulokowane w spółdzielniach Powszechnego Związku wynoszą 15 194 668 złotych, czyli 127 686 zł na jedną spółdzielnię i 423,3 zł na jednego członka (więcej niż w spółdzielniach Związku warszawskiego).

Ogólna suma wkładów spółdzielni skupiających się dokoła Związku agudowskiego wynosi 5 432 893 zł, czyli 70 557 zł na jedną spółdzielnię i 438,2 zł na jednego członka.

Kredyty uzyskane

Drugą poważniejszą pozycję środków obrotowych spółdzielni stanowią kredyty uzyskane z zewnątrz i redyskonto. W Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce ogólna suma tych kredytów wynosi 18 388 779 zł, co stanowi przeciętnie 35 227 zł na 1 spółdzielnię i 91,7 zł na jednego członka. W Związku Powszechnym długi zaciągnięte wynoszą już znacznie mniej, bo ogółem 2 388 965 zł, czyli 20 075 zł na jedną spółdzielnię i 66,5 zł na jednego członka, długi zaś, zaciągnięte przez spółdzielnie Związku ortodoksyjnego, są nieznaczne, bo wynoszą ogółem zaledwie 262 677 zł, co stanowi 3 411 zł na jedną spółdzielnię i 21,2 zł na jednego członka.

Kredyty uzyskane z zewnątrz przez spółdzielnie zrzeszone w Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce są dwojakiego charakteru: bądź kredyty długoterminowe, uzyskane za pośrednictwem z funduszy American Joint Reconstruction Foundation, o której już wspomniano poprzednio (9½ mln złotych do spłacenia w ciągu 2½–3½ lat za oprocentowaniem rocznym w wysokości 6%), względnie z kredytów PKO [Pocztowej Kasy Oszczędności], a następnie Banku Gospodarstwa Krajowego (½ mln złotych), bądź zwykłe redyskonto (8½ mln złotych). Najgłówniejszym źródłem kredytu redyskontowego Banku dla Spółdzielni dla spółdzielni związkowych jest wspomniany już wyżej Bank dla Spółdzielni (3¼ mln złotych), dalej idą różne prywatne instytucje bankowe (przeszło 3 mln złotych), a pod koniec Bank Polski i Bank Gospodarstwa Krajowego (w ogólnej sumie 2¼ mln złotych). W tym miejscu należy zaznaczyć, że Związek Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce był w 1929 roku jedynym żydowskim związkiem spółdzielczym, akredytowanym przy Banku Gospodarstwa Krajowego obok czterech innych związków spółdzielni polskich (Związek Spółdzielni Polskich w Warszawie, Związek Spółek Zarobkowych i Gospodarczych w Poznaniu, Związek Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych we Lwowie i Związek Spółdzielni Spożywczych Rzeczypospolitej Polskiej w Warszawie). Według sprawozdania BGK za 1929 rok pomoc finansowa tego banku w zakresie tzw. kredytów społecznych ograniczała się wyłącznie do spółdzielni kredytowych, rzemieślniczo-handlowych, wytwórczych (miejskich) i spożywczych, przy czym finansowane były przeważnie spółdzielnie o charakterze

kredytowym i rzemieślniczym. W swej działalności kredytowej w stosunku do spółdzielni kieruje się BGK tymi samymi zasadami co i przy udzielaniu pomocy finansowej KKO [Komunalna Kasa Oszczędności], przy czym bank udzielał kredytu przeważnie w formie redyskonta weksli portfelowych. Od siebie dodamy, że przy udzieleniu kredytu przez BGK wchodziły w grę momenty polityczne, ze spółdzielczością jako taką zgoła nic wspólnego niemające. Z ogólnej sumy przyznanych przez BGK w 1929 roku 369 spółdzielniom kredytu w wysokości 19 060 000 złotych, wypłacono w rzeczywistości 14 297 000 złotych, z czego spółdzielniom żydowskim (wraz z Centralnym Bankiem dla Spółdzielni) zaledwie niecały milion złotych. W tym miejscu należy również zaznaczyć, że spółdzielczość żydowska nie korzysta z żadnej pomocy kredytowej ze strony Państwowego Banku Rolnego, tak wydatnie popierającego spółdzielczość rolniczą w kraju.

Omawiając rozwój spółdzielni zrzeszonych w Zjednoczeniu Związków Spółdzielni Rolniczych Rzeczypospolitej Polskiej w monografii przeznaczonej dla Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu, powiada dr T. Kłapkowski, że gdy „Wojna światowa i inflacja pieniądza papierowego, niszcząc doszczętnie nagromadzone fundusze, pochodzące z drobnych oszczędności szerokich warstw ludności włościańskich zwichnęły istniejącą równowagę” i gdy „w tych warunkach nie tylko działalność Kas Stefczyka skurczyła się, ale także dalsze ich istnienie stanęło pod znakiem zapytania”, a „brak wkładów oszczędności nie pozwolił kasom na rozwinięcie szerszej działalności kredytowej wśród członków i zmusił je do szukania pomocy finansowej w bankach państwowych” wtedy „życzliwa pomoc banków państwowych (wraz z Bankiem Polskim i PKO), które udzieliły Centralnej Kasie Spółdzielni Rolniczych poważne sumy kredytu na zasilenie kapitału obrotowego, umożliwiła Kasom Stefczyka przetrwanie ciężkiego przesilenia”. Ludność żydowska w tym okresie z żadnej pomocy kredytowej ze strony czynników państwowych nie korzystała; rolę tę odegrało „Foundation” (przedtem JDC i JCA) za pośrednictwem Banku dla Spółdzielni.

Centralą finansową spółdzielni znajdujących się w woj. wileńskim, nowogródzkim i części białostockiego jest Centralny Bank Ludowy Spółdzielni Żydowskich w Wilnie.

Co się tyczy długów zaciągniętych przez Związek Powszechny, to przedstawiają się one

w sposób następujący: około 900 000 zł jako redyskonto, około 100 tysięcy zł z banków i 1 400 tysięcy zł w formie „innych długów”.

Związek Żydowskich Kupieckich Stowarzyszeń Spółdzielczych podaje wszystkie długi zaciągnięte jako redyskonto.

Pożyczki udzielone

Przechodząc teraz do rozpatrzenia najistotniejszej operacji każdej instytucji finansowej – do udzielonych kredytów, to na wstępie należy zaznaczyć, że spółdzielnie Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce udzielają swym członkom kredytu, bądź to w formie pożyczek zwykłych, bądź to w formie dyskonta weksli lub awansów na dokumenty inkasowe. Udzielanie tzw. pożyczek zwykłych stanowi główną czynność banków ludowych i rolniczych spółdzielni kredytowych. Operacjami dyskontowymi i awansowaniem dokumentów inkasowych zajmują się przeważnie spółdzielnie średniego kredytu i te banki ludowe, które posiadają większe środki obrotowe i których członkami są kupcy lub średni przemysłowcy, lub te, które znajdują się w ośrodkach przemysłowych. W roku 1930 saldo udzielonych kredytów wynosiło zł 85 253 198, czyli 163 320 na jedną spółdzielnię i 425 złotych na jednego członka.

Saldo kredytów udzielonych przez spółdzielnie Związku Powszechnego wynosi ogółem

18 121 737 zł, co stanowi 152 284 zł na jedną spółdzielnię i 504,8 zł na jednego członka.

Co się tyczy salda kredytów udzielonych przez spółdzielnię Związku agudowskiego, to jest ono tu znacznie mniejsze niż we wspomnianych wyżej dwóch związkach i wynosi zaledwie 6 369 022, a przeciętnie na jedną spółdzielnię złotych 82 715; ze względu jednak na stosunkowo znikomą ilość członków zrzeszonych w tym związku, przeciętna kredytu udzielonego jednemu członkowi wynosi tu więcej, mianowicie 513,8 zł. Ilustruje to tabela 13.

Dla ścisłości należy zauważyć, że aczkolwiek przeciętna kredytu udzielonego jednemu członkowi jest w Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce najmniejsza w porównaniu z przeciętną pozostałych dwóch związków żydowskich, to stan ten wytłumaczyć należy tym, że w Związku warszawskim znajduje się obok spółdzielni dużych i zasobnych w kapitały obrotowe (zwłaszcza o ile chodzi o spółdzielnie średniego kredytu) mnóstwo spółdzielni ludowych, tzw. drobnego kredytu. O rozpiętości kredytu udzielonego jednemu członkowi świadczy dobitnie zestawienie granic maksymalnego kredytu, uchwalonego dla każdej poszczególnej spółdzielni. W Związku warszawskim maksimum to waha się od 300 zł (w 18 spółdzielniach) do 50 000 zł (w jednej spółdzielni). Większość jednak spółdzielni należy tu do typu drobnego kredytu (z maksymalnym kredytem do 2 000 zł

Tabela 13.

Województwo	Zw. Żyd. Tow. Spółdz. w Polsce			Powsz. Zw na Wł. Pom. Op. Spół.			Zw. Żyd. Kup. Stow. Spółdz.		
	ogólna suma	przec. na 1 spółdz.	przec. na 1 spółdz.	ogólna suma	przec. na 1 spółdz.	przec. na 1 członka	ogólna suma	przec. na 1 spółdz.	przec. na 1 członka
Białostockie	10 778 079	179 635	481	298 164	99 388	991	57 594	28 797	165
Kieleckie	9 281 045	175 114	443	2 246 597	124 811	738	2 129 061	101 384	696
Krakowskie	3 576 004	223 500	488	1 936 927	276 704	1208	157 277	78 638	521
Lubelskie	11 480 597	171 352	435	1 564 026	92 002	535	679 279	37 738	245
Lwowskie	2 426 053	105 481	249	1 967 262	140 516	383	151 116	75 558	439
Łódzkie	8 354 670	189 879	466	1 035 184	207 037	909	950 878	237 719	1124
Nowogrodzkie	4 840 099	127 371	470	22 004	22 004	95	-	-	-
Poleskie	6 323 505	185 985	503	860 450	95 606	638	39 558	19 779	219
Pomorskie	30 646	30 646	262	-	-	-	-	-	-
Poznańskie	390 443	195 221	716	-	-	-	-	-	-
Stanisławowskie	2 213 164	170 243	363	543 015	77 574	279	381.384	190 692	481
Śląskie	863 736	287 912	612	-	-	-	-	-	-
Tarnopolskie	1 857 410	109 260	260	1 917 757	112 809	142	46 398	23 199	93
Warszawskie	13 537 202	180 496	441	774 504	129 084	567	1 717 819	90 412	593
Wileńskie	4 151 669	103 792	376	-	-	-	-	-	-
Wołyńskie	5 148 876	143 024	328	4 955 847	330 390	1475	58 658	19 553	162
Razem	85 253 198	163 320	425	18 121 737	152 284	505	6 369 022	82 715	514

zgodnie z terminologią ustaloną przez obowiązujące prawo podatkowe), a tylko w nieznaczącej ich części – zwłaszcza w spółdzielniach średniego kredytu – maksimum to wynosi ponad 2 000 złotych (68 spółdzielni). W Związku Powszechnym sprawa ta przedstawia się już inaczej, gdyż z ogólnej liczby 108 spółdzielni 74 zaliczyć można do spółdzielni drobnego kredytu, a w spółdzielniach Związku agudowskiego – 54 z ogólnej liczby uwzględnionych 68 spółdzielni. Ilustruje to zestawienie porównawcze w tabeli 14.

Przechodząc następnie do omówienia obrotu kredytów udzielonych w ciągu 1929 roku, zaznaczyć należy, że w spółdzielniach Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych wynosił on 419 911 547 zł, czyli 804 428 zł na jedną spółdzielnię i 2 094 zł na jednego członka (przy czym przeciętny termin pożyczki wynosił tu 73 dni), w spółdzielniach Związku Powszechnego zł 98 020 057, czyli 823 700 złotych na jedną spółdzielnię i 2 725 złotych na jednego członka (przy czym przeciętny termin pożyczki wynosił tu 68 dni), a w Związku Żydowskich Kupieckich Stowarzyszeń Spółdzielczych – 32 179 056 złotych, czyli 418 000 złotych na jedną spółdzielnię i 2 596 zł na jednego członka (przy czym przeciętny termin pożyczki wynosił tu 72 dni).

Analiza bilansu zbiorowego spółdzielni związkowych

Pożyczki udzielone stanowią – rzecz zrozumiała – najgłówniejszą pozycję wszystkich aktywów spółdzielni zrzeszonych w Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce (82% ogólnej sumy bilansowej); na pozostałe 18% aktywów składają się: gotowizna w kasie i lokaty w innych instytucjach kredytowych (8,7%), papiery wartościowe i udziały w innych instytucjach (1,6%), ruchomości i nieruchomości (2,4%), różne inne rachunki (5%) i straty z lat ubiegłych (0,3%).

Co się tyczy pasywów, to na pierwszych miejscach znajdują się tu wkłady (56,4%), a drugie miejsce zajmują kredyty uzyskane i redyskonto (17,7%). Pozycja ta, tak samo zresztą, jak pozycja wkładów, nie jest jednolita dla wszystkich województw i znajduje się jak gdyby w odwrotnym stosunku do wkładów; tam gdzie procent wkładów przewyższa ogólną przeciętną, procent uzyskanych kredytów jest niższy od ogólnej przeciętnej i vice versa. Świadczy to niezbicie, że spółdzielnie, które potrafiły pozyskać zaufanie i którym dzięki temu powierzono więcej wkładów, wykazały się mniejszym zapotrzebowaniem na kredyty z zewnątrz.

Trzecie miejsce wśród wszystkich kapitałów obrotowych zajmują kapitały własne (15,6%). Jest to stosunek dość normalny, szczególnie, gdy weźmiemy pod uwagę, że nigdzie prawie nie ma żadnych pod tym względem odchyleń.

Podobnie jak w aktywach spotykamy i w pasywach pozycję „różnych rachunków”, która wynosi 9% ogólnej sumy bilansowej.

Zyski wynoszą 1,3% ogólnej sumy bilansowej.

W Związku Powszechnym kredyty udzielone stanowią 84,4% ogólnej sumy aktywów, rezerwa kasowa – 11%, papiery i udziały – 0,8%, ruchomości i nieruchomości – 1,1%, straty – 0,2%, inne zaś – 2,5%.

Wśród pasywów spółdzielni Związku Powszechnego wkłady i rachunki bieżące wynoszą 70,8% (w Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych – 56,4%), kapitały własne – 12,5% (wobec 15,6% w Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych), a długi zaciągnięte – jeszcze mniej, bo zaledwie 11,1% (wobec 17,7% w Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych).

W Związku Żydowskich Kupieckich Stowarzyszeń Spółdzielczych kredyty udzielone wynoszą 75,7% ogólnej sumy bilansu, a rezerwa

Tabela 14.

Związek	do 300	do 400	do 500	do 600	do 700	do 800	do 900	do 1 000	do 1 200	do 1 500	do 2 000	do 3 000	do 4 000	do 5 000	do 8 000	do 10 000	do 15 000	do 20 000	do 25 000	do 30 000	do 50 000	
Zw. Żyd. Tow. Spółdz.	18	12	59	24	15	36	12	64	199	1	13	5	2	23	9	10	6	4	6	2	1	521
Zw. Pow.	3	3	7	1	-	8	1	6	40	1	4	5	1	8	3	5	4	2	2	2	2	108
Zw. Żyd. Kup. Stow. Spółdz.	2	3	3	3	1	9	1	14	17	1	-	1	2	4	2	2	-	1	2	-	-	68

kasowa – 16,7%, w pasywach zaś wkłady wynoszą 64,5%, kapitały własne – 11,8%, a kredyty uzyskane – zaledwie 3,1%.

Operacje inkasowe (pozycja pozabilansowa)

Obok operacji kredytowych zlecenia inkasowe stanowią nader ważną funkcję żydowskich spółdzielni kredytowych. Tym spełniają one również poważną rolę w ogóln żydowskim życiu gospodarczym. Liczba dokumentów inkasowych, powierzonych w 1929 roku spółdzielniom Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych dochodzi do 6½ mln sztuk ogólnej wartości 1,12 mld złotych, powierzonych zaś spółdzielniom Związku Powszechnego dochodzi do 1¼ mln sztuk ogólnej wartości ¼ mld zł, a powierzonych spółdzielniom Związku Kupieckiego – do 1 mln sztuk ogólnej wartości 160 mln złotych. Ilustruje to dokładnie zestawienie w tabelach 15 i 16.

Dochody i wydatki

Ogólna suma dochodów spółdzielni Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych wynosiła w 1929 r. 20 053 050 zł, czyli 38 416 zł na 1 spółdzielnię i 100,2 zł na jednego członka. Ogólna

suma wydatków wyniosła w tym czasie 19 010 350 zł, czyli 36 418 zł na 1 spółdzielnię i 94,8 zł na jednego członka (zob. tabela 17).

Kwestia dochodów i wydatków jest jednym z najpoważniejszych zagadnień każdego przedsiębiorstwa gospodarczego, a tym bardziej spółdzielni, której prawo istnienia jest ściśle uzależnione od jej równowagi budżetowej. W ogólności dochody spółdzielni związkowych (w ogólnej sumie) przewyższają wydatki. W pewnej mierze suma dochodów brutto żydowskich spółdzielni kredytowych uzależniona jest nie tylko od środków obrotowych tych spółdzielni, lecz również od ilości powierzonych im dokumentów do inkasa.

Ogólna suma zysków netto za 1929 rok sięga 1 042 700 zł, przy czym 393 spółdzielnie wykazują 1 377 099 zł czystego zysku, a 128 spółdzielni – 334 399 zł strat. Przeciętny zysk na jedną spółdzielnię spośród tych, które zakończyły okres rachunkowy z zyskiem, wynosi zł 3 504, podczas gdy przeciętna strata na jedną spółdzielnię wynosi zł 2 612. Stosunkowo wielka ilość instytucji deficytowych znajduje się w województwie wileńskim (21 deficytowych spółdzielni na ogólną ilość 40 spółdzielni); deficyt jest tu jednak najniższy (635 zł przeciętnie na jedną spółdzielnię). Natomiast najwyższy deficyt – bo aż 8 razy

Tabela 15.

	Województwo	Zw. Żyd. Tow. Spółdzielczych w Polsce			
		ilość	suma	przeciętnie na 1 spółdz.	
				sztuk	suma
1	Białostockie	613 428	115 613 005	10 224	1 926 883
2	Kieleckie	930 407	514 518 552	17 555	2 915 444
3	Krakowskie	167 554	30 619 581	10 472	1 913 729
4	Lubelskie	911 919	132 927 297	13 611	1 983 986
5	Lwowskie	141 970	23 328 127	6 173	1 014 267
6	Łódzkie	877 490	135 558 187	19 943	3 071 770
7	Nowogródzkie	248 152	58 837 663	6 451	1 548 364
8	Poleskie	382 345	77 435 028	11 245	2 277 501
9	Pomorskie	4 202	767 755	4 202	767 755
10	Poznańskie	34 878	8 364 056	17 439	4 182 028
11	Stanisławowskie	61 455	13 238 209	4 727	1 018 424
12	Śląskie	44 099	9 712 437	14 700	2 237 479
13	Tarnopolskie	78 393	17 284 385	4 611	1 016 729
14	Warszawskie	1 365 634	220 382 166	18 208	2 938 429
15	Wileńskie	265 545	45 924 077	6 639	1 141 028
16	Wołyńskie	444 385	84 033 657	12 380	2 336 824
		6 569 856	1 128 544 182	12 586	2 161 962

Tabela 16.

	Związek Powszechny				Zw. Żyd. Kup. Stow. Spółdz.			
	ilość	suma	przeciętnie na 1 spółdz.		ilość	suma	przeciętnie na 1 spółdz.	
			sztuk	suma			sztuk	suma
1	90 633	15 794 996	30 211	5 264 999	4 973	806 771	2 486	403 385
2	290 397	45 493 693	16 133	2 527 427	182 838	32 802 925	8 707	1 562 049
3	139 084	31 084 650	19 869	4 440 664	39 026	1 096 667	19 513	548 333
4	140 973	22 424 278	8 293	1 319 075	84 444	14 180 834	4 691	787 824
5	67 472	14 846 791	4 819	1 060 485	9 799	1 044 204	4 899	522 102
6	151 938	24 932 108	30 388	4 986 422	143 935	22 697 789	35 984	5 674 447
7	1 053	129 086	1 053	129 086	-	-	-	-
8	45 188	11 784 137	5 021	1 309 349	7 984	1 164 545	3 992	582 272
9	-	-	-	-	-	-	-	-
10	-	-	-	-	-	-	-	-
11	19 224	3 927 043	2 746	561 006	10 620	1 992 088	5 310	996 044
12	-	-	-	-	-	-	-	-
13	35 215	8 494 891	2 071	499 699	4 396	706 982	2 198	353 491
14	34 717	5 197 041	6 943	1 039 408	514 096	80 225 875	27 058	4 222 414
15	-	-	-	-	-	-	-	-
16	269 089	66 633 395	17 939	4 442 226	8 336	1 702 568	2 745	567 523
	1 284 983	250 742 109	10 790	2 107 077	1 010 447	158 421 248	13 123	2 057 418

Tabela 17.

Związek Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce

Województwo	Rachunek zysków			Rachunek strat		
	ogólna suma zysków	przeciętnie na 1 spółdzielnię	przeciętnie na 1 członka	ogólna suma strat	przeciętnie na 1 spółdzielnię	przeciętnie na 1 członka
Białostockie	2 150 919	35 849	95,9	1 962 478	32 708	87,5
Kieleckie	2 428 128	45 814	114,7	2 254 047	42 529	106,5
Krakowskie	671 694	41 981	91,7	583 065	36 442	79,6
Lubelskie	2 662 653	39 756	101	2 508 793	37 445	95,1
Lwowskie	509 112	22 135	52,3	502 023	21 827	51,6
Łódzkie	2 487 867	56 542	138,9	2 383 727	54 176	133,1
Nowogródzkie	921 585	24 252	89,4	864 944	22 762	83,9
Poleskie	1 452 218	42 712	115,5	1 321 259	38 272	105,1
Pomorskie	9 332	9 332	79,8	10 741	10 741	91,8
Poznańskie	109 202	54 601	200,4	104 435	52 217	191,6
Stanisławowskie	316 538	24 349	52	288 618	22 201	47,4
Śląskie	198 397	66 132	140,7	186 670	62 223	132,4
Tarnopolskie	312 250	18 368	43,8	298 191	17 541	41,8
Warszawskie	3 648 335	48 644	119	3 483 362	46 445	113,5
Wileńskie	933 416	23 335	84,5	905 087	22 627	81,9
Wołyńskie	1 241 404	34 483	79,2	1 352 910	37 581	86,3
Razem	20 053 050	38 416	100,2	19 010 350	36 418	94,8

większy od przeciętnego – wykazuje 8 spółdzielni wołyńskich (przeciętnie 20 192 zł deficytu na jedną spółdzielnię – zob. zestawienie w tabeli 18).

Ogólna suma dochodów spółdzielni Związku Powszechnego wynosiła w 1929 roku 3 020 198, czyli 25 380 zł na jedną spółdzielnię

i 84,1 zł na jednego członka (mniej niż w Związku warszawskim). Ogólna suma wydatków wyniosła w tym samym czasie 2 798 593 zł, czyli 23 518 zł na spółdzielnię i 77,9 zł na jednego członka. Ilustruje to tabela 19.

Tabela 18.

Związek Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce

Województwo	Czysty zysk			Strata		
	liczba spółdzielni	czysty zysk	przeciętnie na 1 spółdz.	liczba spółdzielni	strata	przeciętnie na 1 spółdz.
Białostockie	51	201 165	3 944	9	12 724	1 414
Kieleckie	39	206 061	5 284	14	31 980	2 284
Krakowskie	14	94 090	6 721	2	5 461	2 730
Lubelskie	54	168 667	3 123	13	14 807	1 139
Lwowskie	18	26 294	1 461	5	19 205	3 841
Łódzkie	36	112 766	3 132	8	8 626	1 078
Nowogródzkie	27	76 635	2 838	11	19 994	1 818
Poleskie	30	139 655	4 655	4	8 696	2 174
Pomorskie	-	-	-	1	1 409	1 409
Poznańskie	2	4 767	2 383	-	-	-
Stanisławowskie	11	30 544	2 777	2	2 624	1 312
Śląskie	3	11 727	3 909	-	-	-
Tarnopolskie	12	17 800	1 483	5	3 741	748
Warszawskie	49	195 234	3 982	25	30 261	1 210
Wileńskie	19	41 662	2 193	21	13 333	635
Wołyńskie	28	50 032	1 787	8	161 538	20 192
Razem	393	1 377 099	3 504	128	334 399	2 612

Tabela 19.

Województwo	Rachunek zysków			Rachunek strat		
	ogólna suma	przeciętnie na 1 spółdz.	przeciętnie na 1 członka	ogólna suma	przeciętnie na 1 spółdz.	przeciętnie na 1 członka
Białostockie	99 735	33 248	331,3	86 136	28 712	286,2
Kieleckie	512 868	28 493	168,5	511 257	28 403	168
Krakowskie	294 949	42 136	183,9	257 910	36 844	160,8
Lubelskie	314 097	18 476	107,3	281 817	16 577	96,3
Lwowskie	260 160	18 583	50,6	240 928	17 209	47,8
Łódzkie	430 596	86 119	378,4	409 998	82 000	359,4
Nowogródzkie	3 300	3 300	14,2	5 489	3 300	23,4
Poleskie	153 565	17 063	113,9	131 614	14 624	97,6
Stanisławowskie	64 307	9 187	33,1	56 768	8 110	29,2
Tarnopolskie	199 064	11 710	14,8	187 130	11 008	13,9
Warszawskie	83 253	13 876	60,9	74 162	12 360	54,3
Wołyńskie	604 304	40 287	180	255 384	37 026	165,3
Razem	3 020 198	25 380	84,1	2 798 593	23 518	77,9

Ogólna suma zysków netto za 1929 roku sięga w tym Związku sumy 231 782 złotych, przy czym 100 spółdzielni wykazuje 266 113 zł czystego zysku (2 661 zł na spółdzielnię), a 18 spółdzielni – 34 331 zł strat (1 907 zł na spółdzielnię). Ilustruje to tabela 20.

W Związku Żydowskich Kupieckich Stowarzyszeń Spółdzielczych ogólna suma dochodów wynosi 2 043 408 zł, czyli 26 538 zł na spółdzielnię i 165 złotych na jednego członka, a ogólna suma wydatków – 1 939 645 złotych, czyli 25 190 zł na spółdzielnię i 156 zł na jednego członka.

Tabela 20.

Województwo	Nadwyżka			Straty		
	ilość spółdz.	suma	przeciętnie na 1 spółdz.	ilość spółdz.	suma	przeciętnie na 1 spółdz.
Białostockie	3	13 599	4 533	-	-	-
Kieleckie	16	15 334	958	3	13 117	4 372
Krakowskie	6	42 588	7 098	1	240	240
Lubelskie	14	33 914	2 422	2	1 511	756
Lwowskie	12	28 022	2 335	3	8 658	2 886
Łódzkie	4	21 748	5 437	1	1 150	1 150
Nowogródzkie	-	-	-	1	2 189	2 189
Poleskie	7	23 089	3 298	2	1 138	569
Stanisławowskie	7	7 539	1 077	-	-	-
Tarnopolskie	12	15 844	1 320	3	3 443	1 148
Warszawskie	6	12 034	2 006	-	-	-
Wołyńskie	13	52 402	4 031	2	2 885	1 443
Razem	100	266 113	2 661	18	34 331	1 907

Tabela 21.

Związek	Ogólna suma nadwyżki		Na fundusz zasobowy		Na inne fundusze		Na dywidendę		Na cele kulturalne		Na inne cele	
	suma	%	suma	%	suma	%	suma	%	suma	%	suma	%
Zw. Żyd. Tow. Spółdz.	1 377 099	100	1 120 520	81,4	114 417	8,3	15 136	1,1	30 283	2,2	96 743	7,0
Zw. Pow.	266 113	100	179 524	67,5	23 629	8,8	4 586	1,7	10 565	4,0	47 809	18,0
Zw. Żyd. Kup. Stow. Spółdz.	135 710	100	106 548	78,5	6 610	4,9	-	-	6 139	4,5	16 413	12,1

Ogólna suma zysków netto wynosi w Związku tym 103 763 złotych, przy czym 50 spółdzielni wykazuje 135 710 zł czystej nadwyżki (2 714 zł na jedną spółdzielnię), a 27 spółdzielni – 31 947 zł strat (1 183 zł na spółdzielnię).

[...]

Członkowie

	Ilość spółdz.	Ilość członków	Przeciętnie na 1 spółdz.
1) Zw. Żyd. Tow. Spółdz.	522	200 495	384
2) Pow. Związek	119	35 900	302
3) Zw. Spółdz. Kupieckich	77	12 397	161

Podział nadwyżki
Ogólna suma czystej nadwyżki wszystkich trzech Związków wynosi 1 778 922 zł, których podział ilustruje tabela 21.

Zestawienie porównawcze najgłówniejszych pozycji wszystkich (trzech) żydowskich związków spółdzielczych.

Kapitały własne

	Suma	Przeciętnie na 1 spółdz.	Przeciętnie na 1 czł.
1) Zw. Żyd. Tow. Spółdz.	16146 416	30 932	80,6
2) Pow. Związek	2 675 419	22 449	74,5
3) Zw. Spółdz. Kup.	910 800	12 868	79,9

Wkłady

	Suma	Przeciętnie na 1 spółdz.	Przeciętnie na 1 czł.
1) Zw. Żyd. Tow. Spółdz.	58 630 609	112 319	292,5
2) Pow. Związek	15 194 668	127 686	423,3
3) Zw. Spółdz. Kup.	5 432 893	70 557	438,2

Długi zaciągnięte

	Suma	Przeciętnie na 1 spółdz.	Przeciętnie na 1 czł.
1) Zw. Żyd. Tow. Spółdz.	18 388 779	35 227	91,7
2) Pow. Związek	2 388 965	20 075	66,5
3) Związek Spółdz. Kup.	262 677	3 411	21,2

Saldo kredytów udzielonych

	Suma	Przeciętnie na 1 spółdz.	Przeciętnie na 1 czł.
1) Zw. Żyd. Tow. Spółdz.	85 253 198	163 320	425
2) Pow. Związek	18 121 737	152 284	504,8
3) Związek Spółdz. Kup.	6 369 022	82 715	513,8

Zestawienie ogólne

Omawiając dotychczas poszczególne pozycje wszystkich trzech żydowskich związków spółdzielczych oddzielnie, należałoby teraz zestawić ogólny obraz całego żydowskiego ruchu spółdzielczo-kredytowego. Ogółem 718 żydowskich spółdzielni kredytowych znajduje się w 493 miejscowościach, czyli że 225 spółdzielni pracuje równolegle z innymi spółdzelniami kredytowymi w tym samych miejscowościach. Omijając już kwestię tzw. „banczków familijnych”, którą należałoby rozstrzygnąć drogą ustawodawczą, wprowadzając cały szereg sankcji karnych nie tylko na ludzi, podszywających się pod sztandar spółdzielczy, lecz również i na osoby, sprawujące nadzór

nad takimi „spółdzelniami”, o ile nie wywierają odpowiedniego nacisku w kierunku zlikwidowania takich imprez, należałoby również bardzo uważnie zastanowić się nad kwestią tzw. społecznych banków konkurencyjnych, zakładanych tu i ówdzie z tych lub innych przyczyn, ze spółdzielczością zgoła nic wspólnego niemających. Spółdzielcze banki konkurencyjne (obsługujące przeważnie tę samą klientelę) wprowadzają demoralizację przy udzielaniu kredytów, uniemożliwiają wszelką kontrolę nad zdolnością kredytową członków, podwyższają wydatki administracyjne, a tym samym i oprocentowanie za kredyty udzielone, wprowadzają konkurencję w dziedzinie uzyskania wkładów etc. Prowadzona w tym kierunku praca uświadamiająca napotyka, niestety,

na wielkie przeszkody ze strony zainteresowanych partyjnych czy też zgoła prywatnych czynników, którym egzystencję ułatwia fakt istnienia aż trzech żydowskich związków spółdzielczych; zasady spółdzielcze, ustalone przez ojca kooperacji kredytowej Schultzego i Delitsch, a przestrzegane skrupulatnie przez jeden ze wspomnianych związków (Związek Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce) zostają paraliżowane już samym faktem istnienia jeszcze dwóch innych związków. W chwili obecnej o prawo rewizji ubiega się nowo założony czwarty żydowski związek spółdzielczy. Z takiego stanu rzeczy ani spółdzielczość, ani społeczeństwo żydowskie zbyt wielkiej korzyści nie osiągną. Jest to pod każdym względem objaw niezdrowy, który należałoby zwalczyć z całą stanowczością.

Porównanie z okresem przedwojennym

Tyle co do stanu Żydowskich Spółdzielni Kredytowych na początek 1930 roku, który uważać należy za okres największego rozwoju żydowskiej spółdzielczości kredytowej w Polsce.

Według stanu spółdzielni za 1930 rok przeciętna liczba członków w jednej spółdzielni Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce wynosiła 384, przeciętna suma kapitałów własnych – 80,6 zł, wkładów – 292,5 zł, długów zaciągniętych i redyskonta – 91,6 zł, a salda udzielonych kredytów – 425 zł na jednego członka. Biorąc jednak pod uwagę, że z ogólnej liczby 540 spółdzielni 481 odpowiada przedwojnemu typowi Kas Pożyczkowo-Oszczędnościowych (spółdzielnie drobnego kredytu), zaznaczyć należy, że w spółdzielniach tych, liczących 185 000 członków, przeciętna suma kapitałów własnych wynosi zaledwie 64 zł na członka, wkładów – 247 zł, długów zaciągniętych i redyskonta – 70 zł, a udzielonych pożyczek – 334 zł, czyli że spółdzielnie te, nawet w okresie największego po wojnie rozkwitu spółdzielczości żydowskiej

w Polsce, nie dorównały stanowi spółdzielni drobnego kredytu przed wojną, a fakt ten tym silniej rzuca się w oczy, gdy się bierze pod uwagę, że siła kupna pieniądza w porównaniu z okresem przedwojennym zmalała prawie o połowę. Zestawienie porównawcze w tabeli 22 ilustruje wspomniany wyżej stan rzeczy.

Żydowskie kredyty spółdzielcze a kredyty filantropijny

Obok żydowskich spółdzielni kredytowych istnieją jeszcze w Polsce tzw. kasy Gemilas Chesed, których rozmieszczenie ilustruje zestawienie w tabeli 23.

Pomiędzy nimi a kasami spółdzielczymi widać kardynalne i zasadnicze różnice, w chwili bowiem, gdy w kasach Gemilas Chesed np. kredyt JDC wynosi 57% ogólnej sumy bilansowej tych kas, to w spółdzielniach Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych, korzystających z kredytu „Foundation”, udział tych kredytów w ogólnej sumie bilansowej tych spółdzielni wyraża się liczbą 9% (9½ mln zł na blisko 104 mln zł kapitału obrotowego). Jak z powyższego wynika, 61% ogólnej sumy udzielonych pożyczek pochodzi z funduszy JDC, podczas gdy inne fundusze pochodzenia filantropijnego (ofiary, dotacje państwowe, komunalne i kahalne) wynoszą 39% tej sumy. Różne wkłady i kredyty osób prywatnych pokrywają (z bardzo nieznaczną nadwyżką) rezerwy kasowe, wartość ruchomości i pozycję – „różne”.

Żydowska Spółdzielczość Kredytowa na tle ogólnej spółdzielczości kredytowej w Polsce

Na zasadzie danych Państwowej Rady Spółdzielczej z ogólnej liczby 4717 związkowych spółdzielni kredytowych w Polsce, uwzględnionych w statystyce, 718, czyli, 15,2% przypada na spółdzielnie trzech związków żydowskich.

Tabela 22.

	Kapitały własne	Wkłady	Kredyty własne	Pożyczki udzielone
Ogółem Zw. Żyd. Tow. Spółdz.	80,6	292,5	91,6	425
Spółdzielnie drobnego kredytu w Zw. Żyd. Tow. Spółdz.	64	247	70	334
Kasy Poż.-Oszczędn. przed wojną w byłym zaborze rosyjskim	75	315	11	360

Tabela 23.

Kasy Gemilas Chesed

Województwo	Ilość kas	Kasa	Pożyczki wydane	Ruchomości	Różne	Bilans	Kap. Własne	Kredyty JDC	Kredyty osób
Białostockie	57	25 516	678 220	1 095	1 819	706 650	255 963	414 167	36 520
Kieleckie	40	46 425	625 143	1 855	7 521	680 944	256 765	390 357	33 822
Krakowskie	61	31 827	636 013	8 650	1 739	678 229	186 588	396 773	94 868
Lubelskie	58	30 215	660 817	3 353	6 018	700 403	314 050	357 937	28 416
Lwowskie	40	19 807	387 607	261	2 819	410 494	104 081	277 525	28 888
Łódzkie	33	23 691	850 000	791	10 838	885 320	487 430	386 227	11 663
Nowogródzkie	23	4 831	181 200	496	41	186 568	82 389	95 798	8 381
Poleskie	37	12 998	367 780	6 392	6 206	393 376	108 363	264 234	20 779
Pomorskie	2	3 867	13 876	-	-	17 743	8 441	8 780	522
Poznańskie	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Stanisławowskie	30	10 594	323 208	596	492	334 890	89 602	189 450	55 838
Śląskie	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tarnopolskie	41	7 298	322 139	434	1 729	331 600	149 642	164 017	17 941
Warszawskie	70	26 693	1 146 157	3 579	20 143	1 196 572	312 340	796 961	87 271
Wileńskie	52	30 213	431 896	3 223	1 810	467 142	155 861	281 550	29 731
Wotyńskie	36	8 743	389 621	705	2 113	401 182	138 407	238 168	24 607
Gdańsk	1	879	33 800	-	525	35 204	15 077	7 785	12 342
Ogółem	581	283 597	7 047 477	31 430	63 813	7 426 317	2 664 999	4 269 729	491 589

Z ogólnej liczby 1 513 420 członków zrzeszonych we wszystkich wspomnianych spółdzielniach 248 792, czyli 16,4% stanowią Żydzi (według przynależności do związków żydowskich). Biorąc pod uwagę, że Żydzi stanowią 11% ogólnej ludności w kraju, stwierdzić należy, że udział ich w Kooperacji Kredytowej jest o wiele silniejszy (nawet gdy się weźmie pod uwagę tzw. podwójne członkostwo) od udziału ludności chrześcijańskiej. Łatwo daje się to wytłumaczyć specyficzną strukturą gospodarczą ludności żydowskiej w Polsce, wykazującą znaczny udział Żydów w handlu i rzemiośle i to w charakterze samodzielnie czynnych.

Poza tym należy zaznaczyć, że w ogólnej liczbie 217 006 kupców, drobnych kupców i średnich i drobnych przemysłowców, podanych w statystyce wszystkich w ogóle spółdzielni w Polsce, Żydzi stanowią (i to tylko w kredytówkach) 145 043 (67%), a w ogólnej liczbie 141 005 rzemieślników samodzielnych stanowią 62 513 (44,3%).

Wpływ kryzysu gospodarczego na żydowską spółdzielczość kredytową

W roku 1930 rozpoczyna się trwający jeszcze dotychczas kryzys gospodarczy. Spadek produkcji przemysłowej, obrotów handlowych,

wzrastające wciąż bezrobocie, systematyczna niższka cen i ogólne zubożenie są charakterystyczne dla wszystkich niemal państw starego i nowego kontynentu. Również i Polska odczuła – i to w dość znacznej mierze – skutki ogólnego przesilenia, a do tego doszły jeszcze nasze rodzime bolączki, jak nadprodukcja zboża i idący z nią w parze spadek cen. Pogorszyło to zdolność nabywczą wsi, zmniejszyło produkcję krajową i obrót i w bardzo wielu wypadkach doprowadziło do odroczenia wypłat, a nawet likwidacji przedsiębiorstw handlowych i przemysłowych. Nie bacząc jednak na taki stan rzeczy, spółdzielczość była ostatnią, która odczuła skutki kryzysu. W pewnych nawet wypadkach przyczyniał się – i to dość znacznie – do zahamowania i złagodzenia kryzysu. Jako dowód posłużyć mogą następujące liczby, ilustrujące ruch wkładów i udzielonych pożyczek według obliczeń Państwowej Rady Spółdzielczej (tabela 24).

Widzimy więc, że do października 1930 roku wkłady, rachunki bieżące i udzielone pożyczki stale wzrastają, by w ciągu roku – do 1 lipca 1931 r. – pozostać na jednakowym prawie poziomie. Dopiero w drugiej połowie 1931 r. spółdzielnie odczuwają znacznie większy odpływ wkładów, co wpływa również na zmniejszenie się salda udzielonych pożyczek.

Tabela 24.

Data	Ilość spółdz.	Wkłady	R-ki bieżące	Pożyczki
		(w tysiącach złotych)		
1 I 1930	4 313	263 932	63 295	503 014
1 IV	4 535	321 531	43 192	550 650
1 VII	4 761	339 550	33 467	592 669
1 X	4 818	336 699	47 886	625 722
1 I 1931	4 695	344 564	36 655	616 092
1 IV	4 826	351 153	36 641	614 540
1 VII	4 705	343 576	34 689	613 942
1 X	4 752	319 217	34 073	587 872

Tabela 25.

Data	Związek. Żyd. Tow. Spółdz. w Polsce				Pow. Zw. na Wł. Pom. Op. Sp.				Zw. Żyd. Kup. Stow. Spółdz.			
	ilość spółdz.	wkłady	r-ki bieżące	pożyczki	ilość spółdz.	wkłady	r-ki bieżące	pożyczki	ilość spółdz.	wkłady	r-ki bieżące	pożyczki
1 I 1930	503	51 950	5 073	82 913	109	13 411	1 688	16 833	83	4 158	1 728	10 047
1 IV	528	56 310	4 631	90 406	103	12 703	1 715	15 662	91	4 583	1 796	8 585
1 VII	543	67 427	5 065	92 682	127	12 893	1 400	16 744	93	6 301	1 985	10 026
1 X	540	59 896	5 148	93 023	123	13 493	2 319	19 851	102	6 470	1 999	9 765
1 I 1931	548	62 910	4 391	93 529	122	14 122	2 258	18 260	111	7 978	887	9 670
1 IV	546	55 396	4 274	88 544	121	13 001	1 846	18 308	111	7 629	800	10 057
1 VII	546	52 723	4 296	81 586	114	12 768	1 736	17 685	111	6 566	1 015	9 150
1 X	539	46 807	4 228	73 777	116	11 133	953	15 211	111	5 720	416	6 545

Nieco gorzej, co prawda, przedstawia się sprawa w spółdzielczości żydowskiej, ale i tu rok 1930 wykazuje wzrost wkładów i udzielonych pożyczek, a dopiero 1931 rok sygnalizuje skurczenie się tych pozycji. Ilustruje to zestawienie w tabeli 25.

W niektórych wypadkach taki stan rzeczy doprowadzi do faktycznej czy nawet i formalnej likwidacji niektórych spółdzielni, dla ścisłości należy jednak dodać, że w pierwszym rzędzie kryzys dał się we znaki spółdzielniom wadliwie prowadzonym, niestosującym się do przepisów związkowych i nieposiadających odpowiednio wyszkolonych kierowników i ideowych spółdzielców. Z powodu kryzysu załamały się również i największe spółdzielnie rodzinne Związku Powszechnego, brak jednak bliższych danych statystycznych za ostatni okres, które by ten stan rzeczy odpowiedni zilustrowały. W ciągu 1931

roku, a zwłaszcza w ostatnim jego półroczu trwający w permanencji kryzys wpłynął na pogorszenie się stanu finansowego i gospodarczego również i tych spółdzielni kredytowych, którym nic nie można zarzucić pod względem spółdzielczym. Zmniejszenie się wkładów i redyskonta o przeszło 20 mln złotych w ciągu jednego roku (1931) z jednej strony i zamrożenie dość znacznej części pożyczek udzielonych z drugiej strony nie mogło wpłynąć dodatnio na rozwój żydowskiej spółdzielczości kredytowej w kraju. Do tego przybyło również wyczerpanie funduszy, pochodzących ze źródeł żydowsko-amerykańskich. Pomoc więc odpowiednich czynników państwowych w chwili obecnej jest wprost konieczna, a to nie tylko w interesie 200 tysięcy żydowskich warsztatów pracy, lecz również i w interesie Państwa.

Inne spółdzielnie żydowskie¹

[...]

Zakończenie

Struktura ekonomiczna ludności żydowskiej w Polsce i jej wpływ na specyficzne ukształtowanie się spółdzielczości żydowskiej

Przechodząc kolejno wszystkie gałęzie pracy spółdzielczej na „ulicy żydowskiej” w Polsce, stwierdzić możemy wyjątkowo silny rozwój żydowskiej spółdzielczości kredytowej przy słabym bardzo, wprost nieznacznym, stanie innych form samopomocy spółdzielczej. Nie ulega kwestii, że na taki stan rzeczy wpływa specyficzny charakter struktury gospodarczej ludności żydowskiej w Polsce. Wielki mąż stanu, Żyd, Luigi Luzzatti, ojciec kooperacji włoskiej, powiada, że każdy naród wnosi swoją odrębną, charakterystyczną nutę do wielkiej symfonii, której na imię: spółdzielczość. Tą nutą Żydów jest: kredyt spółdzielczy.

Na zasadzie spisu ludności z 1921 roku wynika, że z ogólnej liczby 924 092 zawodowo czynnych Żydów przeszło połowa (472 620, czyli 51,1%) przypada na samodzielnych, podczas gdy wśród nie-Żydów grupa samodzielnych stanowi zaledwie 24,4% wszystkich zawodowo czynnych. Szczególnie wielki odsetek samodzielnych wykazuje grupa „handel i asekuracja” (76,6% u Żydów, 39,3% u nie-Żydów), następnie „komunikacja i transport” (65,3% i 3,2%) oraz „przemysł” (52,6% i 30,1%).

Z drugiej zaś strony widzimy, że ludność żydowska w Polsce jest przeważnie zatrudniona w handlu i rzemiośle, a mianowicie:

Rolnictwo 2,2%

Przemysł	38,7%
Handel	41,2%
Komunik. i transp.	3,7%
Urzednicy, wolne zaw.	3,6%
Inni	10,6%

A gdy się znów dalej zauważy, że połowa wszystkich żydowskich przedsiębiorstw pracuje zupełnie bez pracowników najemnych, 22,5% – z jednym pracownikiem, a 17,6% już aż z 2–3 pracownikami, wtedy dopiero uprzytomnimy sobie „wielkość” tych przedsiębiorstw i majątność ich właścicieli. Nic więc dziwnego, że wszyscy ci przedsiębiorcy prowadzą swoje „przedsiębiorstwa” bez jakichkolwiek znaczniejszych kapitałów. „Lud nasz musi mieć źródło kredytu taniego, łatwo dostępnego i o dogodnych warunkach amortyzacji” powiada dr J. Tenenbaum, wskazując zarazem, że „tylko wspólnota i zrzeszenie może nam stworzyć tego rodzaju kredyt”, a tą wspólnotą jest właśnie „tylko kooperacja kredytowa systemu Schultze-Delitscha w jej prawdziwej formie”. Kredyt spółdzielczy znalazł dla siebie bardzo podatny grunt na „ulicy żydowskiej” w Polsce, gdzie ogrywa rolę obrońcy najszerzych warstw ludności żydowskiej przed zagładą gospodarczą i jest poniekąd jedynym może instrumentem obrony obcego stanu posiadania tych mas. A skoro spółdzielczość polska (jak zresztą ukraińska i niemiecka) „rozwija się jako odruch samoobrony gospodarczej warstw zagrożonych i odsuniętych od sprawiedliwego udziału w rozdziale dochodu społecznego”, przy czym jak powiada ks. biskup Adamski – „naczelnym jej zadaniem jest stać na czele polskiego rodzimego frontu ekonomicznego, być formą organizacyjną wyłącznego polskiego życia gospodarczego wśród najszerzych warstw ludności polskiej, być organizatorem i cementem gospodarczym tych warstw, które stoją poza sferą czysto kapitalistycznych organizacji”, to niewątpliwie

¹ Były to:

- spółdzielnie spóżywców – ich liczba spadła z 62 w 1920 r. do 3 w 1930 r.;
- robotnicze spółdzielnie wytwórcze – w 1930 r. działało ich 7, znajdowały się w złej sytuacji finansowej;
- spółdzielnie mieszkaniowe – działało ich zaledwie kilka, najlepszą był „Spółdom” w Lublinie;
- spółdzielnie rolniczo-handlowe – działało zaledwie kilka;
- spółdzielnie rzemieślnicze – istniało ich formalnie 22, ale zaledwie kilka działało faktycznie, m.in. w Białymstoku, Lwowie, Grodnie, Wilnie, Łodzi, Radomiu;
- spółdzielnie wytwórcze – było ich zaledwie kilka, choć znajdowały się w stosunkowo dobrej sytuacji finansowej;
- spółdzielnie przemysłowe – działało ich ok. 13, przeważnie były to spółdzielnie piekarnicze;
- spółdzielnie handlowe – formalnie funkcjonowało ich ok. 20, ale część z nich w 1930 r. uległa likwidacji

[przyp. red.].

i kooperacja żydowska ma się stać – w myśl tych samych zasad – tą wielką organizacją samoobrony gospodarczej ludności żydowskiej w kraju, gdzie stanowi około 11 % ogółu obywateli.

Największą bolączką i tragedią dziejową Żydów jest skarlowiąca struktura ekonomiczna narodu żydowskiego w krajach rozproszenia. Jedynym skutecznym środkiem przeciwko temu jest kooperacja kredytowa. Ale nie na tym tylko

kończy się jej rola na „ulicy żydowskiej”: jest ona również jednym z najpoważniejszych czynników w kierunku produktywizacji mas żydowskich, balsamem, który goi rany gospodarcze narodu żydowskiego i instrumentem, który uzdrowia żydowską strukturę gospodarczą i tworzy odpowiednie warunki dla rozwoju normalnego żydowskiego życia ekonomicznego w kraju.

Aneks 1

**Wysokość pojedynczego udziału w Spółdzielniach Kredytowych
(w złotych, według stanu na 1 I 1930 r.)**

	5	10	15	20	24	25	27	30	35	40	45	50	60	75	80	100	125	150	172	200	250	500
Zw. Żyd. Tow. Spółdz.	3	4	1	16	1	370	1	24	1	10	-	48	5	-	-	33	1	1	-	2	1	-
w tym:																						
w powszechnych	2	4	1	16	1	364	1	21	1	10	-	30	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
w rolniczych	-	-	-	-	-	6	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
w urzędniczych	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
w spółdz. średn. kredytu	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	16	-	-	-	33	1	1	-	2	1	-
Zw. Powszechny	-	4	1	1	-	25	1	2	-	2	1	45	-	1	2	24	-	1	1	2	1	2
Zw. Żyd. Kup. Stow. Spółdz.	-	1	-	5	-	30	-	-	-	-	24	1	-	-	11	-	-	-	-	-	-	-

Aneks 2

**Wysokość odpowiedzialności dodatkowej członków według stanu na 1 I 1930 r.
(w Związku Żyd. Towarzystw Spółdzielczych w Polsce)**

Wielokrotność odpowiedzialności	3	5	7	8	10	12	15	19	20	21	25	30	40	50
W ilu spółdzielniach	3	21	1	7	295	1	16	1	160	1	1	7	4	4

Aneks 3

**Kapitały własne spółdzielni kredytowych
(według stanu na 1 I 1930 r.)**

Województwo	Zw. Żyd. Tow. Spółdzielczych w Polsce						Powszechny Związek						Zw. Żyd. Kup. Stow. Spółdzielczych					
	kapitał udziałowy			kapitały społeczne			kapitał udziałowy			kapitały społeczne			kapitał udziałowy			kapitały społeczne		
	ogólna suma	przebieganie na 1 społ.	przebieganie na 1 czł.	ogólna suma	przebieganie na 1 społ.	przebieganie na 1 czł.	ogólna suma	przebieganie na 1 społ.	przebieganie na 1 czł.	ogólna suma	przebieganie na 1 społ.	przebieganie na 1 czł.	ogólna suma	przebieganie na 1 społ.	przebieganie na 1 czł.	ogólna suma	przebieganie na 1 społ.	przebieganie na 1 czł.
Białostockie	1 214 229	20 237	54,2	516 497	8 608	23,0	25 405	8 468	84,4	1 514	505	50,0	12 716	6 358	36,6	4 265	2 133	12,3
Kieleckie	1 281 300	24 175	60,2	520 416	9 820	24,6	250 967	13 943	82,4	61 319	3 184	20,1	209 817	9 991	68,5	98 379	4 685	32,1
Krakowskie	554 018	34 626	75,7	85 547	5 347	11,7	143 313	20 473	89,3	68 278	9 754	42,6	17 497	8 749	57,9	3 790	1 895	12,5
Lubelskie	1 532 679	22 876	58,1	566 538	8 456	21,5	198 948	11 703	67,9	34 168	2 010	11,7	94 191	5 233	34,0	27 306	1 517	9,9
Lwowskie	412 327	17 927	42,3	37 261	1 620	3,9	345 291	24 664	67,2	78 858	5 633	15,3	22 401	11 201	65,1	1 450	725	4,2
Łódzkie	1 301 808	29 586	72,7	322 754	7 337	18,0	152 363	30 473	133,9	12 444	2 489	10,9	134 627	33 657	15,9	10 517	2 629	12,4
Nowogródzkie	509 613	13 411	49,4	187 010	4 921	18,2	3 865	3 865	16,6	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Poleskie	777 997	22 882	61,9	274 117	8 063	21,8	106 777	11 864	79,2	24 191	2 688	18,0	8 185	4 093	45,2	1 400	700	7,7
Pomorskie	11 048	11 048	95,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Poznańskie	109 060	54 530	200,1	14 399	7 200	26,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Stanisławowskie	256 091	19 699	42,1	78 938	6 072	13,0	76 964	10 995	39,6	37 956	5 708	20,6	44 196	22 098	55,8	13 594	6 797	7,2
Śląskie	169 609	56 536	120,3	12 483	4 161	8,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tarnopolskie	269 242	15 838	37,8	106 833	6 284	15,0	424 264	24 957	31,4	92 442	5 438	6,9	18 821	9 411	37,9	3 462	1 731	7,0
Warszawskie	2 788 399	37 179	90,9	369 870	4 932	12,0	70 133	11 689	51,3	11 498	1 916	8,4	222 658	11 719	76,8	30 473	1 604	10,5
Wileńskie	596 067	14 902	54,0	149 509	3 737	13,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Wołyńskie	836 699	23 242	53,4	284 058	7 890	18,1	339 136	22 609	101	115 325	7 688	34,3	9 791	3 264	27,0	1 264	421	3,5
Razem	12 620 186	24 177	63,0	3 526 230	6 755	17,6	2 137 426	17 962	59,6	537 993	4 521	15,0	794 900	10 323	64,1	195 000	2 544	15,8

Aneks 4

 Wkłady i rachunki bieżące w spółdzielniach kredytowych
 (według stanu na 1 I 1930 r.)

Województwo	Zw. Żyd. Tow. Spółdz. w Polsce			Powszechny Związek			Zw. Żyd. Kup. Stow. Spółdz.		
	ogólna suma	przeciętnie na 1 spółdz.	przeciętnie na 1 czł.	ogólna suma	przeciętnie na 1 spółdz.	przec. na 1 czł.	ogólna suma	przeciętnie na 1 spółdz.	przec. na 1 czł.
Białostockie	9 077 801	151 297	404,9	260 371	86 790	865	56 680	28 340	2163
Kieleckie	6 925 638	130 672	327,1	1 972 167	109 565	648	1 864 559	88 789	609
Krakowskie	2 667 735	166 733	364,1	1 304 152	186 309	813	170 312	85 156	564
Lubelskie	7 990 394	119 260	303,0	1 319 208	77 600	451	739 160	41 064	267
Lwowskie	1 232 134	53 571	126,7	1 508 574	107 755	293	137 502	68 751	400
Łódzkie	6 336 805	144 018	353,8	881 196	176 239	774	807 557	201 889	955
Nowogrodzkie	3 849 758	101 310	373,4	13 041	13 041	56	-	-	-
Poleskie	4 980 986	146 500	396,1	724 721	80 523	538	43 768	21 884	242
Pomorskie	3 888	3 888	33,2	-	-	-	-	-	-
Poznańskie	111 567	55 783	204,7	-	-	-	-	-	-
Stanisławowskie	1 559 038	119 926	256,2	344 913	49 273	177	265 555	132 777	335
Śląskie	459 870	153 290	326,1	-	-	-	-	-	-
Tarnopolskie	980 803	57 694	137,6	1 326 865	78 051	99	24 660	12 330	50
Warszawskie	5 839 948	77 866	190,4	718 687	119 781	526	1 266 027	66 633	437
Wileńskie	3 109 218	77 730	281,6	-	-	-	-	-	-
Wołyńskie	3 505 026	97 362	223,7	4 820 773	321 385	1435	57 113	19 038	157
Razem	58 630 609	112 319	292,5	15 194 668	127 686	423	5 432 893	70 557	438

Aneks 5

Województwo	Zw. Żyd. Tow. Spółdz. w Polsce			Powszechny Związek na Wł. Pom. Op. Spółdz.			Zw. Żyd. Kup. Stow. Spółdz.		
	ogólna suma	przeciętnie na 1 spółdz.	przec. na 1 czł.	ogólna suma	przeciętnie na 1 spółdz.	przec. na 1 czł.	ogólna suma	przeciętnie na 1 czł.	przec. na 1 czł.
Białostockie	1 293 738	21 562	57,7	103 348	34 449	343	-	-	-
Kieleckie	1 390 835	26 242	65,7	294 257	16 348	97	70 186	3 342	23
Krakowskie	348 152	21 760	47,5	513 596	73 371	320	-	-	-
Lubelskie	2 272 106	33 912	86,4	97 710	5 748	33	1 500	83	0,5
Lwowskie	913 715	39 727	93,8	297 692	21 264	58	10 448	5 224	30
Łódzkie	1 596 622	36 287	89,1	323 087	64 617	284	69 486	17 372	-
Nowogrodzkie	805 616	21 200	78,1	10 432	10 432	45	-	-	-
Poleskie	789 982	23 235	60,4	39 094	4,344	29	-	-	-
Pomorskie	7 317	7 317	61,7	-	-	-	-	-	-
Poznańskie	132 401	66 200	248,9	-	-	-	-	-	-
Stanisławowskie	391 626	30 125	64,4	118 435	16 919	61	64 367	32 184	81
Śląskie	227 859	75 953	161,6	-	-	-	-	-	-
Tarnopolskie	374 245	22 014	52,5	153 466	9 027	11	500	250	1
Warszawskie	5 159 423	68 792	173,2	14 907	-	-	41 690	-	-
Wileńskie	1 322 389	33 060	119,8	-	-	-	-	-	-
Wołyńskie	1 362 753	37 854	87,0	422 941	28 196	126	4 500	1 500	12
Razem	18 388 779	35 227	91,7	2 388 965	20 075	66,5	262 677	3 411	21,2

Aneks 6

Bilans zbiorowy żydowskich spółdzielni kredytowych

	Związek Żyd. Tow. Spółdzielczych w Polsce		Powszechny Związek na Wł. Pom. Op. Spółdz.		Związek Żyd. Kup. Stow. Spółdzielczych	
na dzień 1 stycznia 1930 roku						
Stan czynny						
Kasa i lokaty	9 053 014	8,7	2 362 696	11,0	1 406 831	16,7
Papiery wart. i udz. w in. inst.	1 629 991	1,6	170 431	0,8	36 139	0,4
Kredyty udzielone	85 253 198	82,0	18 121 737	84,4	6 369 022	75,7
Ruchomość i nieruchomości	2 461 058	2,4	244 140	1,1	105 482	1,3
Różne rachunki	5 165 223	5,0	541 654	2,5	469 169	5,6
Straty roku ubiegłego	334 399	0,3	34 331	0,2	31 947	0,3
Ogólna suma bilansowa	103 896 883	100	21 475 244	100,0	8 418 590	100
Stan bierny						
Kapitały własne	16 146 416	15,6	2 675 419	12,5	990 800	11,8
Wkłady i rachunki bieżące	58 630 609	56,4	15 194 668	70,8	5 432 893	64,5
Długi zaciągnięte i redyskonto	18 388 779	17,7	2 388 965	11,1	262 677	3,1
Różne rachunki	9 353 980	9,0	950 079	4,4	1 596 510	19,0
Nadwyżka	1 377 099	1,3	266 113	1,2	135 710	1,6
na dzień 1 stycznia 1931 roku						
Stan czynny						
Kasa i lokaty	9 861 731	8,4	2 277 244	9,9	1 722 560	14,1
Papiery wart. i udz. w inn. inst.	2 353 429	2	195 409	0,9	51 228	0,4
Kredyty udzielone	94 898 229	80,9	19 194 601	83,6	9 914 797	81,2
Ruchomość i nieruchomości	3 261 792	2,8	279 588	1,2	214 409	1,7
Różne rachunki	5 400 226	4,6	990 441	4,3	291 522	2,4
Straty roku ubiegłego	1 563 425	1,3	31 224	0,1	19 851	0,2
Ogólna suma bilansowa	117 338 832	100	22 968 507	100	12 214 367	100
Stan bierny						
Kapitały własne	19 624 794	16,8	2 916 298	12,7	1 499 902	12,3
Wkłady i rachunki bieżące	69 392 884	59,1	16 141 548	70,3	8 804 838	72,1
Długi zaciągnięte i redyskonto	18 818 144	16,0	2 463 637	10,7	1 564 563	12,8
Różne rachunki	8 222 553	7,0	1 184 652	5,2	193 466	1,6
Nadwyżka	1 280 457	1,1	262 372	1,1	151 598	1,2

Aneks 7

Wkłady, rachunki bieżące i pożyczki udzielone za czas od 1 I 1932 do 1 X 1932

Data	Związek Żyd. Tow. Spółdz. w Polsce				Pow. Zw. na Wł. Pom. Op. Spółdz.				Zw. Żyd. Kup. Stow. Spółdz.				Centr. Zw. Spółdz. Samopom.			
	ilość sp.	wkłady	r-ki bieżące	pożyczki	ilość spółdz.	wkłady	r-ki bieżące	pożyczki	ilość spółdz.	wkłady	r-ki bieżące	pożyczki	ilość spółdz.	wkłady	r-ki bieżące	pożyczki
	w tysiącach złotych				w tysiącach złotych				w tysiącach złotych				w tysiącach złotych			
1 I 1932	544	43 126	3 015	67 382	123	10 252	1 536	14 047	111	6 691	575	8 181	-	-	-	-
1 IV 1932	528	37 344	2 950	61 272	113	9 076	1 386	12 766	126	5 687	358	7 068	-	-	-	-
1 VII 1932	528	33 689	2 834	52 391	104	8 342	1 541	11 509	114	5 374	441	7 164	31	2 398	24	2 614
1 X 1932	499	32 024	2 185	49 173	107	9 149	1 093	12 532	109	5 015	622	7 143	40	3 034	101	3 588

Aneks 8

Stan najgłówniejszych pozycji na dzień 1 stycznia 1931 r.

	Związek Żyd.Tow. Spółdz. w Polsce			Pow. Zw. na Wł. Pom. Opart. Spółdz.			Związek Żyd. Kupieckich Stow. Spółdz.		
	ogólna suma	przec. na 1 spółdz.	przec. na 1 członka	ogólna suma	przec. na 1 spółdz.	przec. na 1 członka	ogólna suma	przec. na 1 spółdz.	przec. na 1 członka
Kapitały własne	19 624 794	35 943	96	2 916 298	23 145	84	1 499 902	14 150	86
Wkłady i rach. bieżące	69 392 884	127 086	333	16 141 548	128 108	463	8 804 838	83 065	503
Długi zac. i red.	18 818 144	34 465	92	2 463 637	19 553	71	1 564 563	14 760	89
Saldo udział. kredytów	94 898 229	174 125	462	19 194 601	152 338	551	9 914 797	93 536	567
Liczba spółdz. uwzgl.	545			126			106		
Liczba człon.	205 585			34 842			17 498		
Saldo udział. kredytów	377			277			165		

Aneks 9

Obroty najgłówniejszych pozycji w ciągu 1930 r.

	Związek Żyd.Tow. Spółdziel. w Polsce	Powsz. Zw. na Własnej Pom. Opartych Spółdz.	Związek Żyd. Kup. Stow. Spółdzielczych
Pożyczki udzielone (suma)	457 686 483	84 543 068	41 440 742
Wkłady wniesione (suma)	217 017 325	78 821 829	24 611 990
Wkłady podjęte (suma)	205 724 157	41 599 030	20 896 947
Dokumenty do inkasa (ilość)	6 007 392	1 376 044	1 144 349
Dokum.do inkasa (suma)	1 015 730 792	224 098 131	185 142 253

PROBLEMY

ZARZĄDZANIA

Wskaźniki giełdowe P/BV oraz P/E jako kryterium inwestycyjne na przykładzie spółek z indeksu WIG20

Wojciech Świder

Wstęp – analiza techniczna i fundamentalna

Podjmując decyzje inwestycyjne, uczestnicy rynku opierają się na różnego typu analizach, może to być analiza techniczna, fundamentalna, międzyrynkowa, teoria portfelowa, modele matematyczne, teoria fraktali oraz teoria chaosu. Największe uznanie zdobyły jednak dwa rodzaje analiz: techniczna i fundamentalna. Ta pierwsza bazuje na zachowaniu się cen danych walorów w przeszłości i ich analizie¹. Zależności w historycznym zachowaniu cen, przy pomocy narzędzi analizy technicznej, stanowią podpowiedź ich przyszłych notowań (z pewnym prawdopodobieństwem). W sposób bardziej niekonwencjonalny zdefiniował analizę techniczną Elder: „Analiza techniczna wchodzi w zakres psychologii społecznej stosowanej w praktyce. Ma ona na celu rozpoznanie trendów i zmian w zachowaniu tłumu, aby umożliwić podejmowanie świadomych decyzji inwestycyjnych”². Niezależnie od definicji, sednem analizy technicznej jest analiza historycznych cen.

Wskaźniki wykorzystane w artykule stanowią część analizy fundamentalnej, zdefiniować ją można w sposób następujący: „Analiza fundamentalna jest procesem badania rynku kapitałowego w oparciu o dane fundamentalne pochodzące ze spółki i rynku, na którym prowadzi ona działalność. Podejmowanie decyzji inwestycyjnych z wykorzystaniem analizy fundamentalnej oznacza inwestowanie w wartość przedsiębiorstwa”³. Do głównych etapów

---

Wojciech Świder
doktorant,
Uniwersytet Ekonomiczny
w Poznaniu

---

¹ K. Borowski, *Analiza fundamentalna, metody wyceny przedsiębiorstwa*, Difin, Warszawa 2014, s. 13.

² A. Elder, *Zawód inwestor giełdowy*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2012, s. 77.

³ A. Pieloch-Babiarz, A. Sajnog, *Analiza fundamentalna, standing finansowy i wycena przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 7.

analizy fundamentalnej można zaliczyć analizę makroekonomiczną, sektorową, sytuacyjną, finansową oraz bieżącą wycenę akcji. Trzy pierwsze typy sumarycznie stanowią analizę strategiczną przedsiębiorstwa, która obejmuje szanse, zagrożenia oraz słabe i mocne strony firmy. Natomiast analiza finansowa i wycena stanowią próbę odpowiedzi na pytanie, ile warte są udziały danej spółki, mając na uwadze jej historię i perspektywę. Gdy wycena wskaże na przewartościowanie danego przedsiębiorstwa, należy wstrzymać się z inwestowaniem w nie lub ewentualnie rozważyć sprzedaż udziałów, natomiast w przypadku niedowartościowania wskazane jest nabycie jej udziałów lub utrzymywanie ich w portfelu w przypadku ich posiadania⁴.

Przywołując inne ujęcie, definicja i podział analizy fundamentalnej mogłyby brzmieć następująco: „Analiza fundamentalna jest jedną z dwóch podstawowych metod pomocnych przy podjęciu decyzji alokacyjnej. Najczęściej przeprowadzana jest w pięciu etapach:

- analiza makroekonomiczna,
- analiza branżowa (gałęziowa),
- analiza sytuacyjna spółki,
- analiza wskaźnikowa,
- wycena papieru wartościowego⁵.

Wskaźniki analizy fundamentalnej

Wskaźniki, których skuteczność zostanie zbadana w artykule, zaliczają się do grupy czwartej, ich klasyfikacja w sposób bardziej szczegółowy została przedstawiona w tabeli 1.

Cena w relacji do wartości księgowej (**P/BV**) reprezentuje wartość firmy netto (wartość aktywów – zobowiązania) pomniejszoną o wartość akcji uprzywilejowanych oraz podzielną przez liczbę akcji zwykłych⁶. Bulkowski wskazuje również, że wskaźnik ten nadaje się głównie do spółek, które prowadzą działalność kapitałochłonną lub mają pokaźne aktywa. Spółka wyceniana na równi z jej wartością księgową lub wyżej ma ograniczony potencjał do wzrostu wartości w okolicznościach sprzyjających. W przypadku negatywnego scenariusza jej potencjał

spadkowy jest znaczny. Natomiast gdy spółka wyceniana jest poniżej wartości księgowej, potencjał do wzrostu jest bardzo duży, gdy zmaterializują się scenariusze pozytywne⁷. Warto jednak mieć na uwadze, że wartość księgowa może być zniekształcona, w przypadku gdy wartość aktywów niematerialnych będzie zawyżona⁸.

Bulkowski przeprowadził również badania rynku amerykańskiego. Podzielił spółki na dwie grupy: pierwsza składała się ze spółek o wskaźniku **P/BV** powyżej mediany, druga zawierała spółki o wskaźniku **P/BV** poniżej mediany. Spółki z pierwszej grupy osiągnęły następujące stopy zwrotu w ciągu kolejnych pięciu lat: 9%, 8%, 8%, 8%, 9%. Kolejny portfel performował lepiej: 14%, 14%, 14%, 13%, 13%. Zakładając, że w każdy portfel zainwestowano 10 000 dolarów, po pięciu latach portfel pierwszy był wart 14 947 dolarów, a portfel drugi 18 924 dolarów. Z tego wynika, że spółki o wskaźniku **P/BV** poniżej mediany osiągają wyższe stopy zwrotu⁹. Wspomniany autor w celu zbadania, jaki poziom wskaźnika **P/BV** maksymalizuje zysk, podzielił spółki na 10 kategorii pod względem relacji **P/BV**. Najwyższą roczną stopę zwrotu (36%) osiągnęły spółki o wartości wskaźnika **P/BV** w przedziale 0-0,5. Drugi wynik (20%) przypadł na spółki o wartości wskaźnika **P/BV** w przedziale 0,5-1. Najgorzej wypadły spółki (z wynikiem 6%) o wartości **P/BV** powyżej 4, stąd można wysnuć wniosek, że spółki o wskaźniku **P/BV** niższym od 1 zwykle osiągają wysokie stopy zwrotu¹⁰.

Drugi wskaźnik, wskaźnik ceny rynkowej do zysku przypadającego na jedną akcję (**P/E**), umożliwi porównywanie rentowności inwestycji w dane spółki. Jego interpretacja może być dwojaka:

- jako cena, którą należy zapłacić za jednostkę zysku wygenerowanego przez spółkę;
- jako czas potrzebny do tego, aby zyski przedsiębiorstwa zwróciły kwotę, która została zainwestowana w akcje.

⁴ Ibidem, s. 8.

⁵ E. Gruszczyńska-Brożbar, *Analizy giełdowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Poznaniu, Poznań 2012, s. 98.

⁶ T. Bulkowski, *Analiza fundamentalna i inwestowanie pozycyjne*, Linia, Warszawa 2016, s. 24.

⁷ Ibidem, s. 27.

⁸ Ibidem, s. 25.

⁹ Ibidem, s. 32.

¹⁰ Ibidem, s. 37–38.

Tabela 1. Podstawowe wskaźniki stosowane w analizie fundamentalnej

Grupa wskaźników	Rodzaj wskaźnika	Wzór
Rentowności	rentowności brutto	zysk brutto/sprzedaż
	rentowności operacyjnej	zysk operacyjny/sprzedaż
	rentowności sprzedaży (ROS)	zysk netto/sprzedaż netto
	rentowności aktywów (ROA)	zysk netto/aktywa ogółem
	rentowność kapitału (ROE)	zysk netto/przeciętne kapitały własne
Płynności	płynności bieżącej (Current Ratio)	aktywa bieżące/zobowiązanie bieżące
	płynności szybkiej (Quick Ratio)	(aktywa bieżące – zapasy)/zobowiązania bieżące
Aktywności	obrotu należnościami	przychody ze sprzedaży/przeciętne należności
	szybkości obrotu należnościami	przeciętne należności x 365/sprzedaż netto
	obrotu zapasami	sprzedaż netto/przeciętny stan zapasów
	szybkości obrotu zapasami	przeciętne zapasy x 365/koszt sprzedanych wyrobów
	rotacji majątku	sprzedaż/przeciętne aktywa ogółem
Rynku kapitałowego	zysk na jedną akcję (EPS)	zysk netto spółki/ilość wyemitowanych akcji
	cena do zysku na jedną akcję (P/E)	cena rynkowa 1 akcji/zysk netto na 1 akcję
	cena rynkowa do wartości księgowej na 1 akcję	cena rynkowa 1 akcji/kapitały własne na 1 akcję
	stopa dywidendy	dywidenda na 1 akcję/cena rynkowa 1 akcji
	stopa wypłat dywidendy	dywidenda na 1 akcję/zysk netto na 1 akcję
Zadłużenia	ogólnego zadłużenia (WOZ)	zobowiązania ogółem/kapitał własny
	zadłużenia kapitału własnego	zobowiązania ogółem/kapitał własny
	zadłużenia długoterminowego	zobowiązania długoterminowe/kapitał własny

Źródło: E. Gruszczyńska-Broźbar, *Analizy giełdowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Poznaniu, Poznań 2012.

Uznaje się, że niska wartość wskaźnika P/E stanowi odpowiedni moment na zakup akcji¹¹.

Bulkowski przeprowadził podobne badania jak w przypadku wskaźnika P/BV. Pogrupował on spółki pod względem wskaźnika P/E i stworzył dwa portfele: pierwszy – złożony ze spółek o wskaźniku P/E wyższym od mediany, drugi – zawierający spółki o wskaźniku P/E niższym od mediany. Po zainwestowaniu 10 000 dolarów, po pięciu latach z portfela pierwszego można by wygenerować kwotę równą 15 803 dolarów, natomiast z portfela drugiego kwotę 17 843 dolarów. Oznacza to, że lepiej performują spółki o wskaźniku P/E niższym od mediany¹².

Wskaźniki P/BV oraz P/E można obliczyć sumarycznie dla całego rynku lub indeksów giełdowych. Według Z. Komara stanowią one jedną z metod wyznaczania momentów zwrotnych na rynku. Na przykład średnia wartość wskaźnika P/E w ciągu ostatniego stulecia na rynku amerykańskim wynosiła 14. W przypadku gdy wartość ta spada poniżej 7, stanowi to informację w niedowartościowaniu i nadmiernym pesymizmie panującym na giełdzie. Z drugiej strony wartość powyżej 28 odzwierciedla przewartościowanie i nadmierny optymizm wśród inwestorów. Wyjątkiem są okresy głębokiej recesji, wówczas niskie dochody firm skutkują zawyżonymi wartościami wskaźnika P/E¹³. Haugen przywołuje badania, które wykazały, że spółki o potencjale wartości (wartość księgową stosunkowo duża do wartości rynkowej) osiągają wyniki dużo lepsze od spółek wzrostowych (wartość księgową niska w porównaniu do wartości rynkowej). Podzielono spółki na 10 grup względem współczynnika wartości księgowej do rynkowej. Stopa zwrotu ze skrajnego portfela spółek o potencjale wartości wyniosła 21,4%, a skrajny portfel złożony ze spółek wzrostowych osiągnął wynik tylko 8%. Badania były prowadzone w latach 1963–1990. Portfele aktualizowano co rok¹⁴. Dzieje się tak między innymi dlatego, że inwestorzy początkowo reagują z opóź-

nieniem na pozytywne raporty ze spółki, następnie, gdy seria dobrych danych się wydłuża, wielu uczestników rynku ekstrapoluje wyniki, przez co dochodzi do przewartościowania spółek tak zwanych „wzrostowych”. Z czasem jednak spółki przodujące w danej branży są doganiane przez konkurentów i ich zyskowność się zmniejsza. Odwrotnie, spółki słabsze, często przechodzą restrukturyzacje i ich perspektywy się poprawiają. Można powiedzieć, że w krótkiej perspektywie czasowej mamy do czynienia z bezwładnością cen spółek, natomiast w długim okresie raczej jest to schemat odwrócenia¹⁵.

Schwager przedstawia również badania empiryczne, potwierdzające, że dobre wyniki inwestycje dają podejście kontrariańskie. Wykazał on, że warto kupować akcje po okresach niskich stóp zwrotu. Dodatkowo inwestor starający się zainwestować w najlepszy sektor czy najlepszą historycznie strategię funduszy hedge, musi liczyć się ze słabymi wynikami. Ponadto uwzględniając ryzyko mierzone odchyleniem standardowym oraz maksymalnym spadkiem wartości inwestycji, dużo lepiej wypadają inwestycje, które performowały słabiej w ostatnich latach¹⁶.

Rozpatrując wskaźniki giełdowe jako potencjalne narzędzie do prognozowania koniunktury na giełdzie, należy odwołać się do badań E. Łona¹⁷. Po zbadaniu korelacji między poziomem wskaźnika P/E w roku wyjściowym „T” a stopą zwrotu danego indeksu giełdowej w roku „T+1” w poszczególnych krajach, okazało się, że niemal wszystkie współczynniki mają wartość ujemną. Świadczy to o tym, że malejące wyceny bazujące na wskaźniku P/E są korzystne dla stóp zwrotu z poszczególnych indeksów. W skład próby wchodziły zarówno kraje dojrzałe, jak i wschodzące, co świadczy o pewnej uniwersalności tych zależności. Badania dotyczyły lat 1990–2003. Tożsame wyliczenia oparte o wskaźnik P/BV dały bliźniacze wyniki. E. Łon zbadął dodatkowo wskaźnik stopy dywidendy w ten sam sposób, prawie wszystkie korelacje miały dodatni charakter, co potwierdza zależność, że niskie

¹¹ E. Gruszczyńska-Broźbar, *Analizy giełdowe*, op. cit., s. 123.

¹² T. Bulkowski, *Analiza fundamentalna...*, op. cit., s. 76.

¹³ Z. Komar, *Sztuka spekulacji po latach*, Wydawnictwo Linia, Warszawa 2011, s. 257.

¹⁴ R. Haugen, *Nowa nauka o finansach, przeciw efektywności rynku*, WIG-Press, Warszawa 1999, s. 3–4.

¹⁵ Ibidem, s. 96.

¹⁶ J. Schwager, *Jak naprawdę działają rynki*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2014, s. 65–94.

¹⁷ E. Łon, *Makroekonomiczne uwarunkowania koniunktury na polskim rynku akcji i światłe doświadczeń międzynarodowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2006, s. 148–151.

wyceny w roku T przekładają się na wyższe stopy zwrotu w roku T+1 z tego względu, że w przypadku stopy dywidendy cena akcji znajduje się w mianowniku, a w przypadku wskaźników P/E oraz P/BV w liczniku. Wskaźniki wyceny mogą być także traktowane jako wskaźnik nastrojów inwestorów, E. Łon wykazał dodatnią korelację (ponad 0,5) między wskaźnikiem P/E dla indeksu S&P500 a indeksem nastrojów opracowywanym na Uniwersytecie w Michigan. W przypadku wskaźnika P/BV wyciągnięto podobne wnioski¹⁸. Zatem zarówno wskaźniki nastrojów, jak i wskaźniki wyceny nadają się jako narzędzia do strategii kontrariańskich na rynku akcji.

Przedstawione wyżej wnioski można podsumować prawem „regresji do średniej”. Inwestorzy bardzo często o nim zapominają. Dzięki temu prawu strategię kontrariańską dają efekty w dłuższym terminie. Należy mieć na uwadze, że na głównych rynkach giełdowych notowane są spółki najlepsze, z dobrą renomą i będące stale pod kontrolą regulatorów i inwestorów. Z tego względu akcje spółek typu „blue chips” rzadko stają się bezwartościowe np. ze względu na upadłość spółki. Często ich długoterminowy kurs przypomina konsolidację albo umiarkowany trend wzrostowy. Dużo wyższym ryzykiem obciążona byłaby strategia kupowania mocno przecenionych walorów na rynku New Connect, gdzie

upadłości zdarzają się znacznie częściej. Analizowany w artykule WIG20 agreguje 20 największych i najbardziej płynnych spółek na polskiej giełdzie, zatem – teoretycznie – długoterminowe strategię kontrariańskie wydają się na tym rynku dużo mniej ryzykowne.

Analiza inwestycji opartych o wskaźniki P/BV oraz P/E

Przeanalizowano 14 spółek z indeksu WIG20, były to: PKO BP, PKN Orlen, PEKAO, PGNiG, BZ WBK, KGHM, mBank, Cyfrowy Polsat, LPP, Lotos, CCC, Orange Polska, Eurocash, Assecopol. Ze względu na brak odpowiednich danych nie brano pod uwagę spółek: PZU, PGE, Alior, Tauron, Enea oraz Energa.

Okresem bazowanym dla wskaźników P/BV oraz P/E był koniec roku 2008. Zamknięcie w roku 2008 było najniższym zamknięciem indeksu WIG20 podczas kryzysu lat 2007/08. Na początku roku 2009 WIG20 ustanowił nowe minimum, ale później nastąpiło już wyraźne odbicie. Dzięki przyjęciu punktu wyjściowego w roku 2008 można dokonać próby odpowiedzi na pytanie, czy pod koniec bessy wskaźniki P/BV oraz P/E mogą stanowić pomocne narzędzie przy wyborze spółek do portfela w perspektywie 1–8 lat.

Tabela 2. *Badane spółki poszeregowane malejąco względem wskaźników P/BV oraz P/E*

Spółka	P/BV	Spółka	P/E
LOTOS	0,22	KGHM	0,87
KGHM	0,28	LOTOS	2,00
PKN ORLEN	0,46	PKN ORLEN	3,19
ORANGE PL	0,84	ORANGE PL	5,58
PGNIG	0,84	MBANK	5,92
ASSECOPOL	0,96	PEKAO	7,13
MBANK	1,46	BZ WBK	7,18
BZ WBK	1,48	PKO BP	7,74
PEKAO	1,59	ASSECOPOL	12,25
PKO BP	2,06	LPP	12,34
LPP	3,85	CYFRPLSAT	14,97
EUROCASH	4,51	CCC	15,08
CCC	5,02	EUROCASH	16,06
CYFRPLSAT	13,03	PGNIG	24,08

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: stooq.pl.

¹⁸ E. Łon, *Makroekonomiczne uwarunkowania wskaźników wyceny rynku akcji*, „Pieniądze i Więź” 2005, nr 2 (27), s. 86.

Na wykresie 1 przedstawiono, o ile lepsze od indeksu WIG20 były portfele złożone z trzech spółek o najniższym i najwyższym wskaźniku P/BV. Jako wynik portfela przyjmuje się średnią arytmetyczną stóp zwrotu poszczególnych spółek składowych. Zakłada się, że udziały w portfelu są cały czas takie same (równe).

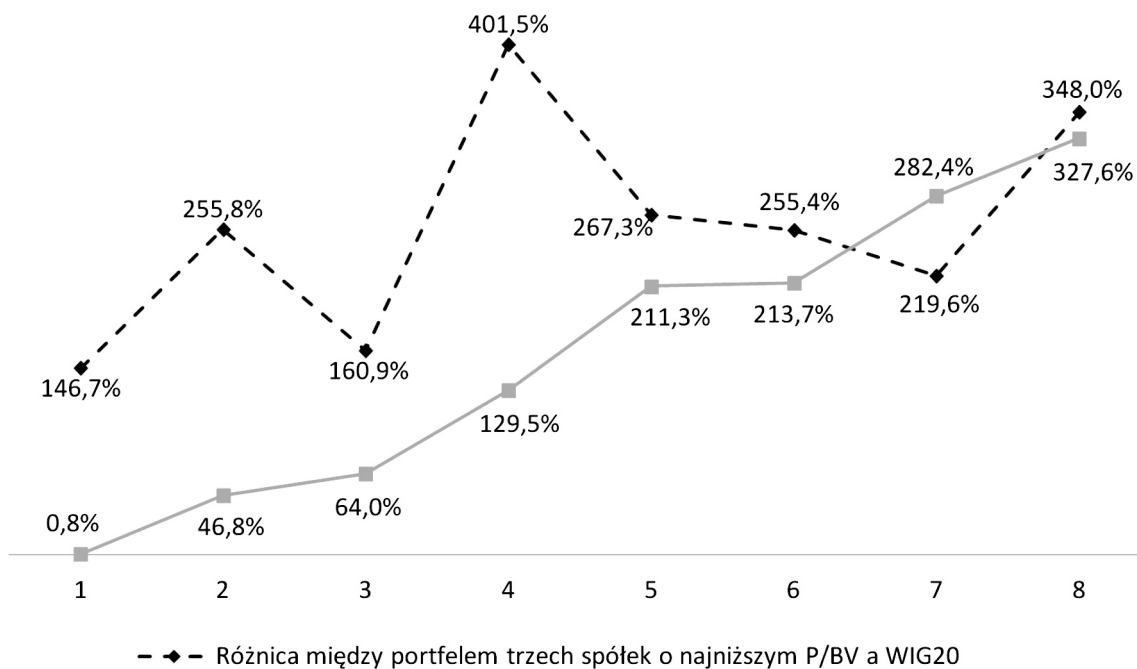
Pierwszy portfel (najniższy wskaźnik P/BV) składał się ze spółek Lotos, KGHM oraz PKN Orlen. Drugi portfel (najwyższy P/BV) tworzyły spółki: Eurocash, CCC oraz Cyfrowy Polsat. Oba te portfele performowały dużo lepiej niż indeks WIG20 w ciągu analizowanych ośmiu lat. Portfel pierwszy, o bardziej atrakcyjnej wycenie (niskie P/BV) na początku zyskiwał znacznie mocniej niż indeks WIG20, ale również znacznie lepiej od portfela drugiego. Po czterech latach spółki najbardziej przecenione względem ich wartości księgowej zyskiwały średnio 401,5% ponad WIG20, podczas gdy portfel drugi zyskiwał tylko 129,5% ponad WIG20. Z biegiem czasu wyniki portfeli praktycznie się zrównały (tylko 20,4 p.p. różnicy).

Rozpatrując analogicznie wskaźnik P/E (wykres 2), skład portfeli kształtuje się następująco:

- portfel pierwszy (najniższy wskaźnik P/E) składał się ze spółek: KGHM, Lotos oraz PKN Orlen,
- portfel drugi (najwyższy wskaźnik P/E) tworzyły spółki: CCC, Eurocash oraz PGNiG.

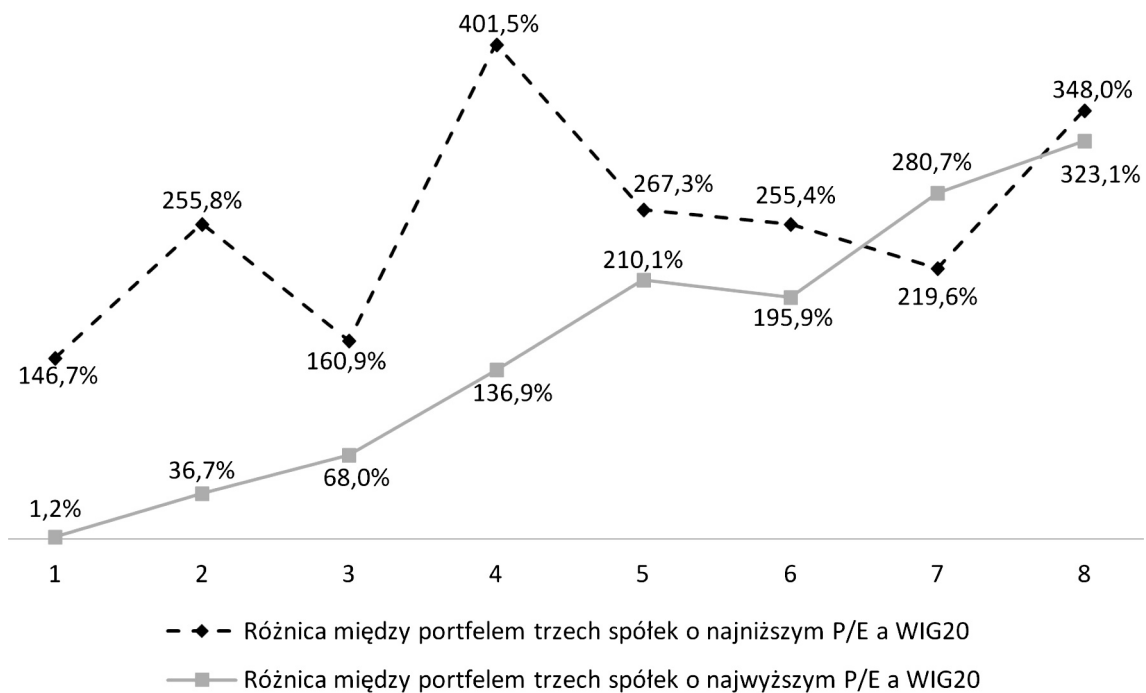
Skład portfela pierwszego jest identyczny z portfelem pierwszym w przypadku, gdy rozpatrywany był wskaźnik P/BV, co oznacza, że te trzy spółki zostały mocno przecenione fundamentalnie i zostało to uwidocznione zarówno w relacji ceny do wartości księgowej ich aktywów, jak i w relacji ceny do zysków. W portfelu drugim zmianie uległa jedna spółka, zamiast Cyfrowego Polsatu znalazł się PGNiG. Wnioski płynące z analizy wykresu są takie same jak wyżej. Spółki najmocniej przecenione na początku wyraźnie górowały nad portfelem spółek o najwyższym P/E, natomiast z biegiem czasu (szczególnie po czwartym roku) ich wyniki zbliżyły się do siebie (24,9 p.p. różnicy).

Wykres 1. *Nadwyżkowa stopa zwrotu z portfela trzech spółek o najniższym P/BV względem indeksu WIG20 (przerwana linia) oraz nadwyżkowa stopa zwrotu z portfela trzech spółek o najwyższym P/BV względem indeksu WIG20 (ciągła linia), w horyzoncie czasowym 1–8 lat*

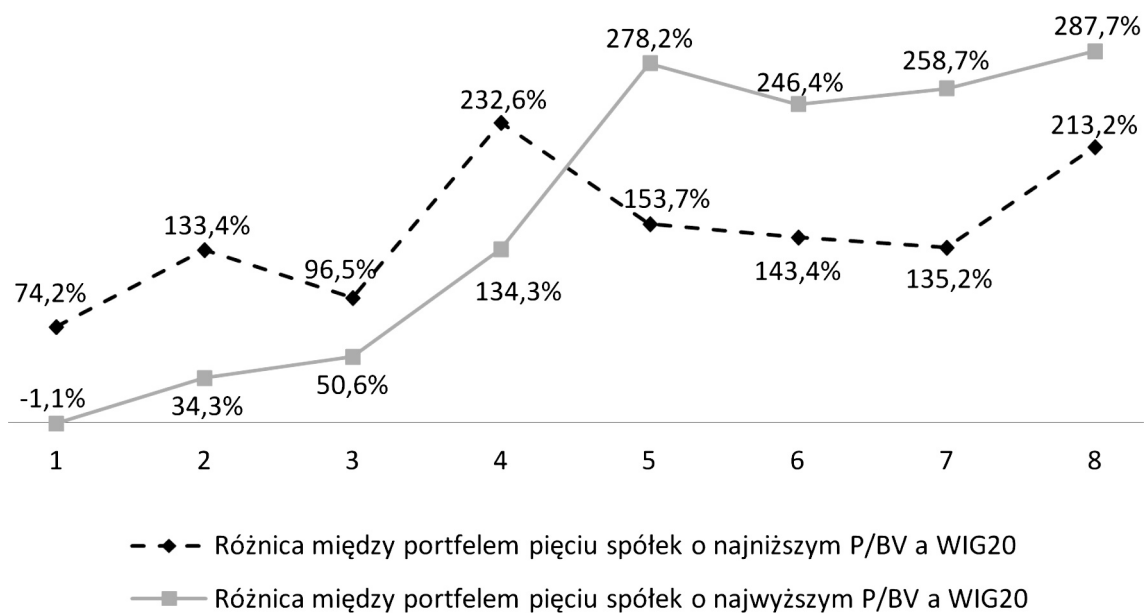
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: stooq.pl.

Wykres 2. Nadwyżkowa stopa zwrotu z portfela trzech spółek o najniższym P/E względem indeksu WIG20 (przerwana linia) oraz nadwyżkowa stopa zwrotu z portfela trzech spółek o najwyższym P/E względem indeksu WIG20 (ciągła linia), w horyzoncie czasowym 1–8 lat

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: stooq.pl.

Wykres 3. Nadwyżkowa stopa zwrotu z portfela pięciu spółek o najniższym P/BV względem indeksu WIG20 (przerwana linia) oraz nadwyżkowa stopa zwrotu z portfela pięciu spółek o najwyższym P/BV względem indeksu WIG20 (ciągła linia), w horyzoncie czasowym 1–8 lat

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: stooq.pl.

Chcąc sprawdzić wagę powyższych zależności, postanowiono zbadać w analogiczny sposób portfele złożone z pięciu spółek (wykres 3). Pierwszy portfel (najniższy wskaźnik P/BV) składał się ze spółek: Lotos, KGHM oraz PKN Orlen, Orange Polska oraz PGNiG. Drugi portfel (najwyższy P/BV) tworzyły spółki: PKO BP, LPP, Eurocash, CCC oraz Cyfrowy Polsat.

Początkowo portfel bardziej przeceniony fundamentalnie osiągał wyższe stopy zwrotu, jednak w piątym roku portfel drugi osiągał wyniki lepsze i utrzymał niewielką przewagę do końca ośmioletniego okresu. Należy pamiętać, że w portfelu złożonym z pięciu spółek wyniki każdej pojedynczej spółki znacząco rzutują na wyniki całego portfela.

Analogicznie zestawiono portfele pięciu spółek w oparciu o kryterium wskaźnika P/E (wykres 4). Pierwszy portfel (najniższy wskaźnik P/E) składał się ze spółek: KGHM, Lotos, PKN Orlen, Orange Polska oraz mBank. Drugi portfel (najwyższy P/E) tworzyły spółki: LPP, Cyfrowy Polsat, CCC, Eurocash oraz PGNiG.

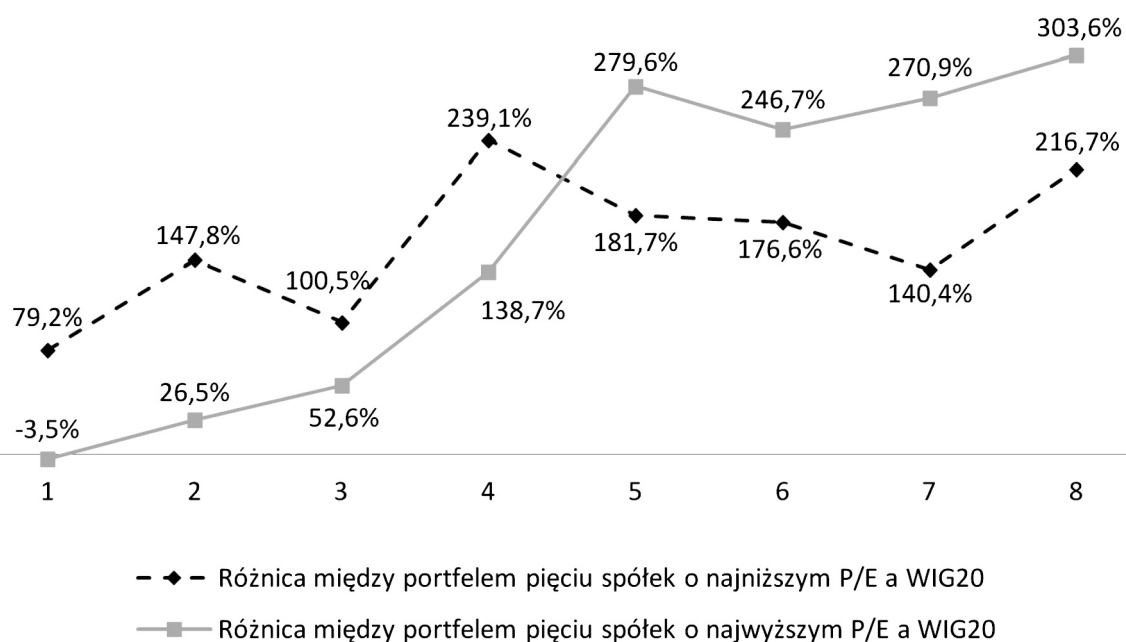
W przypadku wskaźnika P/E portfel pięciu spółek o najniższych wartościach również w piątym roku stracił przewagę nad portfelem o najwyższych wskaźnikach P/E. Na koniec

ośmioletniego okresu portfel o wysokich początkowych wartościach P/E miał nad portfelem pierwszym przewagę wynoszącą 86,9 p.p., w przypadku portfeli tworzonych w oparciu o P/BV różnica ta wynosiła 74,5 p.p.

Badane były już wartości skrajne wskaźników P/BV oraz P/E. Postanowiono z rankingu 14 spółek odrzucić po pięć najwyższych i najniższych wskaźników i zbadać, jak kształtują się stopy zwrotu portfeli złożonych z czterech „środkowych” spółek zarówno pod względem wskaźnika P/BV, jak i P/E (wykres 5). Pierwszy portfel (średni wskaźnik P/BV) składał się ze spółek: Assecopol, mBank, BZ WBK oraz PEKAO. Drugi portfel (średni wskaźnik P/E) tworzyły spółki: PEKAO, BZ WBK, PKO BP oraz Assecopol.

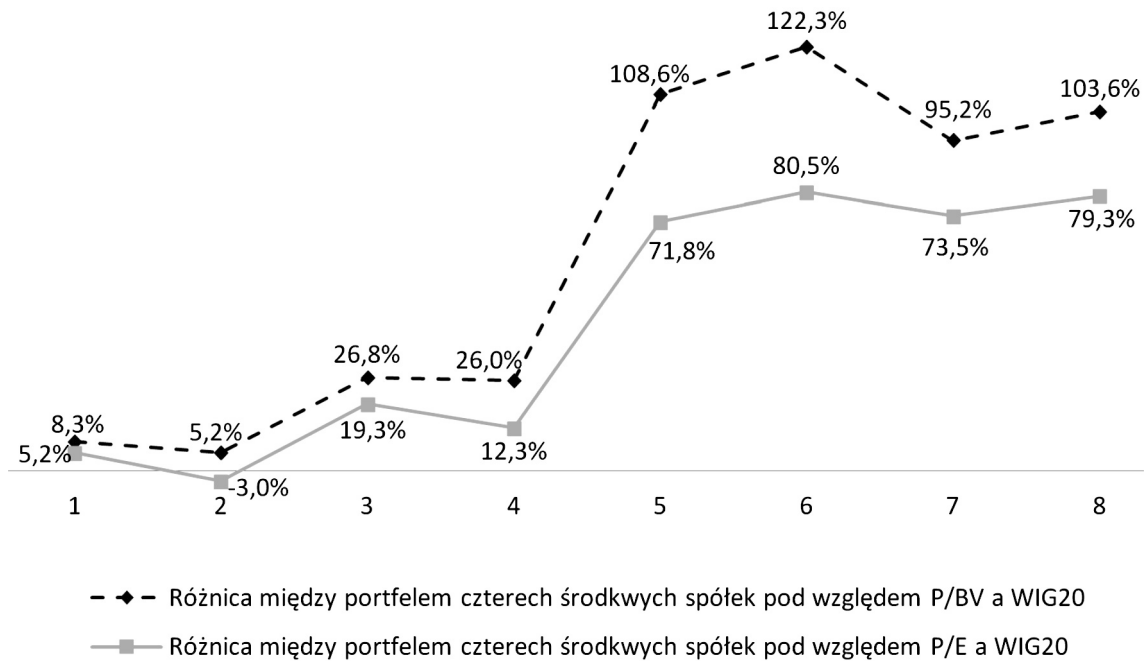
Przez pierwsze cztery lata oba portfele nie były wiele lepsze od indeksu WIG20, ale po czwartym roku nabrały pewnego dystansu, jeśli chodzi o stopy zwrotu. Różnica między dwoma portfelami wyniosła 24,4 p.p. Co ciekawe, „średnie” spółki pod względem wartości wskaźników P/BV oraz P/E performują gorzej niż portfele składające się ze spółek o wskaźnikach „skrajnych”, czyli zarówno wysokich, jak i niskich wartościach rozpatrywanych wskaźników.

Wykres 4. Nadwyżkowa stopa zwrotu z portfela pięciu spółek o najniższym P/E względem indeksu WIG20 (przerwana linia) oraz nadwyżkowa stopa zwrotu z portfela pięciu spółek o najwyższym P/E względem indeksu WIG20 (ciągła linia), w horyzoncie czasowym 1–8 lat

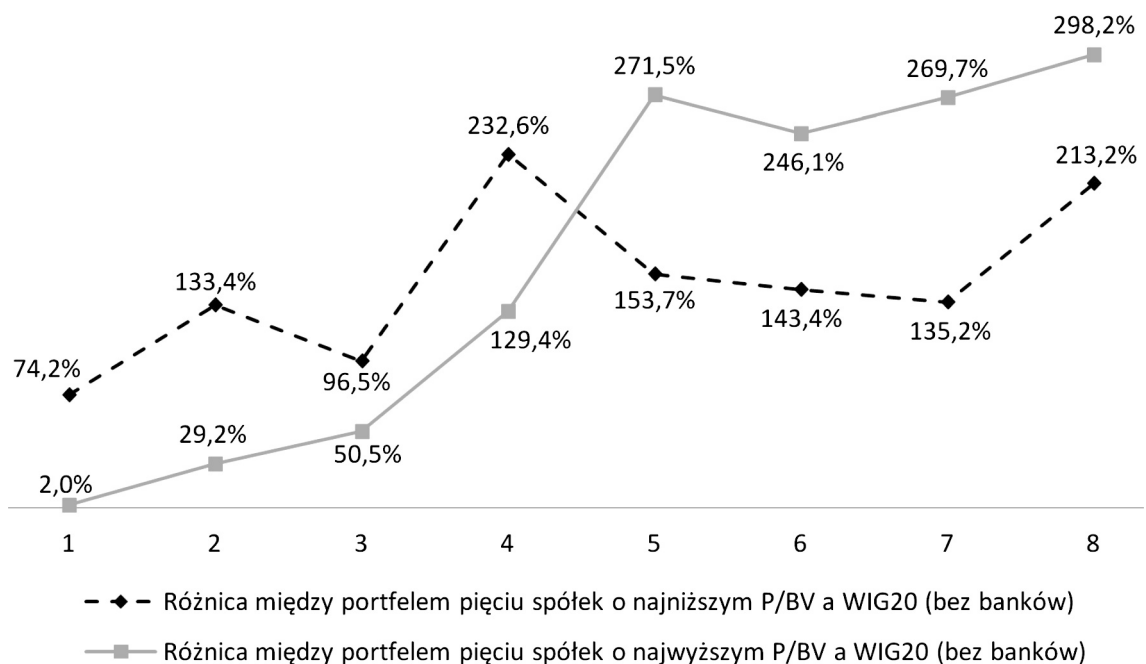
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: stooq.pl.

Wykres 5. Nadwyżkowa stopa zwrotu z portfela czterech spółek o średnim P/BV względem indeksu WIG20 (przerywana linia), oraz nadwyżkowa stopa zwrotu z portfela czterech spółek o średnim P/E względem indeksu WIG20 (ciągła linia), w horyzoncie czasowym 1–8 lat

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: stooq.pl.

Wykres 6. Nadwyżkowa stopa zwrotu z portfela pięciu spółek (bez banków) o najniższym P/BV względem indeksu WIG20 (przerywana linia) oraz nadwyżkowa stopa zwrotu z portfela pięciu spółek (bez banków) o najwyższym P/BV względem indeksu WIG20 (ciągła linia), w horyzoncie czasowym 1–8 lat

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: stooq.pl.

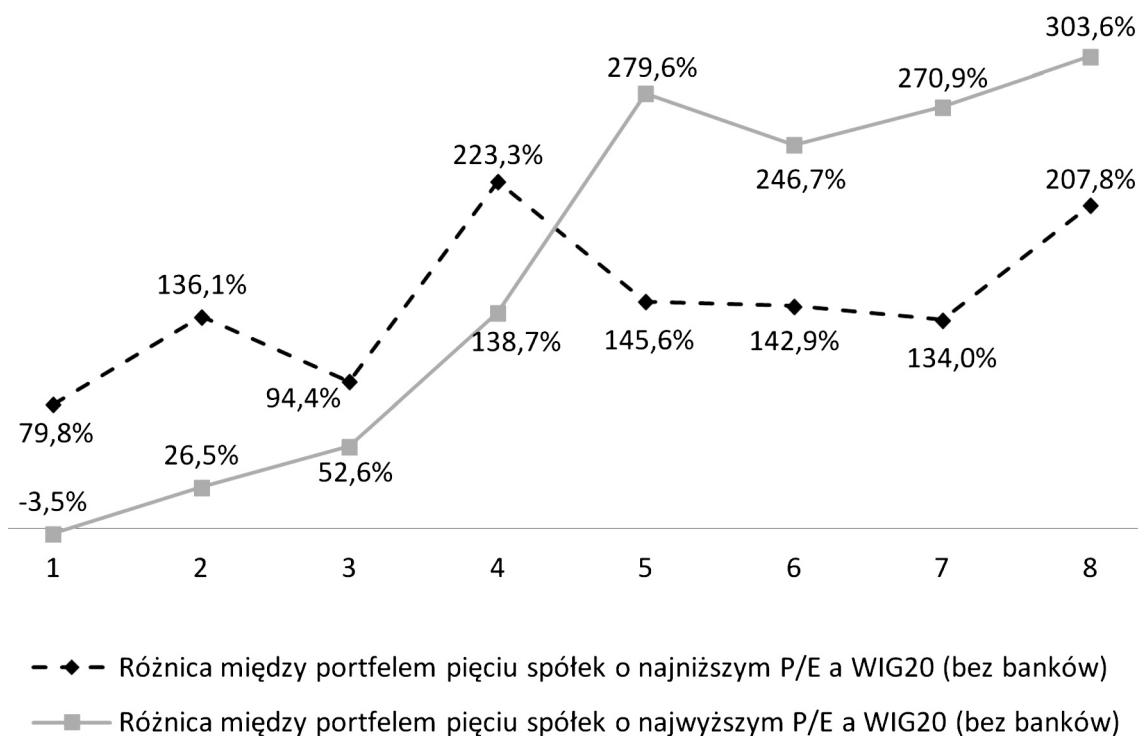
Ze względu na specyfikę i duży udział sektora bankowego w indeksie WIG20 postanowiono zbadać ponownie stopy zwrotu portfeli złożonych z pięciu spółek o skrajnych wartościach wskaźników P/BV i P/E, ale tym razem z wyłączeniem banków. Analizę dla wskaźnika P/BV obrazuje wykres 6. Pierwszy portfel (najniższy wskaźnik P/BV) składał się ze spółek: Lotos, KGHM, PKN Orlen, Orange Polska oraz PGNiG. Drugi portfel (najwyższy P/BV) tworzyły spółki: Assecopol, LPP, Eurocash, CCC oraz Cyfrowy Polsat.

Właściwości stóp zwrotu opisywanych portfeli nie zmieniły się znacząco po usunięciu banków. Nadal na początku lepiej wypadają spółki przecenione fundamentalnie, po czym w piątym roku dochodzi do zamiany miejscami, biorąc pod uwagę stopy zwrotu ponad WIG20. Różnica między portfelami wynosi 85 p.p.

Analogicznie zbadano zależności w zakresie wskaźnika P/E z wyłączeniem banków (wykres 7). Pierwszy portfel (najniższy wskaźnik P/E) składał się ze spółek: KGHM, Lotos, PKN Orlen, Orange Polska oraz Assecopol. Drugi portfel (najwyższy P/E) tworzyły spółki: LPP, Cyfrowy Polsat, CCC, Eurocash oraz PGNiG.

Wykresy obrazują praktycznie tożsame zachowanie portfeli, dzięki czemu z pewnym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że takie zachowanie się stóp zwrotu może być swego rodzaju regułą, przynajmniej jeśli chodzi o przywołane uwarunkowania. Różnica między stopami zwrotu dwóch portfeli była większa w tym przypadku (przy wskaźniku P/E) i wyniosła 95,8 p.p.

Wykres 7. Nadwyżkowa stopa zwrotu z portfela pięciu spółek (bez banków) o najniższym P/E względem indeksu WIG20 (przerywana linia), oraz nadwyżkowa stopa zwrotu z portfela pięciu spółek (bez banków) o najwyższym P/E względem indeksu WIG20 (ciągła linia), w horyzoncie czasowym 1–8 lat

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: stooq.pl.

Podsumowanie

Mając na uwadze wyniki powyższych badań można zauważyć, że:

1. Kupując do portfela trzy spółki najbardziej przecenione pod względem relacji ceny do wartości księgowej aktywów na początku okresu (cztery pierwsze lata), można liczyć na stopy zwrotu dużo wyższe niż w przypadku indeksu WIG20, ale również wyższe niż wygenerował portfel trzech spółek najdroższych z punktu widzenia wskaźnika P/BV. Po upływie pięciu i więcej lat stopy zwrotu skrajnych portfeli pod względem P/BV ulegają zbliżeniu, być może działa tu prawo regresji do średniej.
2. Podobne zależności można zaobserwować w przypadku relacji ceny do zysków. Tu również najbardziej przecenione spółki mają największy potencjał w pierwszych latach.
3. Po zwiększeniu próby spółek do pięciu można zauważyć, że przez pierwsze cztery lata zachowanie jest podobne (najbardziej przecenione spółki rosły najmocniej), natomiast w tym przypadku (przy większej próbie) portfele o relatywnie gorszych wycenach pod koniec analizowanego okresu osiągały wyższe stopy zwrotu.
4. Podczas analizy spółek o „średnich” wycenach – ze środka próby – można zauważyć, że portfele z nich skonstruowane osiągnęły podobne stopy zwrotu niezależnie, który wskaźnik stanowił kryterium inwestycyjne (P/BV czy P/E). Co może być zaskakujące, portfel spółek ze środka próby osiągnął wyniki lepsze niż indeks WIG20, ale znacznie gorsze od portfeli „skrajnych”, czyli zarówno mocno przecenionych, jak i tych, które straciły najmniej pod koniec roku 2008, biorąc pod uwagę wycenę wskaźnikową.
5. Indeks WIG20 w bardzo dużym stopniu zależy od koniunktury na rynku bankowym. Ze względu na potencjalne zmiany w prawie (podatek bankowy czy pomoc dla osób, które posiadają kredyty we frankach szwajcarskich) akcje banków mogły zachowywać się w sposób specyficzny. Postanowiono powtórzyć badanie stóp zwrotu z portfeli złożonych z pięciu spółek o skrajnych wycenach wskaźnikowych, tym razem nie biorąc pod uwagę banków. Wyniki nie różniły się znacząco od pierwotnych.

Ograniczeniem badania była relatywnie mała próba, wynik poszczególnej spółki mógł znacząco wpłynąć na wnioski. Z pewnością istnieje konieczność dalszych badań tego typu, w miarę gdy polski rynek kapitałowy będzie generował coraz więcej danych w swojej młodej historii. Obecne badania muszą opierać się na danych z ostatnich 27 lat funkcjonowania GPW, ponadto należy pamiętać, że podczas tego czasu wiele się zmieniło i część danych nie cechuje się ciągłością. Dla porównania w Stanach Zjednoczonych Ameryki badacze rynku dysponują danymi, które sięgają około 200 lat. Mając na uwadze rosnące zainteresowanie giełdą wśród Polaków i wciąż małe zaangażowanie kapitałowe w ten segment, można się spodziewać, że w przyszłości, przy stabilności instytucjonalnej, polska giełda będzie zyskiwała na znaczeniu. Stąd wiedza o rynku, w tym o analizie fundamentalnej, prawdopodobnie będzie przydatna polskim inwestorom i pozwoli efektywnie łączyć kapitał oszczędzających z przedsiębiorcami za pomocą giełdy.

Bibliografia:

1. Borowski K., *Analiza fundamentalna, metody wyceny przedsiębiorstwa*, Difin, Warszawa 2014.
2. Bulkowski T., *Analiza fundamentalna i inwestowanie pozycyjne*, Wydawnictwo Linia, Warszawa 2016.
3. E. Łon, *Makroekonomiczne uwarunkowania koniunktury na polskim rynku akcji i świetle doświadczeń międzynarodowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2006.
4. E. Łon, *Makroekonomiczne uwarunkowania wskaźników wyceny rynku akcji*, „Pieniądze i Więź” 2005, nr 2 (27).
5. Elder A., *Zawód inwestor giełdowy*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2012.
6. Gruszczyńska-Brożbar E., *Analizy giełdowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Poznaniu, Poznań 2012.
7. Haugen R., *Nowa nauka o finansach, przeciw efektywności rynku*, WIG-Press, Warszawa 1999.
8. Komar Z., *Sztuka spekulacji po latach*, Wydawnictwo Linia, Warszawa 2011.
9. Pieloch-Babiarz A., Sajnog A., *Analiza fundamentalna, standing finansowy i wycena przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
10. Schwager J., *Jak naprawdę działają rynki*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2014.

Funkcjonowanie organów spółek akcyjnych zarządzających portami morskimi o podstawowym znaczeniu dla gospodarki narodowej. Problematyka administracyjnoprawna – ocena skutków regulacji ustawowych ex post

**Piotr
Nazaruk**

Wprowadzenie

Niniejszy artykuł stanowi analizę z zakresu legislacji administracyjnej w zakresie oceny skutków regulacji ex post (dalej: OSR ex post), dotyczącej obowiązywania ustawy z dnia 20 grudnia 1996 r. o portach i przystaniach morskich (dalej: ustawa portowa)¹. OSR ex post ma na celu określenie trafności, skuteczności, efektywności, użyteczności i trwałości wdrożonej regulacji. Przegląd wyników i rezultatów wprowadzonej regulacji powinien być zatem ważnym punktem w pracach wprowadzającej ją instytucji i jest istotnym elementem stanowienia prawa wysokiej jakości. Celem przygotowania OSR ex post jest zebranie w jednym dokumencie wszystkich istotnych informacji dotyczących funkcjonowania aktu prawnego, aby dokonać oceny dotychczasowego działania regulacji oraz wypracowania wniosków i rekomendacji w zakresie konieczności dokonania jej zmian².

Ustawa portowa reguluje trzy grupy zagadnień: zasady tworzenia podmiotów zarządzających portami i przystaniami morskimi, ich organizację i funkcjonowanie (rozdz. 1, 4 i 5), gospodarkę gruntami w portach i przystaniach morskich (rozdz. 2), zarządzanie portami morskimi o podstawowym znaczeniu dla gospodarki narodowej (rozdz. 3). Przepisy ustrojowe zawarte zostały w rozdziale 4 pt. „Tworzenie i organizacja podmiotów zarządzających w portach o podstawowym znaczeniu dla gospodarki narodowej” (art. 13–22 ustawy portowej). Zakres oceny zawartej w niniejszym artykule ograniczono tylko do regulacji funkcjonowania organów spółek akcyjnych zarządzających portami morskimi o podstawowym znaczeniu dla gospodarki narodowej (dalej: spółkami portowymi). Regulacje te nadały podmiotom zarządzającym status tzw. spółki specjalnej, o której mowa w art. 611 pkt. 11 Kodeksu spółek handlowych (dalej: k.s.h.)³.

---

dr **Piotr Nazaruk**
Wydział Prawa,
Europejska Wyższa Szkoła
Prawa i Administracji
w Warszawie

¹ Ustawa z dnia 20 grudnia 1996 r. o portach i przystaniach morskich (Dz.U. z 2010 r. Nr 33, poz. 179).

² J. Górniak, *Ocena wpływu oparta na dowodach: Model dla Polski*, Warszawa 2015, s. 6 i nast.

³ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. - Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2016 r. poz.1578).

Ocena skutków regulacji ustawowych ex post

Ustawa portowa obowiązuje od 20 lat i była wielokrotnie zmieniana, ale zawsze były to zmiany doraźne, dokonywane w oderwaniu od zasad techniki prawodawczej⁴, bez uprzedniego dokonywania OSR ex post. Najistotniejszej zmiany w zakresie działalności organów spółek akcyjnych zarządzających portami morskimi o podstawowym znaczeniu dla gospodarki narodowej dokonano ustawą z dnia 16 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o działach administracji rządowej oraz niektórych innych ustaw. Zmienione zostały: art. 3 ust. 1, art. 15 oraz art. 19, a także uchylony został art. 22 ustawy portowej. Wskazane zmiany weszły w życie 17 grudnia 2016 roku⁵.

W związku z brakiem kompleksowej oceny obowiązywania regulacji spółek portowych przez administrację publiczną pożądanym jest dokonanie oceny skutków regulacji ustawowych ex post. OSR ex post jest jednym z elementów ewaluacji funkcjonowania aktu prawnego. Zgodnie z postanowieniami § 152 Regulaminu pracy Rady Ministrów⁶ sporządza się ją, jeżeli Rada Ministrów bądź jej organ pomocniczy wystąpi o jej przygotowanie lub jeżeli wynika to z testu regulacyjnego założeń projektu ustawy przyjętych przez Radę Ministrów lub OSR projektu ustawy przyjętego przez Radę Ministrów. W ocenie ex post stosowanych jest szereg różnych kryteriów i ram metodologicznych. Sposób badania skutków regulacji powinien być w pewnym stopniu zdeterminowany przez charakter przepisów zawartych w regulacji⁷.

Prawidłowo przeprowadzona ocena wpływu stanowić będzie istotny element procesu uchwalenia zmian bądź nawet derogacji ustawy portowej. Pozwoli na dostarczenie konkretnych oraz merytorycznych argumentów dla wprowadzenia danej legislacji. W szczególności ocena wpływu umożliwi rezygnację z wprowadzania zbędnych regulacji dotyczących organów spółek kapitałowych. Mając na uwadze, iż ustawa portowa obowiązuje od 20 lat, ocenie należy poddać

rzeczywiste skutki, jakie dana regulacja wprowadziła w zakresie działalności organów. Po przygotowaniu OSR ex post mogą zostać wskazane nowe bądź do tej pory nierozwiązane problemy. Skutkiem tego etapu może być przygotowanie nowelizacji lub nowej regulacji. Należy pamiętać, że w czasie procesu legislacyjnego, z powodu aktualizacji posiadanych informacji oraz ewentualnych decyzji politycznych, zarówno cele, jak i zakres projektu aktu legislacyjnego mogą ulegać istotnym zmianom. W przypadku ustaw może mieć to miejsce nawet na etapie pozarządowym (parlamentarnym)⁸.

Z uwagi na ograniczone ramy niniejszego artykułu autor odstąpił od prezentacji całego procesu oceny skutków regulacji ex post i wyekspozował jedynie najważniejsze zagadnienia poddane ocenie.

Regulacja organów spółek akcyjnych zarządzających spółkami portowymi

Zgodnie z systematyką Kodeksu spółek handlowych wyróżnia się trzy oddziały regulujące organy spółki akcyjnej, poświęcone kolejno: zarządowi (art. 368–380), radzie nadzorczej (art. 381–392) i walnemu zgromadzeniu (art. 393–429). Przyjęta systematyka ukazuje czytelnie trzy organy konstytuujące ład korporacyjny spółki akcyjnej. Ustawodawca reguluje odrębnie kompetencje, zasady zwoływania i odbywania posiedzeń oraz podejmowania uchwał każdego z organów. System organów spółki akcyjnej determinuje w pierwszym rzędzie przyjęcie przez polskiego ustawodawcę założeń tzw. dualistycznego modelu organizacyjnego. Cechy konstrukcyjne tego modelu to: wyodrębnienie obligatoryjnych organów – zarządczego (art. 368 § 1) i nadzorczego (art. 381). Spółka akcyjna może posiadać wyłącznie organy przewidziane przepisami kodeksowymi (*numerus clausus*). Spółki portowe jako spółki akcyjne są podmiotami prawa prywatnego.

Stosunki prawne pomiędzy podmiotami zarządzającymi a przedsiębiorcami prywatnymi,

⁴ Zasady dotyczące stanowienia aktów normatywnych określa w szczególności: Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie zasad techniki prawodawczej (Dz.U. z 2002 r. Nr 100, poz. 908).

⁵ Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o działach administracji rządowej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016 r. Nr 0, poz. 1954).

⁶ Uchwała Nr 190 Rady Ministrów z dnia 29 października 2013 r. Regulamin pracy Rady Ministrów (M.P. 2013 poz. 979 z późn. zm.).

⁷ J. Górniak, *Ocena...*, op. cit., s. 44 i nast.

⁸ *Wyttyczne do przeprowadzania oceny wpływu oraz konsultacji publicznych w ramach rządowego procesu legislacyjnego*, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2015, s. 44 i nast.

prowadzającymi działalność na terenie portu nie są stosunkami administracyjnoprawnymi, ale stosunkami cywilnoprawnymi, opartymi na zasadzie autonomii woli i równości stron. Prywatnoprawny status spółek zarządzających portami morskimi został uregulowany przede wszystkim w Kodeksie spółek handlowych (*lex generalis*), który w art. 611 pkt. 1 k.s.h. odsyła do ustawy portowej (*lex specialis*). Z kolei zgodnie z art. 2 k.s.h., w sprawach nieuregulowanych w obu ww. ustawach stosuje się przepisy kodeksu cywilnego. Bezpośrednie zastosowanie do funkcjonowania spółek portowych znajdują przede wszystkim regulacje art. 11–21 oraz 301–490 k.s.h., a także regulacje ustawy portowej. Te ostatnie określają w sposób szczególny akcjonariat założycielski, siedzibę i firmę, przedmiot i charakter przedsiębiorstwa, charakter akcji Skarbu Państwa i gminy, prawo stanowienia opłat portowych, obowiązek wniesienia aportów, szczególny charakter niektórych organów oraz wpływ ministra właściwego do spraw gospodarki morskiej na treść statutu. Oznacza to, że do spółki portowej, która jest spółką akcyjną, będzie się stosować co do zasady przepisy kodeksu spółek handlowych, chyba że ustawa portowa stanowi inaczej (art. 6 ust. 1). Dlatego też odrębności zawarte w przedmiotowej ustawie należy traktować jako wyjątki, których z natury nie można interpretować w sposób rozszerzający⁹.

Organy spółek portowych zostały uregulowane odmiennie względem regulacji zawartej w k.s.h. W oparciu o wykładnię literalną, systemową i doktrynalną¹⁰ należy wskazać regulację organów portowej spółki akcyjnej w postaci normatywnego określenia składu rady nadzorczej (art. 19), kompetencji rady (art. 20) i sposobu powoływania zarządu (art. 20) oraz wskazanie możliwości powołania tzw. rady interesantów portu jako organu doradczego spółki portowej (art. 12 ust. 1). W kategoriach błędów legislacyjnych należy traktować występujące w ustawie nadregulacje. Nie ma bowiem powodu, aby ustawa przypomi-

nała, jakie są organy spółki akcyjnej (art. 18), co jasno wynika z kodeksu spółek handlowych. Nadregulacja tradycyjnie wywołuje niepotrzebne problemy interpretacyjne. Wobec wyliczenia w art. 18 ustawy organów portowej spółki akcyjnej bez komisji rewizyjnej powstaje wątpliwość, czy wolą ustawodawcy było wykluczenie z tej spółki możliwości powołania przez walne zgromadzenie komisji rewizyjnej, czy jest to zwykłe niedbalstwo legislacyjne¹¹. Jednocześnie należy wskazać, iż wszystkie szczególne regulacje dotyczące organów spółek portowych mogłyby być uregulowane przy pomocy instrumentów cywilnoprawnych, takich jak fakultatywne postanowienia w statutach spółki portowej oraz w porozumieniach akcjonariuszy i interesantów portu.

Ustawa portowa umożliwiła samorządom miast portowych, posiadających na swoim terenie porty morskie o podstawowym znaczeniu dla polskiej gospodarki, na bezpośrednie uczestnictwo w zarządzaniu portami, pozostawiając jednak w podmiocie zarządzającym dominującą rolę Skarbowi Państwa. Przyjęte rozwiązanie nie było w pełni zgodne z aspiracjami samorządów terytorialnych, które dążyły do ustanowienia komunalnego systemu zarządzania największymi portami Polski. Dążenia te zapoczątkowane w okresie dyskusji nad ostatecznym kształtem ustawy portowej zostały ponowione w pierwszej dekadzie XXI wieku¹². Ta instytucja prawna stanowi ciekawy legislacyjny model *corporate governance* dla spółek ze szczególnym akcjonariuszem, jakim jest Skarb Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, gdyż stwarza możliwość prawną współzarządzania przez różne grupy zarówno interesantów, jak i interesariuszy takich spółek. Instytucja ta w teorii mogłaby służyć do ograniczenia politycznego uwarunkowania nadzoru korporacyjnego w spółkach z udziałem Skarbu Państwa, co jest zalecane w wytycznych OECD dotyczących nadzoru korporacyjnego w przedsiębiorstwach publicznych (State-Owned Enterprises)¹³. W praktyce jednak politycznych

⁹ A. Szumański, *Specyfika prawna spółek portowych*, „Prawo Morskie”, t. XIV, Gdańsk 2000, s. 21 i nast.; J. Młynarczyk, *Ze studiów nad prawnym modelem zarządzania polskimi portami morskimi*, „Gdańskie Studia Prawnicze”, t. XXXII, Gdańsk 2014, s. 288 i nast.; P. Nazaruk, *Specyfika prawna spółek akcyjnych zarządzających portami morskimi. Analiza na tle zasad techniki prawodawczej*, „Pieniądze i Więź” 2017, nr 1 (74), s. 87–91.

¹⁰ A. Szumański, *Specyfika prawna...*, op. cit., s. 21–30.

¹¹ Ibidem, s. 25.

¹² M. Pluciński, *Polskie porty morskie w zmieniającym się otoczeniu zewnętrznym*, Warszawa 2013, s. 263.

¹³ Tak: J. Kruczałak-Jankowska, *Spółki z udziałem Skarbu Państwa w zarządach Portów Morskich SA*, „Rzeczpospolita” [online], 1 stycznia 2017, <http://www.rp.pl/Rzecz-o-prawie/301019963-Spolki-z-udzialem-Skarbu-Panstwa>.

wpływów nie da się uniknąć, także po stronie gmin morskich. Dotychczas wiele działań zarządów spółek portowych było blokowanych przez członków rad nadzorczych, reprezentujących interesy polityczne gmin morskich, które często były sprzeczne z interesem spółek portowych.

Nowelizacja ustawy portowej z 2016 r. i postulowane kierunki zmian

Nowelizacja ustawy portowej – dokonana ustawą z dnia 16 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o działach administracji rządowej oraz niektórych innych ustaw¹⁴ – zmieniła art. 3 ust. 1, art. 15 oraz art. 19, skreślono art. 22 ustawy. Powyższe przepisy weszły w życie 17 grudnia 2016 r. Nowelizacja ta jest konsekwencją nowego podejścia do wykonywania uprawnień właścicielskich w spółkach z udziałem Skarbu Państwa – ich tzw. „ubranżowania”, w związku z czym uprawnienia Skarbu Państwa wykonywane będą przez ministra właściwego do spraw gospodarki morskiej. Ogranicza ona rolę miast portowych w zarządzaniu spółką poprzez ograniczenie ilości członków rad nadzorczych, którzy są delegowani przez miasta portowe.

Zgodnie z nowym brzmieniem art. 19 ustawy portowej¹⁵ przedstawicielami Skarbu Państwa w radach nadzorczych spółek, o których mowa w art. 13 ust. 1–3, są osoby wyznaczone przez ministra właściwego do spraw gospodarki morskiej (a nie jak wcześniej przedstawiciele Ministra Skarbu Państwa). W mojej ocenie, powyższa nowelizacja zasługuje na aprobatę, gdyż pozwala ministrowi właściwemu do spraw gospo-

darki morskiej prowadzić bardziej efektywną politykę związaną działalnością portów morskich.

W ramach nowelizacji dodano art. 19 ust. 5 ustawy portowej, zgodnie z którym przedstawiciele gmin w radach nadzorczych spółek, o których mowa w art. 13 ust. 1–3, nie mogą stanowić więcej niż 1/5 składu rady, jeżeli gminy nie objęły akcji stanowiących co najmniej 10% całkowitego kapitału zakładowego danej spółki, przy czym każda z gmin wskazanych w art. 13 ust. 1–3 powinna mieć co najmniej jednego przedstawiciela w radzie nadzorczej właściwej spółki. Niniejsza regulacja ma na celu ograniczenie liczby przedstawicieli samorządów w radach nadzorczych tych portów, uzasadnione tym, że posiadają w nich minimalną wartość akcji. Gminom przestaje też przysługiwać uprawnienie do wskazywania przewodniczących rad nadzorczych. Powyższą regulację należy również ocenić pozytywnie. Dzięki noweli ustawy zakończono nadreprezentację przedstawicieli gmin morskich, która negatywnie wpływała przede wszystkim na interesy większościowego akcjonariusza, jakim jest Skarb Państwa, oraz eskalowała konflikty z gminamiorskimi. Ponadto, członkowie rad nadzorczych spółek portowych, będący przedstawicielami gmin morskich działali przede wszystkim w ich interesie, nie w interesie spółek akcyjnych, zarządzających portamiorskimi o podstawowym znaczeniu dla gospodarki narodowej.

W przyszłości Skarb Państwa powinien nadal realizować zadania związane z nadzorem właścicielskim nad podmiotami zarządzającymi portami o podstawowym znaczeniu dla polskiej

¹⁴ Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o działach administracji rządowej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016 r. Nr 0, poz. 1954).

¹⁵ Nowe brzmienie: Art. 19.

1. Przedstawicielami Skarbu Państwa w radach nadzorczych spółek, o których mowa w art. 13 ust. 1–3, są osoby wyznaczone przez ministra właściwego do spraw gospodarki morskiej.
2. W skład rad nadzorczych spółek, o których mowa w art. 13 ust. 1 i 2, wchodzi ponadto przedstawiciele gmin, o których mowa w art. 13 ust. 1 i 2, wskazani przez wójtów (burmistrzów, prezydentów miast) tych gmin.
3. W skład rady nadzorczej spółki, o której mowa w art. 13 ust. 3, wchodzi przedstawiciele gmin, o których mowa w art. 13 ust. 3, w równej liczbie, wskazani przez wójtów (burmistrzów, prezydentów miast) tych gmin.
4. Do członków rad nadzorczych w spółkach zależnych, w rozumieniu art. 4 § 1 pkt 4 Kodeksu spółek handlowych, od spółek, o których mowa w art. 13 ust. 1–3, nie stosuje się art. 10a ustawy z dnia 20 grudnia 1996 r. o gospodarce komunalnej (Dz.U. z 2016 r. poz. 573, 960 i 1920).
5. Przedstawiciele gmin w radach nadzorczych spółek, o których mowa w art. 13 ust. 1–3, nie mogą stanowić więcej niż 1/5 składu rady, jeżeli gminy nie objęły akcji stanowiących co najmniej 10% całkowitego kapitału zakładowego danej spółki, przy czym każda z gmin wskazanych w art. 13 ust. 1–3 powinna mieć co najmniej jednego przedstawiciela w radzie nadzorczej właściwej spółki.

gospodarki. Należy stanowczo odrzucić postulaty formułowane przez Związek Gmin i Miast Morskich, które od wielu lat dążą do komunalizacji portów¹⁶, mimo iż nie posiadają odpowiednich środków finansowych.

Nawet przy założeniu stopniowej autonomizacji istniejącego systemu zarządzania, funkcja ta nie powinna ulec radykalnemu osłabieniu. Zakładając nawet scenariusz, iż Państwo mogłoby w przyszłości utracić dominujący udział w podmiotach zarządzających portami morskimi o podstawowym znaczeniu dla polskiej gospodarki, powinno nadal posiadać realny wpływ na podejmowanie najważniejszych decyzji dotyczących rozwoju największych polskich portów morskich¹⁷.

Współpraca spółek portowych z gminami morskimi nie musi być realizowana w ramach organów spółek portowych. Znacznie bardziej efektywną formą współpracy mogłyby być porozumienia akcjonariuszy (*shareholders' agreement*) jako stosunki obligacyjne, wpływające na działalność spółek portowych oraz ich organów. Powyższe porozumienia mogłyby realizować współpracę państwowo-komunalną na rzecz rozwoju spółek portowych. Byłoby to najlepsze narzędzie rozwiązywania większości realnych lub potencjalnych problemów mogących powstać w ramach struktury mezoekonomicznej portów morskich. Przykładem mogą być proponowane rozwiązania współdziałania na płaszczyźnie tworzenia planów zagospodarowania przestrzennego dzielnic portowych.

Uwagi końcowe i wnioski

W ramach przeprowadzonej oceny skutków regulacji ex post dotyczącej obowiązywania ustawy z dnia 20 grudnia 1996 r. o portach i przystaniach morskich zidentyfikowano do tej pory wiele nierozwiązanych problemów. Ustawa portowa (jako *lex specialis*) reguluje działalność organów spółek akcyjnych zarządzających portami morskimi o podstawowym znaczeniu dla gospodarki narodowej w sposób odmienny od regulacji ogólnej zawartej w kodeksie spółek handlowych (jako *lex generalis*). Za rozwiązanie wadliwe należy uznać podjętą w ustawie portowej próbę nadania spółkom portowym szczególnego statusu pry-

watnoprawnego. Za taką tezę przemawiają argumenty zarówno dotyczące całego systemu prawnego, jak samych spółek portowych. Nie jest właściwe z punktu widzenia bezpieczeństwa porządku prawnego oraz bezpieczeństwa obrotu gospodarczego tworzenie nowych szczególnych typów spółek. Jest ono uzasadnione jedynie w przypadku spółek zarządzających pieniędzem powierzonym przez obywateli (np. banki), do których spółka portowa nie należy. Tworzenie zaś reguł szczególnych z zakresu prawa spółek dla pewnej branży gospodarki (tutaj spółek portowych) rodzi tylko zbędne wątpliwości interpretacyjne¹⁸.

Bezspornym jest, że spółki akcyjne zarządzające portami morskimi i kontrolowane przez Skarb Państwa muszą podlegać dodatkowym regulacjom administracyjnoprawnym. Za nieuzasadnione należy uznać jednak nadawanie spółkom portowym statusu spółek specjalnych, o których mowa w art. 611 pkt. 11 k.s.h. Koncepcja legislacji tzw. spółek specjalnych jest realizowana w sposób nieudolny od 20 lat w regulacjach ustrojowych spółek portowych. Powyższe negatywnie wpływa przede wszystkim na interesy większościowego akcjonariusza, jakim jest Skarb Państwa, oraz eskaluje konflikty z gminami morskimi.

Ustawę portową należy poddać gruntownej nowelizacji albo ją w ogóle derogować. W związku z powyższym wyrażam przekonanie, iż na gruncie regulacji prywatnoprawnych spółki portowe w przyszłości mogłyby funkcjonować jako typowe spółki akcyjne¹⁹. Ponadto należałoby dążyć do zwiększenia prywatnoprawnych instrumentów regulacji funkcjonowania spółek portowych (tj. k.s.h.) w powiązaniu z regulacjami *soft law* (takim jak zasady *corporate governance*), co wpłynęłoby na efektywniejsze zarządzanie oraz długofalowy rozwój portów morskich. Z kolei współpraca spółek portowych z gminami morskimi nie musi być realizowana w ramach organów spółek portowych. Znacznie bardziej efektywną jej formą mogłyby być porozumienia akcjonariuszy (*shareholders' agreement*).

¹⁶ M. Adamowicz, *Przyszłość regulacji problematyki portów morskich*, „Prawo Morskie”, t. XXVIII, Gdańsk 2012 i przywołana tam literatura.

¹⁷ M. Pluciński, *Polskie porty...*, op. cit., s. 268.

¹⁸ A. Szumański, *Specyfika prawna...*, op. cit., s. 29; P. Nazaruk, *Specyfika prawna...*, op. cit., s. 87–91.

¹⁹ P. Nazaruk, *Specyfika prawna...*, op. cit., s. 87–91.

Bibliografia:

1. Adamowicz M., *Przyszłość regulacji problematyki portów morskich*, „Prawo Morskie”, t. XXVIII, Gdańsk 2012.
2. Górniak J., *Ocena wpływu oparta na dowodach: Model dla Polski*, Warszawa 2015.
3. Kruczalak-Jankowska J., *Spółki z udziałem Skarbu Państwa w zarządach Portów Morskich SA*, Rzeczpospolita 01.01.2017, <http://www.rp.pl/Rzecz-o-prawie/301019963-Spolki-z-udzialem-Skarbu-Panstwa>.
4. Młynarczyk J., *Ze studiów nad prawnym modelem zarządzania polskimi portami morskimi*, „Gdańskie Studia Prawnicze”, t. XXXII, Gdańsk 2014.
5. Nazaruk P., *Specyfika prawna spółek akcyjnych zarządzających portami morskimi. Analiza na tle zasad techniki prawodawczej*, „Pieniądze i Więź” 2017, nr 1 (74).
6. Opalski A., *Kodeks spółek handlowych. Tom III A. Spółka akcyjna. Komentarz do art. 301–392*, Warszawa 2016.
7. Pluciński M., *Polskie porty morskie w zmieniającym się otoczeniu zewnętrznym*, Warszawa 2013, s. 263.
8. Szumański A., *Specyfika prawna spółek portowych*, „Prawo Morskie”, t. XIV, Gdańsk 2000.

Analiza propozycji zmian w przepisach prawa spółdzielczego w latach 2009–2015

**Jerzy
Jankowski**

W 2009 r. rozpoczął się proces przedkładania w polskim Sejmie projektów aktów normatywnych, które w ocenie polskich spółdzielców ewidentnie szkodziły spółdzielczości. Projekty te nie były konsultowane ze środowiskiem spółdzielczym, które w większości nie akceptowało proponowanych zmian w projektowanych aktach normatywnych. Propozycje te nie były zgodne ani z Międzynarodowymi Zasadami Spółdzielczymi, ani z prawem Unii Europejskiej czy też z zasadami demokratycznego państwa prawnego oraz wolnego, konkurencyjnego rynku.

W dniu 25 lutego 2011 r. Sejm RP przyjął ustawę o zniesieniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców, w której znalazły się również propozycje zmian w prawie spółdzielczym. Uchwalone zmiany pozwoliły na stosunkowo proste przejęcie majątku, najczęściej wypracowanego przez kilka pokoleń spółdzielców, czasem kilka tysięcy członków, przez kilkunastu, kilkadziesiąt z nich. Krok ten był bardzo niekorzystny dla ruchu spółdzielczego, odwrócił spółdzielczość od jej pierwotnych zasad i wartości i skierował działania jedynie na wartości materialne i monolityczne rynki.

---

dr Jerzy Jankowski
Przewodniczący
Zgromadzenia
Ogólnego Krajowej
Rady Spółdzielczej,
Prezes Zarządu Związku
Rewizyjnego Spółdzielni
Mieszkaniowych RP,
Członek Rady Naukowej
Spółdzielczego Instytutu
Naukowego w Sopocie,
prawnik

Następnie w dniu 1 października 2012 r. wpłynął do Sejmu RP poselski projekt ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VII kadencja – Druk sejmowy nr 819). Projekt ten również wykazywał niewątpliwą niezgodność, podobnie jak powyżej omówione zmiany w przepisach prawa, z prawem Unii Europejskiej, jak również niezgodność z art. 2 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., tj. konstytucyjną zasadą demokratycznego państwa prawnego, ponieważ zakładał m.in. ustanowienie *ex lege* wspólnoty mieszkaniowej w każdej nieruchomości z chwilą ustanowienia odrębnej własności pierwszego lokalu, odebranie majątku spółdzielni i przekazanie go powstającym wspólnotom czy też bezpośrednio wybory na prezesa, członków zarządu i członków rad nadzorczych.

W dniu 25 stycznia 2013 r. uchwałą Sejmu powołano Komisję Nadzwyczajną do rozpatrzenia projektów ustaw z zakresu prawa spółdzielczego, równocześnie dokonując wyboru jej składu; od momentu powołania do zakończenia VII kadencji Sejmu odbyła 43 posiedzenia. Do komisji skierowano dziewięć projektów ustaw mających regulować sytuację prawną spółdzielni:

- poselski projekt ustawy o spółdzielniach, który wpłynął do Sejmu 5 kwietnia 2012 r. (nr druku 515)¹, został skierowany do pierwszego czytania w Komisji, dokonano wysłuchania publicznego, jednak projekt został wycofany 27 maja 2014 r.;
- poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych, który wpłynął do Sejmu 24 sierpnia 2012 r. (nr druku 816)², został skierowany do pierwszego czytania w styczniu 2013 r., zaś w kwietniu 2013 r. do wysłuchania publicznego;
- poselski projekt ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych (nr druku 819)³, który wpłynął do Sejmu 1 października 2012 r., również w 2013 r. odbyło się pierwsze czytanie oraz wysłuchanie publiczne;
- poselski projekt ustawy o działalności spółdzielni mieszkaniowych (nr druku 864)⁴, który wpłynął do Sejmu 10 lipca 2012 r., pierwsze czytanie w Komisji oraz wysłuchanie publiczne odbyło się w 2013 r.;
- poselski projekt ustawy – Prawo spółdzielcze (nr druku 980)⁵, który wpłynął do Sejmu 12 grudnia 2012 r., do pierwszego czytania doszło 4 stycznia 2013 r., zaś wysłuchanie publiczne odbyło się 24 czerwca 2013 r.;

- poselski projekt ustawy – Prawo spółdzielcze (nr druku 1005)⁶, który wpłynął do Sejmu 27 lipca 2012 r., pierwsze czytanie w Komisji oraz wysłuchanie publiczne odbyło się w 2013 r.;
- senacki projekt ustawy o zmianie ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych (nr druku 1065)⁷, który wpłynął do Sejmu 10 stycznia 2013 r., również w tym samym roku odbyło się pierwsze czytanie i wysłuchanie publiczne projektu;
- senacki projekt ustawy o zmianie ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych (nr druku 1353)⁸, który wpłynął do Sejmu 25 marca 2013 r., w 2013 r. odbyło się pierwsze czytanie i wysłuchanie publiczne projektu;
- senacki projekt ustawy o zmianie ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych (nr druku 2665)⁹, który trafił do Sejmu 8 sierpnia 2014 r., projekt skierowano do pierwszego czytania w Komisji, zaś 23 stycznia 2015 r. wpłynęło stanowisko rządu w sprawie projektu.

Znamiennym i burzliwym okazało się wysłuchanie publiczne co do ośmiu projektów ustaw (nr druków: 515, 816, 864, 980, 1005, 1065, 1353), które odbyło się 24 czerwca 2013 r. Na liście osób zgłoszonych do udziału w wysłuchaniu znalazło się 1346 nazwisk, co było swoistym ewenementem i z pewnością dla środowiska spółdzielców sukcesem – sprawa legislacji problematyki spółdzielczości zgromadziła tak szerokie gremium zainteresowanych. Projekty spotkały się z poważną krytyką zgromadzonych, jednak silnie akcentowane uwagi niestety nie zostały

¹ Poselski projekt ustawy o spółdzielniach, który wpłynął do Sejmu 5 kwietnia 2012, Sejm RP VII kadencji (nr druku 515).

² Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych, który wpłynął do Sejmu 24 sierpnia 2012 r., Sejm RP VII kadencji (nr druku 816).

³ Poselski projekt ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych, który wpłynął do Sejmu 1 października 2012 r., Sejm RP VII kadencji (nr druku 819).

⁴ Poselski projekt ustawy o działalności spółdzielni mieszkaniowych, który wpłynął do Sejmu 10 lipca 2012 r., Sejm RP VII kadencji (nr druku 864).

⁵ Poselski projekt ustawy – Prawo spółdzielcze, który wpłynął do Sejmu 12 grudnia 2012 r., Sejm RP VII kadencji (nr druku 980).

⁶ Poselski projekt ustawy – Prawo spółdzielcze, który wpłynął do Sejmu 27 lipca 2012 r., Sejm RP VII kadencji, (nr druku 1005).

⁷ Senacki projekt ustawy o zmianie ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych, który wpłynął do Sejmu 10 stycznia 2013 r., Senat RP VIII kadencji, (nr druku 1065).

⁸ Senacki projekt ustawy o zmianie ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych, który wpłynął do Sejmu 25 marca 2013 r., Senat RP VIII kadencji, (nr druku 1353).

⁹ Senacki projekt ustawy o zmianie ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych, który trafił do Sejmu 8 sierpnia 2014 r., Senat RP VIII kadencji, (nr druku 2665).

ostatecznie uwzględnione w pracach Komisji. Było to o tyle niesłuszne, iż po pierwsze zlekceważono głos społeczeństwa, a po drugie był to w dużej mierze głos samych spółdzielców, a więc osób znających i rozumiejących spółdzielczość i jej potrzeby.

Na posiedzeniu w dniu 24 lipca 2013 r. Komisja, na wniosek posła R. Ajchlera, podjęła decyzję, iż projektem wiodącym dla prac Komisji będzie poselski projekt ustawy – Prawo spółdzielcze (nr druku 980) zaproponowany przez Polskie Stronnictwo Ludowe. Prace nad pozostałymi dwoma projektami dotyczącymi przepisów ogólnych regulujących spółdzielczość, tj. projekty klubu Platformy Obywatelskiej oraz Ruchu Palikota, zostały zawieszono.

W pierwotnej wersji projekt PSL został przyjęty przez środowisko spółdzielców przychylnie, miał wprowadzać korzystne rozwiązania dla spółdzielni, jednak w wyniku wprowadzonych doń poprawek stracił swój kształt. Zmiany te zostały wyraźnie zaczerpnięte z antyspółdzielczego projektu ustawy o spółdzielniach zgłoszonego przez Platformę Obywatelską (druk nr 515), co zdaje się być obejściem decyzji podjętych przez Komisję w dniu 24 lipca 2013 r.

Środowisko spółdzielców oburzyła taka zmiana kierunku prac Komisji. W dniu 24 czerwca 2015 r. Zgromadzenie Ogólne Krajowej Rady Spółdzielczej podjęło uchwałę nr 9/2015 r. w sprawie zaprzestania prac nad poselskim projektem ustawy – Prawo spółdzielcze (druk nr 980)¹⁰.

Wydaje się, że Komisja w pewnym momencie straciła z oczu charakterystykę spółdzielni jako podmiotu samorządowego – w projekcie zamieszczono przepisy osłabiające rolę oraz znaczenie struktur organizacyjnych stanowiących przez spółdzielnie. Jednak błędem Komisji, który należy uznać za kardynalny, było podjęcie decyzji o wyłączeniu z projektu nr 980 przepisów mających regulować funkcjonowanie tzw. spółdzielni branżowych – rolniczych spółdzielni produkcyjnych i innych spółdzielni zajmujących się produkcją rolną, spółdzielni pracy,

spółdzielni rzemieślniczych czy też spółdzielni uczniowskich. W uzasadnieniu decyzji wskazano, że Komisja Nadzwyczajna uznała przygotowywany przez siebie projekt ustawy spółdzielczej jako mający zawierać jedynie przepisy ogólne, kształtujące wszystkie spółdzielnie, zaś przepisy szczególne, dotyczące spółdzielni branżowych, będą znajdowały się w innych, odrębnych, ustawach. Jednak pomimo ponaddwupółrocznej pracy Komisji nie określono, kto i w jakim terminie podejmie pracę nad tymi ustawami. Przykładem konsekwencji decyzji Komisji niech będzie sytuacja spółdzielni uczniowskich, które pomimo swojej specyfiki, nadal nie posiadają niezbędnych do ich działania regulacji prawnych i są zmuszone pracować na podstawie obowiązującej ustawy z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze oraz na przykładowym statucie z lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia¹¹.

W ramach sejmowej Komisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia projektów ustaw z zakresu prawa spółdzielczego po raz kolejny nie uwzględniono części szczegółowej zawartej w poselskim projekcie ustawy Prawo spółdzielcze (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VII kadencja – Druk Sejmowy Nr 980¹²), w tym założeń dotyczących spółdzielni uczniowskich. Argumentację co do decyzji o odrzuceniu wskazanej części projektu posłowie oparli na stwierdzeniu, iż problematyka poszczególnych typów spółdzielni, w tym spółdzielni uczniowskich, powinna być regulowana w odrębnych ustawach.

Warto podkreślić, iż wyłączenie z przedmiotu prac Komisji Nadzwyczajnej przepisów dotyczących rolniczych spółdzielni produkcyjnych spowodowało zamknięcie możliwości dokonania w tych przepisach zmian, które były postulowane przez środowisko tych spółdzielni od lat. Istnieje potrzeba wprowadzenia ustawowej definicji rolniczej spółdzielni produkcyjnej jako wielorodzinnego gospodarstwa rolnego, uregulowania statusu prawnego kandydatów na członków spółdzielni, stworzenia możliwości wprowadzenia do statutów spółdzielni regulacji dotyczących tzw. mnogiego głosowania na walnych

¹⁰ Zob. Uchwała nr 9/2015 Zgromadzenia Ogólnego Krajowej Rady Spółdzielczej z dnia 24 czerwca 2015 r. w sprawie zaprzestania prac nad poselskim projektem ustawy Prawo spółdzielcze (druk nr 980).

¹¹ Zob. J. Jankowski, E. Derc, *Potrzeba ustawowego uregulowania statusu spółdzielni uczniowskich, czyli w jakim kierunku zmierzają prace sejmowej Komisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia projektów ustaw z zakresu prawa spółdzielczego*, „Pieniądze i Więź” 2014, nr 64, s. 178–184; zob. także J. Jankowski, E. Derc, *Przewodnik dla nauczycieli i uczniów: jak założyć spółdzielnię uczniowską?*, Warszawa 2014.

¹² Zob. Druk Sejmowy nr 980 – Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VII kadencji.

zgromadzeniach spółdzielni oraz uporządkowania przepisów w zakresie tworzenia w spółdzielniach funduszy zasadniczych i podziału dochodu ogólnego.

W kształcie projekt ustawy – Prawo spółdzielcze (druk nr 980) zawierał on wiele nowych norm o charakterze nakazowo-zakazowym, nakładających na spółdzielnie i ich organizacje dodatkowe obowiązki ustawowe, jednak bez uzasadnienia merytorycznego. Zaliczyć do nich należy m.in.:

- obowiązek ujawniania wszelkich dokumentów wewnętrznych spółdzielni (m.in. protokołów organów statutowych i umów z kontrahentami spółdzielni) oraz obowiązek zamieszczania tych dokumentów na stronie internetowej spółdzielni (w spółdzielniach powyżej 30 członków) – co całkowicie uniemożliwia zachowanie tajemnicy handlowej i przestrzeganie zasad uczciwej konkurencji;
- przedłużenie okresu przedawnienia zwrotu udziałów z 3 do 10 lat;
- wprowadzenie limitu 500 członków spółdzielni, powyżej którego walne zgromadzenie może być zastąpione zebraniem przedstawicieli;
- ustalenie ustawowego okresu do 4 lat kadencji członków rady nadzorczej spółdzielni oraz wprowadzenie obowiązku udzielania absolutorium członkom rady;
- stworzenie prawa dokonywania kontroli działalności spółdzielni nie tylko przez radę nadzorczą, jako organ kolegialny, ale również przez poszczególnych członków rady;
- nałożenie na członków rady nadzorczej spółdzielni obowiązku przeszkolenia, pod rygorem utraty mandatu w radzie, bez wskazania źródła pokrycia kosztów szkolenia;
- wprowadzenie skomplikowanej procedury podziału i łączenia się spółdzielni oraz rozliczeń majątkowych z tego tytułu, z odwołaniem się do przepisów o rachunkowości dotyczących spółek kapitałowych;
- rozszerzenie sankcji karnych nakładanych na członków organów statutowych spółdzielni oraz likwidatorów za naruszenie wielu przepisów ustawowych.

Kontrowersyjnymi okazały się również proponowane przepisy dotyczące ograniczeń w sprawowaniu funkcji w strukturach spółdzielczych. Projektowany art. 52 ustawy mógł w konsekwencji ewentualnego stosowania spowodować zablokowanie możliwości swobodnego

kształtowania przez spółdzielnie najwyższej reprezentacji krajowej, jak i organizacji ponadpodstawowych, związków spółdzielczych.

Przepisy te należy uznać za niekonstytucyjne, naruszające zasady demokracji spółdzielczej i wyraźnie osłabiające struktury organizacyjne spółdzielczości, za arbitralną ingerencję państwa w autonomię, samorządność i demokrację wewnątrzspółdzielczą. Istnieje sprzeczność z II Międzynarodową Zasadą Spółdzielczą, przewidującą demokratyczny charakter organizacji spółdzielczych wszystkich szczebli, oraz IV Zasadą – autonomii i niezależności, a także możliwość naruszenia biernego i czynnego prawa wyborczego członków spółdzielni.

Niestety negatywnie należy również ocenić prace Komisji w regulacji dotyczącej funkcjonowania Krajowej Rady Spółdzielczej. W przyjętych przez Komisję Nadzwyczajną propozycjach zamieszczono przepisy wyłączające z uprawnień Kongresu Spółdzielczości wybór członków Zgromadzenia Ogólnego Krajowej Rady Spółdzielczej i przeniesienia tego wyboru na branżowe lub międzybranżowe zebrania przedstawicieli spółdzielni związków spółdzielczych, z jednoczesnym określeniem liczby wybieranych członków Zgromadzenia Ogólnego i ograniczeniem przedstawicieli związków spółdzielczych do jednego z każdej branży spółdzielczej. Po raz kolejny mamy do czynienia z naruszeniem VI Międzynarodowej Zasady Spółdzielczej, dotyczącej możliwości autonomicznego kształtowania organizacji ponadpodstawowych. Członkowie spółdzielni posiadają swobodę w zakresie określenia i organizacji wewnętrznych struktur ruchu spółdzielczego według zasad zaakceptowanych przez członków tych organizacji. Przeniesienie wyborów na zebranie wojewódzkie uniemożliwiłoby ogółowi spółdzielców wypowiedzenie się w zakresie wyboru osób do reprezentacji w organizacjach ponadpodstawowych.

Kongres wytycza kierunki działania ruchu spółdzielczego na następujące po nim cztery lata. Po upływie kadencji delegaci spółdzielni na Kongres dokonują oceny pracy członków Zgromadzenia Ogólnego w ramach kolejnych wyborów. Członkowie Zgromadzenia Ogólnego, których praca została oceniona negatywnie, nie zostaną wybrani. Proponowane przez Komisję przeniesienie funkcji wyborczej do wojewódzkich poważnie utrudniłoby dokonywanie weryfikacji i oceny pracy delegatów do Ogólnego Zgromadzenia Krajowej Rady Spółdzielczej.

W pracach Komisji elementem drażliwym była lustracja spółdzielcza, co nie stanowiło zaskoczenia. Lustracja, która od chwili powstania stała się przykładem wyzbywania się przez państwo możliwości bezpośredniego ingerowania w autonomiczne spółdzielnie. Ideą lustracji spółdzielczej jest uznanie, że nadzór korporacyjny nad podmiotem jest bardziej efektywny niż nadzór państwowy. Lustracja spółdzielcza stanowi również realizację II i IV z Międzynarodowych Zasad Spółdzielczych, stanowiących o spółdzielniach jako podmiotach demokratycznych i autonomicznych.

Lustracja dokonuje weryfikacji zgodności funkcjonowania spółdzielni z jej celami statutowymi, bada, czy spółdzielnia przestrzega prawa spółdzielczego oraz czy kieruje się wartościami wskazanymi w Międzynarodowych Zasadach Spółdzielczych. Lustracja bada pracę organów przedstawicielskich spółdzielni, przestrzeganie praw ich członków, jak również gospodarność w zakresie spółdzielczego majątku. Nasuwa się refleksja, czy struktury administracyjne byłyby w stanie w sposób respektujący charakterystykę spółdzielni, których nie należy zrównywać z innymi podmiotami, dokonywać lustracji, gdyby otrzymały takie zadania.

Wedle prac Komisji związki rewizyjne miałyby kontynuować przeprowadzanie lustracji spółdzielczej, jednak równocześnie zarzucono związkom rewizyjnym oraz Krajowej Radzie Spółdzielczej – bez poparcia stosownymi orzeczeniami czy chociażby merytorycznymi argumentami – brak obiektywizmu, nepotyzm, nierzetelność czy protekcyjność. Przyjęto poprawkę, która zakazała członkom zarządów spółdzielni, głównym księgowym, pełnomocnikom oraz prokurentom spółdzielni wykonywania funkcji lustratora.

Po raz kolejny Komisja nie poszanowała II, IV i VI Międzynarodowej Zasady Spółdzielczej, chcąc ograniczyć prawo wyboru części składu Komisji Nadzoru Lustracyjnego, działającej przy Krajowej Radzie Spółdzielczej, jedynie do przedstawicieli poszczególnych resortów. Do autonomicznego podmiotu chciano wprowadzić przedstawicieli poszczególnych ministerstw, dodatkowo obdarzając ich przewagą liczebną w Komisji Nadzoru Lustracyjnego w stosunku do przedstawicieli środowiska spółdzielczego, co *de facto* odebrałoby spółdzielniom niezależność.

Spółdzielnia oznacza prywatną własność obywateli, nie może być kontrolowana przez administrację państwową, gdyż stanowi to pogwałcenie prawa własności.

Lustracja spółdzielcza stanowi profesjonalną ocenę całokształtu działalności spółdzielni i jest dokonywana przez osoby posiadające specjalistyczną wiedzę i duże doświadczenie, ponadto za poprawność dokonanych przez siebie ustaleń odpowiadają posiadanymi uprawnieniami i karne. Wprowadzenie dodatkowych ograniczeń, uniemożliwiających wykonywanie czynności lustracyjnych przez osoby pełniące funkcje w zarządzie innej spółdzielni niż lustrowana, nie znajduje żadnego uzasadnienia. Analogicznie to tak, jakby biegły rewident wchodzący w skład zarządu spółki dokonującej weryfikacji sprawozdań finansowych nie mógł przeprowadzać badania sprawozdań finansowych w innych podmiotach.

Zaistniała obawa, że zaproponowane przez Komisję przepisy spowodowałyby wyłączenie z prawa wykonywania lustracji znacznej grupy doświadczonych i posiadających wysokie kwalifikacje zawodowe lustratorów, pełniących w spółdzielniach funkcje głównych księgowych lub pełnomocników zarządu.

Powyżej wskazano jedynie przykłady pojawiających się licznych kontrowersji przy pracach Komisji. Przedstawiciele i eksperci reprezentujący środowisko spółdzielcze, a mający możliwość wypowiedzenia się podczas prac Komisji, każdorazowo zgłaszali swe uwagi, wskazując na wadliwość czy niespójność proponowanych rozwiązań, niestety dla jakości prawa spółdzielczego nieskutecznie, z uwagi na większość w Komisji, która reprezentowała inne stanowisko.

Niezwykłe ciekawa sytuacja miała miejsce wiosną 2014 r., tj. podczas intensywnych prac Komisji, kiedy to 3 kwietnia 2014 r. w Warszawie podjęto Generalną Uchwałę wspierającą nowelizację legislacji spółdzielczych w Europie – Zgromadzenia Ogólnego Cooperatives Europe, regionu europejskiego Międzynarodowego Związku Spółdzielczego, jednak z zastrzeżeniem w stosunku do Polski oraz Turcji¹³. Podczas Zgromadzenia Ogólnego Cooperatives Europe wskazano, iż „w wielu krajach Europy dokonywany jest przegląd legislacji spółdzielczej. Jest to pożądany proces w celu stworzenia nowoczesnych i postępowych ustaw wspierających rozwój

¹³ Cyt. [za:] <http://www.stefczyk.info/wiadomosci/gospodarka/przyjeto-generalna-uchwale-dla-wsparcia-spoldzielni-w-europie,10322589176>.

spółdzielczości w całej Europie. Jednocześnie w szeregu krajów europejskich, takich jak na przykład Polska czy Turcja, niektóre nowelizacje zmierzają do ograniczenia samorządności spółdzielni. Budzi to wielki niepokój Międzynarodowego Związku Spółdzielczego, a zwłaszcza Cooperatives Europe jako regionu europejskiego Międzynarodowego Związku Spółdzielczego”.

Ponieważ Cooperatives Europe¹⁴ jest jednym z najważniejszych głosów spółdzielczości w Europie, skupia spółdzielców z 33 krajów, tak silny sprzeciw wobec kierunku, w jakim zmierzały prace Komisji Nadzwyczajnej i zrównanie jakości naszego prawodawstwa z prawodawstwem tureckim, nie z legislacją krajów Europy Zachodniej, winien spowodować zmianę w ujęciu problemu przez Komisję, jednak uchwała z 3 kwietnia 2014 r. przeszła bez oczekiwanego w środowisku spółdzielczym i prawniczym echa.

W dniu 24 września 2015 r. odbyło się ostatnie, niezwykle kameralne, posiedzenie Komisji, na którym przyjęto krótkie sprawozdanie z jej działalności¹⁵. Wskazano, że „na jednym z ostatnich posiedzeń Komisja rozpoczęła prace nad nierozpatrzonymi, bo wymagającymi korekty, przepisami projektu ustawy. Z powodu wątpliwości, które pojawiły się w toku prac, dotyczących uszczegółowienia przepisów podatkowych, Komisji nie udało się zakończyć prac do końca kadencji. Komisja ma jednak nadzieję, że jej dorobek będzie stanowił cenny materiał dla Sejmu kolejnej kadencji”.

Dotychczasowe inicjatywy ustawodawcze prowadziły więc *de facto* do likwidacji spółdzielczości w Polsce.

Bibliografia:

1. J. Jankowski, E. Derc, *Potrzeba ustawowego uregulowania statusu spółdzielni uczniowskich, czyli w jakim kierunku zmierzają prace sejmowej Komisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia projektów ustaw z zakresu prawa spółdzielczego*, „Pieniądze i Więź” 2014, nr 64.
2. J. Jankowski, E. Derc, *Przewodnik dla nauczycieli i uczniów: jak założyć spółdzielnię uczniowską?*, Warszawa 2014.
3. <https://coopseurope.coop/about-us>.
4. <http://www.stefczyk.info/wiadomosci/gospodarka/przyjeto-generalna-uchwale-dla-wsparcia-spoldzielni-w-europie,10322589176>.

---

¹⁴ Cyt. [za:] <https://coopseurope.coop/about-us>.

¹⁵ Zob. zapis przebiegu posiedzenia Komisji, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/biuletyn.xsp?skrn=NPS-42>.

Odpowiedzialność materialna pracowników zatrudnionych na podstawie umowy o pracę oraz osób zatrudnionych na podstawie umów cywilnoprawnych

Piotr Kotarski

Cezary A. Małozieć

Mateusz P. Szerkus

Problematyka materialnej odpowiedzialności pracowników stanowi przedmiot szerokiego zainteresowania ze strony judykatury, doktryny oraz praktyki prawniczej. W niniejszym opracowaniu poruszono zagadnienia związane z kształtowaniem się odpowiedzialności materialnej pracowników zatrudnionych na podstawie umowy o pracę, a także osób zatrudnionych na podstawie umów cywilnoprawnych i związanej z tym zakresem odpowiedzialności.

1. Ogólna charakterystyka odpowiedzialności

Odpowiedzialność jest pojęciem o charakterze interdyscyplinarnym, ze względu na wielość znaczeń definiujących je w zależności od dziedziny nauk¹.

Rozważania dotyczące problematyki odpowiedzialności należy zacząć od ustalenia pierwotnego znaczenia terminu „odpowiedzialność” w języku potocznym, co da asumpt do dalszych rozważań nad odpowiedzialnością prawną, w tym regulowaną przez normy prawa cywilnego, tj. odpowiedzialnością cywilnoprawną².

Wieloznaczność, a także złożoność pojęcia „odpowiedzialność” uzasadniają twierdzenie, iż nie jest możliwe utworzenie jednej definicji, jednakże możliwe jest ustalenie podstawowego znaczenia tego terminu na gruncie nauk prawnych. Znaczenie, któremu należałoby przyznać charakter podstawowy, jest w dużej mierze zbieżne z jego rozumieniem w języku potocznym³.

Piotr Kotarski

Cezary A. Małozieć

Mateusz P. Szerkus

doktoranci,
SWPS Uniwersytet
Humanistycznospołeczny
w Warszawie

¹ T. Siemiątkowski, T. Szczurowski, [w:] A. Szajkowski (red.), *System prawa prywatnego*, t. 16, *Prawo spółek osobowych*, Warszawa 2016, s. 551.

² Tamże, s. 552.

³ H. Jankowski, *Formalne i materialne ujęcie odpowiedzialności*, [w:] *Dialogi. Odpowiedzialność*, Warszawa 1981, s. 9.

Na gruncie języka potocznego, „odpowiedzialność” jest pojmowana jako przyjęcie na siebie pewnego rodzaju obowiązku albo jako cecha nadawana osobie, którą można obdarzyć zaufaniem⁴. Natomiast w filozoficznym ujęciu, aby uznać osobę za odpowiedzialną powinna ona spełniać cztery warunki, tj.: „1) mieć świadomość pełnej odpowiedzialności za wszystkie swoje czyny połączoną ze świadomością własnych obowiązków; 2) świadomość wszelkich konsekwencji postępowania; 3) gotowość do urzeczywistnienia obowiązków oraz 4) gotowość poddać się osądowi za swój czyn”⁵.

Próbując określić znaczenie odpowiedzialności, należy stwierdzić jednoznacznie, że jest to pojęcie, które oscyluje wokół ujemnych przesłanek, mianowicie wobec obowiązku jej ponoszenia za zachowania, czyli zarówno działania, jak i zaniechania sprzeczne z obowiązującymi normami, a tym samym negatywnie kwalifikowane we właściwych dla tych norm obszarach systemu społecznego⁶.

Wspomniane wcześniej rozważania na temat odpowiedzialności kładą podwaliny pod analizę pojęcia „odpowiedzialności prawnej”, która stanowi jedno z kluczowych pojęć prawniczych. „Odpowiedzialność prawnicza” jest pojęciem jedynie o charakterze teoretycznym, będącym niejako rekonstrukcją pojęć prawnych i prawniczych⁷. Warto podkreślić, że ojcem wspomnianej rekonstrukcji jest W. Lang, który zdefiniował ją jako „zasadę ponoszenia przez podmiot przewidzianych prawem ujemnych konsekwencji za zdarzenia lub stany rzeczy podlegające ujemnej kwalifikacji normatywnej i przypisywane prawnie określone podmiotowi w danym porządku prawnym”⁸. Powyższa definicja jest właściwa dla wszystkich rodzajów odpowiedzialności prawnej, w tym także tej cywilnoprawnej⁹.

2. Odpowiedzialność materialna pracowników

2.1. Uwagi wstępne

Odpowiedzialność materialna pracowników zatrudnionych w oparciu o umowę o pracę lub na podstawie innych aktów powodujących nawiązanie stosunku pracy, tj. mianowanie, wybór oraz powołanie, uregulowana jest w art. 114 Kodeksu pracy. Co warte podkreślenia, podstawy odpowiedzialności pracowników zostały uregulowane w odmienny sposób od tych przyjętych w Kodeksie cywilnym¹⁰.

W stosunkach prawnych łączących pracownika z pracodawcą nie będą miały zastosowania przepisy Kodeksu cywilnego, gdy pracownik wyrządzi pracodawcy szkodę wskutek niewykonania lub nienależytego wykonania obowiązków pracowniczych. Inaczej unormowana w Kodeksie pracy odpowiedzialność materialna pracowników za szkody wyrządzone pracodawcy, a tym samym jednocześnie korzystniejsza dla pracowników od zasad odpowiedzialności z prawa cywilnego, ma zastosowanie tylko wtedy, gdy szkoda jest konsekwencją działania lub zaniechania pracownika w ramach obowiązków, wynikających z łączącego strony stosunku pracy. W orzecznictwie jako jeden ze wzorcowych przykładów niestosowania odpowiedzialności wynikającej z przepisów Kodeksu pracy za szkodę wyrządzoną pracodawcy przez pracownika uznaje się skorzystanie z samochodu pracodawcy przez pracownika-kierowcę bez jego zgody, dla własnych potrzeb po zrealizowaniu określonego treścią stosunku pracy zadania i udzielonego mu polecenia, precyzującego sposób i zakres czasowy oraz cel korzystania z tego samochodu. W wyroku z dnia 28 maja 1976 r. (IV PR 49/76, PiZS 1977) Sąd Najwyższy orzekł, że wskazany wyżej przypadek samowolnego użycia samochodu pracodawcy przez pracownika nie jest wykonywaniem obowiązków pracowniczych, a tym samym stanowczo wykracza poza

⁴ S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 3, Warszawa 2006, s. 130.

⁵ Z. Szawarski, *Rozmowy o etyce*, Warszawa 1987, s. 24–26.

⁶ T. Siemiątkowski, T. Szczurowski, [w:] A. Szajkowski, *System...*, op. cit., s. 555.

⁷ Tamże, s. 559.

⁸ W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Struktura odpowiedzialności prawnej. Studium analityczne z dziedziny teorii prawa*, „ZN UMK w Toruniu, Nauki Humanistyczno-Społeczne. Prawo” 1968, z. 8 (31) s. 12.

⁹ T. Dybowski, [w:] Z. Radwański (red.), *System prawa cywilnego*, t III, cz 1, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, Wrocław 1981, s. 167.

¹⁰ A.M. Świątkowski, *Komentarz do art. 114 KP*, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2016, Legalis nb. 1.

treść łączącego strony stosunku pracy. Za zaistniałą skutek takiego zachowania się pracownika szkodę, wyrządzoną pracodawcy, pracownik odpowiada na podstawie przepisów prawa cywilnego. Wyżej cytowany wyrok, a także inne, późniejsze, stanowią kontynuację linii orzecznictwa nakreślonej w uchwale pełnego składu Izby Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 29 grudnia 1975 r.¹¹

Zgodnie z art. 114 Kodeksu pracy za szkodę, jaka powstała w majątku pracodawcy na skutek niewykonania lub nienależytego wykonania obowiązków służbowych, odpowiedzialność ponosi pracownik. Należy w tym miejscu podkreślić, że to na pracodawcy spoczywa obowiązek wykazania okoliczności uzasadniających odpowiedzialność pracownika oraz wysokość poniesionej szkody¹². Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 27 lipca 2011 r. orzekł, że warunkiem koniecznym do wytoczenia powództwa z art. 114 Kodeksu pracy jest wykazanie przez pracodawcę poniesionej szkody¹³. Nadto, pracownik nie może uzasadniać powstania szkody innymi szczególnie istotnymi obowiązkami pracowniczymi, które uniemożliwiały mu bądź w znaczącym stopniu utrudniały wypełnienie obowiązków¹⁴. Zbliżone stanowisko zajął również Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 5 maja 1999 r. (I PKN 680/98, OSNAPiUS 2000, Nr 13, poz. 513).

2.2. Przesłanki odpowiedzialności materialnej pracowników

Należy zwrócić uwagę, iż w art. 114 i 115 Kodeksu pracy ustawodawca wskazał cztery przesłanki odpowiedzialności materialnej pracowników za szkody wyrządzone pracodawcy, którymi są: wina, bezprawność zachowania (niewykonanie lub nienależyte wykonanie obowiązków pracowniczych), szkoda oraz związek przyczynowy pomiędzy bezprawnym zachowaniem się pracownika a szkodą¹⁵.

Omawiana wcześniej odpowiedzialność pracownika zatrudnionego na podstawie umowy o pracę za wyrządzoną szkodę została oparta na

zasadzie winy. Wina jako pierwsza z przesłanek, w kodeksie pracy stanowi wyłączną podstawę odpowiedzialność pracownika, ponieważ pracownik nie może ponosić odpowiedzialności na zasadzie słuszności bądź ryzyka¹⁶. Z kolei stopień oraz rodzaj winy przesądzają o rozmiarze odpowiedzialności¹⁷. Wina może występować w dwóch postaciach: wina umyślna oraz nieumyślna. Z winą nieumyślną możemy się spotkać, kiedy pracownik wprawdzie przewiduje możliwość wystąpienia niepożądanego skutku, lecz bezpodstawnie przypuszcza, że zdoła go uniknąć (lekkomyślność), albo też nie przewiduje możliwości nastąpienia skutków, aczkolwiek powinien i może je przewidzieć (niedbalstwo). Natomiast z winą umyślną stykamy się wtedy, kiedy pracownik chce wyrządzić uszczerbek w majątku pracodawcy i celowo do tego zmierza (zamiar bezpośredni), a także wtedy, gdy nie ma takiego zamiaru, ale przewiduje taką możliwość wyrządzenia szkody i godzi się na nią (zamiar ewentualny)¹⁸. Wykazanie osoby sprawcy szkody z winy nieumyślnej skutkuje powstaniem jego odpowiedzialności na podstawie art. 114 i nast. Kodeksu pracy. Tymczasem, gdy sprawca spowodował szkodę z winy umyślnej, jego odpowiedzialność będzie regulował art. 122 Kodeksu pracy¹⁹. W pierwszym przypadku będziemy mieli do czynienia z odpowiedzialnością pracownika w bardzo ograniczonym stopniu, ponieważ będzie on odpowiadał maksymalnie do wysokości kwoty trzymiesięcznego wynagrodzenia przysługującego pracownikowi w dniu wyrządzenia szkody. Natomiast w drugim przypadku pracownik będzie odpowiadał do pełnej wysokości szkody. Warto podkreślić, że rodzaj winy determinuje również długość okresu przedawnienia roszczenia pracodawcy o naprawienie szkody wyrządzonej przez pracownika, wskutek niewykonania bądź nienależytego wykonania obowiązków pracowniczych, albowiem w przypadku, gdy szkoda była spowodowana z winy nieumyślnej, roszczenia ulegają przedawnieniu z upływem roku od dnia, w którym pracodawca powziął wiadomość o powstaniu szkody, nie

¹¹ Tamże, nb. 2.

¹² A.M. Świątkowski, *Komentarz...*, op. cit., nb. 3.

¹³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27.07.2011 r., II PK 22/11, niepubl., Legalis nr 407154.

¹⁴ A.M. Świątkowski, *Komentarz...*, op. cit., nb. 3.

¹⁵ Tamże, nb. 6.

¹⁶ A. Żuradzka, A. Stuglik, *Ochrona mienia pracodawcy – odpowiedzialność pracownika*, Warszawa 2003, s. 10.

¹⁷ K. Walczak, *Komentarz do art. 114 KP*, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2016, Legalis na. 7.

¹⁸ Tamże, na. 12.

¹⁹ J. Wratny, *Komentarz do art. 122 KP*, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2013, Legalis nb. 1.

później jednak niż z upływem trzech lat od jej wyrządzenia. Jednakże gdy pracownik wyrządził szkodę z winy umyślnej, zastosowanie będą miały przepisy Kodeksu cywilnego, a mianowicie dziesięcioletni termin przedawnienia²⁰.

Kolejną z przesłanek jest bezprawność zachowania. Może być ona jednocześnie konsekwencją zaniechania, jak i działania pracownika. Jednakże warto podkreślić, iż za każdym razem wiąże się to z naruszeniem obowiązków pracowniczych, których źródła należy upatrywać w zawartej umowie o pracę, poleceniach przełożonych oraz przepisach prawa²¹.

Trzecią wskazaną w przepisach Kodeksu pracy przesłanką odpowiedzialności materialnej pracownika jest szkoda. Szkoda to nic innego jak ubytek w majątku pracodawcy, który nie miałby miejsca, jeśli tylko pracownik prawidłowo wykonywałby swoje obowiązki. Należy tutaj podkreślić fakt, że powstanie szkody jest warunkiem koniecznym odpowiedzialności materialnej pracownika. Jeżeli szkoda nie powstała pomimo niedopełnienia przez pracownika obowiązków służbowych, to nie możemy mówić o ponoszeniu przez niego odpowiedzialności materialnej²². Szkoda pojmowana na potrzeby analizowanego typu odpowiedzialności rozumiana jest jako rzeczywista strata poniesiona przez pracodawcę (*damnum emergens*). Nie uwzględnia się zatem utraconych korzyści (*lucrum cessans*)²³. Takie samo stanowisko przyjął Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 11 kwietnia 1975 r. (I PR 291/74). Kwestią wykraczającą poza zakres tego opracowania jest możliwość dochodzenia utraty potencjalnych korzyści na drodze odrębnego postępowania cywilnego i przyjęcia adekwatnej strategii procesowej.

Ostatnią z przesłanek pozwalającą uznać, że mamy do czynienia z odpowiedzialnością materialną pracownika, jest związek przyczynowy. Został on uregulowany w art. 115 Kodeksu pracy. Jak podkreślono w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 1985 r. (IV PR 32/85), nie każde zachowanie pracownika może prowadzić do powstania lub zwiększenia szkody, a tylko takie,

które koreluje w konwencjonalnym związku przyczynowym z zaistniałą szkodą i bez którego szkoda w ogóle lub w takich rozmiarach by nie zaistniała. Reasumując, odpowiedzialność pracownika została zawężona wyłącznie do typowych efektów jego działań lub zaniechań²⁴. Za typowe następstwa danego zachowania należy uznać takie, które rozsądny i roztropny pracownik mógł przewidzieć jako skutek swego działania lub bezczynności. Jak stwierdził Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 26 listopada 1977 r. (V PRN 4/7) w zakresie odpowiedzialności odszkodowawczej należy wziąć pod uwagę takie zdarzenia, które w zwyczajnym następstwie zdarzeń, zgodnie z prawidłowością popartą empirią, powodują powstanie szkody. Przyczyna taka niekoniecznie musi bezpośrednio powodować szkody, ponieważ równoległe do niej mogą pojawiać się inne współprzyczyny szkody. Jako przykład obrazujący powyższe stwierdzenie może posłużyć zawniona bierność rewidenta, który przez powstrzymanie się od ciężącego na nim obowiązku monitorowania pracowników i bieżącego informowania o tym pracodawcy nie przyczynił się bezpośrednio do powstania szkody. Aczkolwiek istnieje związek przyczynowy pomiędzy takim zachowaniem rewidenta a zaborem mienia przez pracowników, w szczególności, że bezczynność rewidenta dopuściła do zaboru mienia, gdy w zamian za tę bezczynność otrzymywał korzyści majątkowe²⁵.

2.3. Wysokość odszkodowania w przypadku wyrządzenia szkody z winy nieumyślnej

Art. 119 Kodeksu pracy wprowadził zasadę ograniczonej odpowiedzialności pracowników za szkodę wyrządzoną pracodawcy z winy nieumyślnej. W sytuacji, gdy wysokość szkody wyrządzonej przez pracownika nie przewyższa kwoty trzymiesięcznego wynagrodzenia, odszkodowanie ustala się w wysokości szkody. Jednakże kiedy szkoda jest wyższa, wysokość odszkodowania, jakie pracownik musi pokryć, ogranicza się do wysokości trzymiesięcznego wynagrodzenia²⁶.

²⁰ K. Walczak, *Komentarz do art. 122 KP* ..., op. cit., na. 10.

²¹ W. Perdeus, *Komentarz do art. 114 KP*, [w:] K.W. Baran (red.), *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2016, LEX na. 1.

²² K. Walczak, *Komentarz do art. 122 KP*, op. cit., na. 2.

²³ W. Perdeus, *Komentarz do art. 115 KP* [w:] K.W. Baran (red.), *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2016, LEX na. 1.

²⁴ K. Walczak, *Komentarz do art. 115 KP*, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2016, Legalis na. 6.

²⁵ Tamże, nb. 6.

²⁶ J. Wrątny, *Komentarz do art. 119 KP*, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2013, Legalis nb. 1.

Jak już wcześniej wspomniano, odszkodowanie ustalane jest wyłącznie w wysokości rzeczywiście wyrządzonej szkody. Pracodawca nie może w roszczeniu domagać się utraconych korzyści. Ponadto wysokość szkody i odszkodowania ustala się według cen z daty powstania szkody, a nie jak na gruncie art. 363 § 2 Kodeksu cywilnego według daty ustalenia odszkodowania²⁷. Zdaniem judykatury trzykrotność przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia pracownika stanowi adekwatną podstawę uczynieniu zadość roszczeniu pracodawcy²⁸. Zgodnie z § 3 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Socjalnej w sprawie sposobu ustalania wynagrodzenia w okresie niewykonywania pracy oraz wynagrodzenia stanowiącego podstawę obliczania odszkodowań, odpraw, dodatków wyrównawczych do wynagrodzenia oraz innych należności przewidzianych w Kodeksie pracy kwotę wynagrodzenia do celów ustalenia wysokości odszkodowania za szkodę wyrządzoną pracodawcy przez pracownika oblicza się według zasad obowiązujących przy ustalaniu ekwiwalentu pieniężnego za urlop, bez uwzględniania zmian w warunkach wynagradzania lub wysokości składników wynagrodzenia wprowadzonych po dniu wyrządzenia szkody²⁹.

W przypadku świadczenia pracy w niepełnym wymiarze czasu podstawą wyliczenia jest wysokość pobieranego wynagrodzenia przez pracownika, a nie wynagrodzenie, które mógłby otrzymywać, gdyby świadczył pracę w pełnym wymiarze czasu³⁰. Jeżeli w dniu wyrządzenia szkody pracownik świadczyłby pracę u kilku pracodawców, jego wynagrodzenie z pozostałych stosunków się nie sumuje. Podobnie jest w przypadku, gdy pracownika z pracodawcą poza stosunkiem podstawowym (umową o pracę) łączy dodatkowo umowy cywilnoprawne. Nie ma tutaj podstawy, aby dodatkowo zliczać świadczenia

z tych umów przy określaniu wysokości trzymiesięcznego wynagrodzenia pracownika³¹.

Kolejnym przykładem związanym z ograniczeniem odpowiedzialności pracownika jest zdarzenie, w którym to pracownik odrębnymi czynami wyrządził kilka szkód swojemu pracodawcy – w tej sytuacji sprawca szkody będzie ponosił odpowiedzialność za każdą z nich, lecz żadne z tych odszkodowań nie może przekraczać wysokości określonej w art. 119 Kodeksu pracy. Jeżeliby natomiast pracownik jednym czynem wyrządził wiele szkód, to suma tych szkód nie może przekraczać trzymiesięcznego wynagrodzenia pracownika³².

Nic nie stoi na przeszkodzie, aby odszkodowanie ograniczone trzymiesięcznym wynagrodzeniem za pracę oraz rzeczywiście poniesioną szkodę mogło ulec dalszemu obniżeniu, bowiem zgodnie z art. 121§1 Kodeksu pracy strony mogą zawrzeć ugody, na mocy której określą mniejszą wysokość odszkodowania³³.

2.4. Wysokość odszkodowania w przypadku wyrządzenia szkody z winy umyślnej

Pracownik, wyrządzając szkodę z winy umyślnej, zgodnie z art. 122 Kodeksu pracy jest zobowiązany do jej naprawienia w pełnej wysokości. Jak już wcześniej wspomniano, wysokość odszkodowania będzie obejmowała rzeczywistą stratę oraz utratę korzyści, których pracodawca mógłby się spodziewać, gdyby pracownik nie wyrządził mu szkody³⁴. Ponadto takie zachowanie sprawcy wyłącza możliwość obniżenia wysokości odszkodowania na mocy zawartej pomiędzy stronami ugody sądowej³⁵.

Warto zaznaczyć, że aby pracownik mógł odpowiadać za szkodę w wysokości określonej w art. 122 Kodeksu pracy, konieczne jest, aby swoim zamiarem obejmował zarówno zamiar

²⁷ A. Świątkowski, *Komentarz do art. 119 KP*, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2016, Legalis nb. 4.

²⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19.04.1983 r., IV PR 65/83.

²⁹ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 29 maja 1996 r. w sprawie sposobu ustalania wynagrodzenia w okresie niewykonywania pracy oraz wynagrodzenia stanowiącego podstawę obliczania odszkodowań, odpraw, dodatków wyrównawczych do wynagrodzenia oraz innych należności przewidzianych w kodeksie pracy (Dz.U. Nr 62, poz. 289 ze zm.), § 3.

³⁰ Uchwała Sądu Najwyższego Cała Izba SN z dnia 29.12.1975 r., V PZP 13/75.

³¹ R. Sadlik, *Odpowiedzialność materialna i porządkowa pracowników. Instrukcja, wzory, przykłady*, Gdańsk 2008, s. 23.

³² Uchwała Sądu Najwyższego Cała Izba SN z dnia 29.12.1975 r. ..., op. cit.

³³ A.M. Świątkowski, *Komentarz do art. 119 KP*..., op. cit., nb.7.

³⁴ Z. Góral, E. Staszewska, *Odszkodowanie w przypadku wyrządzenia szkody z winy nieumyślnej*, [w:] *Odpowiedzialność pracownicza*, Warszawa 2013.

³⁵ W. Muszalski (red.), *Komentarz do art. 122 KP*, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2015, nb. 19.

bezpośredni, jak i ewentualny. Jeżeli pracownik świadomie niedopełnia obowiązku pieczy nad mieniem mu powierzonym z późniejszym obowiązkiem rozliczenia się, nie jest to tożsame z umyślnym wyrządzeniem szkody. Innymi słowy, gdy z okoliczności danej sytuacji wynika, że spowodowanie szkody nie było objęte zamiarem sprawcy, to tym samym nie można mu przypisać winy umyślnej, pomimo że z pełną świadomością nie wykonał lub nienależycie wykonał obowiązki pracownicze³⁶.

W sytuacji kiedy to szkodę z winy umyślnej wyrządziło kilku pracowników lub pracownik wraz z inną osobą, odpowiedzialność ponoszą solidarnie. Natomiast kiedy za wspólnie spowodowaną szkodę jeden ze sprawców ponosi odpowiedzialność w pełnej wysokości, a drugi z winy nieumyślnej w zakresie określonym w art. 119 Kodeksu pracy, to uczynienie zadość roszczeniu pracodawcy przez któregokolwiek z nich zwalnia pozostałych dłużników. Okoliczności wskazane powyżej mogą mieć wyłącznie znaczenie dla określenia późniejszego roszczenia regresowego między współsprawcami³⁷.

W orzecznictwie i w doktrynie istnieje pogląd, w którym to przy ustalaniu pełnej wysokości szkody spowodowanej przez pracownika należy brać pod uwagę ceny detaliczne³⁸.

Trudną sytuację pracownika wyrządzającego szkodę pracodawcy z winy umyślnej łągodzi spoczywający na pracodawcy obowiązek wykazania winy umyślnej, wysokości powstałej szkody oraz związku przyczynowego między zachowaniem pracownika a zaistniałą szkodą³⁹. Oznacza to, że w procesie ciężar dowodu spoczywa na pracodawcy, który musi wykazać powyższe, by móc korzystać z rozszerzonego zakresu odpowiedzialności pracownika.

3. Odpowiedzialność pracownika za mienie powierzone

Kolejnym rodzajem odpowiedzialności pracowniczej jest odpowiedzialność za mienie powierzone. Ten rodzaj odpowiedzialności uregulowany został w art. 124–127 Kodeksu pracy oraz rozporządzeniach wykonawczych.

W myśl powyższych regulacji pracownik, któremu powierzono pieniądze, papiery wartościowe, kosztowności, narzędzia i instrumenty lub podobne przedmioty, a także środki ochrony indywidualnej oraz odzież i obuwie, odpowiada do pełnej wysokości za szkodę powstałą na tym mieniu. Ponadto pracownik do pełnej wysokości odpowiada za szkodę powstałą na mieniu innym niż wymienione, jeżeli zostało mu powierzone z obowiązkiem zwrotu lub wyliczenia się. Ten rodzaj odpowiedzialności jest zatem odpowiedzialnością na zasadzie winy. Ciężar dowodu spoczywa na pracowniku, pracodawca natomiast musi jedynie udowodnić fakt prawidłowego powierzenia mienia oraz szkodę w mieniu i jej wysokość⁴⁰. Prawidłowe powierzenie mienia łączy się z możliwością sprawowania pieczy nad mieniem, w przypadku braku tejże możliwości nie sposób dokonać oceny, czy doszło do prawidłowego jego powierzenia w sensie prawnym⁴¹. Pracownik odpowiada zatem za powierzone mienie tylko wówczas, gdy ma nad mieniem pieczę oraz bezpośredni nadzór. Jak orzekł SN, skoro sposób powierzenia mienia nie został określony przepisami, może się ono dokonać poprzez bezpośrednie jego wręczenie (oddanie w posiadanie) lub upoważnienie pracownika do objęcia go w posiadanie od osób trzecich. Jedynym wymogiem prawidłowego powierzenia mienia jest to, by znany był jego rodzaj i (lub) wartość oraz by pracownik miał możliwość sprawowania nad nim pieczy. Znaczenie ma nie tyle formalne dokonanie „powierzenia” określonego mienia, co raczej faktyczne przekazanie pracownikowi mienia i przejęcie przez pracownika pieczy nad nim. W przypadku stanowiska kierownika sklepu można uznać, że piecza nad sklepową kasą zalicza się do podstawowych obowiązków pracownika zatrudnionego na tym stanowisku⁴².

Za szkodę w mieniu powierzonym pracownik odpowiada do jej pełnej wysokości. Szkodą w pełnej wysokości obejmuje zarówno rzeczyswą stratę (*damnum emergens*) jak i utratę korzyści (*lucrum cesans*), której pracodawca mógł się spodziewać, gdyby nie została mu wyrządzona szkoda⁴³. Od odpowiedzialności pracownik może

³⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13.02.1981 r., IV PR 395/80.

³⁷ Uchwała Sądu Najwyższego Cała Izba SN z dnia 30.05.1975 r., V PZP 3/75.

³⁸ W. Muszalski (red.), *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 509.

³⁹ K. Walczak, *Komentarz do art. 122 KP*, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2016, Legalis na. 9.

⁴⁰ M.M. Gersdorf, M. Raczkowski, K. Rączka, *Kodeks pracy. Komentarz*, wyd. III, Warszawa 2014.

⁴¹ Tamże.

⁴² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26.03.2009 r., II PK 241/08.

się uwolnić, jeśli wykaże, że szkoda powstała z przyczyn od niego niezależnych, w szczególności wskutek niezapewnienia przez pracodawcę warunków umożliwiających zabezpieczenia powierzonego mienia. Jednocześnie należy pamiętać, że zgodnie z wyrokiem SN z dnia 25 maja 2000 r. (I PKN 635/99) pracownik, któremu nie można przypisać winy w nadzorze nad mieniem powierzonym z obowiązkiem zwrotu lub do wyliczenia się (art. 124 KP) ani winy umyślnej za szkodę powstałą w tym mieniu (art. 122 KP), nie jest zwolniony od odpowiedzialności odszkodowawczej na podstawie art. 114 KP⁴⁴ (a więc na zasadach ogólnych).

Opisane wyżej zasady odpowiedzialności za mienie powierzone zgodnie z Rozporządzeniem z dnia 10 października 1975 r. w sprawie warunków odpowiedzialności materialnej pracowników za szkodę w powierzonym mieniu w stosunku do pewnych grup pracowników i w pewnych warunkach zostają złagodzone lub mogą zostać złagodzone przez pracodawcę do wysokości odszkodowania wynikającej z art. 114–116 i 118 Kodeksu pracy.

3.1. Odpowiedzialność pracowników za mienie powierzone wspólnie

W art. 125 Kodeks pracy przewiduje możliwość przyjęcia wspólnej odpowiedzialności za mienie powierzone przez pracowników. Jednakże podstawą tego rodzaju odpowiedzialności musi być umowa zawarta przez współpracowników z pracodawcą na piśmie pod rygorem nieważności. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 4 października 1974 r. w sprawie wspólnej odpowiedzialności materialnej pracowników za powierzone mienie każda zmiana w składzie pracowników objętych wspólną odpowiedzialnością materialną wymaga zawarcia nowej umowy o wspólnej odpowiedzialności pracowników.

Pracownicy objęci umową o wspólnej odpowiedzialności materialnej nad powierzonym mieniem ponoszą odpowiedzialność na zasadach określonych w art. 124 Kodeksu pracy, a więc do pełnej wysokości poniesionej szkody, zarówno za rzeczywistą stratę, jak i utracone korzyści. Należy pamiętać, że pracownicy, którzy przyjęli wspólną odpowiedzialność za mienie powierzone w myśl art. 125 §2, odpowiadają za szkodę w częściach określonych w umowie. Jednakże w razie usta-

lenia, że szkoda w całości lub w części została spowodowana przez niektórych pracowników, za całość szkody lub za stosowną jej część odpowiadają tylko sprawcy szkody.

4. Odpowiedzialność materialna wynikająca z kontraktu menedżerskiego i umów cywilnoprawnych

Z powodu braku uregulowania przez ustawodawcę kontraktu menedżerskiego należy zauważyć, że w praktyce może on przybierać dwie formy: pracowniczy kontrakt menedżerski oraz niepracowniczy kontrakt menedżerski.

Pierwszy z nich stanowi umowę o pracę, w ramach której menedżer zobowiązuje się za wynagrodzeniem do świadczenia pracy (zarządzania) na rzecz pracodawcy (przedsiębiorcy), w miejscu i czasie przez niego wyznaczonym oraz pod jego kierownictwem. Aby można było kontrakt menedżerski uznać za pracowniczy (umowę o pracę), umowa taka musi spełniać warunki wynikające z kodeksu pracy, m.in. musi być zawarta na piśmie, określać rodzaj wykonywanej pracy czy miejsce jej wykonywania. W przypadku tego rodzaju kontraktu menedżerskiego (będącego w istocie umową o pracę) zastosowanie mają przepisy prawa pracy, również w zakresie odpowiedzialności materialnej pracowników. Odpowiedzialność ta będzie się zatem kształtowała w sposób analogiczny do omówionego powyżej.

Druga forma to kontrakt menedżerski będący umową cywilnoprawną, której meritum stanowi powierzenie określonej jednostce (menedżerowi) zarządzania przedsiębiorstwem, przy czym umowa ta nie spełnia wymogów przewidzianych przepisami dla umowy o pracę. Zalicza się do kategorii umów nienazwanych, które mogą być zawierane w ramach swobody umów, nie mają zatem do tego rodzaju kontraktu menedżerskiego zastosowania przepisy prawa pracy. W takim wypadku zastosowanie znajdą przepisy kodeksu cywilnego. Osoba, której powierzono zarządzanie przedsiębiorstwem na mocy umowy cywilnoprawnej, za szkodę wyrządzoną będzie odpowiadała na zasadach ogólnych. Zatem zgodnie z art. 471 Kodeksu cywilnego za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania obowiązana jest do naprawienia wynikłej szkody, chyba że niewykonanie lub nienależyte wykonanie jest następstwem okoliczności, za które odpowiedzialności nie ponosi. Zobowiązana jest ona

⁴³ Z. Góral (red.), *Odpowiedzialność pracownicza*, Warszawa 2013.

⁴⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25.05.2000 r., I PKN 635/99.

do naprawienia szkody do pełnej wysokości zarówno rzeczywistej straty, jak i utraconych korzyści.

Oczywiście strony mogą w umowie dowolnie określić zakres odpowiedzialności, ograniczenie może dotyczyć np. wyłączenia odpowiedzialności w przypadku winy nieumyślnej albo wysokości kwoty, do jakiej będzie odpowiadał menedżer. Należy przy tym pamiętać, że treść lub cel tych postanowień nie mogą sprzeciwiać się właściwości (naturze) stosunku prawnego, ustawie ani zasadom współżycia społecznego.

Bibliografia:**Literatura:**

1. S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 3, Warszawa 2006.
2. T. Dybowski, [w:] Z. Radwański (red.), *System prawa cywilnego*, t III, cz 1, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, Wrocław 1981.
3. M.M. Gersdorf, M. Raczkowski, K. Rączka, *Kodeks pracy. Komentarz*, wyd. III, Warszawa 2014.
4. Z. Góral (red.), *Odpowiedzialność pracownicza*, Warszawa 2013.
5. H. Jankowski, *Formalne i materialne ujęcie odpowiedzialności*, [w:] *Dialogi. Odpowiedzialność*, Warszawa 1981.
6. W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Struktura odpowiedzialności prawnej. Studium analityczne z dziedziny teorii prawa*, „ZN UMK w Toruniu, Nauki Humanistyczno-Społeczne. Prawo” 1968, z. 8 (31).
7. W. Muszalski (red.), *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2007.
8. W. Muszalski (red.), *Komentarz do art. 122 KP*, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2015.
9. W. Perdeus, *Komentarz do art. 114 KP*, [w:] K.W. Baran (red.), *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2016.
10. W. Perdeus, *Komentarz do art. 115 KP*, [w:] K.W. Baran (red.), *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2016.
11. R. Sadlik, *Odpowiedzialność materialna i porządkowa pracowników. Instruktaż, wzory, przykłady*, Gdańsk 2008.
12. A. Szajkowski, *System prawa prywatnego*, t. 16, *Prawo spółek osobowych*, Warszawa 2016.
13. Z. Szawarski, *Rozmowy o etyce*, Warszawa 1987.
14. A.M. Świątkowski, *Komentarz do art. 114 KP*, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2016.
15. A.M. Świątkowski, *Komentarz do art. 119 KP*, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2016.
16. K. Walczak, *Komentarz do art. 114 KP*, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2016.
17. K. Walczak, *Komentarz do art. 115 KP*, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2016.
18. J. Wratny, *Komentarz do art. 119 KP*, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2013.
19. J. Wratny, *Komentarz do art. 122 KP*, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2013.
20. A. Żuradzka, A. Stuglik, *Ochrona mienia pracodawcy – odpowiedzialność pracownika*, Warszawa 2003.

Orzeczenia sądowe:

1. Uchwała Sądu Najwyższego Cała Izba SN z dnia 30.05.1975 r., V PZP 3/75.
2. Uchwała Sądu Najwyższego Cała Izba SN z dnia 29.12.1975 r., V PZP 13/75.
3. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13.02.1981 r., IV PR 395/80.
4. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19.04.1983 r., IV PR 65/83.
5. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25.05.2000 r., I PKN 635/99.
6. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26.03.2009 r., II PK 241/08.

Elektroniczna forma aktywności członków spółdzielni mieszkaniowych – analiza wybranych zagrożeń

**Jerzy
Jankowski**

---

dr Jerzy Jankowski
Przewodniczący
Zgromadzenia
Ogólnego Krajowej
Rady Spółdzielczej,
Prezes Zarządu Związku
Rewizyjnego Spółdzielni
Mieszkaniowych RP,
Członek Rady Naukowej
Spółdzielczego Instytutu
Naukowego w Sopocie,
prawnik

W projekcie ustawy o zmianie ustawy Prawo spółdzielcze, który wpłynął do Sejmu RP w dniu 22 lipca 2016 r.¹, zawarto propozycję alternatywnego trybu składania deklaracji w formie elektronicznej w stosunku do tradycyjnej formy pisemnej, mogącej może *de facto* obciążyć spółdzielnie dodatkowymi kosztami, przygotowaniem dodatkowej infrastruktury wykorzystywanej do obsługi deklaracji składanych drogą elektroniczną, potwierdzania ich odbioru.

Negatywnie należy ocenić możliwość ograniczenia w statucie spółdzielni trybu składania deklaracji jedynie do formy elektronicznej. Nie można ograniczyć członkom spółdzielni, nawet poprzez zapisy statutowe, możliwości składania deklaracji, dokonywania w nich zmian w formie pisemnej. Należy w tym wypadku powołać się na zasadę prawa do przyzwoitej legislacji, która powinna np. przewidywać prawa osób starszych. Trudno wyobrazić sobie bowiem sytuację, w której osoby starsze miałyby zostać skazane jedynie na formę elektroniczną dokonywanych przez siebie czynności ze spółdzielnią. Rozwiązanie to narusza wyrażoną w art. 58 Konstytucji RP zasadę, zgodnie z którą każdemu zapewnia się wolność zrzeszania się.

Kluczowe znaczenie powinny mieć regulacje odnoszące się do reguł postępowania w sytuacji wystąpienia jakichkolwiek problemów natury technicznej, w przypadku prowadzenia obrad z wykorzystaniem technik elektronicznych, których niestety w obecnym stanie prawnym brakuje. W tym kontekście rodzą się wątpliwości, których projektodawca nie wyjaśnił. Nasuwa się m.in. pytanie, czy zerwanie łącza internetowego jest automatycznie tożsame z opuszczeniem obrad walnego zgromadzenia. Czy należałoby wówczas zarządzić przerwę w obradach? Rodzi się wówczas pytanie, z czego wynikać może ich nieobecność – ze świadomego opuszczenia

---

¹ Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy Prawo spółdzielcze, który wpłynął do Sejmu 22 lipca 2016, Sejm RP VIII kadencji (nr druku 818).

obrad w tym trybie czy też chwilowego problemu technicznego. Należy więc pamiętać o możliwych celowych działaniach niektórych członków, którzy to zmierzając do sparaliżowania obrad walnego zgromadzenia, mogą nadużywać możliwości, jakie daje ten tryb.

Rozwiązanie, zgodnie z którym dopuszcza się możliwość prowadzenia obrad walnego zgromadzenia z wykorzystaniem elektronicznych środków komunikacji, może również zostać uznane przez Trybunał Konstytucyjny za sprzeczne z art. 2, art. 49 oraz art. 58 Konstytucji RP. W świetle przepisu art. 2 Konstytucji Rzeczypospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej. Z przepisu tego wywodzi się zasadę prawa obywateli do przyzwoitej legislacji. Z kolei zgodnie z art. 49 Konstytucji RP zapewnia się wolność i ochronę komunikowania się. Ich ograniczenie może nastąpić w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony. Zgodnie z art. 58 Konstytucji RP każdemu zapewnia się wolność zrzeszania.

Przepis obowiązującego art. 36 ustawy Prawo spółdzielcze określa m.in. zasady uczestnictwa w walnym zgromadzeniu oraz krąg osób, które mogą w nim brać udział.

W przypadku dopuszczenia możliwości prowadzenia obrad walnego zgromadzenia z wykorzystaniem elektronicznych środków komunikacji elektronicznej nie będzie można zapewnić realizacji konstytucyjnej zasady, zgodnie z którą każdemu zapewnia się wolność zrzeszania. Zasada ta nie oznacza bowiem, iż każdy może brać udział w pracach organów prywatnych osób prawnych, w tym wypadku spółdzielni.

Mając na uwadze, iż proponowane rozwiązanie, z uwagi na swoją konstrukcję, rodzi wysokie ryzyko uczestnictwa w walnym zgromadzeniu spółdzielni osób trzecich, *de facto* pozbawia osoby uprawnione do udziału w walnym zgromadzeniu spółdzielni wolności zrzeszania, gdyż bez względu na treść zasad określających uczestnictwo w walnym zgromadzeniu spółdzielni nigdy nie będą mogły one zostać zachowane.

Czym innym jest bowiem wolność zrzeszania, o której mowa w Konstytucji RP rozumiana jako wolność zakładania zrzeszeń oraz pra-

wo przystępowania do już istniejących zrzeszeń po spełnieniu określonych wymogów, a czym innym możliwość ingerencji przez osoby trzecie w działalność tych zrzeszeń.

Odwołać się tutaj należy do uzasadnienia wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 lipca 2009 r. (sygn. akt K 64/07).

Trybunał Konstytucyjny zaznaczył, że część powołanych przez wnioskodawcę wzorców kontroli art. 8 ze zn. 1 ust. 3 u.s.m., który nakłada obowiązek udostępniania na stronie internetowej spółdzielni mieszkaniowej jej statutu, regulaminów, uchwał i protokołów obrad organów spółdzielni, a także protokołów lustracji i rocznego sprawozdania finansowego, ma cechę nieadekwatności. Mianowicie art. 49 Konstytucji zapewnia „wolność komunikowania się, która obejmuje nie tylko tajemnicę korespondencji, ale i wszelkiego rodzaju kontakty międzyosobowe”². Konstytucja nieprzypadkowo stanowi tu o „wolności komunikowania się”, a nie o „wolności komunikowania się” (wówczas wzorec zawarty w art. 49 należałoby uznać za adekwatny do kontroli art. 81 ust. 3 u.s.m.). Zwrot „komunikować się” oznacza utrzymywanie z kimś kontaktu, porozumiewanie się, a nie jedynie podawanie czegoś do wiadomości, przekazywanie jakiejś informacji czy zawiadomianie o czymś³. Tak więc wolność komunikowania się ze swej istoty dotyczy swobody porozumiewania się określonych osób i związana jest z poufnością, co tradycyjnie obejmuje się określeniem „tajemnica”⁴.

Z kolei art. 51 Konstytucji wprowadza prawo jednostki do ochrony danych osobowych, w którego zakres wchodzi warunek ustawowej podstawy ujawnienia przez jednostkę informacji dotyczących jej osoby (ust. 1), zakaz skierowany do władz publicznych pozyskiwania, gromadzenia i udostępniania o obywatelach innych informacji niż niezbędne w demokratycznym państwie prawnym (ust. 2), prawo dostępu jednostki do odnośnych dokumentów i zbiorów danych oraz żądania sprostowania bądź usunięcia danych nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą (ust. 3 i 4) (zob. wyrok TK z 19 maja 1998 r., sygn. U 5/97, OTK ZU nr 4/1998, poz. 46). Przepis ten zawiera nadto generalną zapowiedź konstytucyjną,

² Zob. wyrok TK z 20 czerwca 2005 r., sygn. K 4/04, OTK ZU nr 6/A/2005, poz. 64.

³ *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 1, Warszawa 1978, s. 981.

⁴ P. Sarnecki, *Uwagi do art. 49 Konstytucji*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, red. L. Garlicki, Warszawa 2003, s. 3.

zgodnie z którą „zasady i tryb gromadzenia oraz udostępniania informacji określa ustawa” (art. 51 ust. 5 Konstytucji).

Dodatkowo Trybunał Konstytucyjny zaakceptował pogląd P. Sarneckiego, że w zakresie prawa do ochrony danych osobowych znajduje się również wolność jednostki od ujawniania informacji dotyczących swej osoby, nieujawniania ich tak innym osobom, jak zwłaszcza władzom publicznym. „Wskazana wolność obejmuje, w swym punkcie wyjścia, wolność od ujawniania wszelkich informacji dotyczących każdego z przejawów nie tylko ściśle osobistego, lecz również publicznego zachowania się jednostki”⁵. Jednocześnie konstytucyjnie ustanowione ograniczenia dotyczące ujawniania, pozyskiwania i dostępności informacji o osobach prywatnych (art. 51 Konstytucji) są istotnym elementem prawa do prywatności⁶. Łączna analiza tych unormowań konstytucyjnych doprowadziła Trybunał do sformułowania koncepcji „autonomii informacyjnej” jednostki.

W ocenie Trybunału Konstytucyjnego art. 8 ze zn. 1 ust. 3 u.s.m. powinien być interpretowany systemowo, która to wykładnia warunkuje zgodność tego przepisu z art. 51 ust. 1, 3 i 5 Konstytucji, gwarantującym autonomię informacyjną jednostki. Kwestionowany w niniejszej sprawie przepis znajduje się w rozdziale 11 u.s.m. zatytułowanym „Prawa członków spółdzielni mieszkaniowej”. Tym samym powodowałoby nieuprawnione ograniczenie prawa do ochrony danych osobowych przysługującego w tym przypadku członkom spółdzielni mieszkaniowej. Oczywiście powyższe ustalenia determinują przyjęcie określonych rozwiązań technicznych, które zapewniłyby dostęp do dokumentów zawartych na stronie internetowej spółdzielni mieszkaniowej tylko osobom uprawnionym, a więc członkom spółdzielni (np. system logowania się na stronie za pomocą określonego hasła).

Wobec powyższego rozwiązanie dopuszczające możliwość prowadzenia obrad walnego zgromadzenia spółdzielni z wykorzystaniem elektronicznych środków komunikacji elektronicznej, o których mowa w projekcie ustawy o zmianie ustawy Prawo spółdzielcze, należy uznać zdaniem autora jako sprzeczne z art. 2 w zw. z art. 49, art. 51 oraz art. 58 Konstytucji RP.

Bibliografia:

1. L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2006.
2. P. Sarnecki, *Uwagi do art. 49 Konstytucji*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, red. L. Garlicki, Warszawa 2003.
3. P. Sarnecki, *Uwagi do art. 51 Konstytucji*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, red. L. Garlicki, Warszawa 2003.
4. *Słownik języka polskiego*, t. 1, red. M. Szymczak, Warszawa 1978.

⁵ P. Sarnecki, *Uwagi do art. 51 Konstytucji*, op. cit., s. 1–2.

⁶ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2006, s. 108.

BADANIA - OPINIE

POGLĄDY

Spółdzielnia europejska (CCE) w świetle międzynarodowych zasad spółdzielczych*

**Dominik
Bierecki**

Międzynarodowy Związek Spółdzielczy (MZS; ang. *International Co-operative Alliance*; ICA) jest organizacją zrzeszającą spółdzielnie, organizacje spółdzielcze oraz inne organizacje kontrolowane przez spółdzielnie lub prowadzące działalność związaną z realizacją założeń ruchu spółdzielczego¹. Międzynarodowy

---

* Niniejszy artykuł jest częścią książki *Spółdzielnia europejska w świetle prawa polskiego*, która ukaze się niebawem staraniem Spółdzielczego Instytutu Naukowego.
Stan prawny na dzień 15 września 2016 roku.

---

¹ Artykuł 6 statutu MZS (*International Co-operative Alliance Articles of Association*, <http://ica.coop/en/basics/alliance-rules-and-laws> [dostęp: 07.09.2016]) stanowi, iż członkami MZS mogą być organizacje, które spełniają warunki określone w Deklaracji Spółdzielczej Tożsamości (zob. poniżej) oraz których cele są zgodne z celami MZS. Wskazane postanowienie statutu MZS wymienia szereg podmiotów, jakie mogą być członkami MZS, wyróżniając przy tym kategorię członków zwykłych oraz członków stowarzyszonych. Określając podmioty, które mogą nabyć członkostwo w MZS, statut tej organizacji posługuje się pojęciami szerokimi, nieprecyzyjnymi, które w świetle polskich regulacji prawa spółdzielczego mogą budzić wątpliwości, np. związki narodowe lub federacje organizacji spółdzielczych, krajowe konfederacje związków spółdzielczych. Dla jak najdokładniejszego wskazania, jakie podmioty mogą nabyć członkostwo w MZS, koniecznym jest zacytowanie *in extenso* pojęć je określających, a więc: *National unions or federations of co-operative organisations*, *National confederations of co-operative unions*, *National co-operative business organisations with majority individual ownership*, *Individual co-operative organisations*, *International and regional (supranational) federations or unions of co-operative organisations*, *Mutual organisations that comply with the ICA Statement on Co-operative Identity are eligible to become Members with full voting rights* (członkowie zwykli), *organisations entitled in principle to member status, but that are not ready to apply for membership, may be accorded associate member status*

---

dr Dominik Bierecki
prawnik

Związek Spółdzielczy realizuje działania mające na celu promocję ruchu spółdzielczego, wspieranie rozwoju gospodarczego i społecznego spółdzielni i jej członków oraz rozwoju wzajemnych korzystnych stosunków gospodarczych między członkami spółdzielni². Organizacja ta służy jako forum wymiany doświadczeń i jako źródło informacji na temat rozwoju spółdzielni oraz prowadzonych nad nimi badań. Ponadto reprezentuje zrzeszone w nim organizacje spółdzielcze w ramach współpracy z przedstawicielami władzy publicznej oraz organizacji regionalnych i międzynarodowych³. Międzynarodowy Związek Spółdzielczy został powołany w sierpniu 1895 r. na kongresie spółdzielczym w Londynie, w którym uczestniczyli przedstawiciele ruchu spółdzielczego z terenów obecnej Wielkiej Brytanii, Belgii, Danii, Francji, Holandii, Węgier, USA, Rosji, Włoch, Serbii, Australii, Indii i Argentyny⁴.

W 1982 r. siedzibą MZS stała się Genewa. Związek ten prowadził swoją działalność w formie stowarzyszenia, na podstawie przepisów szwajcarskiego kodeksu cywilnego⁵ (art. 60–79) oraz statutu uchwalonego przez walne zgromadzenie tego związku dnia 4 września 2003 r.⁶ Natomiast od 23 maja 2013 r. MZS funkcjonuje na podstawie prawa belgijskiego, jako międzynarodowe stowarzyszenie *non-profit* (ang. *international non-profit association*). Od 2013 r. siedziba MZS znajduje się w Belgii, w gminie Schaarbeek, Regionie Stołecznym Brukseli⁷.

Członkami MZS mogą być organizacje, które spełniają warunki określone w Deklaracji Spółdzielczej Tożsamości oraz których cele są zgodne z celami MZS. Deklaracja Spółdzielczej Tożsamości została przyjęta podczas XXXI Kongresu MZS w Manchesterze w 1995 r.⁸ Składa się na nią definicja spółdzielni, wartości spółdzielcze

---

for one or two year period to enable them to participate in the Alliance, mainly at the regional and sectoral level, before applying for membership, organisations who are not otherwise eligible to be members: organisations which are supporters of co-operatives or are owned and controlled by co-operatives, educational research and other institutions which promote or finance cooperatives and the co-operative movement, agencies and departments of governments relevant to co-operatives. Celem użycia w postanowieniach statutu takich pojęć jest zapewnienie możliwości zakwalifikowania podmiotów z różnych części świata, poddanych regulacjom różnych porządków prawnych, jako uprawnionych do nabycia członkostwa w MZS. Konieczna jest więc subsumcja organizacji spółdzielczych wyróżnionych przez polski system prawny w zakres pojęć wyróżnionych w statucie MZS, wskazujących na podmioty uprawnione do nabycia członkostwa w tej organizacji. Dla przykładu, pod pojęciem *national federation of co-operative organisations* możliwe jest zakwalifikowanie Krajowej Spółdzielczej Kasy Oszczędnościowo-Kredytowej, w której obligatoryjnie zrzeszają się spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe i która jest członkiem MZS. Innym przykładem może być WOCCU (*World Council of Credit Unions*), organizacja międzynarodowa, zrzeszająca unie kredytowe (w Polsce spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe), którą można by zakwalifikować jako *International union of co-operative organisations*. WOCCU jest członkiem MZS. Na temat WOCCU zob. A. Jedliński, *Członkostwo w spółdzielczej kasie oszczędnościowo-kredytowej*, Warszawa 2002, s. 27–29.

² Art. 1 Regulaminu MZS (*International Co-operative Alliance Bylaws*), <http://ica.coop/en/basics/alliance-rules-and-laws> [dostęp: 07.09.2016].

³ Art. 4 Statutu MZS.

⁴ J. Birchall, *The International Co-operative Movement*, Manchester 1997, s. 40, 42–44. Autor ten wskazuje, że sama idea utworzenia MZS została zaproponowana na kongresie spółdzielczym w Rochdale w 1892 r.

⁵ Szwajcarski kodeks cywilny z dnia 10 grudnia 1907 r., Systematyczny Zbiór Prawa Federalnego, nr 210. Podaje za: P. Zakrzewski, *Zasady Międzynarodowego Związku Spółdzielczego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2005, R. XIV, z. 1, s. 277.

⁶ Ibidem.

⁷ Zob. Preambułę do Regulaminu MZS oraz art. 4 Statutu MZS.

⁸ P. Zakrzewski, *Zasady Międzynarodowego...*, op. cit., s. 281. Proklamację Deklaracji Spółdzielczej Tożsamości poprzedziło wiele lat wykształcania się zasad spółdzielczych, jakie są znane w obecnej treści. Zasady ujęte w Deklaracji Spółdzielczej Tożsamości zwane są zasadami roczdelskimi. Przyjmuje się bowiem, że zostały one wykształcone w jednej z pierwszych spółdzielni, jaka została założona w 1844 r. w Rochdale, w Anglii (H. Cioch, *Zasady roczdelskie i ich realizacja w praktyce*, „Teka Komisji Prawniczej” II/2009, s. 26–28; tenże, *Prawo spółdzielcze*, Warszawa 2011, s. 32. Autor ten

i tzw. zasady rocdelskie, na których spółdzielnie powinny opierać swoją działalność. Definicja spółdzielni, wartości spółdzielcze oraz zasady rocdelskie zostały zapisane w Regulaminie MZS (art. 5, 6 i 7 Regulaminu MZS).

Definicję spółdzielni zawiera art. 5 Regulaminu MZS. Zgodnie z jego treścią spółdzielnia jest autonomicznym zrzeszeniem osób, które zjednoczyły się dobrowolnie celem zaspokojenia aspiracji i potrzeb ekonomicznych, kulturalnych

wskazuje równocześnie, iż pierwszą spółdzielnią było Rolnicze Towarzystwo Ratowania się w Nieszczęściach, założone w Hrubieszowie przez Stanisława Staszica w 1816 r.). Zasady te brzmiały następująco: 1) członkostwo dostępne dla wszystkich, 2) ustrój demokratyczny (1 członek – 1 głos), 3) podział nadwyżki proporcjonalnie do obrotów ze spółdzielnią, 4) ograniczone oprocentowanie udziałów, 5) neutralność religijna i polityczna, 6) sprzedaż tylko za gotówkę, 7) prowadzenie obok działalności gospodarczej także działalności oświatowej. Pierwsze cztery z wymienionych zasad miały charakter obligatoryjny, pozostałe zaś fakultatywne. Zasady rocdelskie zostały uznane za podstawowe kryteria, według których należy oceniać, czy organizacja społeczna ma charakter spółdzielczy, na Międzynarodowym Kongresie Spółdzielczym w Paryżu w 1937 r. Z biegiem lat zasady te utraciły w pewnym zakresie aktualność. Mając to na uwadze, Komitet Wykonawczy Międzynarodowego Związku Spółdzielczego, zgodnie z uchwałą kongresu spółdzielczego zwołanego w Bournemouth w 1963 r., powołał w 1964 r. pięcioosobową komisję, której zadaniem było przedstawienie odpowiedniego sprawozdania, zawierającego wnioski dotyczące aktualności zasad rocdelskich. Zostało ono rozpatrzone przez uczestników kongresu spółdzielczego, zwołanego w Wiedniu w 1966 r. Na kongresie tym zmodyfikowano pierwotne brzmienie zasad rocdelskich, nadając im następującą treść:

1. Członkostwo w spółdzielni powinno być dobrowolne i dostępne, bez sztucznych ograniczeń lub dyskryminacji społecznej, politycznej i religijnej, dla wszystkich osób, które mogą korzystać ze świadczeń spółdzielni i chcą przyjąć odpowiedzialność wynikającą z faktu członkostwa.
2. Spółdzielnie są organizacjami demokratycznymi. Działalnością spółdzielni powinny kierować osoby pochodzące z wyboru lub powołane w sposób przyjęty przez większość członków i rozliczające się przed członkami. Członkowie spółdzielni stopnia podstawowego powinni mieć równe prawo głosu (zasada 1 członek – 1 głos) i udział w podejmowaniu decyzji wywierających wpływ na ich spółdzielnię. W innych spółdzielniach zarządzanie powinno być demokratyczne i w odpowiedniej formie.
3. Jeżeli kapitał udziałowy jest oprocentowany, dywidendy muszą być ściśle określone.
4. Nadwyżki i oszczędności, o ile takie powstaną w wyniku działalności spółdzielni, należą do członków spółdzielni i powinny być podzielone w taki sposób, aby uniknąć przypadku, w którym jeden członek osiąga korzyści kosztem innych. Członkowie mogą podjąć decyzję o przeznaczeniu nadwyżki lub oszczędności na: środki rozwoju działalności spółdzielni, środki do wspólnego użytku, podział między członków proporcjonalnie do ich transakcji ze spółdzielnią.
5. Wszystkie spółdzielnie powinny gromadzić środki na działalność oraz rozwój demokracji społecznej i gospodarczej spółdzielczości.
6. Wszystkie organizacje spółdzielcze powinny aktywnie współpracować ze sobą w każdej możliwej formie na szczeblu lokalnym, narodowym i międzynarodowym, w celu lepszego zaspokojenia potrzeb swoich członków i środowiska. (Za: H. Cioch, *Zasady rocdelskie...*, op. cit., s. 26–28; tenże, *Prawo spółdzielcze*, op. cit., s. 32–33; R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze w zarysie*, Warszawa 1984, s. 8–9).

Kolejne zmiany zostały wprowadzone przez Międzynarodowy Kongres Spółdzielczy, który odbył się w Manchesterze w 1995 r. Henryk Cioch wskazuje, iż treść zasad rocdelskich ustanowionych na Kongresie w Manchesterze jest następująca: 1) dobrowolne i otwarte członkostwo, 2) demokratyczna członkowska kontrola, 3) ekonomiczne uczestnictwo (współodpowiedzialność) członków, 4) autonomia i niezależność, 5) oświata, szkolenie i informacja, 6) współpraca między spółdzielniami, 7) troska o lokalną społeczność. Na kongresie w Manchesterze przyjęto również oficjalną definicję spółdzielni, którą brzmi następująco: *Spółdzielnia jest autonomicznym zrzeszeniem osób, które zjednoczyły się dobrowolnie celem zaspokojenia aspiracji i potrzeb ekonomicznych, kulturalnych i społecznych poprzez założenie wspólnego demokratycznie zarządzanego przedsiębiorstwa.* Za: H. Cioch, *Zasady rocdelskie...*, op. cit., s. 28; tenże, *Prawo spółdzielcze...*, op. cit., s. 33.

i socjalnych poprzez założenie wspólnego demokratycznie zarządzanego przedsiębiorstwa⁹. Natomiast zgodnie z art. 6 Regulaminu MZS spółdzielnie są oparte na następujących wartościach: samopomocy, samoodowiedzialności, demokracji, równości i solidarności. Członkowie spółdzielni, mając w pamięci tradycję ich założycieli, wierzą w etyczne wartości: uczciwość, otwartość, społeczną odpowiedzialność i troskę o innych. Z kolei treść art. 7 Regulaminu MZS¹⁰ przedstawia zasady roczdelskie, wyjaśniając jednocześnie ich znaczenie:

1. Zasada dobrowolnego i otwartego członkostwa: spółdzielnie są organizacjami dobrowolnymi, otwartymi dla wszystkich osób, które są zdolne do korzystania z ich usług i skłonne do zaakceptowania odpowiedzialności wynikającej z faktu członkostwa. W spółdzielniach nie występuje dyskryminacja ze względu na płeć, dyskryminacja społeczna, rasowa, polityczna czy też religijna.
2. Zasada demokratycznej kontroli członków: spółdzielnie są demokratycznymi organizacjami kontrolowanymi przez swoich członków, którzy aktywnie uczestniczą w tworzeniu polityki spółdzielni i podejmowaniu decyzji. Mężczyźni i kobiety, służąc jako wybrani przedstawiciele, są odpowiedzialni wobec członków. Zarówno spółdzielnie stopnia podstawowego, jak i spółdzielnie spółdzielni są zorganizowane w sposób demokratyczny, członkowie mają równe prawa głosu, przy czym w tych pierwszych obowiązuje zasada jeden członek – jeden głos.
3. Zasada ekonomicznego uczestnictwa członków: członkowie uczestniczą w równym stopniu w majątku spółdzielni i kontrolują go w sposób demokratyczny. Co najmniej część majątku jest wspólną własnością spółdzielni. Członkowie spółdzielni mogą otrzymywać niewielką kompensatę za wniesienie do spółdzielni aktywów, stanowiące warunek nabycia

⁹ W literaturze przedmiotu zwrócono uwagę, że aktualna definicja legalna spółdzielni zawarta w ustawie prawo spółdzielcze odbiega od definicji spółdzielni przyjętej przez MZS (zob. H. Cioch, *Prawo spółdzielcze*, op. cit., s. 33; tenże, *Podstawowe założenia nowego prawa spółdzielczego opracowane przez Komisję Ekspertów przy Prezydencie RP Aleksandrze Kwaśniewskim*, „Rejent” 2004, nr 8, s. 11 i nast., który proponuje następującą definicję spółdzielni: *Spółdzielnia jest dobrowolnym i samorządnym zrzeszeniem o zmiennym składzie osobowym i zmiennym funduszu udziałowym nieograniczonej liczby członków, które zrzeszyły się w celu wspólnego prowadzenia działalności gospodarczej dla zaspokajania swych dążeń i potrzeb ekonomicznych, kulturalnych i socjalnych. Spółdzielnia prowadzi także działalność społeczną na rzecz swych członków, ich rodzin oraz lokalnego środowiska społecznego.*

¹⁰ Treść art. 7 Regulaminu MZS cytowana *in extenso* jest następująca: *The co-operative principles are guidelines by which co-operatives put their values into practice. 1st Principle: Voluntary and Open Membership. Co-operatives are voluntary organisations, open to all persons able to use their services and willing to accept the responsibilities of membership, without gender, social, racial, political or religious discrimination. 2nd Principle: Democratic Member Control. Co-operatives are democratic organisations controlled by their members, who actively participate in setting their policies and making decisions. Men and women serving as elected representatives are accountable to the membership. In primary co-operatives members have equal voting rights (one member, one vote) and co-operatives at other levels are also organised in a democratic manner. 3rd Principle: Member Economic Participation. Members contribute equitably to, and democratically control, the capital of their co-operative. At least part of that capital is usually the common property of the co-operative. Members usually receive limited compensation, if any, on capital subscribed as a condition of membership. Members allocate surpluses for any or all of the following purposes: developing their co-operative, possibly by setting up reserves, part of which at least would be indivisible; benefiting members in proportion to their transactions with the co-operative; and supporting other activities approved by the membership. 4th Principle: Autonomy and Independence. Co-operatives are autonomous, self-help organisations controlled by their members. If they enter into agreements with other organisations, including governments, or raise capital from external sources, they do so on terms that ensure democratic control by their members and maintain their co-operative autonomy. 5th Principle: Education, Training and Information. Co-operatives provide education and training for their members, elected representatives, managers and employees so they can contribute effectively to the development of their co-operatives. They inform the general public — particularly young people and opinion leaders — about the nature and benefits of co-operation. 6th Principle: Co-operation among Co-operatives. Co-operatives serve their members most effectively and strengthen the co-operative movement by working together through local, national, regional and international structures. 7th Principle: Concern for Community. Co-operatives work for the sustainable development of their communities through policies approved by their members.*

członkostwa. Członkowie decydują o przeznaczeniu wytworzonej przez spółdzielnię nadwyżki bilansowej na następujące cele: utworzenie rezerwy finansowej z przeznaczeniem na rozwój spółdzielni, której część będzie niepodzielna między członkami, wypłata na rzecz członków spółdzielni proporcjonalnie do ilości ich transakcji dokonywanych ze spółdzielnią, przeznaczenie nadwyżki bilansowej na inne cele, na których realizację członkowie wyrażają zgodę poprzez przystąpienie do spółdzielni.

4. Zasada autonomii i niezależności: spółdzielnie są autonomicznymi, kontrolowanymi przez członków, organizacjami wzajemnej pomocy. Zawarcie porozumień z innymi organizacjami lub przedstawicielami władzy publicznej lub pozyskanie kapitału ze źródeł zewnętrznych może nastąpić tylko na warunkach zapewniających autonomię spółdzielni i demokratyczną kontrolę członków.
5. Zasada edukacji, szkolenia i informacji: spółdzielnie zapewniają szkolenia dla swoich członków, wybranych przedstawicieli, menedżerów i pracowników, aby mogli oni przyczynić się do ich rozwoju. Spółdzielnie informują opinię publiczną – w szczególności ludzi młodych i liderów opinii – o naturze spółdzielni i o korzyściach, jakie przynoszą.
6. Zasada współpracy między spółdzielniami: spółdzielnie służą swoim członkom w jak najbardziej efektywny sposób i wzmacniają ruch spółdzielczy poprzez wzajemną współpracę w ramach struktur lokalnych, regionalnych, krajowych i międzynarodowych.

7. Zasada troski o społeczność: spółdzielnie pracują na rzecz zrównoważonego rozwoju swojej społeczności, realizując politykę aprobowaną przez członków¹¹.

Spółdzielnie są jedynymi na świecie przedsiębiorcami o uzgodnionych, międzynarodowych zasadach funkcjonowania¹². Należy jednak zaznaczyć, że definicja spółdzielni, wartości spółdzielcze oraz zasady rocdelskie nie stanowią norm prawnych. Nie są normami prawa międzynarodowego ani umowami międzynarodowymi w rozumieniu prawa polskiego i międzynarodowego prawa publicznego. Normy stanowione przez MZS nie mają charakteru powszechnie obowiązującego oraz nie będąc normami prawnymi, nie są obwarowane sankcją przymusu państwowego. Stąd też należy przyjąć, że są one normami postępowania wewnątrzorganizacyjnego. Wyróżniają jednocześnie spółdzielnie spośród innych organizacji społecznych i gospodarczych typu korporacyjnego i zakładowego. Jedyną zaś sankcją, możliwą do zastosowania w przypadku nieprzestrzegania tych zasad, jest usunięcie określonej organizacji spółdzielczej z MZS. Podobny charakter mają uchwały podejmowane przez walne zgromadzenie MZS lub walne zgromadzenia regionów MZS¹³. Uchwały te mogą dotyczyć kwestii wewnętrznych MZS lub mogą stanowić rezolucje kierowane w stosunku do państw, na których terytorium działają organizacje spółdzielcze, wskazujące na konieczność zmian normatywnych w prawie wewnętrznym tych państw. Przykładem takiej rezolucji może być uchwała negatywnie oceniająca rozwiązania normatywne przyjęte w Polsce i w Turcji, ograniczające

¹¹ Szerzej na temat zasad rocdelskich zob. *Guidance Notes to the Co-operative Principles*, Bruksela 2015. Uchwała proklamująca Deklarację Spółdzielczej Tożsamości stanowiła, iż w przypadku wystąpienia wątpliwości w interpretacji treści tej Deklaracji należy zwrócić się ku jej załącznikowi. Załącznik ten, autorstwa kanadyjskiego profesora historii Ian'a Macpherson'a, wskazywał na aprobowany przez MZS sposób interpretacji treści Deklaracji Spółdzielczej Tożsamości. W związku ze zachodzącymi w społeczeństwach, w miarę upływu czasu, zmianami ekonomicznymi, społecznymi i technicznymi, Zgromadzenie Ogólne MZS zatwierdziło w 2012 r. przywoływaną pozycję jako wytyczne dotyczące praktycznego zastosowania zasad rocdelskich w społeczeństwach XXI w. Nie oznacza to jednak, że zasady rocdelskie nie są adekwatne do współczesnej sytuacji na świecie. Stosowanie zasad rocdelskich wymaga jednak ponownej oceny w świetle zmian gospodarczych, społecznych, kulturowych, środowiskowych i politycznych. Zob. J. Birchall [w:] *Co-operative Governance Fit to Build Resilience in the Face of Complexity*, Bruksela 2015, s. 25–35.

¹² *Guidance Notes...*, op. cit., s. 2, 30.

¹³ Strukturę MZS tworzą cztery regiony wyróżnione ze względu na zasięg terytorialny: *ICA Africa*, *ICA Americas*, *ICA Asia-Pacific*, *ICA Europe*. Ten ostatni z wymienionych regionów MZS tworzy organizacja *Co-operatives Europe*, zintegrowana z MZS (art. 2 Regulaminu MZS). Zarówno w ramach samego MZS, jak i jego regionów, funkcjonują następujące władze (organy): walne zgromadzenie, przewodniczący, rada oraz dyrektor (zob. część X Regulaminu MZS).

samorządność i samodzielność spółdzielni działających w tych krajach¹⁴. Można więc stwierdzić, iż MZS tworzy normy wyłącznie o charakterze organizacyjnym, które wiążą tylko jego członków, niezależnie od tego, jak głosowali nad daną uchwałą. Uchwały są wiążące również dla tych członków, którzy głosowali przeciwko jej podjęciu. W zakresie obowiązywania tych norm znajduje więc zastosowanie zasada majoryzacji, zgodnie z którą wola pojedynczego członka spółdzielni podporządkowana jest woli większości członków spółdzielni¹⁵.

Spółdzielnia europejska w świetle 1 zasady rocdzelskiej (dobrowolność i otwarte członkostwo)

Przepis art. 2 ust. 1 rozporządzenia SCE¹⁶ wprowadza zasadę *numerus clausus* podmiotów uprawnionych do utworzenia spółdzielni europejskiej, zaliczając do nich osoby fizyczne, spółki w rozumieniu przepisu art. 54 akapitu 2 TFUE¹⁷ oraz osoby prawne prawa prywatnego i publicznego, utworzone na podstawie przepisów prawa państwa członkowskiego Unii Europejskiej (UE). Powstanie spółdzielni europejskiej staje się skuteczne w momencie dokonania konstytutywnego wpisu w odpowiednim rejestrze sądowym, w Polsce w Krajowym Rejestrze Sądowym (KRS). Z tą też chwilą spółdzielnia nabywa osobowość prawną. Zastrzeżona jest więc kontrola państwa nad tym, czy zachowane zostały

wszystkie wymagania prawne niezbędne do założenia spółdzielni europejskiej. Spółdzielnia europejska powstaje zgodnie z systemem normatywnym, stanowiącym jeden ze sposobów powstawania osób prawnych¹⁸. Wyjątek od tej zasady stanowi powstanie spółdzielni europejskiej w wyniku przekształcenia spółdzielni krajowej, w konsekwencji którego nie następuje powstanie nowej osoby prawnej (art. 35 ust. 1 rozporządzenia SCE). Skutek prawny przekształcenia spółdzielni w spółdzielnię europejską powstaje jednak w sposób charakterystyczny dla normatywnego sposobu powstawania osób prawnych. Zastrzeżona jest kontrola państwa nad tym, czy zachowane zostały wszystkie niezbędne wymagania prawne, zaś powstanie skutków prawnych uzależnione jest od konstytutywnego wpisu do odpowiedniego rejestru. Regulacje prawne uzależniające powstanie spółdzielni europejskiej od konstytutywnego wpisu do rejestru (art. 11 ust. 1, art. 18 ust. 1, art. 31 ust. 1 rozporządzenia SCE; art. 552 k.s.h.¹⁹, w zw. z art. 10 ust. 1 ustawy o SCE²⁰) nie ograniczają dobrowolności zrzeszania się w spółdzielni. Nie wpływają również na samą możliwość podjęcia decyzji o założeniu spółdzielni europejskiej oraz jej urzeczywistnienie. Kontrola państwa nad założeniem spółdzielni europejskiej ma na celu zweryfikowanie, czy czynności podejmowane przez założycieli nie prowadzą do stworzenia organizacji niezgodnej z przewidzianym przez przepisy prawa modelem normatywnym²¹.

¹⁴ Uchwała ta została podjęta przez zgromadzenie ogólne *Co-operatives Europe* w Warszawie, 3 kwietnia 2014 r. Poprzez tę uchwałę wyrażono stanowisko, iż o ile czymś naturalnym są zmiany w legislacjach spółdzielczych obowiązujących w państwach europejskich, to zmiany te nie mogą prowadzić do ograniczenia samorządności spółdzielni, tak jak ma to miejsce w Polsce i w Turcji. O ile uchwała ta nie była wprost skierowana do członków MZS i jednocześnie *Co-operatives Europe*, to zawarto w niej postulat o konieczności zachowania przez tych członków przymiotu samorządności. Informacja o podjęciu tej uchwały znajduje się pod adresem:

<http://www.krs.org.pl/index.php?option=comcontent&view=article&id=290&Itemid=500> [dostęp: 03.02.2016].

¹⁵ Zob. A. Jedliński, *Członkostwo w spółdzielczej...*, op. cit., s. 152, 248.

¹⁶ Rozporządzenie Rady (WE) Nr 1435/2003 z dnia 22 lipca 2003 r. w sprawie statutu spółdzielni europejskiej, Dz.Urz. WE z 18 sierpnia 2003 r., L 207/1.

¹⁷ Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską z dnia 13 grudnia 2007 r. (Dz.U. z 2009 r. nr 203 poz. 1569).

¹⁸ Zob. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2001, s. 205.

¹⁹ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych (Dz.U.2013.1030 t.j. z późn. zm.).

²⁰ Ustawa z dnia 22 lipca 2006 r. o spółdzielni europejskiej (Dz.U.2016.7 t.j.).

²¹ W nauce prawa cywilnego przyjmuje się powszechnie istnienie *numerus clausus* organizacji korporacyjnych, ograniczony tylko do takich rodzajów, jakie przewidują przepisy prawa. Występuje tutaj inna sytuacja niż przewidziana przez ogólną zasadę prawa zobowiązań, któremu nie jest znany *numerus clausus* w zakresie prawa umów. W odniesieniu do organizacji korporacyjnych swoboda umów obejmuje: utworzenie wybranego ich rodzaju, wstępowanie i przyjmowanie do nich, ustalenie

Przepisy rozporządzenia SCE nie odnoszą się do zasady „otwartych drzwi” oraz zasady dobrowolności przystąpienia do spółdzielni europejskiej. W świetle prawa polskiego zasady te wynikają z regulacji przepisu art. 1 § 1 pr. spół.²², zgodnie z którym spółdzielnia jest dobrowolnym zrzeszeniem nieograniczonej liczby osób²³. Dobrowolność zrzeszania się w spółdzielni stanowi przejaw obowiązywania w prawie spółdzielczym cywilnoprawnej zasady swobody umów, wyrażonej przez przepis art. 353¹ k.c.²⁴ Przepisy rozporządzenia SCE nie ustanawiają podmiotowych

ograniczeń co do możliwości uzyskania członkostwa w spółdzielni europejskiej, stanowiąc, iż członkostwo mogą uzyskać osoby fizyczne i prawne (art. 14 ust. 1 akapit 4 rozporządzenia SCE). Wyłączenie możliwości nabycia członkostwa w SCE przez pewną kategorię osób lub przez osoby charakteryzujące się określonymi cechami może jednak nastąpić w statucie (art. 14 ust. 1 akapit 4 rozporządzenia SCE). Ponadto statut może uzależniać uzyskanie członkostwa w spółdzielni europejskiej od spełnienia warunków związanych z przedmiotem jej działalności²⁵.

w granicach przewidzianych przez przepisy prawa, w umowie albo statucie, ich systemu organizacyjnego i układu stosunków prawnych oraz rozwiązywanie organizacji. Zob. S. Grzybowski, *Prawo spółdzielcze w systemie porządku prawnego*, Warszawa 1976, s. 185–186. W przypadku prawa spółdzielczego można mówić o zakazie tworzenia spółdzielni, których możliwość założenia nie wynika nawet *implicite* z przepisów pr. spół. i przepisów k.c. o zasadzie swobody umów (art. 353¹ k.c.). Przykładem może być możliwość założenia spółdzielni uczniowskich, istniejąca, pomimo iż utworzenie takich spółdzielni nie jest *explicite* przewidziane przez przepisy prawa. Możliwość utworzenia takich spółdzielni była natomiast *explicite* przewidziana w projekcie prezydenckim ustawy o spółdzielniach z 2008 r. Projekt wraz z uzasadnieniem dostępny pod adresem: <http://www.prezydent.pl/archiwum-lecha-kaczynskiego/ustawy/ustawy-zgloszone/art,7,ustawa-o-spoldzielniach-.html> [dostęp: 3.02.2016].

Zob. H. Cioch, *Prawo spółdzielcze*, op. cit., s. 189 i nast.; Z. Niedbała, *Spółdzielnie osób prawnych i niektóre szczególne rodzaje spółdzielni w świetle obowiązującej i projektowanej ustawy*, „Ruch Prawny, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, z. 3, s. 99 i nast.

²² Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze (Dz.U. 2013.1443 t.j.).

²³ Z zasady „otwartych drzwi” nie wynika jednak roszczenie o przyjęcie do spółdzielni, ale ustawowy zakaz zawierania w statucie spółdzielni postanowień ograniczających liczbę jej członków. Zob. szerzej rozważania zawarte w podrozdziale 3.2.

²⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U.2014.121 t.j. z późn. zm.). K. Pietrzykowski [w:] *System prawa prywatnego*, t. 4, *Prawo rzeczowe*, pod red. E. Gniewka, Warszawa 2012, s. 296; tenże, *Prawo spółdzielcze. Komentarz do zmienionych przepisów*, Warszawa 1995, s. 9. Zob. M. Gocłowski, *Charakter prawny aktu głosowania a dopuszczalność oddania głosu przez pełnomocnika*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2002, nr 7, s. 8. Na temat zasady swobody umów zob. A. Jedliński, J. Mędrzecka, *Zasada swobody umów a ważność czynności prawnej*, „Rejent” 2003, nr 5, s. 85; A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998, s. 83–98; M. Safjan, *Zasada swobody umów*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 4.

²⁵ Należy także zwrócić uwagę na przepis art. 14 ust. 1 akapitu 2 rozporządzenia SCE, na podstawie którego możliwe jest dopuszczenie w spółdzielni europejskiej członkostwa członków – inwestorów. Pojęcie członków – inwestorów odnosi się do osób, które nie zamierzają ani wytwarzać towarów lub korzystać z towarów oferowanych przez SCE, ani świadczyć względem SCE usług lub korzystać z usług przez nią oferowanych. Zakres przysługujących tym członkom uprawnień jest określony przez rozporządzenie SCE jedynie w sposób negatywny, co oznacza, że wskazane jest *expressis verbis*, jakie uprawnienia im nie przysługują. Ponieważ możliwość zawarcia w statucie SCE postanowień przewidujących uczestnictwo członków – inwestorów uzależniona jest od istnienia stosownych regulacji prawnych obowiązujących w państwie siedziby statutowej SCE, wydaje się, że uprawnienia im przysługujące również będą zależne od tych regulacji. W konsekwencji członkowie – inwestorzy mogą mieć różne uprawnienia w różnych państwach członkowskich UE. Ponieważ prawo polskie nie zna kategorii członków – inwestorów spółdzielni, w spółdzielni europejskiej z siedzibą statutową w RP nie mogą oni występować. Należy przy tym zaznaczyć, że wydaje się, iż prawo państwa członkowskiego UE powinno przewidywać istnienie sposobu uczestnictwa w spółdzielni, który nie byłby sprzeczny z normą wyrażoną przez przepis art. 14 ust. 2 akapitu 2

Poza statutowymi ograniczeniami członkostwa w spółdzielni europejskiej możliwe jest również wystąpienie ustawowego ograniczenia nabycia członkostwa, które może mieć miejsce, jeżeli spółdzielnia europejska będzie jednocześnie spółdzielnią socjalną, spółdzielnią pracy, rolniczą, spółdzielnią produkcyjną lub spółdzielczą kasą oszczędnościowo-kredytową. Wskazane przypadki ograniczenia możliwości nabycia członkostwa w spółdzielni europejskiej wynikają z celu spółdzielni i są akceptowalne w świetle pierwszej z zasad roczdelskich.

Przepisy rozporządzenia SCE nie naruszają również wyrażonej przez pierwszą zasadę roczdelską swobody członka do wystąpienia ze spółdzielni. Członek ma prawo wystąpić ze spółdzielni europejskiej za wypowiedzeniem²⁶. Jeżeli statut spółdzielni europejskiej tak stanowi, członek może zbyć wszystkie objęte udziały, co również prowadzi do ustania jego członkostwa w spółdzielni²⁷. Innymi sposobami ustania członkostwa w spółdzielni europejskiej, niezwiązanymi z przysługującą członkowi swobodą wystąpienia ze spółdzielni, są: śmierć członka, likwidacja lub

rozporządzenia SCE, zaś nie jest konieczne, aby bezpośrednio wyróżniało typ członków – inwestorów. Dla przykładu, fińska ustawa prawo o spółdzielczości, ogłoszona w Helsinkach dnia 28 grudnia 2001 r. (Zob. *Prawo o spółdzielczości ogłoszone w Helsinkach 28 grudnia 2001 r.*, Warszawa 2002) przewiduje możliwość wydawania osobom innym niż członkowie spółdzielni udziałów dodatkowych lub udziałów inwestycyjnych, z którymi nie jest związane prawo do korzystania z usług spółdzielni.

²⁶ Zgodnie z przepisem art. 5 ust. 4 tiretu 5 rozporządzenia SCE statut spółdzielni europejskiej powinien określać warunki i procedurę wypowiedzenia stosunku członkostwa. Wydaje się, że chodzi w tym przypadku w szczególności o termin i okres wypowiedzenia, przy czym należy zaznaczyć, że inne warunki wypowiedzenia stosunku członkostwa w spółdzielni europejskiej, w szczególności ograniczające możliwość jego wypowiedzenia ze względu na stosunki majątkowe wiążące spółdzielnię z jej członkiem, mogą być uznane za naruszające pierwszą zasadę roczdelską. Przepisy rozporządzenia SCE wskazują na termin i okres wypowiedzenia stosunku członkostwa w spółdzielni jedynie w przypadku, gdy wypowiedzenie takie następuje w związku ze zmianą statutu, w wyniku której wprowadzono nowe obowiązki w zakresie płatności lub innych świadczeń (art. 15 ust. 2 pkt i rozporządzenia SCE), znacząco rozszerzono istniejące obowiązki członków (art. 15 ust. 2 pkt ii rozporządzenia SCE) lub wydłużono okres wypowiedzenia członkostwa do ponad 5 lat (art. 15 ust. 2 pkt iii rozporządzenia SCE). W przypadku podjęcia przez walne zgromadzenie takiej uchwały o zmianie statutu członkowie, którzy głosowali przeciwko jej podjęciu, mogą wypowiedzieć stosunek członkostwa w spółdzielni europejskiej w terminie dwóch miesięcy od podjęcia uchwały przez walne zgromadzenie. W takim przypadku stosunek członkostwa ustaje z końcem roku obrotowego, w którym nastąpiło jego wypowiedzenie (art. 15 ust. 2 pkt i oraz ii rozporządzenia SCE) albo z upływem okresu wypowiedzenia przewidzianego przed zmianą statutu (art. 15 ust. 2 pkt iii rozporządzenia SCE).

²⁷ Zgodnie z przepisem art. 4 ust. 11 rozporządzenia SCE, w myśl warunków przewidzianych w statucie spółdzielni europejskiej, odstąpienie (nieodpłatne) lub zbycie (odpłatne) udziału na rzecz innego członka spółdzielni europejskiej lub osoby przystępującej do spółdzielni europejskiej wymaga zgody walnego zgromadzenia lub organu zarządzającego bądź organu administrującego. Zbycie lub odstąpienie udziału przez członka spółdzielni europejskiej realizowane jest przez niego w ramach swobody umów (art. 353¹ k.c.). Postanowienia statutu spółdzielni europejskiej nie mogą ograniczać tej swobody, ale zależne jest od nich, czy w przypadku konkretnej spółdzielni europejskiej członek może odpłatnie lub nieodpłatnie zbywać udziały. Postanowieniom takim członek spółdzielni poddaje się, nabywając członkostwo w spółdzielni europejskiej. W ramach niniejszych rozważań wypada także zaznaczyć, iż w przypadku innych niż spółdzielnia europejska wyróżnionych przez prawo polskie spółdzielni nie ma możliwości nieodpłatnego lub odpłatnego zbycia udziału zadeklarowanego przez członka (Zob. R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze...*, op. cit., s. 131). Poza tym należy wskazać, że samo nabycie udziału przez osobę przystępującą do spółdzielni europejskiej nie powoduje powstania między taką osobą a spółdzielnią europejską stosunku członkostwa. Powoduje jednak postanie roszczenia o przyjęcie do spółdzielni europejskiej (zob. rozdział VI). Możliwość nabycia udziału składającego się na kapitał zakładowy spółdzielni europejskiej nie powoduje sytuacji, jaka występuje w spółkach kapitałowych, w których prawo

upadłość osoby prawnej będącej członkiem, wykluczenie członka, a także wykreślenie go z listy członków²⁸.

Spółdzielnia europejska w świetle 2 zasady roczdelskiej (demokratyczna kontrola członków)

Struktura organów spółdzielni europejskiej regulowana jest przez przepisy, z szeregu których wynikają normy prawne o charakterze semiimperatywnym²⁹ (art. 36, art. 42 ust. 3 zd. 1, art. 45 ust. 1, art. 55, art. 57, art. 59 rozporządzenia SCE) i dyspozytywnym³⁰ (art. 39 ust. 2 zd. 2, art. 42 ust. 3 zd. 2, art. 50, art. 64 ust. 4 rozporządzenia SCE). Zgodnie z przepisem art. 36 rozporządzenia SCE organami spółdzielni europejskiej są: walne zgromadzenie oraz, w zależności od postanowień statutu, organ administrujący (rada administrująca) albo organ nadzorczy (rada nadzorcza) i organ zarządzający (zarząd). Norma prawna wyrażona przez przepis art. 36 rozporządzenia SCE ma charakter semiimperatywny.

Norma ta nakłada obowiązek wyboru jednego z dwóch alternatywnych systemów organów: systemu monistycznego i systemu dualistycznego. W konkretnym przypadku statut spółdzielni europejskiej powinien wskazywać przyjęty przez nią system organów. W ramach pierwszego ze wskazanych systemów wyróżnia się jeden organ administrujący (rada administrująca). Natomiast w ramach drugiego z nich należy wyróżnić organ zarządzający (zarząd) oraz organ nadzorczy (rada nadzorcza), którym normy prawne przyznają odmienne uprawnienia. Normy prawne regulujące funkcjonowanie walnego zgromadzenia znajdują zastosowanie zarówno w przypadku wyboru w statucie spółdzielni europejskiej systemu dualistycznego, jak i monistycznego. W spółdzielni europejskiej ma więc miejsce rozdzielanie różnego rodzaju uprawnień pomiędzy odrębne organy³¹. Najwyższą władzę w tej organizacji stanowi walne zgromadzenie członków, które uprawnione jest do podejmowania uchwał w sprawach określonych przez przepisy

---

podmiotowe do udziału (akcji) jest tożsame z prawem członkostwa w spółce, zaś zbycie udziału (akcji) powoduje utratę członkostwa w spółce przez dotychczasowego współnika i nabycie członkostwa w spółce przez nabywcę udziału (akcji). W tym temacie zob. W. Popiołek, *Akcja – prawo podmiotowe*, Warszawa, 2010.

²⁸ Podstawę do wykreślenia członka z listy członków spółdzielni stanowi przepis art. 15 ust. 1 tiretu 7 rozporządzenia SCE w zw. z przepisem art. 24 § 3 pr. spół. Zgodnie z pierwszym z przywołanych przepisów ustanie członkostwa w spółdzielni europejskiej następuje w każdym innym przypadku niż wymienione w przepisie art. 15 ust. 1 tirecie 1–6 rozporządzenia SCE, przewidzianym przez statut lub przez odnoszące się do spółdzielni przepisy prawa państwa członkowskiego siedziby statutowej spółdzielni europejskiej. Takim przepisem jest przepis art. 24 § 3 pr. spół., zgodnie z którym członek niewykonujący obowiązków statutowych z przyczyn przez niego niezawinionych może być wykreślony z rejestru spółdzielni. Statut określa przyczyny wykreślenia. Należy także zauważyć, iż przepis art. 14 ust. 4 rozporządzenia SCE posługuje się pojęciem „listy członków”, wskazując, że taką listę, uporządkowaną wedle kolejności alfabetycznej, prowadzi się w siedzibie statutowej SCE. Z tego powodu, w przypadku spółdzielni europejskiej, należy mówić o wykreśleniu członka z listy członków, a nie, zgodnie z art. 24 § 3 pr. spół., o wykreśleniu członka z rejestru członków.

²⁹ Normy semiimperatywne charakteryzują się tym, że w przeciwieństwie do norm dyspozytywnych nie pozostawiają pełnej swobody kształtowania treści stosunków prawnych oraz, w przeciwieństwie do norm imperatywnych, nie uchylają na danym odcinku tej swobody, ale tę swobodę ograniczają. M. Piotrowski, *Normy imperatywne i dyspozytywne*, Warszawa – Poznań 1990, s. 23.

³⁰ Normy dyspozytywne znajdują zastosowanie jedynie w przypadku, gdy strony nie uregulowały danego stosunku prawnego w sposób odmienny od ich dyspozycji. Na temat normy dyspozytywnej zob. Z. Radwański, M. Zieliński [w:] *System prawa prywatnego*, t. I, *Prawo cywilne – część ogólna*, pod red. M. Safjana, Warszawa 2012, s. 375–383.

³¹ Wskazuje się, że z drugiej zasady roczdelskiej wynika obowiązek rozdzielania poszczególnych uprawnień pomiędzy organy spółdzielni, co stanowi cechę charakterystyczną dla organizacji opartych na systemie demokratycznym. Zob. J. Drapei [w:] *Guidance Notes...*, op. cit., s. 15. W temacie rozdziału uprawnień organów korporacji ze względu na charakter czynności przez nie dokonywanych zob. A. Opalski, *Pojęcie organu osoby prawnej*, „Państwo i Prawo” 2009, nr 1 s. 18–19.

rozporządzenia SCE, przepisy przyjęte w celu implementacji dyrektywy SCE³² oraz przepisy prawa państwa siedziby spółdzielni europejskiej, które znajdują zastosowanie do spółdzielni utworzonych zgodnie z tym prawem, a także przez postanowienia statutu spółdzielni europejskiej, w zakresie, w jakim zezwalają na to przepisy powszechnie obowiązujących aktów normatywnych.

Z przepisów rozporządzenia SCE dotyczących zarządu, rady nadzorczej i rady administrującej wynikają normy prawne zgodne z drugą zasadą rozdelską. Normy te zastrzegają kontrolę członków spółdzielni europejskiej nad składem rady administrującej, zarządu i rady nadzorczej, która polega na możliwości powołania i odwołania członków tych organów³³. W przypadku systemu dualistycznego normy te ustanawiają także zakaz jednoczesnego uczestnictwa w zarządzie i radzie nadzorczej (art. 37 ust. 3 rozporządzenia

SCE)³⁴. Członkowie zarządu, rady nadzorczej i rady administrującej sprawują swoje funkcje przez określone kadencje. Czas kadencji, nie dłuższy niż sześć lat, a także ich maksymalna ilość, powinny być określone w statucie spółdzielni europejskiej (art. 45 rozporządzenia SCE).

Jako niezgodne z drugą zasadą rozdelską należy natomiast określić wynikające z przepisów rozporządzenia SCE normy prawne dotyczące liczby głosów przysługujących członkom na walnym zgromadzeniu³⁵. Zgodnie z drugą zasadą rozdelską tylko w spółdzielniach osób prawnych możliwe jest odstępianie od zasady jeden członek – jeden głos, o czym przesądza decyzja samej spółdzielni, wyrażona w formie uchwały walnego zgromadzenia. Formę konstrukcyjną spółdzielni europejskiej mogą natomiast przyjąć wyłącznie spółdzielnie stopnia podstawowego³⁶. Co do zasady, każdemu członkowi spółdzielni europejskiej przysługuje na walnym

³² Dyrektywa Rady Nr 2003/72/WE z dnia 22 lipca 2003 r. uzupełniająca statut spółdzielni europejskiej w odniesieniu do zaangażowania pracowników (Dz. Urz. UE z 18 sierpnia 2003 r., L 207/1).

³³ Zob. przepisy art. 42 ust. 3, art. 37 ust. 2 akapitu 1 i 2, art. 39 ust. 1 rozporządzenia SCE oraz przepisy art. 15 ust. 1 i 2 ustawy o SCE.

³⁴ Wyjątek od tej zasady nie występuje również wtedy, gdy rada nadzorcza wyznacza na określony czas jednego ze swoich członków do wykonywania obowiązków członka zarządu, w sytuacji w której skład zarządu jest niepełny. W czasie, w którym członek rady nadzorczej wykonuje obowiązki członka zarządu jego funkcja jako członka rady nadzorczej ulega zawieszeniu. Członek rady nadzorczej może być wyznaczony do czasowego wykonywania obowiązków członka zarządu na okres nie dłuższy niż trzy miesiące (art. 37 ust. 3 rozporządzenia SCE w zw. z art. 16 ustawy o SCE).

³⁵ Należy mieć na uwadze, że zgodnie z przepisami art. 59 ust. 2 akapitu 1, 2 i 3 rozporządzenia SCE przyznanie członkom większej liczby głosów niż jeden, może nastąpić jeżeli prawo państwa członkowskiego siedziby statutowej spółdzielni europejskiej na to pozwala. Zgodnie z przepisem art. 36 § 3 pr. spół. każdy członek spółdzielni ma jeden głos bez względu na ilość posiadanych udziałów. Inne zasady ustalania liczby głosów mogą zostać przyjęte przez statut spółdzielni, których członkami mogą być wyłącznie osoby prawne. Należy więc stwierdzić, że w przypadku spółdzielni europejskiej podlegającej prawu polskiemu zasady ustalania liczby głosów określone przez przepisy art. 59 ust. 2 akapitu 1, 2 i 3 rozporządzenia SCE mogłyby być przyjęte jedynie, jeżeli członkami takiej spółdzielni byłyby wyłącznie osoby prawne. Jednocześnie należy zauważyć, że przepisy art. 59 ust. 2 akapitu 1, 2 i 3 rozporządzenia SCE ograniczają możliwe do przyjęcia w statucie spółdzielni europejskiej sposoby ustalania liczby głosów jedynie do przypadków w nich wskazanych. Tworzą one tym samym *numerus clausus* możliwych do przyznania przez postanowienia statutu uprawnień dotyczących liczby głosów.

³⁶ Pojęcie spółdzielni stopnia podstawowego należy przeciwstawić pojęciu spółdzielni drugiego stopnia. Drugim z tych pojęć określa się związki spółdzielcze (art. 240 § 1 pr. spół.) oraz związki gospodarcze (art. 243 § 1 pr. spół.), jakie mogą zakładać oraz do których mogą przystępować spółdzielnie stopnia podstawowego. Związki rewizyjne i związki gospodarcze nie są spółdzielniami w ścisłym tego słowa znaczeniu, ale zaliczają się – obok spółdzielni – do szerszej kategorii tzw. organizacji spółdzielczych. Stanowią tzw. spółdzielnie drugiego stopnia (tj. spółdzielnie spółdzielni). Konsekwencją takiego usytuowania związków spółdzielczych w systemie organizacji spółdzielczości jest przyjęcie jako zasady odpowiedniego zastosowania do nich w sprawach nieuregulowanych odrębnie – aczkolwiek z określonymi wyjątkami – przepisów prawa spółdzielczego dotyczących spółdzielni. Zasada ta, która znalazła wyraz w przepisie art. 257 prawa

zgromadzeniu jeden głos. Od tej zasady możliwe są jednak wyjątki określone przez przepisy rozporządzenia SCE, konstytuowane przez postanowienia statutu spółdzielni europejskiej. Wyjątki te polegają na uzależnieniu liczby przysługujących członkowi na walnym zgromadzeniu głosów od wielkości jego zaangażowania w działalność spółdzielni europejskiej. W rozumieniu przepisów art. 59 ust. 2 akapitu 2 i 3 rozporządzenia SCE za takie zaangażowanie może być uznane objęcie określonej ilości udziałów w kapitale zakładowym spółdzielni europejskiej. Przepisy art. 59 ust. 2 akapitu 1, 2 i 3 rozporządzenia SCE dopuszczają także

inne sposoby zaangażowania w działalność spółdzielni europejskiej, nie wskazując jednak ani *explicite*, ani też *implicite*, na czym takie zaangażowanie ma polegać. Wydaje się więc, że takim zaangażowaniem może być każda, dokonywana zgodnie z powszechnie obowiązującymi normami prawnymi, czynność prawna lub faktyczna, podejmowana w ramach funkcjonowania spółdzielni europejskiej³⁷.

W świetle drugiej zasady rozdelskiej wątpliwości budzić może także przyznanie szczególnych uprawnień członkom będącym jednocześnie użytkownikami³⁸, w zakresie uczestnictwa

spółdzielczego, jako zawarta w akcie prawnym o charakterze podstawowym (wiodącym) dla organizacji i działalności spółdzielczości, może być rozciągnięta także na inne przepisy dotyczące spółdzielni, znajdujące się poza ustawą – prawo spółdzielcze, jeżeli przepisy te nadają się do odpowiedniego zastosowania do związków spółdzielczych. Tak: uzasadnienie uchwały 7 sędziów SN z dnia 13 maja 1992 r., III CZP 31/92, OSNC, nr 9 poz. 146. Wypada zaznaczyć, że sytuacji, w której spółdzielnie stopnia podstawowego zakładają związek rewizyjny lub związek gospodarczy nie należy utożsamiać z sytuacją, w której spółdzielnie stopnia podstawowego, na podstawie przepisu art. 6 § 2 pr. spół., zakładają spółdzielnię stopnia podstawowego. W wyniku powstania SCE, której założycielami będą wyłącznie spółki w rozumieniu przepisu art. 54 ust. 2 akapitu 2 TFUE (art. 2 ust. 1 tiret 3 rozporządzenia SCE) nie wystąpi założenie spółdzielni drugiego stopnia. Zob. także Z. Niedbała, *Spółdzielnie osób prawnych...*, op. cit., s. 94–95. Obok spółdzielni drugiego stopnia powstających w wyniku założenia ich przez spółdzielnie stopnia podstawowego, należy wyróżnić spółdzielnię drugiego stopnia utworzoną przez ustawę – Krajową Spółdzielczą Kasą Oszczędnościowo-Kredytową (art. 41 ustawy z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych, Dz.U. 2013.1450 t.j.). Należy zaznaczyć, że w ramach pojęcia spółdzielni drugiego stopnia nie można kwalifikować Krajowej Rady Spółdzielczej. Krajowa Rada Spółdzielcza jest ustawową osobą prawną i naczelnym organem samorządu spółdzielczego (art. 259 § 1 i 259a § 1 pr. spół.). Pełni funkcję związku rewizyjnego dla spółdzielni, które nie są zrzeszone w takim związku (art. 259 § 3 pr. spół.). Nie oznacza to jednak, że spółdzielnie takie są zrzeszone w Krajowej Radzie Spółdzielczej. Ponadto Krajowa Rada Spółdzielcza realizuje szereg zadań wskazanych w ustawach oraz zleconych przez Kongres Spółdzielczości. (art. 259 § 2 pr. spół.). Kongres Spółdzielczości jest najwyższym organem samorządu spółdzielczego. Jest zwoływany co 4 lata przez Krajową Radę Spółdzielczą (art. 258 pr. spół.). Kongres Spółdzielczości dokonuje oceny stanu spółdzielczości w RP oraz warunków i możliwości jej rozwoju, uchwała statut Krajowej Rady Spółdzielczej, zasady finansowania jej działalności przez organizacje spółdzielcze, dokonuje wyboru członków Rady oraz określa zasady odwoływania jej członków (art. 258a pr. spół.).

³⁷ Należy zauważyć, że uzależnienie liczby głosów przysługujących członkowi na walnym zgromadzeniu od wielkości jego zaangażowania w działalność spółdzielni europejskiej, również w postaci ilości objętych udziałów, może prowadzić do faworyzacji silniejszych gospodarczo członków. Regulacje uprawniające do wprowadzenia uprzywilejowania co do prawa głosu umożliwiają takim członkom wykorzystanie swojej pozycji gospodarczej dla przejęcia kontroli nad spółdzielnią europejską poprzez zmarginalizowanie możliwości pozostałych członków do wywierania wpływu na decyzje podejmowane przez walne zgromadzenie. Rozwiązanie takie jest charakterystyczne dla spółek kapitałowych, w przypadku których objęcie uprzywilejowanych pod względem liczby głosów udziałów (art. 174 § 2 i 3 k.s.h.) lub akcji (art. 351 § 1 i 2 k.s.h.) może prowadzić do uzyskania większości głosów na zgromadzeniu wspólników lub walnym zgromadzeniu akcjonariuszy przez mniejszą ilość wspólników lub akcjonariuszy.

³⁸ Pojęcie „użytkownik” wyróżniają przepisy art. 14 ust. 1 akapitu 2 i 3, art. 39 ust. 3, art. 42 ust. 2, art. 59 ust. 3, art. 61 ust. 3 akapit 2 rozporządzenia SCE. Analiza tych przepisów prowadzi do wniosku, że wśród członków spółdzielni europejskiej możliwe jest wyróżnienie ich określonej kategorii – członków będących użytkownikami. To, na podstawie jakich okoliczności można wyróżnić członka

w organach spółdzielni europejskiej. Chodzi tu przyznanie $\frac{3}{4}$ liczby mandatów w radzie nadzorczej i radzie administrującej spółdzielni europejskiej członkom będącym jednocześnie użytkownikami (*a contrario* art. 39 ust. 3 i art. 42 ust. 2 akapit 1 rozporządzenia SCE). Rozwiązanie to może być rozpatrywane jako naruszenie zasady równego prawa głosu członków spółdzielni.

Spółdzielnia europejska w świetle 3 zasady roczdelskiej (ekonomiczne uczestnictwo członków)

Uczestnictwo członków spółdzielni europejskiej w jej majątku następuje poprzez objęcie udziałów w jej kapitale zakładowym (subsksybowanym), które mogą być pokryte w sposób pieniężny lub rzeczowy (art. 3 ust. 4 i 5 rozporządzenia SCE). Przepis art. 4 ust. 7 rozporządzenia SCE stanowi, iż statut spółdzielni europejskiej powinien określać minimalną liczbę udziałów, jaka powinna zostać objęta w kapitale zakładowym w celu uzyskania członkostwa w spółdzielni europejskiej. Jednakże, zgodnie z przepisem art. 14 ust. 2 rozporządzenia SCE, statut spółdzielni europejskiej może uzależniać uzyskanie członkostwa w spółdzielni europejskiej od innych warunków niż uzyskanie zgody organu zarządzającego lub administrującego spółdzielni europejskiej, w szczególności od po-

krycia minimalnego udziału w kapitale zakładowym. *A contrario* należy więc stwierdzić, że możliwe jest nabycie członkostwa w spółdzielni europejskiej bez konieczności objęcia udziału w kapitale zakładowym. Nie oznacza to jednak, że spółdzielnia europejska jest spółdzielnią bezudziałową³⁹, gdyż zgodnie z przepisem art. 4 ust. 1 rozporządzenia SCE spółdzielnia europejska posiada podzielony na udziały kapitał zakładowy. Z przepisów art. 4 ust. 1, art. 14 ust. 1 i ust. 2 tiretu 1 rozporządzenia SCE wynika, iż jednocześnie członkami spółdzielni europejskiej mogą być osoby, które objęły udział w kapitale zakładowym (wynoszącym co najmniej 30 000,00 euro) spółdzielni, jak i takie, które nie dokonały czynności prawnych wywołujących taki skutek. Udziały mogą być obejmowane w zamian za wkłady pieniężne albo niepieniężne. Nie można ich objąć w zamian za zobowiązanie się do wykonania pracy lub świadczenia usług.

Kapitał zakładowy, w rozumieniu rachunkowym, tworzy kapitał własny spółdzielni europejskiej (art. 36 ust. 1 ustawy o rachunkowości)⁴⁰. W rozumieniu cywilnoprawnym majątek składający się na kapitał zakładowy spółdzielni europejskiej stanowi jej własność. Natomiast w rozumieniu ekonomicznym majątek spółdzielni stanowi własność jej członków. W prawie polskim zasadę tę wyraża przepis art. 3 pr. społ.,

---

użytkownika, wynika *a contrario* z treści przepisu art. 14 ust. 1 akapitu 2 rozporządzenia SCE. Zastosowanie dyrektywy wykładni z przeciwieństwa prowadzi do wniosku, że za użytkowników należy uznać osoby, które uczestniczą w działalności prowadzonej przez spółdzielnię europejską poprzez wytwarzanie towarów lub świadczenie usług oraz korzystają z towarów produkowanych i usług świadczonych przez spółdzielnię europejską w ramach prowadzonej przez nią działalności. Do takiego wniosku prowadzi również zastosowanie wykładni komparatystycznej (porównawczej) różnych wersji językowych tekstu rozporządzenia SCE (zob. w szczególności angielską, francuską, hiszpańską i niemiecką wersję językową rozporządzenia SCE; na temat wykładni komparatystycznej zob. L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010, s. 304). Wypełnienie przez członka spółdzielni europejskiej takich przesłanek powoduje, że *ex lege* staje się on członkiem będącym użytkownikiem. Mając na uwadze treść przepisów rozporządzenia SCE, wydaje się, że za wytwarzanie i korzystanie z towarów oraz świadczenie i korzystanie z usług może być w szczególności uznane zawieranie takich umów, jak umowy wskazane *expressis verbis* w przepisie art. 1 ust. 3 rozporządzenia SCE, a więc umów o dostawę towarów, świadczenie usług, wykonywanie pracy w ramach czynności, których dokonuje lub których dokonanie zleca spółdzielnia europejska (zob. podrozdział 3.3.). Jednocześnie należy odstąpić od literalnego znaczenia przepisu art. 14 ust. 1 akapitu 2 rozporządzenia SCE, prowadzącego do wniosku, że za użytkowników należy uznać osoby, które zamierzają wykonywać takie czynności. Przystąpienie do ich realizacji wymaga bowiem złożenia oświadczenia woli, choćby wyrażonego *per facta concludentia*.

³⁹ Zob. R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze...*, op. cit., s. 130.

⁴⁰ Na temat kapitału własnego w spółdzielniach na świecie zob. D. Grace, L. Tangwall, *Alternative Sources of Capital for Credit Unions. International Examples*, Madison 2009.

zgodnie z którym *Majątek spółdzielni stanowi prywatną własność jej członków*⁴¹. Od momentu ustania stosunku członkostwa w spółdzielni europejskiej byłemu członkowi przysługuje roszczenie o zwrot środków majątkowych wniesionych na pokrycie udziałów, ewentualnie pomniejszonych o wartości przeznaczone na pokrycie zobowiązań spółdzielni europejskiej (art. 16 ust. 1 rozporządzenia SCE).

Nadwyżka bilansowa⁴² spółdzielni europejskiej powinna być w pierwszej kolejności przekazana na fundusz zasobowy spółdzielni europejskiej. Obowiązek taki wynika z przepisu art. 65 ust. 2 akapitu 2 rozporządzenia SCE, w którym prawodawca europejski posługuje się pojęciem „ustawowej rezerwy”. Chodzi w tym przypadku o nakazanie dokonywania odpisów od nadwyżki bilansowej w celu zatrzymania jej części w spółdzielni europejskiej, a więc o utworzenie obligatoryjnej rezerwy⁴³. Przepis art. 65 ust. 2 rozporządzenia SCE nakazuje utworzenie takiej rezerwy ze środków, jakie nie powinny być wypłacone członkom spółdzielni europejskiej w przypadku powstania nadwyżki bilansowej. Przepis ten nie

wskazuje jednak, w jaki sposób środki te mają być gromadzone. Należy więc stwierdzić, że ma on charakter blankietowy, nie stanowi samodzielnej podstawy rozstrzygnięcia w konkretnym przypadku⁴⁴, zaś utworzenie właściwego funduszu stanowi sprawę nieuregulowaną w rozumieniu przepisu art. 8 ust. 1 lit. c tiretu 2 rozporządzenia SCE. Ponieważ ustawowa rezerwa powstaje z odpisów z części nadwyżki bilansowej, należy stwierdzić, że zastosowanie znajdzie przepis art. 78 § 1 pkt 2 pr. spół., nakazujący utworzenie w spółdzielni funduszu zasobowego. Obligatoryjna rezerwa gromadzona jest na funduszu zasobowym poprzez dokonanie odpisów z nadwyżki bilansowej w wysokości 15 % tej nadwyżki. Odpisy w takiej wysokości powinny być dokonywane co roku, dopóki wysokość funduszu zasobowego nie osiągnie wysokości wpłaconego kapitału zakładowego, określonego zgodnie z przepisem art. 3 ust. 2 rozporządzenia SCE (art. 65 ust. 2 rozporządzenia SCE). Jeżeli statut spółdzielni europejskiej nie stanowi inaczej, wysokość takiego kapitału wynosi 30 000,00 euro⁴⁵.

⁴¹ K. Pietrzykowski, *Prawo spółdzielcze...*, s. 23 i nast. Autor ten wskazuje, że w nauce wyróżnia się pojęcie własności w rozumieniu ekonomicznym, konstytucyjnym i prawnym. W rozumieniu ekonomicznym własność jest stosunkiem powstającym w związku z korzystaniem przez określoną osobę z rezultatów działalności gospodarczej, niezależnie od istnienia uprawnień do takiego korzystania, a także z dysponowaniem czynnikami produkcji, przez co należy rozumieć bezpośredni lub pośredni udział w podejmowaniu istotnych decyzji dotyczących zarządzania czynnikami produkcji. Przedmiotem własności w rozumieniu ekonomicznym są przede wszystkim czynniki produkcji. Natomiast podmiotem własności są ludzie: pojedyncze osoby, rodziny, grupy osób, społeczności lokalne, społeczeństwo jako całość, co oznacza, że w znaczeniu ekonomicznym podmiotami własności nie są osoby prawne. W rozumieniu konstytucyjnym pojęcie własności obejmuje swoim zakresem własność w ścisłym (cywilnoprawnym) znaczeniu, inne prawa rzeczowe, prawa obligacyjne oraz prawa na dobrach niematerialnych. Własnością w znaczeniu konstytucyjnym jest więc mienie w rozumieniu przepisu art. 44 k.c. Z kolei własnością w rozumieniu cywilnoprawnym jest prawo majątkowe, najsilniejsze i najpełniejsze prawo rzeczowe, zdefiniowane przez przepis art. 140 k.c. Podmiotem własności w rozumieniu cywilnoprawnym jest spółdzielnia. Jej majątek jest oddzielony od majątków osobistych jej członków. Natomiast przepis art. 3 pr. spół. odnosi się do własności w rozumieniu ekonomicznym.

⁴² W przepisach art. 65, art. 67 ust. 1i 2 oraz art. 67 ust. 1 rozporządzenia SCE prawodawca europejski posługuje się pojęciem „nadwyżki rocznej” nie wskazując jednak po pomniejszeniu zysku z jakich tytułów można mówić o nadwyżce. Zastosowanie znajdzie więc przepis art. 75 pr. spół., zgodnie z którym zysk spółdzielni, po pomniejszeniu o podatek dochodowy i inne obciążenia obowiązkowe wynikające z odrębnych przepisów ustawowych, stanowi nadwyżkę bilansową.

⁴³ Do takiego wniosku prowadzi też zastosowanie wykładni komparatystycznej (porównawczej). Zob. angielską, francuską i hiszpańską wersję językową rozporządzenia SCE. Na temat wykładni komparatystycznej zob. L. Morawski, *Zasady...*, op. cit., s. 304.

⁴⁴ Zob. A. Jedliński, *Członkostwo w spółdzielczej...*, op. cit., s. 79.

⁴⁵ Obowiązek dokonywania odpisów na fundusz zasobowy, aż nie osiągnie on wysokości wpłaconego kapitału zakładowego, odpowiada nałożonemu przez przepis art. 76 zd. 2 pr. spół. obowiązkowi przeznaczenia co najmniej 5 % nadwyżki bilansowej na zwiększenie funduszu zasobowego, jeżeli

Pozostała po dokonaniu odpisów na fundusz zasobowy część nadwyżki bilansowej, pomniejszona o straty z lat poprzednich albo powiększona o nadwyżki przeniesione z tych lat, przeznaczana jest na cele określone w uchwale walnego zgromadzenia (art. 67 ust.1 rozporządzenia SCE). Statut spółdzielni europejskiej powinien określać zasady przeznaczania nadwyżek bilansowych. (art. 65 ust. 1 rozporządzenia SCE). Uchwała walnego zgromadzenia w przedmiocie przeznaczenia nadwyżki bilansowej powinna być podjęta zgodnie z tymi zasadami (art. 67 ust. 2 rozporządzenia SCE). Możliwe jest również zawarcie w statucie postanowienia wykluczającego podział nadwyżki bilansowej (art. 67 ust. 3 rozporządzenia SCE). W takim przypadku nadwyżka ta może zostać przeznaczona wyłącznie na inne cele niż jej podział pomiędzy członków spółdzielni europejskiej.

Spółdzielnia europejska w świetle 4 zasady roczdelskiej (autonomia i niezależność)

Niezależność i autonomiczność spółdzielni w rozumieniu prawnym zapewniona jest przez ukonstytuowanie walnego zgromadzenia jako najwyższej władzy spółdzielni, a także poprzez brak nadania organom władzy publicznej uprawnień kontrolnych i nadzorczych w stosunku do spółdzielni. Należy więc stwierdzić, że adresatem czwartej zasady roczdelskiej są zarówno spółdzielnie, jak i ustawodawcy. Wyrażony przez czwartą zasadę roczdelską postulat niezależności i autonomiczności należy także rozpatrywać w rozumieniu ekonomicznym i społecznym. W ostatnim czasie na forum MZS toczy się dyskusja na temat możliwości pozyskiwania przez

spółdzielnie kapitału. Chodzi w szczególności o wyznaczenie takiego sposobu pozyskiwania przez spółdzielnie kapitału, który nie wiązałby się z uzyskaniem przez osoby zapewniające kapitał możliwości wywierania chociażby pośredniego wpływu na członków spółdzielni i jej organy⁴⁶. W takiej bowiem sytuacji decyzje podejmowane przez członków spółdzielni i jej organy mogłyby zostać uzależnione od stosunku do nich osób zapewniających spółdzielni kapitał⁴⁷. W zagranicznej literaturze podkreśla się, że dopóki spółdzielnie nie uzyskają możliwości pozyskiwania kapitału w sposób niezagrażający ich niezależności i autonomii, postulat zawarty w czwartej zasadzie roczdelskiej pozostanie niezrealizowany⁴⁸.

Spółdzielnia europejska w świetle 5 zasady roczdelskiej (edukacja, szkolenie i informacja)

Piąta z zasad roczdelskich powinna być przede wszystkim rozpatrywana w znaczeniu ekonomicznym i społecznym. Edukacja i szkolenie członków spółdzielni oraz pracujących dla nich przedstawicieli, menadżerów i pracowników ma na celu wzmocnienie pozycji gospodarczej spółdzielni oraz wyjaśnienie tym osobom celów, dla których realizacji spółdzielnie są powołane, a które wyrażone są w Deklaracji Spółdzielczej Tożsamości. Podobny cel ma informowanie społeczeństwa o spółdzielniach oraz, w szerszym rozumieniu, o ruchu spółdzielczym.

Realizacja przez spółdzielnię europejską postulatów wynikających z piątej zasady roczdelskiej może nastąpić poprzez dokonywanie przez nią czynności prawnych niezwiązanych bezpośrednio z przedmiotem jej działalności

---

fundusz ten nie osiąga wysokości wniesionych udziałów obowiązkowych. Ustanowienie takiego obowiązku ma na celu zachowanie równowagi pomiędzy dwoma podstawowymi funduszami spółdzielni: udziałowym i zasobowym. Nie jest jednak po uwagę brany cały fundusz udziałowy, lecz jedynie ta jego część, która powstała z wniesionych wkładów obowiązkowych. K. Pietrzykowski, *Prawo spółdzielcze...*, op. cit., s. 106–107. Zastosowanie przepisu art. 76 zd. 2 pr. społ. jest wyłączone w stosunku do spółdzielni europejskiej przez przepis art. 65 ust. 2 akapitu 2 rozporządzenia SCE.

⁴⁶ Statut spółdzielni europejskiej może przewidywać istnienie w jej ramach nadzwyczajnego zgromadzenia posiadaczy obligacji i innych papierów wartościowych, któremu przyznana jest możliwość opiniowania propozycji uchwały walnego zgromadzenia, odnoszącej się do praw i interesów posiadaczy papierów wartościowych (art. 64 ust. 4 rozporządzenia SCE). Por. przepisy art. 46–73 ustawy o obligacjach, regulujące funkcjonowanie zgromadzenia obligatariuszy.

⁴⁷ Problematyka pozyskiwania kapitału przez spółdzielnię w sposób, w którym postępowanie osób trzecich zapewniających kapitał nie mogło ograniczyć zasady autonomii i demokratycznej kontroli członków, stanowi jeden z pięciu punktów *Projekt na dekadę spółdzielczości*, ogłoszonego przez MZS w 2012 r. Zob. *Projekt na dekadę spółdzielczości*, Bruksela 2013.

⁴⁸ Zob. H. Henry, *Guidelines for Cooperative Legislation*, Genewa 2012, s. 90.

gospodarczej. Lista tych czynności prawnych ma charakter otwarty⁴⁹. Do działalności takiej na rzecz swoich członków spółdzielnia europejska może być jednak obowiązana na podstawie postanowień jej statutu. Przepis art. 1 ust. 3 rozporządzenia SCE stanowi bowiem, że celem spółdzielni europejskiej może być zaspokajanie potrzeb jej członków, zaś takimi potrzebami może być edukacja lub szkolenie.

Spółdzielnia europejska w świetle 6 zasady rocdzelskiej (współpracy między spółdzielniami)

Przepisy rozporządzenia SCE nie odnoszą się do zagadnienia współpracy spółdzielni europejskiej z innymi spółdzielniami, pozostawiając je właściwości przepisów prawa państw członkowskich UE. Należy w tym miejscu przede wszystkim zwrócić uwagę na przepisy pr. spół. dotyczące związków spółdzielczych i związków gospodarczych (art. 240 i nast. pr. spół.). Współpraca w ramach tych związków polega na osiągnięciu przez spółdzielnie długotrwałych lub powtarzających się korzyści polegających na uzyskaniu przez nie pomocy w prowadzeniu działalności statutowej (art. 240 § 2 pr. spół.) lub gospodarczej (art. 243 § 2 pr. spół.). W literaturze zagranicznej wskazuje się, że szósta zasada spółdzielcza wyraża strategię biznesową, która ma umożliwić spółdzielniom osiągnięcie konkurencyjnej pozycji na rynku gospodarczym⁵⁰.

Należy także zwrócić uwagę na przepis art. 1 ust. 3 zd. 2 rozporządzenia SCE, zgodnie z którym celem spółdzielni europejskiej może być wspieranie udziału jej członków w działalności gospodarczej prowadzonej przez inne spółdzielnie. W taki sposób spółdzielnia europejska może przyczynić się do rozwoju innych spółdzielni oraz rozwoju współpracy między jej członkami i członkami innych spółdzielni⁵¹.

Spółdzielnia europejska w świetle 7 zasady rocdzelskiej (troski o społeczność)

Zgodnie z przepisem art. 1 ust. 3 zd. 1 rozporządzenia SCE celem spółdzielni europejskiej może być wspieranie działalności społecznej prowadzonej przez jej członków. Z siódmej zasady rocdzelskiej wynika jednak, że spółdzielnie powinny prowadzić działalność na rzecz rozwoju społeczności, w ramach której funkcjonują. Taki cel może być osiągnięty nie tylko poprzez wspieranie działalności społecznej swoich członków.

Wnioski

W ramach przeprowadzonej analizy konieczne były liczne odwoływania do instytucji prawnych uregulowanych w przepisach, których zakres odniesienia nie ogranicza się jedynie do spółdzielni europejskiej. Sytuacja taka następuje, pomimo że przepisy o charakterze ustrojowym, w zakresie struktury spółdzielni europejskiej, o charakterze wspólnym i jednolitym, zawiera rozporządzenie SCE. Moim zdaniem, najbardziej znamieną dla tej sytuacji jest konieczność powoływania się na przepis art. 1 § 1 pr. spół., a w dalszej kolejności na przepis art. 353¹ k.c. jako na przepisy ustanawiające dobrowolność przystąpienia do spółdzielni europejskiej⁵². Rozpatrując spółdzielnię europejską w oderwaniu od przepisów prawa polskiego, a także przepisów prawa innych państw członkowskich UE, stwierdzi się niezgodność jej regulacji z pierwszą zasadą rocdzelską. Stanowi to pośrednią konsekwencję przyjęcia przez prawodawcę europejskiego metody uregulowania spółdzielni europejskiej, ustanawiającej ją jako wariant konstrukcyjny, jaki może przyjąć każda spółdzielnia krajowa stopnia podstawowego.

Podobna sytuacja występuje w przypadku pozostałych zasad rocdzelskich. Również tylko poprzez stosowanie do spółdzielni europejskiej przepisów prawa krajowego, w większym lub mniejszym zakresie, dojdzie do sytuacji, w której jej działalność będzie wypełniać

⁴⁹ Chodzi tu np. o umowę o świadczenie usługi polegającej na przeprowadzeniu szkolenia dla pracowników, do której na podstawie przepisu art. 750 k.c. znajdują zastosowanie przepisy k.c. o zleceniu.

⁵⁰ J. Birchall, L.H. Ketilson, *Resilience of the Cooperative Business Model in Times of Crisis*, Genewa 2009, s. 11.

⁵¹ Zob. P. Zakrzewski, *Zasady Międzynarodowego...*, op. cit., s. 293.

⁵² K. Pietrzykowski [w:] *System prawa prywatnego*, t. 4, *Prawo rzeczowe*, op. cit., s. 296; tenże, *Prawo spółdzielcze...*, op. cit., s. 9.

postulaty wyrażone przez zasady rozdelskie. Nie oznacza to jednak, że *ratio legis* norm prawnych wynikających z tych przepisów polega na normatywizacji tych zasad⁵³. Zgodność z tymi zasadami polega na zastosowaniu do spółdzielni zasad

prawnych⁵⁴, takich jak zasada swobody umów lub autonomii woli stron, przy uznaniu, że w warunkach gospodarki rynkowej każdy podmiot gospodarczy jest niezależny, samodzielny i samorządny⁵⁵. W taki sposób zgodność regulacji

⁵³ Polskie prawo spółdzielcze nie zawiera odesłania do międzynarodowych zasad spółdzielczych, pomimo iż postulaty normatywizacji tych zasad były wielokrotnie podnoszone przez przedstawicieli prawa cywilnego, a wiele projektów nowych ustaw realizujących te postulaty nigdy nie weszło w życie, z różnych zresztą powodów. Przykładem może być projekt prezydencki ustawy o spółdzielniach z 2008 r. Projekt ustawy o spółdzielniach z 2008 r. wraz z jego uzasadnieniem dostępny jest pod adresem

<http://www.prezydent.pl/archiwum-lecha-kaczynskiego/ustawy/ustawy-zgloszone/art,7,ustawa-o-spoldzielniach-.html> [dostęp: 3.02.2016].

⁵⁴ J. Jabłońska-Bonca, *Wstęp do nauk prawnych*, Poznań 1996, s. 125–126, wskazuje, że zasady systemu (gałęzi) prawa wyróżniane są za pomocą zabiegów o charakterze ocennym. Według przyjętych kryteriów ocen wyodrębnia się pewne normy, przypisując im większą doniosłość niż pozostałym. W przypadku prawa cywilnego możliwe jest zastosowanie kryterium pozycji normy wobec innych norm, wyrażającej się w szczególnym stosunku quasi-logicznym. W sytuacji tej jako normę zasadniczą traktuje się tę normę, która stanowi „rację” dla całej grupy norm. Normy zasadnicze nie muszą być hierarchicznie wyższe od ich konsekwencji normatywnych, mogą być także zawarte w tym samym akcie normatywnym. Możliwe jest także przyjęcie kryterium pełnionej roli w strukturze określonych instytucji prawnych, a więc zespołu norm prawnych wyodrębnionych przez ustawodawcę w jedną funkcjonalną całość ze względu na wyczerpujący sposób regulacji stosunków społecznych określonego rodzaju, np. pożyczki, rozwodu, weksla. Według takiego kryterium normą zasadniczą może być norma nakazująca odpowiednie stosowanie przepisów o zleceniu do umów o świadczenie usług, które nie są uregulowane innymi przepisami (art. 750 k.c.).

⁵⁵ Należy zwrócić uwagę, że zmiany wprowadzone ustawą z dnia 7 lipca 1994 r. o zmianie ustawy – Prawo spółdzielcze i niektórych innych ustaw (Dz.U. z 1994 r. nr 90 poz. 419) spowodowały, iż z definicji legalnej spółdzielni usunięto dwie niezwykle istotne dla działalności spółdzielni cechy, które do tego czasu stanowiły dla spółdzielni elementy konstytutywne – samorządność i samodzielność. Zabieg ten miał daleko idące konsekwencje w zakresie późniejszych unormowań ograniczających swobodę działalności gospodarczej spółdzielni, a tym samym jej rolę w gospodarce. Stale też podejmowane są próby ograniczenia samodzielności i samorządności spółdzielni poprzez wprowadzanie różnych form państwowego nadzoru nad spółdzielniami. W niektórych przypadkach nadzór ten jest tak daleko posunięty, że prowadzi do likwidacji bądź upadłości wielu spółdzielni. Przykładem mogą być skutki uchwalenia obowiązującej ustawy o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych dla samorządności i samodzielności spółdzielczych kas. Chodzi tu o poddanie kas nadzorowi Komisji Nadzoru Finansowego (KNF) oraz o daleko idące uprawnienia tego organu państwowego, umożliwiające mu np. podjęcie wiążących dla kasy decyzji o jej przejęciu przez inną kasę albo bank krajowy lub o likwidacji kasy (na temat wpływu obowiązującej ustawy o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych na działalność kas oraz w kwestii zgodności przyjętych w tej ustawie rozwiązań z Konstytucją RP, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. nr 78, poz. 483, z późn. zm., zob. *Prawne i ekonomiczne determinanty rozwoju spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych w Polsce*, pod red. J. Ossowskiego, Sopot 2010.) Część autorów komentujących zmiany wprowadzone ustawą z dnia 7 lipca 1994 r. o zmianie ustawy – Prawo spółdzielcze i niektórych innych ustaw uważa, że pomimo usunięcia z definicji spółdzielni takich jej cech konstytutywnych, jakimi są samorządność i samodzielność, spółdzielniom nadal przysługują takie przymioty, albowiem wynikają one z innych szczegółowych przepisów regulujących działalność spółdzielni. Zob. K. Pietrzykowski, *Prawo spółdzielcze*..., op. cit., s. 7; Z. Niedbała, *Komentarz do znowelizowanego prawa spółdzielczego (ustawy z dnia 07.07.1994 r.)*, Poznań 1994, s. 9. Moim zdaniem w świetle trendów normatywnych, jakie pojawiły się po 1994 r., pogląd ten jest obecnie trudny do obrony. Na gruncie dzisiejszych doświadczeń może nasuwać się pytanie, co było celem wprowadzonych w 1994 r. zmian.

dotyczących spółdzielni z zasadami roczdelskimi sprowadza się do występowania jej jako podmiotu cywilnoprawnego w stosunkach cywilnoprawnych. Nie oznacza to jednak, że w świetle regulacji prawnych tworzących prawo publiczne spółdzielnia zachowuje cechy zgodne z zasadami roczdelskimi⁵⁶.

Z kolei w odniesieniu do wynikających z przepisów rozporządzenia SCE norm prawnych uprawniających do odstąpienia od zasady jeden członek – jeden głos należy stwierdzić, że naruszają one drugą zasadę roczdelską. Poza tym wątpliwości w świetle tej zasady budzą normy prawne przyznające w radzie nadzorczej i radzie administrującej $\frac{3}{4}$ mandatów członkom – użytkownikom.

W konkluzji przeprowadzonej analizy spółdzielni europejskiej w świetle międzynarodowych zasad spółdzielczych należy wskazać, że rozporządzenie SCE zawiera charakterystykę prawną spółdzielni europejskiej, ale abstrahując od międzynarodowych zasad spółdzielczych, określających tożsamość wszystkich spółdzielni.

⁵⁶ Innym niż poddanie spółdzielczych kas nadzorowi KNF przykładem ustanawiania odnoszących się do spółdzielni norm prawnych o charakterze administracyjnoprawnym, jest poddanie spółdzielni mieszkaniowych kontroli ministra właściwego do spraw budownictwa (art. 93a pr. spół.). Przepis art. 93a pr. spół. był przedmiotem badania Trybunału Konstytucyjnego (TK) w zakresie jego zgodności z przepisem art. 78 i przepisem art. 146 ust. 4 Konstytucji RP. W wyroku z dnia 15 lipca 2009 r., K 64/07, OTK-A 2009, nr 7, poz. 110, TK stwierdził, że przepis art. 93a pr. spół. nie jest niezgodny z przepisem art. 78 i przepisem art. 146 ust. 4 Konstytucji RP. Zdania odrębne do tego wyroku, w zakresie dotyczących przepisu art. 93a pr. spół. (TK badał także zgodność innych przepisów dotyczących spółdzielni mieszkaniowych z Konstytucją RP), zgłosili sędziowie TK Marek Mazurkiewicz i Bohdan Zdziennicki. Należy zwrócić uwagę na sformułowanie, jakim posłużył się TK w sentencji wyroku: „nie jest niezgodny”. Użycie przez TK w sentencji wyroku takiego sformułowania wskazuje na brak związku między zaskarżonym przepisem a wzorcem kontroli (przepisem Konstytucji RP). Trybunał nie wypowiada się w przedmiocie zgodności albo niezgodności przepisu z Konstytucją RP, gdy wniosek o takie jego rozpatrzenie wskazuje niewłaściwy wzorzec kontroli (M. Banasik, *Skutki orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego dla spraw administracyjnych i sądowniczych* „w toku”, „Rocznik Administracji i Prawa. Teoria i Praktyka” 2012, s. 192). W związku z tym, moim zdaniem, szczególną uwagę należy zwrócić na zdanie odrębne sędziego TK Marka Mazurkiewicza, który wskazał, że przepis art. 93a pr. spół. stanowi niedopuszczalną, niezgodną z zasadą demokratycznego państwa prawa ingerencję ustawodawczą, sprzeczną z konstytucyjnie chronionym statusem spółdzielni jako osoby prawnej. Konstytucja RP nie przyznaje Radzie Ministrów, ani poszczególnemu ministrowi, uprawnień do sprawowania nadzoru administracyjnego nad działalnością samorządu spółdzielczego w takim zakresie. Z uwagi na przekroczenie w przepisie art. 93a pr. spół. kompetencji organu administracji państwowej w stosunku do osoby prawnej prawa prywatnego, kwestionowany przepis jest niezgodny z przepisem art. 2 Konstytucji RP, co TK władny był uwzględnić z urzędu.

Bibliografia:

Literatura:

1. Banasik M., *Skutki orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego dla spraw administracyjnych i sądowno-administracyjnych „w toku”*, „Rocznik Administracji i Prawa. Teoria i Praktyka” 2012.
2. Bierzanek R., *Prawo spółdzielcze w zarysie*, Warszawa 1984.
3. Birchall J. [w:] *Co-operative Governance Fit to Build Resilience in the Face of Complexity*, Bruksela 2015.
4. Birchall J., Ketilson L.H., *Resilience of the Cooperative Business Model in Times of Crisis*, Genewa 2009.
5. Birchall J., *The International Co-operative Movement*, Manchester 1997.
6. Cioch H., *Podstawowe założenia nowego prawa spółdzielczego opracowane przez Komisję Ekspertów przy Prezydencie RP Aleksandrze Kwaśniewskim*, „Rejent” 2004, nr 8.
7. Cioch H., *Prawo spółdzielcze*, Warszawa 2011.
8. Cioch H., *Zasady rozdzelskie i ich realizacja w praktyce*, „Teki Komisji Prawniczej” II/2009.
9. Gocłowski M., *Charakter prawny aktu głosowania a dopuszczalność oddania głosu przez pełnomocnika*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2002, nr 7.
10. Grace D., Tangwall L., *Alternative Sources of Capital for Credit Unions. International Examples*, Madison 2009.
11. Grzybowski S., *Prawo spółdzielcze w systemie porządku prawnego*, Warszawa 1976.
12. *Guidance Notes to the Co-operative Principles*, Bruksela 2015.
13. Henry H., *Guidelines for Cooperative Legislation*, Genewa 2012.
14. Jabłońska-Bonca J., *Wstęp do nauk prawnych*, Poznań 1996.
15. Jedliński A., *Członkostwo w spółdzielczej kasie oszczędnościowo-kredytowej*, Warszawa 2002.
16. Jedliński A., Mędrzecka J., *Zasada swobody umów a ważność czynności prawnej*, „Rejent” 2003, nr 5.
17. L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010.
18. Niedbała Z., *Spółdzielnie osób prawnych i niektóre szczególne rodzaje spółdzielni w świetle obowiązującej i projektowanej ustawy*, „Ruch Prawny, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, z. 3.
19. Opalski A., *Pojęcie organu osoby prawnej*, „Państwo i Prawo” 2009, nr 1.
20. Pietrzykowski K. [w:] *System prawa prywatnego*, t. 4, *Prawo rzeczowe*, pod red. E. Gniewka, Warszawa 2012.
21. Pietrzykowski K., *Prawo spółdzielcze. Komentarz do zmienionych przepisów*, Warszawa 1995.
22. Piotrowski M., *Normy imperatywne i dyspozytywne*, Warszawa – Poznań 1990.
23. Popiołek W., *Akcja – prawo podmiotowe*, Warszawa 2010.
24. *Prawne i ekonomiczne determinanty rozwoju spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych w Polsce*, pod red. J. Ossowskiego, Sopot 2010.
25. *Prawo o spółdzielczości ogłoszone w Helsinkach 28 grudnia 2001 r.*, Warszawa 2002;
26. *Projekt na dekadę spółdzielczości*, Bruksela 2013.
27. Radwański Z., Zieliński M. [w:] *System prawa prywatnego*, t. I, *Prawo cywilne – część ogólna*, pod red. M. Safjana, Warszawa 2012.
28. Safjan M., *Zasada swobody umów*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 4.
29. Stelmachowski A., *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998.
30. Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2001.
31. Z. Niedbała, *Komentarz do znowelizowanego prawa spółdzielczego (ustawy z dnia 07.07.1994 r.)*, Poznań 1994.
32. Zakrzewski P., *Zasady Międzynarodowego Związku Spółdzielczego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2005, R. XIV, z. 1.

Wykaz orzeczeń:

1. Uchwała 7 sędziów SN z dnia 13 maja 1992 r., III CZP 31/92, OSNC, nr 9 poz. 146.
2. Wyrok TK z dnia 15 lipca 2009 r., K 64/07, OTK-A, 2009, nr 7 poz. 110.

Wykaz stron internetowych:

1. <http://ica.coop/en/basics/alliance-rules-and-laws> [dostęp: 07.09.2016].
2. <http://www.krs.org.pl/index.php?option=comcontent&view=article&id=290&Itemid=500> [dostęp: 03.02.2016].
3. <http://www.prezydent.pl/archiwum-lechakaczynskiego/ustawy/ustawy-zgloszone/art.,7,ustawa-o-spoldzielniach-.html> [dostęp: 3.02.2016].

Podatność Unii Gospodarczej i Walutowej na szoki asymetryczne

**Eugeniusz
Gostomski**

**Tomasz
Michałowski**

We współczesnym świecie z większym lub mniejszym powodzeniem funkcjonują cztery unie walutowe: Wschodniokaraibaska Unia Walutowa, Zachodnioafrykańska Unia Gospodarcza i Monetarna, Unia Gospodarcza i Monetarna Afryki Środkowej oraz Unia Gospodarcza i Walutowa (UGiW) obejmująca większość krajów członkowskich Unii Europejskiej. Ta ostatnia jest najbardziej zintegrowanym obszarem walutowym na świecie i jej funkcjonowanie stanowi przedmiot rozważań w niniejszym opracowaniu.

Teoretyczne podstawy wprowadzenia wspólnej waluty i ustanowienia unii walutowej przez dwa lub więcej krajów w czasach współczesnych tworzy teoria optymalnego obszaru walutowego. Jej prekursorem był kanadyjski ekonomista R.A. Mundell, który w 1961 roku opublikował pierwszy artykuł poświęcony optymalnemu obszarowi walutowemu (OOW)¹. Za optymalny obszar walutowy, obejmujący dwa lub więcej krajów, uznał obszar, na którym istnieje wspólna waluta lub wprowadzone zostały nieodwołalnie stałe kursy walut narodowych i który jest zdolny zapewnić w dłuższym okresie stabilne ceny, pełne zatrudnienie i trwałą równowagę bilansu płatniczego. Zatem według Mundella dany kraj powinien przystąpić do unii walutowej, co związane jest z rezygnacją z autonomicznej polityki kursowej, tylko wtedy, gdy istnieje alternatywny mechanizm zagwarantowania wewnętrznej i zewnętrznej równowagi ekonomicznej, a korzyści z przyjęcia wspólnej waluty przewyższają związane z tym koszty. Kluczowe znaczenie mają przy tym dwa czynniki działalności gospodarczej: praca i kapitał, które na wspólnym obszarze walutowym powinny cechować się wysoką mobilnością. Mobilność siły roboczej oznacza, że pracownicy swobodnie przemieszczają się po całym obszarze walutowym, a więc emigrują z krajów o wysokim bezrobociu do krajów, w których istnieje większy popyt na ludzką pracę. Zaś mobilność kapitału

---

prof. dr hab.
Eugeniusz Gostomski

dr **Tomasz Michałowski**

Instytut Handlu
Zagranicznego,
Wydział Ekonomiczny,
Uniwersytet Gdański

---

¹ R.A. Mundell, *A Theory of Optimum Currency Areas*, „American Economic Review” 1961, Vol. 51, No. 4, s. 657–665.

w ramach wspólnego obszaru walutowego oznacza swobodę przepływu kapitału na tym obszarze, a więc kraje odczuwające niedobór kapitału mogą bez większych trudności pozyskiwać kapitał z krajów dysponujących nadwyżką kapitału. Pozwala to złagodzić nierównowagę bilansu płatniczego w państwach członkowskich unii walutowej.

W kolejnych latach koncepcję Mundella, dotyczącą OOW, uzupełnił sam autor i rozwinęli ją inni ekonomiści. R.I. McKinnon do oceny optymalności obszaru walutowego wprowadził kryterium otwartości gospodarek narodowych krajów tworzących unię walutową. Zauważył on, że im gospodarka danego kraju jest bardziej otwarta, co można zmierzyć relacją krajowego eksportu i importu do PKB, tym łatwiej może on zrezygnować z własnej waluty i stosowania kursu walutowego jako instrumentu przywracania zewnętrznej równowagi płatniczej kraju. Następne kryterium OOW do wyżej wymienionych dodał w 1969 roku P.B. Kenen. Według niego sukces członkostwa w unii walutowej zależy od posiadania przez przystępujące do niej państwo zdyswersyfikowanej struktury produkcji i eksportu. Im te struktury są bardziej zdyswersyfikowane, tym jego gospodarka narodowa i cały obszar walutowy odnoszą większe korzyści z wprowadzenia wspólnej waluty lub utrzymywania sztywnego kursu walutowego wewnątrz wspólnego obszaru walutowego i płynnego kursu w stosunku do walut krajów trzecich².

W nowych teoriach OOW, które zrodziły się pod koniec XX i na początku XXI wieku, dużą wagę przywiązuje się do konsekwencji utworzenia unii walutowej dla pogłębienia integracji gospodarczej i integracji rynków finansowych w ramach wspólnego obszaru walutowego. Dużo miejsca poświęca się też analizie kosztów i korzyści wynikających z utworzenia i funkcjonowania unii walutowej oraz określeniu warunków, które pozwalają na maksymalizację korzyści netto z tego przedsięwzięcia³. Natomiast pod wpływem kryzysu zadłużeniowego w krajach strefy euro w dyskusji na temat OOW zaczęto zwracać uwagę przede wszystkim na kryteria fiskalne: wielkość

deficytu budżetowego i poziom długu publicznego w państwach członkowskich unii walutowej. Kraje eurolandu z wysokim deficytem budżetowym i dużym długiem publicznym mają problemy z finansowaniem ze środków publicznych działań podejmowanych na rzecz przywrócenia równowagi wewnętrznej i zewnętrznej, co zmusza je do drastycznego ograniczania wydatków na utrzymanie sfery budżetowej⁴.

Jeżeli kraje tworzące unię walutową nie stanowią OOW, to narażone są na szoki asymetryczne, którym poświęcone jest niniejsze opracowanie. W jakim stopniu można uznać Unię Gospodarczą i Walutową za optymalny obszar walutowy? Czy strefa euro w coraz większym stopniu spełnia kryteria OOW, czy też oddala się od tego, by być optymalnym obszarem walutowym? Jak to wpływa na niebezpieczeństwo pojawienia się szoków asymetrycznych w krajach należących do Unii Gospodarczej i Walutowej i jakie mają one możliwości złagodzenia ich negatywnego wpływu na swoje gospodarki? Na te pytania próbują odpowiedzieć autorzy niniejszego opracowania.

Zakres spełniania przez państwa członkowskie Unii Gospodarczej i Walutowej nominalnych kryteriów konwergencji

Przy tworzeniu Unii Gospodarczej i Walutowej w niewielkim stopniu uwzględnione zostały kryteria OOW. Kryteria, które powinny spełnić kraje przystępujące do UGiW, zostały określone w Traktacie o Unii Europejskiej, nazywanym Traktatem z Maastricht⁵. Sformułowano w nim pięć kryteriów nominalnej konwergencji, tzw. kryteriów z Maastricht:

- relacja deficytu budżetowego do PKB nie powinna przekraczać 3% PKB;
- relacja długu publicznego do PKB powinna być niższa niż 60% PKB;
- utrzymanie niskiej i wyrównanej inflacji, która nie powinna być wyższa niż 1,5 pkt. proc. od średniej stopy inflacji w trzech krajach UE o najbardziej stabilnych cenach;
- długookresowa stopa procentowa (rentowność wieloletnich obligacji skarbowych) nie

² I. Zawislińska, *Optymalny obszar walutowy. Teoria i polityka na kontynencie amerykańskim*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2008.

³ Ibidem, rozdz. III.

⁴ R. Kronberger, *Der Euro-Raum im Lichte der Theorie der optimalen Währungsgebiete*, Wirtschaftspolitische Blätter 4/10, Manz Verlag, Wien 2010.

⁵ *Traktat z Maastricht o Unii Europejskiej*, <http://eur-lex.europa.eu>.

może przekraczać średniej długookresowej stopy procentowej w trzech krajach członkowskich UE o najbardziej stabilnych cenach o więcej niż 2 pkt. proc.;

- należy zapewnić stabilność kursu walutowego – kursy rynkowe w ciągu dwóch lat poprzedzających przystąpienie danego kraju do UGiW nie powinny różnić się bardziej niż +/-15% od kursu centralnego.

Tylko w przypadku jednego kryterium – dotyczącego inflacji – istnieje zgodność kryterium z Maastricht z kryterium optymalnego obszaru walutowego. Pozostałe kryteria nominalnej konwergencji nie mają podbudowy teoretycznej i zostały przyjęte bardziej ze względów politycznych (jako rozwiązanie kompromisowe) niż ekonomicznych.

Spośród 11 państw UE, które w 1999 roku utworzyły Unię Gospodarczą i Walutową, w roku poprzednim tylko pięć państw: Finlandia, Francja, Portugalia, Luksemburg i Irlandia spełniało wszystkie nominalne kryteria spójności. Aż 6 państw nie spełniało kryterium długu publicznego, ale żaden kraj nie miał problemów ze spełnieniem pozostałych kryteriów z Maastricht. Natomiast gdy idzie o realne kryteria konwergencji poszczególnych krajów członkowskich ze strefą euro, które określają, w jakim stopniu są one przygotowane do uczestnictwa w strefie walutowej pod względem struktury gospodarczej i synchronizacji cyklu koniunkturalnego, sytuacja u progu funkcjonowania UGiW była zróżnicowana. Większość krajów przystępujących do unii walutowej cechowała się relatywnie wysokim wskaźnikiem otwarcia gospodarek, mierzonym udziałem eksportu i importu w PKB, i dość wysokim stopniem dywersyfikacji produkcji. Jednocześnie w ramach wspólnego obszaru występowała niska mobilność siły roboczej, niska była też elastyczność cen i płac, a narodowe rynki finansowe były słabo zintegrowane. Gdyby więc o utworzeniu UGiW miały decydować jedynie czynniki ekonomiczne, to w 1999 roku nie powinna ona powstać. O jej utworzeniu w dużym stopniu zadecydowały względy polityczne. Przedsięwzięcie to było postrzegane jako kolejny etap

integracji krajów członkowskich UE na drodze w kierunku zbudowania przez nie unii politycznej, co pozwoliłoby wzmocnić pozycję konkurencyjną całego ugrupowania integracyjnego na rynkach międzynarodowych w stosunku do USA i Chin⁶. Jednakże dominacja politycznych czynników utworzenia UGiW nad czynnikami ekonomicznymi nie powinna nikogo dziwić, ponieważ, jak pisze P. de Grauwe, „żadna unia walutowa zawiązana w przeszłości nie powstała w związku ze zdefiniowaniem ekonomicznych korzyści wynikających z takiej unii. Wszystkie dotychczasowe przypadki integracji walutowej były powodowane aspektami politycznymi”⁷.

Istota i rodzaje szoków asymetrycznych w UGiW

Przystąpienie do unii walutowej przez określony kraj wiąże się dla niego z określonymi kosztami i korzyściami. Najważniejszymi korzyściami są⁸:

- eliminacja ryzyka kursowego i w konsekwencji kosztów zabezpieczania się przed nim oraz redukcja niepewności co do przyszłych cen towarów i usług będących przedmiotem eksportu bądź importu;
- obniżenie kosztów pozyskania kapitału w wyniku obniżenia stóp procentowych i wzrostu konkurencji na rynkach finansowych;
- eliminacja kosztów transakcyjnych związanych z kupnem i sprzedażą walut obcych;
- wzrost wymiany handlowej z krajami UGiW na skutek jej uproszczenia i poprawy warunków finansowania;
- wzrost inwestycji w wyniku zmniejszenia się kosztów ich finansowania i większego napływu kapitału z zagranicy.

Jednocześnie przynależność kraju do unii walutowej pociąga za sobą niemałe koszty. Część z nich ma charakter jednorazowy i trzeba je ponieść na przygotowanie się kraju do wprowadzenia wspólnej waluty, a z pozostałymi należy się liczyć przez cały czas członkostwa w unii walutowej. Do najbardziej ważkich należą⁹:

⁶ B.J. Cohen, *Monetary Union: The Political Dimension*, w: *The Dollarization Debate*, red. D. Salvatore, J.W. Dean, T.D. Willett, Oxford University Press, Oxford 2003.

⁷ P. de Grauwe, *The Political Economy of Monetary Union in Europe*, „The World Economy” 1996, Vol. 16, No. 6, s. 656.

⁸ *Europejska integracja monetarna od A do Z*, red. W. Pacho, NBP, Warszawa 2009, s. 22–29.

⁹ Ibidem, s. 30–35.

- utrata możliwości prowadzenia niezależnej polityki pieniężnej (polityki kursowej, polityki stóp procentowych i kształtowania podaży pieniądza za pomocą operacji otwartego rynku);
- wzrost w momencie przystąpienia do UGiW cen często kupowanych towarów i usług przez ich zaakraglanie;
- koszty dostosowania gospodarki do posługiwania się wspólną walutą, w tym koszty wycofania z obiegu waluty krajowej i wyprodukowania banknotów i monet opiewających na wspólną walutę;
- koszty banków komercyjnych związane z przestawieniem systemów informatycznych i bankomatów na wspólną walutę;
- straty systemu bankowego z tytułu prowizji za wymianę walut w związku z drastycznym zmniejszeniem się liczby dokonywanych tego rodzaju transakcji;
- ograniczenia w zakresie polityki budżetowej na skutek konieczności spełnienia przez kraj członkowski unii walutowej restrykcyjnych kryteriów fiskalnych.

Kraje należące do unii walutowej narażone są na szoki symetryczne i asymetryczne. Szokiem nazywa się gwałtownie zakłócenie przebiegu procesów gospodarczych, najczęściej na skutek czynników zewnętrznych. Jeżeli szokiem dotknięte zostają wszystkie kraje tworzące unię walutową, to mamy do czynienia z szokiem symetrycznym. Na takie wstrząsy może reagować wspólny bank centralny za pomocą narzędzi polityki monetarnej. Zaś szok niesymetryczny dotyczy z niejednakową siłą poszczególnych członków unii walutowej lub tylko niektórych. Szoki asymetryczne prowadzą do spadku PKB, eksportu i dochodów fiskalnych państwa bądź do wzrostu inflacji, bezrobocia i długu publicznego. Dla złagodzenia ich skutków poszczególne kraje członkowskie unii walutowej nie mogą posłużyć się instrumentami polityki monetarnej, którymi w przypadku utworzenia unii walutowej dysponuje wspólny bank centralny. Dlatego szoki niesymetryczne stanowią największe zagrożenie dla efektywnego funkcjonowania unii walutowej.

Według kryterium oddziaływania szoków asymetrycznych na gospodarkę dzieli się je na dwa rodzaje:

- szoki popytowe,
- szoki podażowe.

Szoki popytowe powodują istotne przesunięcia w popycie na produkty danego kraju na rynku wewnętrznym i zagranicznym. Ich źródłem mogą być następujące zdarzenia: istotnie wyższa stopa inflacji w kraju należącym do unii walutowej w porównaniu do inflacji u głównych partnerów handlowych, gwałtowna zmiana preferencji konsumentów, zmiany w systemie podatkowym kraju i inne.

Natomiast źródłem szoków podażowych, powodujących gwałtowne zmiany w zakresie podaży towarów w krajach tworzących unię walutową, są takie czynniki, jak: wzrost cen surowców na rynkach międzynarodowych, nieidący w parze ze wzrostem wydajności pracy wzrost płac, klęski żywiołowe, nowe technologie, wzrost podatków i inne czynniki¹⁰.

Najbardziej szokami asymetrycznymi zagrożone są kraje niedostosowane strukturalnie do funkcjonowania w ramach wspólnego obszaru walutowego. Zgodnie z teorią OOW szokami asymetrycznymi w mniejszym stopniu dotknięte zostają kraje charakteryzujące się zdywersyfikowaną strukturą produkcji i eksportu, zbliżonym do głównych partnerów poziomem inflacji i podobnym przebiegiem cyklu koniunkturalnego. Jeżeli zaś gospodarka kraju członkowskiego dotknięta zostanie szokiem asymetrycznym, to łatwiej jej będzie wrócić do stanu równowagi w sytuacji, gdy siła robocza będzie mobilna, a płace elastyczne. Mobilność pracowników w kraju i za granicą pozwala zredukować bezrobocie, a obniżenie wynagrodzeń pracowników – obniżyć cenę wytwarzanych dóbr. Z kolei dzięki niższym cenom zwiększa się atrakcyjność cenowa oferowanych w kraju i za granicą towarów, co pozwala zintensyfikować produkcję i sprzedaż zarówno na rynku krajowym, jak i zagranicznym. Jeżeli więc płace i ceny w danym kraju są elastyczne, a siła robocza mobilna, to poprzez obniżenie płac i tym samym kosztów produkcji można uzyskać podobny efekt jak w warunkach prowadzenia autonomicznej polityki monetarnej na skutek obniżenia kursu waluty krajowej do walut obcych, co w warunkach istnienia unii walutowej nie jest możliwe¹¹.

¹⁰ J. Borowski, *Podatność Polski na szoki asymetryczne a proces akcesji do Unii Gospodarczej i Walutowej*, NBP, Warszawa 2001, <http://www.nbp.pl>.

¹¹ G. Tchorek, *Teoretyczne podstawy integracji walutowej*, w: *Teoria optymalnego obszaru walutowego*, www.ugiw.umcs.lublin.pl/II.pdf.

Szoki asymetryczne w unii walutowej mogą być łagodzone także za pomocą polityki fiskalnej. Nadmierny wzrost popytu można zneutralizować, podnosząc podatki i ograniczając wydatki socjalne budżetu państwa. Natomiast do podtrzymania popytu i zwiększenia atrakcyjności kraju dla inwestorów zagranicznych obniża się podatki, z czym jednak wiąże się niebezpieczeństwo powstania deficytu budżetowego i narastania długu publicznego.

Utrzymujące się niebezpieczeństwo pojawia- nia się szoków asymetrycznych w strefie euro

Utworzona na przełomie XX i XXI wieku strefa euro tylko w bardzo ograniczonym stopniu spełnia kryteria ekonomiczne optymalnego obszaru walutowego. W małym też stopniu uwzględnione zostały kryteria OOW przy tworzeniu jej struktury instytucjonalnej, a szczególnie Europejskiego Banku Centralnego (EBC). Od samego początku funkcjonowania UGiW większość krajów członkowskich nie przestrzegała dyscypliny fiskalnej, prowadząc luźną politykę w zakresie wydatków publicznych. W pierwszej dekadzie funkcjonowania strefy euro (1999–2009) tylko w Finlandii i Luksemburgu deficyt budżetowy nie przekroczył referencyjnej wielkości 3% PKB. Skrajnym przykładem braku dyscypliny fiskalnej była Grecja, której ani razu nie udało się spełnić kryterium fiskalnego. W sześciu krajach strefy euro, w tym w największych (Niemcy, Francja, Włochy), dług publiczny wzrósł powyżej 60% PKB. Zadłużaniu się krajów euro-landu niewątpliwie sprzyjały utrzymujące się na rynku niskie stopy procentowe. Przestrzegania dyscypliny budżetowej nie wymusiła ani przewidziana w Traktacie z Maastricht procedura nadmiernego deficytu, ani uzupełniająca ją, przyjęta w 1997 roku, Pakt Stabilności i Wzrostu. Przyczyną niskiej skuteczności rozwiązań instytucjonalnych w strefie euro, w zakresie zapobiegania nadmiernemu deficytowi budżetowemu i narastaniu długu publicznego, był polityczny charakter decyzji podejmowanych przez ECOFIN¹².

Słabość UGiW boleśnie ujawnił globalny kryzys gospodarczy i finansowy lat 2007–2009, który pociągnął za sobą kryzys zadłużeniowy w strefie euro i postawił pod znakiem zapytania jej dalsze funkcjonowanie. Tylko dzięki olbrzymiej pomocy finansowej EBC dla najbardziej dotkniętych kryzysem krajów z południowej

części wspólnego obszaru walutowego (Grecja, Hiszpania, Portugalia, Cypr) kryzys ten udało się zasadniczo zażegnać. W obliczu głębokiego kryzysu przeszkodą dla działań pomocowych nie okazała się klauzula *no-bail-out*, która zakłada nieudzielanie pomocy dla krajów dotkniętych kryzysem finansów publicznych.

Nie mamy pewności, że gdyby strefa euro spełniała kryteria optymalnego obszaru walutowego, to kryzys by nie wystąpił, ale zapewne szybciej można by zareagować na jego wybuch i złagodzić skutki. Zgodnie z założeniami teorii OOW najważniejszym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie budżetu centralnego strefy euro i przeniesienie polityki fiskalnej do utworzonego w niej ministerstwa finansów. Jednakże w praktyce nie jest to możliwe chociażby z powodu obaw mających zdrowe finanse publiczne bogatych krajów euro-landu, że będą musiały transferować więcej środków na rzecz krajów nieprzestrzegających dyscypliny fiskalnej.

W świetle teorii odnoszących się do OOW fundamentalne znaczenie dla sprawnego funkcjonowania UGiW mają następujące czynniki:

- podobieństwo stóp inflacji we wszystkich państwach członkowskich;
- wysoka mobilność siły roboczej w ramach wspólnego obszaru walutowego;
- dywersyfikacja struktury produkcji;
- wysoki stopień otwarcia poszczególnych gospodarek narodowych i ich silne zintegrowanie z gospodarkami pozostałych krajów strefy euro;
- istnienie ponadpaństwowych instytucji zajmujących się nie tylko wspólną polityką monetarną, ale także koordynacją polityki fiskalnej krajów członkowskich.

Jak wynika z danych dotyczących kształtowania się stóp inflacji w krajach UGiW (zob. tab. 1), w okresie od globalnego kryzysu do 2016 roku znacznie obniżył się poziom inflacji i zmniejszyły się różnice między stopami inflacji w poszczególnych krajach, o czym świadczy malejąca wartość wariancji. Jest to zjawisko pozytywne w aspekcie spełnienia przez kraje strefy euro tego ważnego kryterium OOW.

W państwach strefy euro utrzymuje się wysoki poziom bezrobocia, z wyjątkiem Niemiec i Luksemburga, i duże zróżnicowanie stóp

¹² J. Borowski, *Integracja monetarna. Wyzwania dla Polski*, PWE Warszawa 2012, s. 53–58.

Tabela 1. Średnioroczna stopa inflacji w krajach strefy euro w latach 2002–2016, w %

Kraj	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Strefa euro	2,2	2,1	2,2	3,3	1,6	2,5	0,4	0,2
Austria	1,7	2,0	1,7	3,2	1,7	2,6	1,5	1,0
Belgia	1,5	1,9	2,3	4,5	2,3	2,6	0,5	1,8
Cypr				4,4	2,6	3,1	-0,3	-1,2
Estonia						4,2	0,5	0,8
Finlandia	2,0	0,1	1,3	3,9	1,7	3,2	1,2	0,4
Francja	1,9	2,3	1,9	3,2	1,7	2,2	0,6	0,3
Grecja	3,9	3,0	3,3	4,2	4,7	1,0	-1,4	0,0
Hiszpania	3,6	3,1	3,6	4,1	2,0	2,4	-0,2	-0,3
Holandia	3,9	1,4	1,6	2,2	0,9	2,8	0,3	0,1
Irlandia	4,7	2,3	2,7	3,1	-1,6	1,9	0,3	-0,2
Litwa								0,7
Luksemburg	2,1	3,2	3,0	4,1	2,8	2,9	0,7	0,0
Łotwa							0,7	0,1
Malta				4,7	2,0	3,2	0,8	0,9
Niemcy	1,4	1,8	1,8	2,8	1,1	2,1	0,8	0,4
Portugalia	3,7	2,5	3,0	2,7	1,4	2,8	-0,2	0,6
Słowacja					0,7	3,7	-0,1	-0,5
Słowenia				5,5	2,1	2,8	0,4	-0,2
Włochy	2,6	2,3	2,2	3,5	1,6	3,3	0,2	-0,1
Wariancja	1,2	0,7	0,5	0,7	1,5	0,5	0,4	0,4

Źródło: Eurostat database, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> [30.05.2017].

bezrobocia w poszczególnych krajach (zob. tab. 2). Szczególnie wysoki poziom wariancja mierząca to zróżnicowanie osiągnęła w latach 2012–2014. W takich państwach, jak Estonia, Łotwa, Litwa, Malta i Słowenia po przystąpieniu do UE zasadniczo nastąpił spadek stopy bezrobocia, co w dużym stopniu wynikało z emigracji pracowników z tych krajów do państw „starej” UE nie tylko z niższym bezrobociem, ale także ze znacznie wyższymi płacami. Wysoki poziom bezrobocia utrzymuje się w Grecji, Hiszpanii, Portugalii, na Cyprze i we Włoszech. Stopień mobilności siły roboczej w tych krajach, pomimo istnienia w strefie euro formalnej swobody przepływu siły roboczej, jest niski przede wszystkim z powodu bariery językowej, odmiennych zwyczajów panujących za granicą, silnych więzi z lokalną społecznością, różnic w kosztach utrzymania i wysokości płaconych podatków, wysokich kosztów przeprowadzki i wysokich cen nieruchomości za granicą. Jak zauważyli teoretycy OOW, mobilność siły roboczej pozwala złączyć szoki

asymetryczne występujące w krajach tworzących wspólny obszar walutowy.

Zmniejszeniu bezrobocia sprzyja wysokie tempo wzrostu gospodarczego w dotkniętych nim krajach. Pozytywnym zjawiskiem w strefie euro jest wejście na ścieżkę wzrostu gospodarczego krajów, które w czasie kryzysu odnotowały spadek PKB: Hiszpanii, Irlandii i Portugalii (zob. tab. 3). Natomiast niekorzystnym zjawiskiem dla wspólnego obszaru walutowego jest wzrost zróżnicowania w latach 2008–2014 dynamiki rozwoju gospodarczego, co ilustruje rosnąca w tym czasie wariancja stóp wzrostu PKB.

Kolejnym czynnikiem pozytywnie wpływającym na funkcjonowanie wspólnego obszaru walutowego jest duże zróżnicowanie produkcji w krajach tego obszaru, co w razie spadku popytu na rynkach zagranicznych na określone towary pozwala zastąpić je eksportem innych dóbr. Pod tym względem sytuacja w strefie euro jest zróżnicowana. Gospodarki małych i biedniejszych krajów siłą rzeczy cechują się mniejszym

Tabela 2. Stopa bezrobocia w krajach strefy euro w latach 2002–2016, w %

Kraj	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Strefa euro	8,3	9,1	8,4	7,6	10,0	11,3	11,6	10,0
Austria	4,4	5,5	5,3	4,1	4,8	4,9	5,6	6,0
Belgia	7,5	8,4	8,3	7,0	8,3	7,6	8,5	7,8
Cypr				3,7	6,3	11,9	16,1	13,1
Estonia						10,0	7,4	6,8
Finlandia	9,1	8,8	7,7	6,4	8,4	7,7	8,7	8,8
Francja	7,9	8,9	8,8	7,4	9,3	9,8	10,3	10,1
Grecja	10,3	10,6	9,0	7,8	12,7	24,5	26,5	23,6
Hiszpania	11,5	11,0	8,5	11,3	19,9	24,8	24,5	19,6
Holandia	3,7	5,7	5,0	3,7	5,0	5,8	7,4	6,0
Irlandia	4,5	4,5	4,5	6,4	13,9	14,7	11,3	7,9
Litwa								7,9
Luksemburg	2,6	5,0	4,6	4,9	4,6	5,1	6,0	6,3
Łotwa							10,8	9,6
Malta				6,0	6,9	6,3	5,8	4,7
Niemcy	8,6	10,4	10,1	7,4	7,0	5,4	5,0	4,1
Portugalia	6,2	7,8	8,9	8,8	12,0	15,8	14,1	11,2
Słowacja					14,5	14,0	13,2	9,7
Słowenia				4,4	7,3	8,9	9,7	8,0
Włochy	8,5	8,0	6,8	6,7	8,4	10,7	12,7	11,7
Wariancja	7,1	4,6	3,6	4,0	16,7	35,4	34,5	22,5

Źródło: Eurostat database, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> [30.05.2017].

Tabela 3. Tempo wzrostu gospodarczego w krajach strefy euro w latach 2002–2016, w %

Kraj	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Strefa euro	0,9	2,3	3,2	0,4	2,1	-0,9	1,2	1,8
Austria	1,7	2,7	3,4	1,5	1,9	0,7	0,6	1,5
Belgia	1,8	3,6	2,5	0,7	2,7	0,1	1,6	1,2
Cypr				3,9	1,3	-3,2	-1,5	2,8
Estonia						4,3	2,8	1,6
Finlandia	1,7	3,9	4,1	0,7	3,0	-1,4	-0,6	1,4
Francja	1,1	2,8	2,4	0,2	2,0	0,2	0,6	1,2
Grecja	3,9	5,1	5,7	-0,3	-5,5	-7,3	0,4	0,0
Hiszpania	2,9	3,2	4,2	1,1	0,0	-2,9	1,4	3,2
Holandia	0,1	2,0	3,5	1,7	1,4	-1,1	1,4	2,2
Irlandia	5,6	6,7	5,9	-4,4	2,0	-1,1	8,5	5,2
Litwa								2,3
Luksemburg	3,8	3,6	5,2	-1,3	4,9	-0,4	5,6	4,2
Łotwa							2,1	2,0
Malta				3,3	3,5	2,6	8,3	5,0
Niemcy	0,0	1,2	3,7	1,1	4,1	0,5	1,6	1,9
Portugalia	0,8	1,8	1,6	0,2	1,9	-4,0	0,9	1,4
Słowacja					5,0	1,7	2,6	3,3
Słowenia				3,3	1,2	-2,7	3,1	2,5
Włochy	0,2	1,6	2,0	-1,1	1,7	-2,8	0,1	0,9
Wariancja	2,8	2,3	1,8	4,0	5,5	7,1	7,1	1,8

Źródło: Eurostat database, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> [30.05.2017].

zróznicowaniem w porównaniu do pozostałych państw strefy euro i dlatego bardziej są narażone na szoki asymetryczne. Szczególnie mało zróżnicowaną strukturą gospodarczą cechują się takie kraje UGiW, jak Grecja, Litwa, Finlandia i Słowacja.

Lepiej w ramach strefy walutowej funkcjonują kraje o wysokim stopniu otwarcia, co można zmierzyć za pomocą relacji obrotów handlu zagranicznego (eksport i import towarów i usług) do wartości PKB (zob. tab. 4). Relacja ta w latach 2002–2016 zasadniczo się zwiększała. Najwyższa była w przypadku najmniejszych krajów: Luksemburga, Malty, Irlandii, Słowacji, Belgii i Holandii, a najmniejsza w przypadku Grecji, Hiszpanii, Francji, i Włoch.

Powstanie strefy euro zasadniczo nie przyczyniło się do zwiększenia wymiany handlo-

wej między krajami eurolandu. Obecnie jej udział w całkowitych obrotach handlu zagranicznego we wszystkich krajach eurolandu, z wyjątkiem Malty i Cypru, przekracza 50% (zob. tab. 5).

Do sprawnego funkcjonowania unii walutowej potrzebny jest zintegrowany rynek finansowy na całym jej obszarze, tzn. musi istnieć swoboda przepływu kapitału i świadczenia usług finansowych w ramach unii walutowej. Zintegrowany rynek finansowy, umożliwiając inwestorom lokowanie kapitału w każdym kraju członkowskim unii walutowej, a poszukującym kapitału pozyskiwanie go na całym wspólnym obszarze, pozwala na dywersyfikację ryzyka i lepszy dostęp do kapitału i tym samym wspiera procesy dostosowawcze w przypadku wystąpienia szoku asymetrycznego.

Tabela 4. *Suma eksportu i importu towarów i usług krajów strefy euro jako % PKB*

Kraj	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Strefa euro	65,7	67,0	74,4	77,9	76,4	84,5	85,6	86,9
Austria	87,0	90,9	98,2	102,2	98,7	105,0	102,7	100,6
Belgia	135,1	136,1	147,7	158,9	151,1	164,0	165,5	166,6
Cypr				113,0	107,7	108,5	122,3	124,4
Estonia						170,4	162,6	155,2
Finlandia	69,3	71,0	82,2	86,5	76,1	80,4	75,4	72,0
Francja	52,4	51,2	55,2	56,5	53,9	59,2	59,8	60,7
Grecja	50,3	49,9	52,9	59,4	52,8	61,8	67,4	61,0
Hiszpania	55,0	54,2	55,7	55,7	52,3	59,9	62,9	63,3
Holandia	114,8	119,1	129,8	134,6	135,6	154,2	154,3	150,3
Irlandia	163,8	146,7	149,9	159,7	190,1	196,4	209,7	216,6
Litwa								147,8
Luksemburg	258,9	281,2	320,6	343,5	316,1	341,8	378,6	419,4
Łotwa							120,9	115,4
Malta				297,2	307,5	327,0	287,2	270,9
Niemcy	60,8	65,8	77,1	81,0	79,4	85,9	84,8	84,4
Portugalia	62,1	62,8	68,1	71,9	67,3	75,9	80,0	79,4
Słowacja					154,1	179,2	180,0	183,9
Słowenia				134,1	127,2	142,3	145,3	148,5
Włochy	48,2	47,6	53,3	54,8	52,4	56,2	55,8	56,5
Wariancja	3679,2	4154,0	5321,9	7031,6	6580,8	7117,4	6893,0	7543,7

Źródło: Eurostat database, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> [30.05.2017].

Tabela 5. *Udział eksportu krajów strefy euro do krajów UE w ich eksporcie ogółem, w %*

Kraj	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
UE-28	68,3	68,8	68,6	67,7	65,4	62,8	63,3	64,0
Austria	76,1	74,9	73,2	73,5	72,3	70,1	69,9	70,5
Belgia	75,5	77,1	76,5	76,9	73,0	70,0	70,7	72,2
Cypr	57,8	67,5	70,4	69,4	66,3	60,7	56,6	46,4
Estonia	81,7	80,4	65,6	70,1	68,6	66,0	72,3	73,9
Finlandia	61,2	58,1	57,3	56,0	54,4	53,7	57,3	58,7
Francja	65,2	66,1	65,6	64,0	61,0	58,9	60,1	59,4
Grecja	64,7	66,9	66,6	60,8	54,6	44,4	48,3	56,2
Hiszpania	74,9	74,5	71,3	69,7	68,8	63,7	63,8	66,6
Holandia	80,5	80,0	79,2	79,1	77,3	75,7	75,9	75,5
Irlandia	66,0	62,9	63,4	62,9	57,7	59,2	55,0	50,9
Litwa	69,3	67,3	63,7	60,4	61,0	60,4	54,8	60,7
Luksemburg	88,3	90,3	89,3	88,5	83,1	79,0	82,6	82,8
Łotwa	77,8	77,4	72,5	68,6	67,3	63,6	68,5	70,1
Malta	47,4	49,4	51,9	40,4	41,2	39,1	50,1	39,1
Niemcy	63,7	64,9	63,9	63,6	60,3	56,8	57,7	58,5
Portugalia	81,4	80,1	78,2	74,5	75,4	71,1	70,8	75,2
Słowacja	90,1	87,2	87,3	85,8	84,7	84,1	84,4	85,4
Słowenia	77,3	76,7	77,1	76,4	77,6	75,0	75,3	75,3
Włochy	61,7	62,6	62,0	59,7	57,9	54,3	54,9	55,9

Źródło: Eurostat database, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> [30.05.2017].

Kontrowersje wokół nadwyżki na rachunku bieżącym bilansu płatniczego Niemiec

Niemcy od czasu globalnego kryzysu finansowego i gospodarczego utrzymują dużą nadwyżkę na rachunku bieżącym bilansu płatniczego. W 2015 roku wynosiła ona 8,6% produktu krajowego brutto (PKB), a w 2016 roku 8,3%. Według prognoz utrzyma się na podobnym wysokim poziomie także w 2017 roku. Spotyka się to z ostrą krytyką państw mających duży deficyt w obrotach handlowych z Niemcami. Za zbyt wysoką uważa ją także Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW) i według niego nie powinna przekraczać 4-5% PKB. W niemieckiej nadwyżce na rachunku bieżącym większej niż 6% widzi zagrożenie dla

stabilności strefy euro Komisja Europejska, ponieważ drugą stroną tej nadwyżki jest deficyt na rachunku bieżącym krajów o niższej konkurencyjności eksportu towarów i usług oraz nadmiernym do ich możliwości finansowania importu¹³.

Istnieje kilka przyczyn utrzymywania się dużej nadwyżki na rachunku bieżącym Niemiec:

- wysoka konkurencyjność produktów przemysłowych, a szczególnie wyrobów niemieckiego przemysłu maszynowego na rynkach międzynarodowych. Według Indeksu Globalnej Konkurencyjności Forum Światowego Niemcy zajmują piąte miejsce wśród 140 sklasyfikowanych krajów. Tę wysoką pozycję zawdzięczają przede wszystkim

¹³ *Deutscher Handelsüberschuss sorgt abermals für Ärger*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 24.04.2017.

wysokim kwalifikacjom swoich pracowników, innowacyjności przedsiębiorstw i dobrej infrastrukturze technicznej i prawnej. Konkurencyjność międzynarodowa Niemiec w ostatnich latach została jeszcze wzmocniona w wyniku uelastycznienia rynku pracy i zahamowania wzrostu płac;

- słaba pozycja euro w stosunku do dolara w warunkach kryzysu zadłużeniowego w strefie euro i liberalnej polityki pieniężnej EBC, która powoduje, że niemieckie towary są relatywnie tanie dla odbiorców zagranicznych, a towary importowane przez Niemcy drogie. Stymuluje to wzrost eksportu i spadek importu Niemiec;
- poprawa koniunktury w strefie euro i na rynkach wschodzących, co przekłada się na wzrost importu maszyn z Niemiec;
- utrzymujące się od początku 2014 roku niskie ceny surowców na rynkach międzynarodowych, co prowadzi do zmniejszenia wydatków na ich import przez Niemcy (tylko w na skutek spadku cen ropy naftowej ich nadwyżka na rachunku bieżącym zwiększyła się o 2 pkt. proc);
- spadek stopy konsumpcji w Niemczech (w latach 1999–2009 obniżyła się o 3,5 pkt. proc. do poziomu 53,4%), prowadzący do zmniejszenia importu dóbr konsumpcyjnych i wydatków na ten cel;
- słaba aktywność inwestycyjna w kraju firm niemieckich, preferujących inwestowanie za granicą, gdzie są niższe koszty robocizny¹⁴.

Niemcy odrzucają zarzuty partnerów, iż nadmiernym eksportem prowadzą do destabilizacji strefy euro, wskazując, że nadwyżka na ich rachunku bieżącym w dużym stopniu wynika z eksportu do krajów spoza eurolandu i przejściowego spadku cen importowanych surowców energetycznych. Jednakże w Niemczech coraz głośniej mówi się o konieczności wzrostu płac i inwestycji krajowych, szczególnie w dziedzinie infrastruktury, co spowoduje wzrost popytu także na towary importowane z pozostałych krajów eurolandu i spowoduje ożywienie koniunktury w całej strefie euro.

Zakończenie

Strefa euro stanowi wspólny obszar walutowy o najbardziej zaawansowanej integracji gospodarczej na świecie. O jej utworzeniu zdecydowały bardziej przesłanki polityczne niż ekonomiczne. Tylko w ograniczonym stopniu spełnia ona kryteria optymalnego obszaru walutowego, określone w teoriach odnoszących się do tego zjawiska. Kraje ją tworzące są dosyć zróżnicowane pod względem poziomu i tempa rozwoju gospodarczego, stopy inflacji, stopy bezrobocia, otwartości swoich gospodarek na współpracę z zagranicą i sytuacji fiskalnej. Wszystkie one zrezygnowały z własnej waluty i autonomicznej polityki kursowej. W razie wystąpienia szoków asymetrycznych, na jakie są one stale narażone, nie można przywrócić równowagi gospodarczej za pomocą instrumentów polityki monetarnej. W grę wchodzi jedynie alternatywne mechanizmy dostosowawcze: elastyczność płac i cen, mobilność siły roboczej i oddziaływanie na gospodarkę za pomocą instrumentów polityki fiskalnej. Po kilkunastu latach funkcjonowania strefy euro w niedużym stopniu przybliżyła się ona do optymalnego obszaru walutowego. Kraje członkowskie są nadal narażone na szoki asymetryczne, które w niedużym stopniu udaje się złagodzić za pomocą mobilności siły roboczej i kapitału oraz koordynacji polityki fiskalnej.

¹⁴ C. Hoffmann, *Sechs Gründe für Überschuss*, „Süddeutsche Zeitung”, 20.04.2017.

Literatura:

1. Borowski J., *Integracja monetarna. Wyzwania dla Polski*, PWE, Warszawa 2012.
2. Borowski J., *Podatność Polski na szoki asymetryczne a proces akcesji do Unii Gospodarczej i Walutowej*, NBP, Warszawa 2001, <http://www.nbp.pl>.
3. Cohen B.J., *Monetary Union: The Political Dimension*, w: *The Dollarization Debate*, red. D. Salvatore, J.W. Dean, T.D. Willett, Oxford University Press, Oxford 2003.
4. *Deutscher Handelsüberschuss sorgt abermals für Ärger*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 24.04.2017.
5. *Europejska integracja monetarna od A do Z*, red. W. Pacho, NBP, Warszawa 2009.
6. *Eurostat database*, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
7. Grauwe P. de, *The Political Economy of Monetary Union in Europe*, „The World Economy” 1996, Vol. 16, No. 6.
8. Hoffmann C., *Sechs Gründe für Überschuss*, „Süddeutsche Zeitung”, 20.04.2017.
9. Kronberger, R. *Der Euro-Raum im Lichte der Theorie der optimalen Währungsgebiete*, Wirtschaftspolitische Blätter 4/10, Manz Verlag, Wien 2010.
10. Mundell R.A., *A Theory of Optimum Currency Areas*, „American Economic Review” 1961, Vol. 51, No. 4.
11. Tchorek G., *Teoretyczne podstawy integracji walutowej*, w: *Teoria optymalnego obszaru walutowego*, www.ugiw.umcs.lublin.pl/II.pdf.
12. *Traktat z Maastricht o Unii Europejskiej*, <http://eur-lex.europa.eu>.
13. Zawiślińska I., *Optymalny obszar walutowy. Teoria i polityka na kontynencie amerykańskim*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2008.

Wpływ globalizacji i regionalizacji na skuteczność polityki makroekonomicznej w zakresie rynku pracy

**Adam
Damrath**

Wstęp

Według znanego amerykańskiego ekonomisty, J.E. Stiglitz, istotą globalizacji jest coraz ściślejsza integracja państw oraz ludzi na świecie. Przyczyniła się do niej znaczna redukcja kosztów transportu i telekomunikacji oraz zniesienie sztucznych barier w przepływie dóbr, usług, kapitału, wiedzy i ludzi pomiędzy krajami¹. W rezultacie następuje powiązanie rynków i produkcji w różnych krajach, które stają się coraz bardziej współzależne². Na współczesną globalizację w największym stopniu wpływają przemiany technologiczne, które jednocześnie w znaczący sposób kształtują nowoczesne, światowe rynki pracy³.

Państwo, jako podmiot polityki gospodarczej, działa aktywnie na rynku pracy, wpływając na wielkość oraz strukturę podaży i popytu na pracę. Charakter makroekonomiczny aktywności państwa polega na wykorzystaniu, w celu wzrostu zatrudnienia i ograniczenia bezrobocia, instrumentów polityki gospodarczej, zwłaszcza polityki pieniężnej oraz fiskalnej⁴.

Celem opracowania jest przedstawienie wybranych aspektów wpływu, jaki wywierają procesy globalizacyjne na podstawowe narzędzia polityki makroekonomicznej państwa, czyli politykę fiskalną i pieniężną, oddziałując w sposób pośredni na rynek pracy. Hipoteza, jaką stawia Autor, to: globalizacja utrudnia prowadzenie polityki makroekonomicznej w zakresie rynku pracy. Opracowanie ma charakter opisowy.

¹ J.E. Stiglitz, *Globalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 26.

² J. Mironczuk, *Kapitał ludzki w dobie globalizacji i integracji*, „Studia Ekonomiczne” 2013, nr 139, s. 29.

³ J. Wilsz, *Implikacje globalizacji dla rynku pracy*, „Studia Ekonomiczne” 2014, nr 197, s. 57.

⁴ E. Kryńska, E. Kwiatkowski, *Polityka państwa wobec rynku pracy: idee a rzeczywistość*, „Polityka Społeczna” 2010, nr 5–6, s. 4.

Adam Damrath
doktorant,
Wydział Ekonomiczny,
Uniwersytet Gdański

Wpływ polityki makroekonomicznej na procesy gospodarcze

Współcześnie każde państwo realizuje politykę rynku pracy, która polega na wpływaniu na podaż i popyt na pracę w celu utrzymania lub przywrócenia równowagi. W realizacji tej polityki ważne jest uwzględnianie celu zasadniczego. Jest nim utrzymywanie wysokiego poziomu zatrudnienia i jednocześnie niskiego poziomu bezrobocia. Z racji tego, że zatrudnienie spełnia dwie ważne funkcje: gospodarczą i społeczną, działania te stają się jednymi z priorytetów polityki gospodarczej danego państwa⁵.

Polityka makroekonomiczna państwa musi być dostosowana do zmieniającego się otoczenia. Jednocześnie istotna jest koordynacja jej poszczególnych narzędzi, aby nie następowało ich wzajemne niwelowanie. Szczególne znaczenie koordynacji polityki pieniężnej i fiskalnej w kontekście oddziaływania na rynek pracy znalazło wydziwisk w pracach J.M. Keynesa. Chociaż założenia jego teorii odnosiły się do sytuacji gospodarki amerykańskiej w okresie Wielkiego Kryzysu w latach 30. XX wieku, to wkrótce z powodzeniem zaczęto je stosować w innych krajach, co skutkowało trwałym wzrostem gospodarczym aż do lat 70. XX wieku.

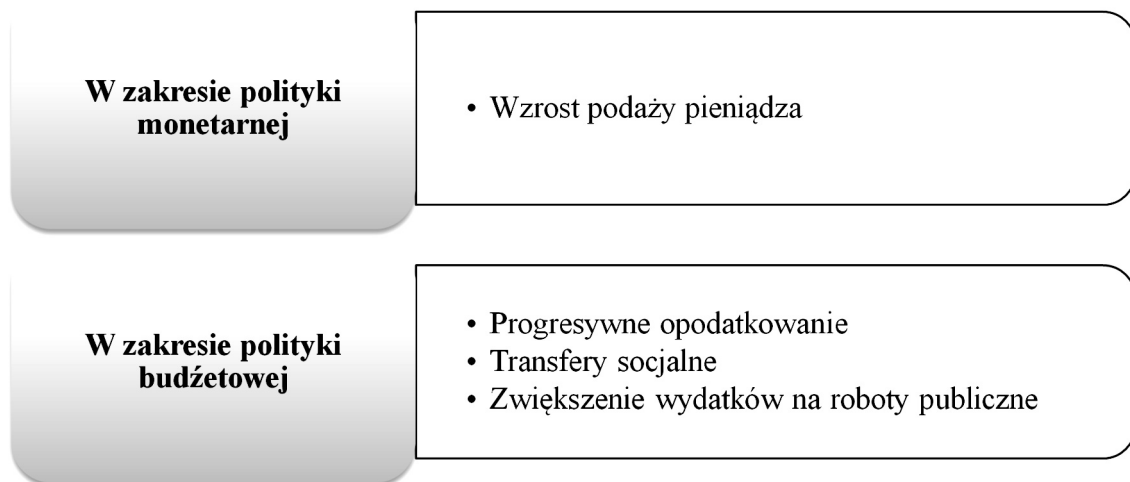
Bezrobocie keynesowskie jest przyjęte w literaturze jako sytuacja, w której poszukujący pracy są gotowi ją podjąć w zamian za wynagrodzenie aktualnie obowiązujące na rynku, bądź też niższe od tego poziomu, a pomimo to nie mogą

znaleźć zatrudnienia. Wynika stąd, że to bezrobocie ma charakter przymusowy. W okresach recesji może ono przybierać masowe rozmiary, więc konieczne są interwencje państwa, mające na celu zapobieganie bezrobociu bądź jego aktywne zwalczanie. Zdaniem Keynesa polityka obniżania bezrobocia przymusowego polega głównie na pobudzaniu globalnego popytu, wykorzystując przy tym zarówno narzędzia monetarne, jak i fiskalne.

Konieczne działania państwa (rysunek 1) w sferze polityki monetarnej to wzrost podaży pieniądza, skutkujący obniżeniem stopy procentowej i pobudzeniem inwestycji. Z kolei w zakresie polityki budżetowej konieczne staje się wprowadzenie progresywnego opodatkowania oraz transferów socjalnych, co wpływa na podniesienie krańcowej skłonności do konsumpcji oraz obniżenie krańcowej skłonności do oszczędzania. Ponadto niezbędne jest zwiększenie wydatków na roboty publiczne, w efekcie prowadzące do wzrostu globalnego zatrudnienia.

Powyższe działania wymagają znacznego zwiększenia zarówno deficytu budżetowego, jak i długu publicznego. Zdaniem Keynesa miały się one uzewnętrznić głównie w postaci wzrostu produkcji, zatrudnienia i zagregowanego dochodu, nie wywołując przy tym zagrożeń inflacyjnych. Wynika to z założenia Keynesa o powiązaniu inflacji ze stanem pełnego zatrudnienia w gospodarce. Jedynie wówczas wzrost popytu globalnego wpływa na natychmiastowy

Rysunek 1. Działania państwa w celu ożywienia gospodarki według Keynesa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: I. Bludnik, *Bezrobocie...*, op. cit., s. 97.

⁵ E. Kryńska, E. Kwiatkowski, *Polityka...*, op. cit., s. 1.

wzrost ogólnego poziomu cen. Tak długo, jak w gospodarce są niewykorzystane czynniki produkcji, polityka pobudzania popytu powoduje dodatnie efekty mnożnikowe, tym samym przybliża system do pożądanego stanu pełnego zatrudnienia⁶.

Polityka pieniężna oraz fiskalna istotnie oddziałują na gospodarkę danego państwa. Decyzje, które są podejmowane przez władze gospodarcze, wzajemnie na siebie wpływają, co ma odzwierciedlenie w wartości poszczególnych wskaźników makroekonomicznych.

Z badań dotyczących interakcji monetarno-fiskalnych wynika, iż koordynacja polityki monetarnej i fiskalnej przynosi korzyści obu decydentom. Jednocześnie niezdiscyplinowanie polityki fiskalnej wywołuje potrzebę zaostrzenia polityki monetarnej, co skutkuje pogorszeniem sytuacji na rynku. Z drugiej strony, polityka pieniężna banku centralnego, która jest zbyt restrykcyjna, może doprowadzić do wzrostu kosztów dezinflacji oraz wzrostu obciążenia kosztami prowadzenia polityki fiskalnej⁷.

Ostatnia globalna recesja oraz reakcja polityki państwa na jej wystąpienie mają szczególne znaczenie dla sporów ekonomistów w zakresie roli rynku i państwa w gospodarce. Okazuje się, iż zdolności mechanizmów rynkowych do samoregulacji są niewielkie. Z drugiej strony, polityka interwencyjna państwa, w postaci ekspansywnej polityki fiskalnej, wciąż znajduje uznanie w działalności rządzących w wielu krajach. Oznacza to, iż współcześnie polityka makroekonomiczna państwa nadal odgrywa dużą rolę w stymulowaniu procesów gospodarczych⁸.

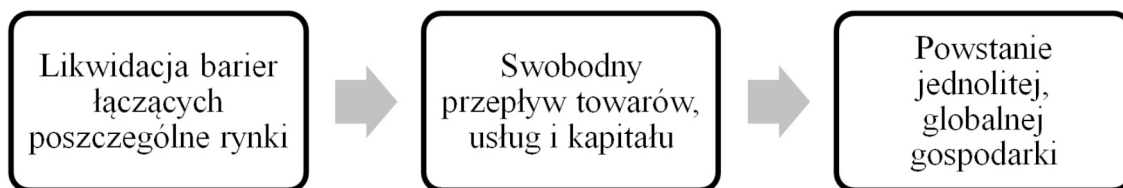
O tym, jak ważna jest koordynacja polityki pieniężnej i fiskalnej, świadczy sytuacja Polski. Z pewnością odpowiednio dostosowane do warunków makroekonomicznych działania prowadzone przez Narodowy Bank Polski, polski rząd oraz Komisję Nadzoru Finansowego przyczyniły się do tego, iż Polska, jako jedyne państwo w całej Unii Europejskiej, uniknęła recesji po wybuchu ostatniego kryzysu finansowego i jednocześnie nie wystąpiło zagrożenie dla stabilności krajowego systemu finansowego⁹.

Wpływ globalizacji na współczesny rynek pracy

Globalizacja jest procesem tworzenia jednolitej gospodarki, obejmującej swym zasięgiem cały świat. Dokonuje się to dzięki likwidacji barier dzielących poszczególne rynki lokalne i kontynentalne (rysunek 2)¹⁰.

Dokonujące się na świecie przemiany powodują, że znaczna liczba osób nie może wykonywać swojej dotychczasowej, wyuczonyj pracy. Od wielu lat zagrożeniem dla pracy rutynowej są automaty oraz robotnicy, m.in. z krajów Azji czy Europy Środkowowschodniej. Współcześnie wzrost zysków firm nie jest już pochodną wzrostu wydajności pracy, lecz następuje w efekcie obniżenia jej kosztów¹¹. W związku z tym wyzwaniem dla świata jest pogodzenie dążenia do

Rysunek 2. Istota globalizacji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: E. Kryńska, E. Kwiatkowski, *Polityka...*, op. cit., s. 6.

⁶ I. Bludnik, *Bezrobocie keynesowskie*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009, nr 3, s. 95–97.

⁷ J. Stawska, *Wpływ policy-mix na wzrost gospodarczy i poziom bezrobocia w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 804, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2014, nr 67, s. 667–668.

⁸ E. Kryńska, E. Kwiatkowski, *Polityka...*, op. cit., s. 6.

⁹ *Raport roczny 2010*, NBP, Warszawa 2011, s. 3.

¹⁰ J. Wilsz, *Implikacje...*, op. cit., s. 57.

¹¹ M. Księżyk, *Globalizacja a rynek pracy z uwzględnieniem Polski*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2005, nr 6, s. 290–291.

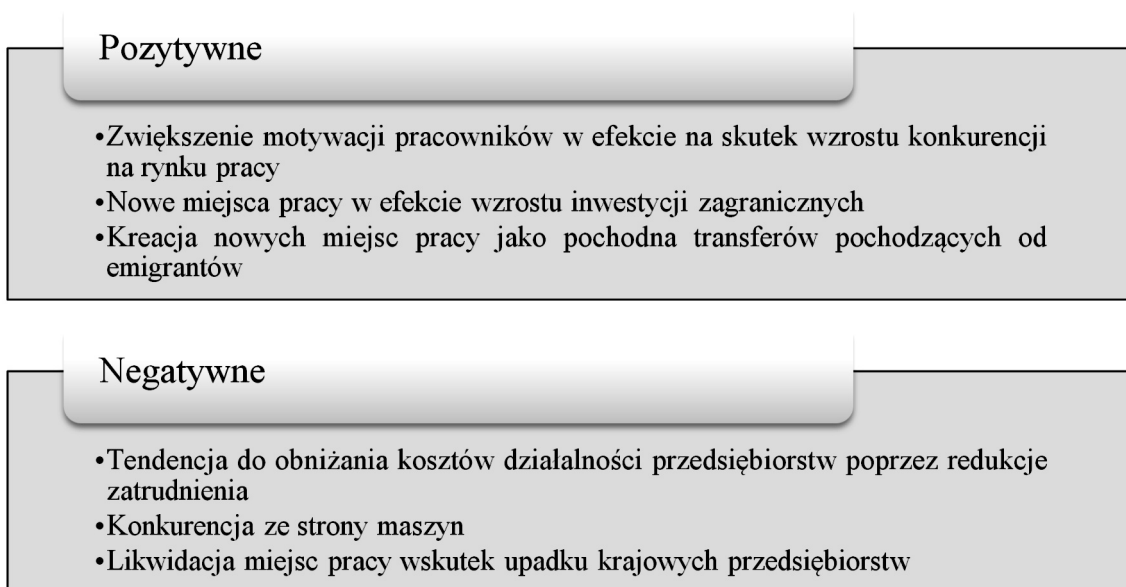
pełnego zatrudnienia z aspektem konkurencyjności gospodarek w zakresie nowych technologii. Współcześnie coraz częściej wzrost gospodarczy nie przebiega równoległe ze wzrostem liczby nowych miejsc pracy¹².

Warto w tym miejscu przytoczyć pogląd, którego entuzjastą jest J. Rifkin. Według niego produkcja niezliczonej ilości dóbr przez globalne korporacje może odbywać się przy coraz mniejszym zatrudnieniu. Nowe technologie prowadzą do produkcji, która niemal nie wymaga robotników. Dzieje się to akurat w momencie, gdy światowa populacja osiągnęła niebywałe rozmiary¹³.

Działanie mechanizmu rynkowego w wymiarze globalnym umożliwia koordynację decyzji podmiotów gospodarczych na wielką skalę. Jednocześnie wyznacznikiem nowego, światowego ładu gospodarczego staje się konkurencja. Bardzo często przeciwnicy globalizacji krytykują towarzyszącą procesom globalizacyjnym bezkompromisowość i bezwzględność¹⁴.

Z całą pewnością prywatyzacja, powiązana z liberalizacją i stabilizacją makroekonomiczną, tworzy klimat, który sprzyja inwestycjom, także tym zagranicznym. Te ostatnie zapewniają wzrost gospodarczy, gdyż wiąże się to z uzyskaniem dostępu do nowoczesnej technologii. Jednocześnie otwierają one dostęp do rynków innych państw, co stwarza nowe możliwości zatrudnienia. Firmy pochodzące z zagranicy posiadają również dostęp do innych niż krajowe źródła finansowania, co ma szczególne znaczenie w krajach rozwijających się, w których instytucje finansowe są jeszcze słabe. Ponadto zagraniczne inwestycje odegrały decydującą rolę w sukcesie wielu państw, które w krótkim okresie odnotowały znaczący wzrost PKB. Warto przytoczyć tu Singapur, Malezję czy nawet Chiny. Jednocześnie zagraniczne korporacje, rozpoczynając działalność w jakimś kraju, często prowadzą do bankructwa bezpośrednich konkurentów na rynku krajowym, powodując likwidację wielu miejsc pracy w małych przedsiębiorstwach¹⁵.

Rysunek 3. Wybrane skutki globalizacji na rynku pracy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J.E. Stiglitz, *Globalizacja...*, op. cit., s. 73–74; G. Przekota, *Reakcja...*, op. cit., s. 183–184; B. Michalski, *Konkurencja...*, op. cit., s. 99–100.

¹² J. Wilsz, *Implikacje...*, op. cit., s. 60.

¹³ J. Rifkin, *Koniec pracy. Schyłek siły roboczej na świecie i początek ery postrojkowej*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2001, s. 264–265.

¹⁴ B. Michalski, *Konkurencja globalna jako podstawowe wyzwanie dla narodowej polityki ekonomicznej [w:] Instytucje – fundament czy fasada polityki makroekonomicznej?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005, s. 99–100.

¹⁵ J.E. Stiglitz, *Globalizacja...*, op. cit., s. 73–74.

Emigracja zarobkowa, wbrew licznym stereotypom, przyczynia się do wielu pozytywnych zmian na krajowym rynku pracy. W rezultacie odpływu siły roboczej następuje spadek bezrobocia oraz wzrost wynagrodzeń. Jednocześnie na rynku krajowym następuje wzrost cen. Z drugiej strony, transfery pochodzące od emigrantów pracujących za granicą wywierają pozytywne skutki w postaci wzrostu popytu wewnętrznego, co stwarza kolejne nowe miejsca pracy w kraju. Jednocześnie pozwala to na utrzymanie stabilnego tempa wzrostu gospodarczego. Ponadto w efekcie wzajemnego otwarcia rynków pracy pomiędzy krajami, zmianie ulegają wszystkie wskaźniki makroekonomiczne, począwszy od poziomu produkcji, poprzez stopę zatrudnienia i bezrobocia, cenę pracy i ceny na rynku towarów i usług, a skończywszy na kursie walutowym¹⁶.

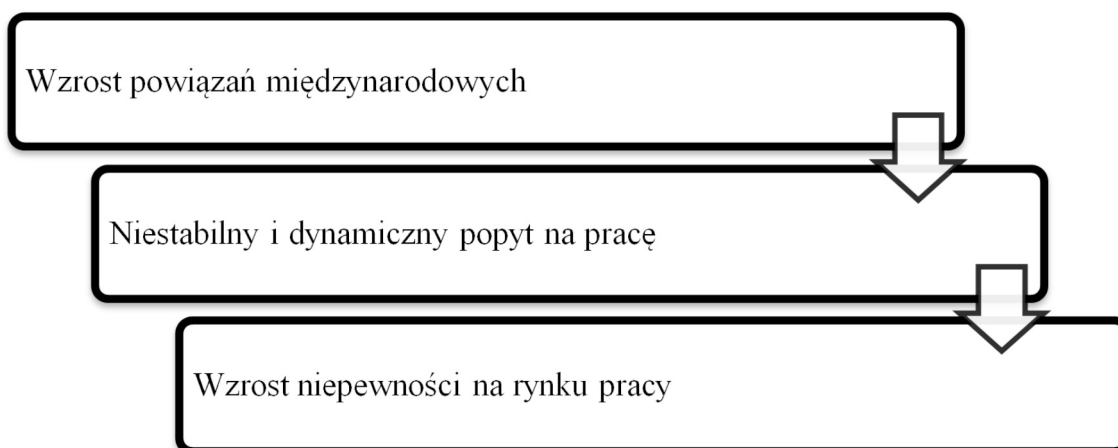
Warto podkreślić, iż ze względu na przyspieszenie technologiczne, wzrost powiązań międzynarodowych oraz niestabilny i dynamicznie zmieniający się popyt na pracę trzeba liczyć się ze wzrostem niepewności w zakresie wzajemnego dostosowywania struktur popytu do podaży pracy (rysunek 4)¹⁷. Otwartość gospodarki wiąże się również ze zwiększoną podatnością na

zewnątrzne ryzyko, więc w efekcie wzrasta rola państwa, które chroni podmioty gospodarcze. Dobrym przykładem są kraje skandynawskie¹⁸.

Współcześnie można zaobserwować wzrost globalnej stopy bezrobocia, rodzący potrzebę korekty mechanizmu rynkowego i oddziaływania na rynek pracy. Z drugiej strony, w ostatnich latach wskazuje się na zmierzch państwa opiekuńczego, czego przyczyną jest konieczność ograniczenia wydatków budżetowych w związku z kryzysem finansów publicznych.

Z całą pewnością zwiększenie roli i zakresu interwencji państwa w gospodarce nie powinno oznaczać powrotu do państwowego monopolu, co miało miejsce w systemie socjalistycznym, ponieważ także nadmierny interwencjonizm niesie ze sobą negatywne skutki i hamuje proces przekształceń gospodarki. Dla przykładu, w Polsce niewątpliwe sukcesy okresu transformacji to: wprowadzenie ustroju demokratycznego, otwarcie dla sektora prywatnego, poprawa efektywności gospodarowania czynnikami produkcji w krajowych przedsiębiorstwach, dynamiczny wzrost obrotów w handlu zagranicznym, wzrost przeciętnej wydajności pracy oraz zmniejszenie stopy inflacji¹⁹.

Rysunek 4. *Wpływ globalizacji na wzrost niepewności na rynku pracy*

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Z. Dach, *Przemiany...*, op. cit., s. 250.

¹⁶ G. Przekota, *Reakcja gospodarki krajowej na otwarcie zagranicznego rynku pracy*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej” 2011, nr 15, s. 183–184.

¹⁷ Z. Dach, *Przemiany współczesnych rynków pracy*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego” 2008, nr 6, s. 250.

¹⁸ A. Solec, *Wpływ globalizacji na politykę regulacyjną państwa* [w:] *Polska wobec procesów globalizacji. Aspekty społeczno-ekonomiczne*, red. Z. Dach, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Kraków 2010, s. 41, 44–45.

¹⁹ Z. Dach, *Kontrowersje wokół roli państwa we współczesnej gospodarce rynkowej* [w:] *Państwo a rynek*, red. Z. Dach, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Kraków 2008, s. 18, 21–26.

Skuteczność oddziaływania polityki makroekonomicznej państwa na rynek pracy w dobie globalizacji i regionalizacji

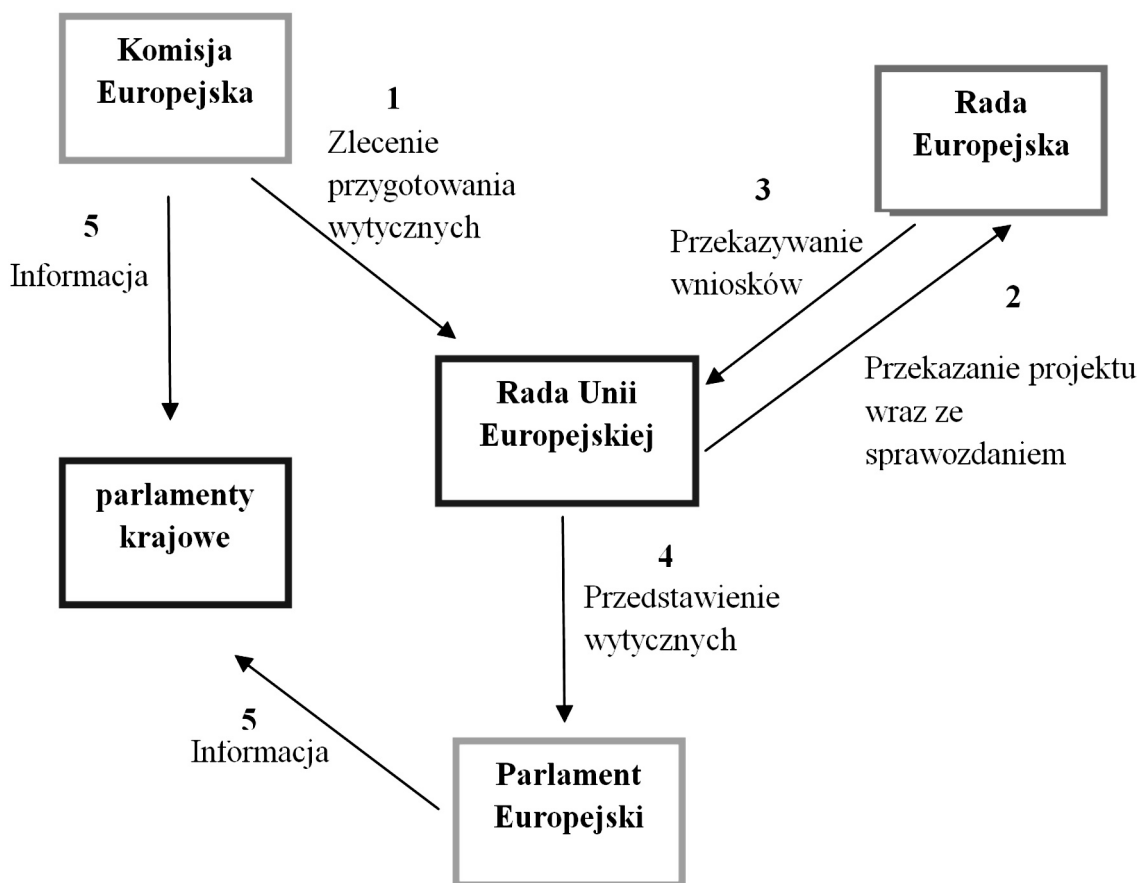
Stałym celem polityki państwa na rynku pracy, realizowanym w ramach polityki makroekonomicznej, jest wysoki poziom zatrudnienia. Wybór sposobów jego osiągnięcia dokonywany jest niezależnie w ramach polityk gospodarczych poszczególnych państw. Dotyczy to także zintegrowanych gospodarek – przykładem są kraje członkowskie Unii Europejskiej. Nie wyklucza to jednak koordynacji polityk gospodarczych poszczególnych państw, co wiąże się z ich współzależnością oraz efektami zewnętrznymi, które towarzyszą wymianie handlowej i przepływowi kapitału.

Dla Unii Europejskiej wspólna polityka gospodarcza ma priorytetowe znaczenie, toteż obowiązek jej prowadzenia zagwarantowano

w unijnych traktatach. Ścisła koordynacja polityk gospodarczych państw członkowskich Unii Europejskiej została zapisana w traktacie Lizbońskim. Współcześnie stabilizacja makroekonomiczna jest warunkiem niezbędnym, aby dane państwo osiągnęło trwały wzrost gospodarczy oraz uczestniczyło w Unii Gospodarczej i Walutowej²⁰.

Corocznie Rada UE, działając na zlecenie Komisji Europejskiej, sporządza projekt wytycznych dla polityk gospodarczych (rysunek 5). Następnie przekazuje go, wraz ze sprawozdaniem z realizacji tych wytycznych, Radzie Europejskiej, która formułuje niezbędne wnioski. Służą one Radzie Unii Europejskiej, która przyjmuje ogólne wytyczne i przedstawia je Parlamentowi Europejskiemu, a ten z kolei przekazuje je parlamentom krajowym państw członkowskich UE.

Rysunek 5. Schemat powstawania ogólnych wytycznych polityk gospodarczych w Unii Europejskiej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J. Sozański, *Prawo Unii Europejskiej*, IURIS, Poznań 2010, s. 156.

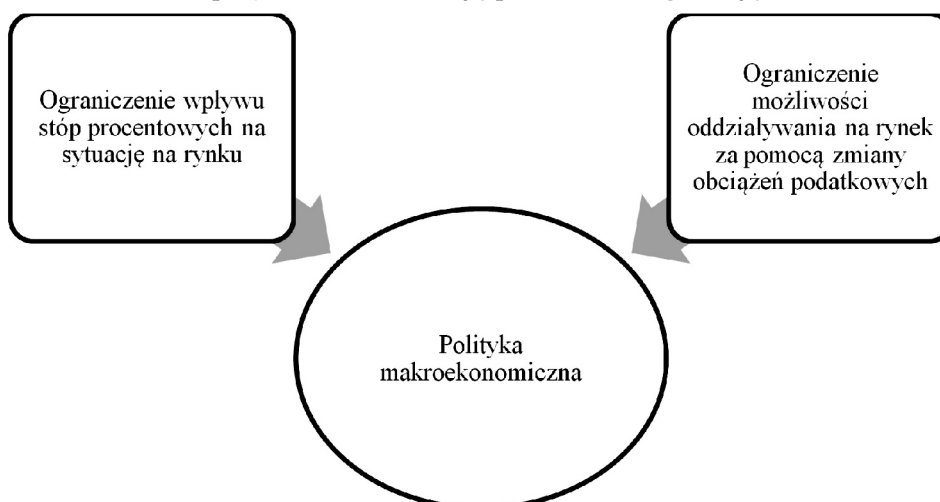
²⁰ E. Kryńska, E. Kwiatkowski, *Polityka...*, op. cit., s. 4–5.

Z pewnością globalizacja, choć przyczynia się do przyspieszenia tempa wzrostu gospodarczego, jednocześnie zmusza państwo do stosowania odpowiednich rozwiązań instytucjonalnych. W celu pozyskania kapitału zagranicznego państwo w zakresie polityki fiskalnej powinno zmierzać m.in. do obniżenia obciążeń podatkowych. Natomiast jeśli rządzący planują wzrost dochodów budżetowych, powinni poszerzyć bazę podatkową zamiast zwiększania stopy opodatkowania. Z kolei polityka pieniężna powinna uwzględniać reakcje zagranicznych inwestorów, co wiąże się z ryzykiem odpływu kapitału. Ogranicza to wpływ na pobudzenie wzrostu gospo-

darczego oraz poprawę sytuacji na rynku pracy poprzez obniżanie stóp procentowych (rysunek 6).

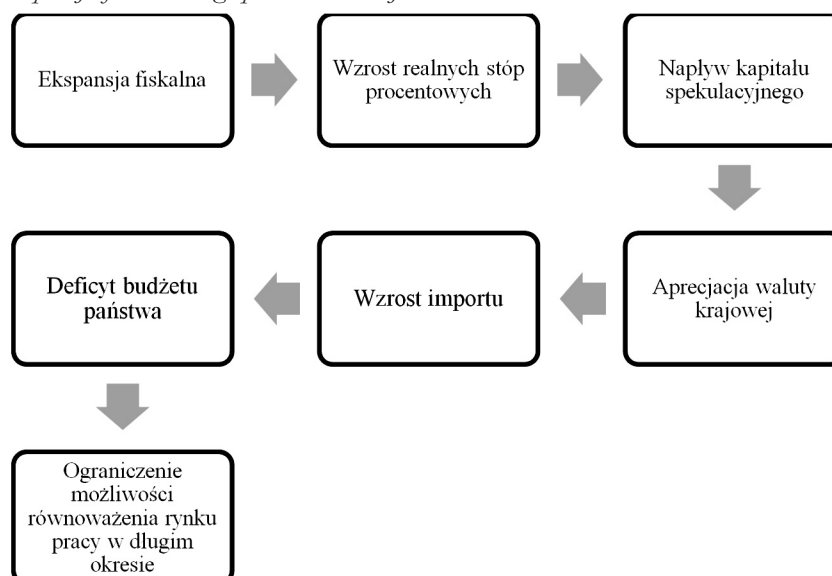
Ekspansja fiskalna w gospodarce otwartej (rysunek 7) może spowodować wzrost realnych stóp procentowych oraz przyczynić się do napływu kapitału spekulacyjnego. W konsekwencji możliwa jest aprecjacja waluty krajowej. Jednocześnie konsumenci mogą zdecydować się na zakup towarów pochodzących z importu. Skutkiem takiej sytuacji są deficyty: budżetu państwa oraz w handlu zagranicznym. Jednocześnie, możliwości równoważenia rynku pracy w długim okresie są wówczas bardziej ograniczone.

Rysunek 6. *Uwarunkowania polityki makroekonomicznej państwa w dobie globalizacji*

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: M. Zieliński, *Rynek ...*, op. cit., s. 131–133.

Rysunek 7. *Ekspansja fiskalna w gospodarce otwartej*

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: M. Zieliński, *Rynek ...*, op. cit., s. 131–133.

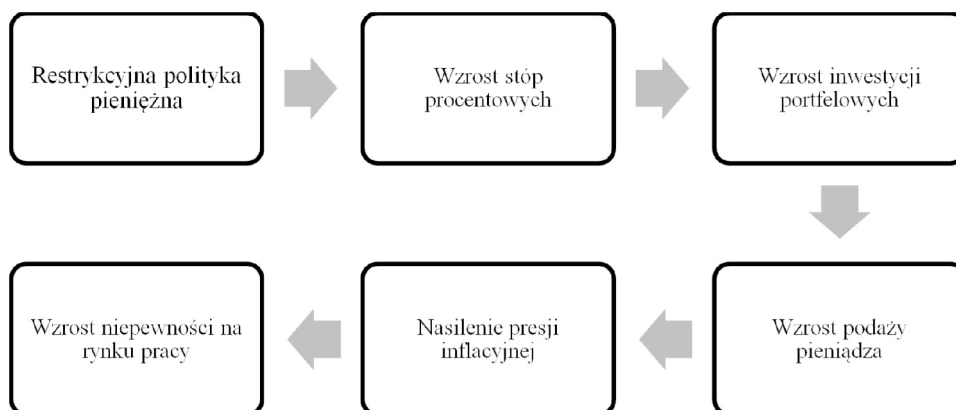
Restrykcyjna polityka fiskalna w warunkach gospodarki otwartej również jest mniej skuteczna. W tym przypadku inwestorzy zagraniczni mogą dokonywać zakupów i inwestycji na rynku wewnętrznym, tym samym niwelując skutki tej polityki.

Ograniczenia skuteczności polityki ekspansywnej w gospodarce otwartej jeszcze bardziej są widoczne w przypadku polityki pieniężnej (rysunek 8). Jest ona w znacznym stopniu uzależniona od globalnych rynków finansowych. Ekspansywna polityka pieniężna prowadzona

przez bank centralny może zostać odebrana przez inwestorów zagranicznych jako zagrożenie dla stabilności makroekonomicznej państwa, powodując wycofanie się kapitału zagranicznego i zmuszając bank centralny do ponownego podniesienia stopy procentowej.

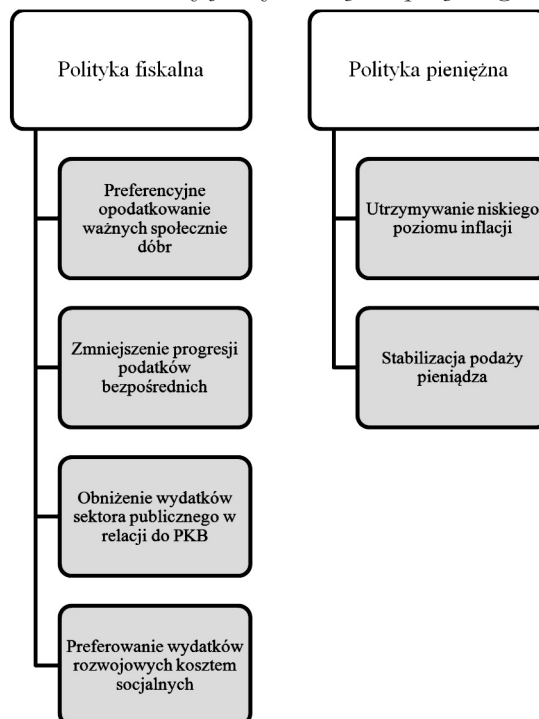
Restrykcyjna polityka pieniężna prowadzi natomiast do podwyższenia stopy procentowej, z czym może wiązać się wzrost inwestycji portfelowych. Łączy się z tym ryzyko wzrostu podaży pieniądza oraz nasilenie presji inflacyjnej.

Rysunek 8. Restrykcyjna polityka pieniężna w gospodarce otwartej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: M. Zieliński, *Rynek ...*, op. cit., s. 131–133.

Rysunek 9. Priorytety polityki makroekonomicznej w zakresie rynku pracy długim okresie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: M. Zieliński, *Rynek ...*, op. cit., s. 143.

Należy jednak podkreślić, że oddziaływanie za pośrednictwem polityki fiskalnej i pieniężnej na koniunkturę gospodarczą jest skuteczne w krótkim i średnim okresie. Natomiast dla długookresowej stabilności gospodarki konieczne jest ustalenie pewnych priorytetów dotyczących polityki makroekonomicznej, szczególnie sprzyjających wzrostowi zatrudnienia i ograniczeniu bezrobocia (rysunek 9). W dziedzinie polityki fiskalnej jest to z pewnością stosowanie preferencyjnego opodatkowania dóbr mających podstawowe znaczenie dla gospodarstw domowych, zmniejszenie progresji podatków bezpośrednich, obniżenie wydatków sektora publicznego w relacji do PKB, preferowanie wydatków rozwojowych kosztem socjalnych. Z kolei w kwestii polityki pieniężnej konieczne jest utrzymywanie niskiego poziomu inflacji oraz stabilizacja podaży pieniądza²¹.

Podsumowanie

Współcześnie rynek światowy przestaje być jedynie zbiorem spajającym rynki narodowe i międzynarodowe, lecz staje się w coraz większym stopniu globalnym rynkiem dla poszczególnych produktów. Jednocześnie obserwuje się spadek znaczenia poszczególnych państw jako podmiotów na arenie międzynarodowej, przy równoczesnym wzroście znaczenia globalnych korporacji transnarodowych, które w coraz mniejszym stopniu podlegają kontroli państw narodowych. Tym samym niektóre elementy polityki gospodarczej stają się nieskuteczne. Ponadto zwiększenie znaczenia międzynarodowych relacji handlowych, jako istotnego czynnika wzrostu gospodarczego poszczególnych państw, wpływa na wzrost uzależnienia sytuacji na krajowych rynkach pracy od kondycji makroekonomicznej kluczowych partnerów gospodarczych danego państwa²².

Prowadzenie skutecznej polityki makroekonomicznej w zakresie rynku pracy jest tym bardziej skomplikowane, iż z założenia trudne jest prowadzenie skoordynowanej polityki pieniężnej i fiskalnej. Współcześnie borykamy się ze skutkami globalnej recesji, która wymaga podjęcia odpowiednich działań w polityce makroekonomicznej. Równoległe pojawia się pytanie o granice interwencji państwa w gospodarce rynkowej.

Nie będziemy w stanie rozwiązać wszystkich tych problemów. Z pewnością polityka makroekonomiczna powinna być nakierowana w długim okresie na zapewnienie w danym kraju stabilnego tempa wzrostu gospodarczego, z czym wiąże się również kwestia zwiększania zatrudnienia oraz zmniejszania bezrobocia. Oznacza to, iż wielka odpowiedzialność spoczywa na osobach realizujących politykę makroekonomiczną państwa.

²¹ M. Zieliński, *Rynek pracy we współczesnych teoriach ekonomicznych*, Wyd. CeDeWu, Warszawa 2012, s. 131–133, 143.

²² J. Wąsowicz, *Rynek pracy w warunkach oddziaływania sił globalizacyjnych (w:) Wpływ procesów globalizacyjnych na kondycję rynku pracy w wybranych państwach UE*, red. Maria Balcerowicz-Szkatnik, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2015, s. 110.

Bibliografia:

1. Bludnik I., *Bezrobocie keynesowskie*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009, nr 3.
2. Dach Z., *Kontrowersje wokół roli państwa we współczesnej gospodarce rynkowej* [w:] *Państwo a rynek*, red. Z. Dach, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Kraków 2008.
3. Dach Z., *Przemiany współczesnych rynków pracy*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego” 2008, nr 6.
4. Kryńska E., Kwiatkowski E., *Polityka państwa wobec rynku pracy: idee a rzeczywistość*, „Polityka Społeczna” 2010, nr 5-6.
5. Księżyk M., *Globalizacja a rynek pracy z uwzględnieniem Polski*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2005, nr 6.
6. Markowicz I., *Statystyczna analiza zróżnicowania przestrzennego bezrobocia w Polsce*, „Studia Ekonomiczne” 2015, nr 223.
7. Michalski B., *Konkurencja globalna jako podstawowe wyzwanie dla narodowej polityki ekonomicznej* (w:) *Instytucje – fundament czy fasada polityki makroekonomicznej?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.
8. Mironczuk J., *Kapitał ludzki w dobie globalizacji i integracji*, „Studia Ekonomiczne” 2013, nr 139.
9. Przekota G., *Reakcja gospodarki krajowej na otwarcie zagranicznego rynku pracy*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej” 2011, nr 15.
10. *Raport roczny 2010*, NBP, Warszawa 2011.
11. Rifkin J., *Koniec pracy. Schyłek siły roboczej na świecie i początek ery postronkowej*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2001.
12. Solec A., *Wpływ globalizacji na politykę regulacyjną państwa* [w:] *Polska wobec procesów globalizacji. Aspekty społeczno-ekonomiczne*, red. Z. Dach, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Kraków 2010.
13. Stawska J., *Wpływ policy-mix na wzrost gospodarczy i poziom bezrobocia w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 804, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2014, nr 67.
14. Sozański J., *Prawo Unii Europejskiej*, IURIS, Poznań 2010.
15. Stiglitz J. E., *Globalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
16. Wąsowicz J., *Rynek pracy w warunkach oddziaływania sił globalizacyjnych* [w:] *Wpływ procesów globalizacyjnych na kondycję rynku pracy w wybranych państwach UE*, red. M. Balcerowicz-Szkutnik, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2015.
17. Wilsz J., *Implikacje globalizacji dla rynku pracy*, „Studia Ekonomiczne” 2014, nr 197.
18. Zieliński M., *Rynek pracy we współczesnych teoriach ekonomicznych*, Wyd. CeDeWu, Warszawa 2012.

Potrzeba dostosowania strukturalnego Afryki. Strukturalne programy dostosowawcze

Paulina Uścianowska

Paulina Uścianowska
doktorantka
Uniwersytet Białostocki

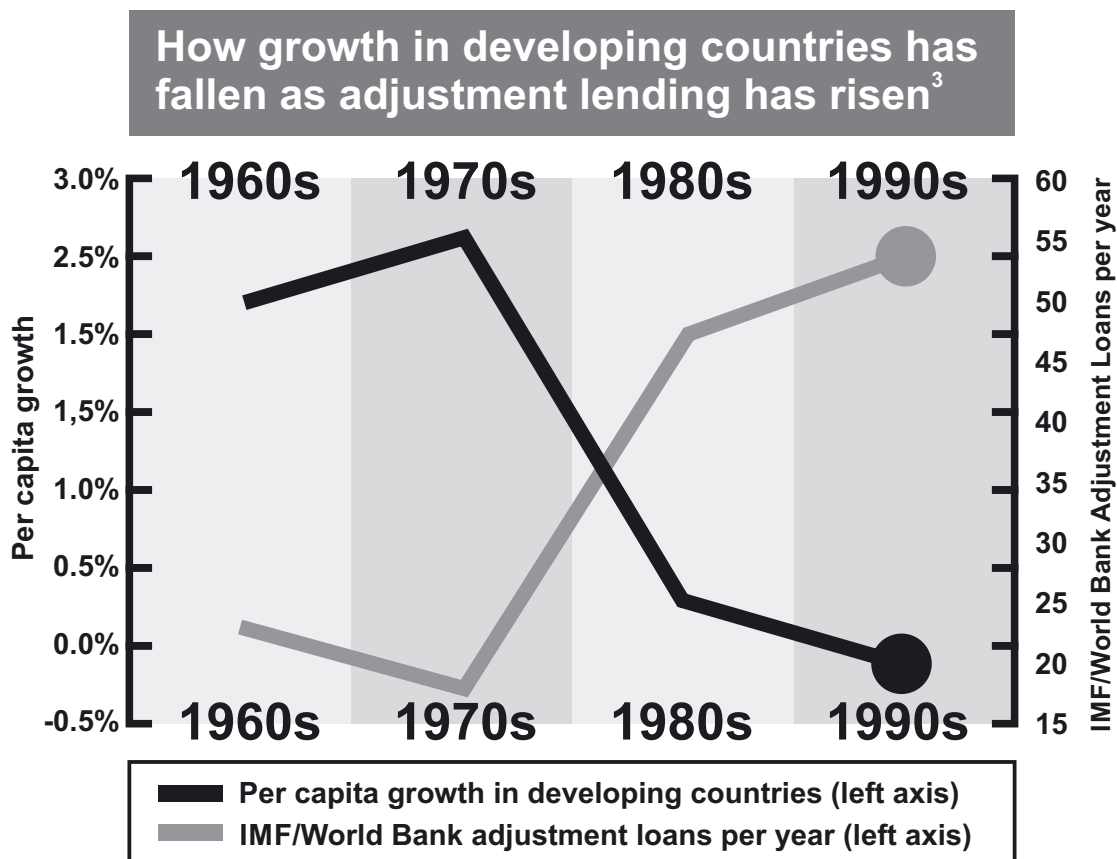
1. Wstęp

Literatura często określa lata osiemdziesiąte jako „straconą dekadę”. Od czasu kryzysu naftowego w latach siedemdziesiątych Afryka doświadczyła spadku gospodarczego i poniosła szacunkowe straty w wysokości ponad 50 mld \$. Międzynarodowe instytucje finansowe, dzięki wprowadzeniu swoich „środków ratunkowych” w postaci programów dostosowania strukturalnego, często były obwiniane za słabe postępy na rzecz rozwoju gospodarczego i społecznego w Afryce w latach osiemdziesiątych. Esej ten, poprzez analizę czynników krajowych i międzynarodowych, ocenia podstawowe przyczyny realizacji tych programów. Będę w nim argumentować, że chociaż niektóre programy zwiększyły wzrost ekonomiczny z punktu widzenia ekonomii rozwoju, to ich realizacja w globalnym systemie neoliberalnym doprowadziła do uzależnienia państw afrykańskich od państw zachodnich.

Słabość, a nawet niedostatek bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) w Afryce Subsaharyjskiej tłumaczyć można wieloma charakterystycznymi dla tego regionu kontynentu czynnikami, takimi jak: niestabilność polityczna, konflikty wewnętrzno- i zewnętrzne, ubóstwo podstawowej infrastruktury. Liczne prace poświęcone BIZ uruchamianym w krajach rozwijających się jednomyślnie uznają wpływ tych zmiennych na decyzje inwestycyjne posiadaczy kapitałów. Afryka Subsaharyjska pozostaje uzależniona od nakładów dostarczanych na warunkach liberalnych.

Warto w tym miejscu przedstawić diagram ukazujący wpływ strukturalnych programów dostosowawczych (SAP) na gospodarkę krajów rozwijających się i na Bank Światowy (wykres 1).

Wykres 1. Spadek wzrostu gospodarczego w krajach rozwijających się w miarę wzrostu podaży kredytów dostosowawczych

Źródło: W. Easterly, *The Elusive Quest for Growth: Economists' Adventures and Misadventures in the Tropics*, Massachusetts Institute of Technology, s. 103.

2. Definicja strukturalnych programów dostosowawczych i dostosowania strukturalnego

2.1. Strukturalne programy dostosowawcze

Aby zauważyć konieczność dostosowania strukturalnego w Afryce, ważne jest, aby zrozumieć, co oznacza to pojęcie. Dostosowanie strukturalne odnosi się przede wszystkim do zmian w polityce gospodarczej danego kraju, od interweniującego do neoliberalnego stanowiska, a także do środków, które zostały zastosowane od 1980 roku, aby tak się stało. Strukturalne programy dostosowawcze to pewne warunki, na których opierają swoje kredytowanie gospodarki krajów rozwiniętych. To polityka reform wdrożonych przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy. Mają one na celu restrukturyzację systemu gospodarczego w krajach rozwijających się, za pomocą promowania równoważnych budżetów i zarządzania deficytem. Po

kryzysie naftowym zadłużone kraje trzeciego świata szukały pomocy finansowej w międzynarodowych instytucjach finansowych. Część pakietów ratunkowych opierała się na stawianych, obok pożyczek, warunkach, które wzywały do zreformowania polityki fiskalnej i przemysłowej rządu. Oznaczało to, że kraje, które zaciągnęły kredyty, miały realizować to, co decydenci uznali za najlepsze dla wzrostu. Wytyczne były zgodne z konsensusem waszyngtońskim, czyli porozumieniem pomiędzy instytucjami finansowymi, że najlepszą drogą do wzrostu gospodarczego jest neoliberalna polityka. Warunki były zsumowane w promowaniu efektywności wolnego rynku i prywatnych producentów, a także korzyści z handlu międzynarodowego i konkurencji. W połowie lat osiemdziesiątych SAP stały się głównym sposobem naprawy nierównowagi makroekonomicznej, która była postrzegana jako przeszkoda do długoterminowego wzrostu.

Do końca lat osiemdziesiątych 32 z 45 krajów w Afryce Subsaharyjskiej zostało zaangażowanych w programy dostosowań strukturalnych.

2.2. Dostosowanie strukturalne

Pod pojęciem polityki dostosowań strukturalnych kryje się zespół działań sprzyjających modernizacji i restrukturyzacji gospodarki w reakcji na procesy zachodzące na świecie. W obecnej fazie globalizacji najważniejsze są dwa procesy dostosowawcze: (1) dostosowanie do wymogów gospodarki opartej na wiedzy oraz (2) dostosowanie do zmian przemysłowych, którym towarzyszą zmiany w sferze wymiany międzynarodowej. Oba procesy dostosowawcze są ściśle ze sobą powiązane, jakkolwiek literatura wyodrębnia grupę zadań związanych z polityką naukowo-badawczą, technologiczną i innowacyjną, odnoszącą się do gospodarki opartej na wiedzy, oraz grupę zadań mieszczących się w ramach polityki przemysłowej i odnoszących się do zmian przemysłowych. Oba rodzaje polityki przechodzą ewolucję od podejścia tradycyjnego do nowych koncepcji, co jest efektem dokonujących się przemian globalnych. Trwająca rewolucja technologiczna wymaga nowej filozofii działań publicznych oraz nowych narzędzi wsparcia. Zmiany przemysłowe, przebiegające w formie procesów industrializacji w gospodarkach wschodzących oraz deindustrializacji w krajach rozwiniętych, rodzą potrzebę nowego spojrzenia na cele i instrumenty polityki przemysłowej. Duże zróżnicowanie struktur produkcyjnych między krajami oraz dynamizm zmian zachodzących w krajach doganiających znajdują odzwierciedlenie w różnych koncepcjach prowadzonej polityki, jakkolwiek można znaleźć wiele obszarów wspólnych, co jest związane z rosnącym stopniem współzależności krajów w otwartej globalnej gospodarce.

W przypadku niedostosowania strukturalnego mamy do czynienia z gospodarką, która nie przeszła obu procesów dostosowawczych. Jej stan jest nieodpowiedni do danych działań, które państwo chciałoby podjąć. Dobrym przykładem jest kraj, który chce, żeby jego gospodarka opierała się na produkcji, ale nie ma odpowiedniej infrastruktury, czyli np. odpowiednich dróg, a większość mieszkańców pracuje na roli. W takiej właśnie sytuacji możemy mówić, że ten kraj jest niedostosowany strukturalnie. Jedyną możliwością, aby to państwo stało się dostosowane strukturalnie, jest przejście omówionych wyżej dwóch procesów dostosowawczych.

3. Wewnętrzne przyczyny wprowadzenia strukturalnych programów dostosowawczych

Aby zademonstrować warunki, które doprowadziły do wprowadzenia SAP, konieczne jest omówienie historii kolonialnej i postniezależności tych narodów.

Historia niezależności afrykańskich krajów, które przeszły korektę strukturalną, jest ważna, ponieważ różne procesy niedorozwoju określają warunki, w jakich programy naprawcze mogły być realizowane tak radykalnie. Kraje trzeciego świata zostały osłabione przez kolonializm, zimną wojnę i kryzys zadłużenia, co ustawiło scenę polityczną na masywne interwencje w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Kraje afrykańskie nie miały innego wyjścia i musiały stosować programy dostosowawcze.

Obrońcy dostosowania strukturalnego twierdzą przede wszystkim, że kryzysy gospodarcze, z jakimi borykały się kraje w 1980 roku, rozwijały się w dużej mierze z powodu awarii polityk krajowych, przyjętych przez dane rządy i przez kolejne kryzysy naftowe w 1970 roku. Argumenty obrońców zakładają, że przyczyny obecnych bolączek Afryki leżą nie w historii kolonializmu i formie integracji z gospodarką światową, ale w polityce krajowej, która miała na celu przesunięcie tych dysproporcji. Należy skrytykować to założenie, gdyż kraje rozwijające się są konsekwentnie związane z gospodarką światową na nierównych warunkach. Afryka jest marginalizowana politycznie od okresu kolonialnego, tak że kryzysy są konstrukcyjnie wbudowane w jej gospodarkę polityczną. Wzajemne oddziaływanie tych czynników doprowadziło do konieczności dostosowania strukturalnego w czasie neoklasycznym.

Większość krajów afrykańskich nie posiadała umiejętności i infrastruktury do rozwoju ich gospodarek. Rolnictwo było sektorem dominującym, gdyż reżim kolonialny skupiał się na eksporcie plonów. Sektor przemysłu był mały i często stanowił własność przedsiębiorstw zagranicznych. Infrastruktura, taka jak drogi i kolej, została zbudowana głównie dla potrzeb osadników i eksporterów. Po uzyskaniu niepodległości większość rządów w Afryce podniosła wydatki państwa na edukację, infrastrukturę i import dla rozwoju przemysłu. Rządy koncentrowały się na rozwoju eksportu płodów rolnych, który miał finansować ich wydatki. Na przykład Ghana i Zambia wykorzystywały przychody z eksportu, aby sfinansować szereg firm importowych. Wiele

krajów afrykańskich próbowało przyciągnąć zagranicznych inwestorów prywatnych, zwłaszcza dla rozwoju przemysłu, w celu poprawy stopy wzrostu gospodarczego. Wyższy poziom inwestycji, mający na celu rozszerzenie eksportu, był konieczny dla wzrostu gospodarczego. Wysiłki krajów afrykańskich, aby przyciągnąć inwestycje zagraniczne, odniosły jednak niewielki sukces.

Dobrym przykładem jest Nigeria, która wykorzystywała interwencje państwa do dofinansowywania inwestycji prywatnych przedsiębiorców i lokalnych korporacji. Na początku swojej niepodległości miała wyższy wskaźnik PKB niż Indonezja. Jednak od 1980 roku Indonezja miała tempo wzrostu trzy razy większe niż Nigeria. W latach 1973–1982 cena oleju wzrosła z 3 \$ za baryłkę do 34 \$. Teoretycznie Nigeria jako producent ropy powinna na tym skorzystać. Jednak wydatki rządu skierowane były w stronę miast, co było źle zaplanowane, gdyż zaobserwowano dużą skalę projektów inwestycyjnych o niskich stopach zwrotu. Następnie połączenie zahamowania wzrostu cen ropy naftowej i nieskutecznej polityki spowodowało zahamowanie rozwoju.

Zidentyfikowano trzy rodzaje często stosowanych w krajach afrykańskich polityk gospodarczych, które miały wpływ na ich bilans płatniczy. Po pierwsze, strategia substytucji importu industrializacją okazała się porażką, ponieważ oszczędności dewizowe nigdy nie dały efektów zmaterializowanych. Po drugie, rządy często prowadziły politykę wymuszonych oszczędności, co prowadziło do opodatkowania producentów chłopskich i zakończyło się ich alienacją. Wreszcie, polityka wprowadzania ogromnych deficytów budżetowych i nadmierne wartościowanie waluty spowodowały w wielu krajach afrykańskich wysoką inflację. W wielu przypadkach rządy afrykańskie interweniowały w gospodarkę nie ze względu na efektywność, ale aby zapewnić przywileje dla klientów i dobre warunki dla partnerów, co prowadziło do biurokracji. Instytucjonalny rozpad był częsty w Afryce. O brak wzrostu gospodarczego można obwiniać wszystkie rządy afrykańskie, przy założeniu, że były skorumpowane i podatne na pogoń za pieniądzem. Takie zachowanie uzasadniło potrzebę zmian. Międzynarodowe instytucje finansowe wezwały do deregulacji przepisów. Deregulacja przepisów rządowych, ograniczających funkcjonowanie rynku, pozwoliłaby na odejście od rozwoju państwa scentralizowanego i położyłaby większy nacisk na handel jako czynnik rozwoju. Istnieje przypuszczenie, że deregulacja ułatwiłaby dostęp do

rynków i zmniejszyłaby przekupstwo. Płace urzędników również były zamrożone, gdyż dążono do dalszej korupcji. Rząd zakładał, że ludzie będą płacić, aby uzyskać dostęp do większych zarobków. Na przykład w Kenii deficyty fiskalne były spowodowane wzrostem zatrudnienia urzędników o 5,4% w skali roku w latach 1981–87.

4. Zewnętrzne przyczyny wprowadzenia strukturalnych programów dostosowawczych

Afryka przeżyła również dwa szoki naftowe, które miały miejsce w 1973 roku i w 1979/80, gdy cena ropy wzrosła czterokrotnie i trzykrotnie. Pierwszy spowodował wzrost cen surowca w latach 1974–1979, co początkowo przyniosło korzyści ekonomiczne krajom rozwijającym się. Wzrost cen ropy naftowej, spowodowany embargiem krajów OPEC w 1973 roku, doprowadził do wprowadzenia petrodolarów. Fundusze euro/petrodolarowe miały znaczący wpływ na ten okres, ponieważ wywołały boom pieniężny w latach 1974–1979. Odejście Nixona od standardu złota w 1971 roku ułatwiło także swobodny przepływ ogromnego kapitału pomiędzy krajami OECD. Tymczasem kiedy ceny ropy wzrosły, kraje OPEC zdeponowały swój dochód w zachodnich bankach, które następnie scentralizowały dodatkowy kapitał i używały go do udzielania kredytów. Stały się one niezwykle łatwo dostępne. Stanowiło to początek i siłę globalnych instytucji finansowych i pozwoliło krajom OECD udzielić pożyczek dla ożywienia gospodarczego krajów poszkodowanych przez szok naftowy w 1970 roku oraz w celu ułatwienia ich uprzemysłowienia.

Pożyczki były często udzielane krajom rozwijającym się, co z pozoru stanowiło dobrą inwestycję. Wiele z tych kredytów przyznawano bez głębszego przemyślenia co do ich znaczenia lub zrozumienia problemów ekonomicznych słabo rozwiniętych państw. Szczególny problem stanowiło, że słaba gospodarka wewnętrzna, starająca się rozwijać zbyt szybko, poległa na eksporcie produktów podstawowych. Wzrost cen ropy naftowej doprowadził do wzrostu cen importu, zwłaszcza maszyn i urządzeń dla industrializacji. Ostra konkurencja ze strony importu i nieuzasadnione koszty importowanych maszyn sprawiły, że wejście krajów rozwijających się na konkurencyjny rynek stało się jeszcze trudniejsze. Eksport z krajów afrykańskich zmniejszył się, zmniejszając podaż dewiz, co doprowadziło do głębszego

zadłużenia. Non-eksporterzy ropy ponieśli straty w wysokości 30% w latach siedemdziesiątych. Wraz ze wzrostem cen ropy naftowej w Afryce warunki handlu gwałtownie się pogorszyły.

W 1979 roku wystąpił kolejny szok naftowy, który spowodował globalną recesję. Nastąpił gwałtowny spadek popytu na eksportowane surowce krajów rozwijających się, gdyż kraje rozwinięte obniżyły import. Zmniejszone zapotrzebowanie oznaczało spadek cen. Na przykład, cena kakao na rynkach międzynarodowych spadła z 3000 £ w 1977 do 600 £ w roku 1986. To spowodowało znaczne zadłużenie w międzynarodowych instytucjach finansowych. Spadek popytu na surowce spowodował, że niezbędne dochody okazały się trudne do uzyskania, a spłata kredytów stała się niemal niemożliwa. Przez lata osiemdziesiąte kraje afrykańskie były tak zadłużone z powodu rosnących kosztów finansowych i spadku handlu, że szukały ostatecznej pomocy. Czas ten doprowadził do „przegrzania” wielu gospodarek. Miało to miejsce w czasie, gdy rynek światowy był bardzo niestabilny i skutkowało to makroekonomicznym wzrostem wydatków publicznych i zagranicznego zadłużenia.

Innym czynnikiem, powiązanim z szokiem naftowym, był wzrost realnych stóp procentowych. W okresie przed kryzysem naftowym kraje rozwijające się miały stabilne tempo wzrostu, jednak ich niskie stopy procentowe i wysokie stopy inflacji ukrywały duży dług. Rosnące zadłużenie krajów pożyczkowych zostało ukryte do 1979 roku poprzez wysoką inflację i niskie realne stopy procentowe. Pomiędzy rokiem 1973 a 1980 średnia stopa wynosiła 1,3%, jednak w latach 1980–86 to średnio 5,9%.

Wysoka inflacja wprowadziła niestabilność i stworzyła niepewność przyszłych cen. Obniżenie inflacji było w tym czasie priorytetem kilku nowo wybranych konserwatywnych rządów. Doprowadziło to w krajach zachodnich do absurdalnego przeświadczenia, że inflacja musi być pod kontrolą. W głównych krajach uprzemysłowionych wprowadzono neoliberalne polityki monetarystyczne, które powstały po części jako reakcja na wysoką inflację. Przyniesiono politykę neoliberalną na rynek światowy.

Po szoku naftowym w 1979 USA zareagowały inaczej niż w 1973 roku. Prezes Rezerwy Federalnej USA podjął decyzję walki z inflacją poprzez podniesienie stóp procentowych. Prowadzona polityka obniżyła aktywność gospodarczą, zatrudnienie i popyt. Mniejsze zapotrzebowanie na produkty eksportowane z Trzeciego

Świata doprowadziło do osłabienia wzrostu eksportu w krajach rozwijających się. Spowodowało to, że nominalne oprocentowanie zwiększyło się, a realne odsetki wzrosły o 10–15 razy.

Wiele krajów rozwijających się przeszło w tym czasie kryzys finansowy, gdyż warunki handlu było coraz gorsze, a stopy procentowe od kredytów międzynarodowych instytucji finansowych gwałtownie wzrosły. Coraz większa część ich zarobków była wykorzystywana do spłaty zadłużenia, to zostało spotęgowane przez zmniejszone zarobki ze względu na brak popytu. Coraz większa liczba krajów afrykańskich potrzebowała dewiz, aby kontynuować swoje projekty rozwojowe, a nawet importować. Popyt szybko zwołniał, elastyczny program kredytowania i jego konieczność zwiększyły zakres nałożenia warunków. Kraje były zmuszane do brania kredytów na każdych warunkach. Doprowadziło to do sytuacji, że stabilizacja była niemożliwa, co w dłuższej perspektywie spowodowało wprowadzenie planów dostosowawczych. SAP okazały się wygodnym mechanizmem nałożenia kontroli deflacyjnej. Została przyjęta wizja przyspieszonego rozwoju Afryki Subsaharyjskiej. Bank Światowy ustalił kryteria, które muszą zostać spełnione przez kraje afrykańskie w zamian za kredyty. Nie zauważył, że rządy afrykańskie nie były zainteresowane długoterminową polityką gospodarczą i rozwojem instytucjonalnym. Jak zwykle Bank Światowy uznał za konieczne, aby przyspieszyć gospodarkę i uratować świat od afrykańskiego zastoju.

5. Podsumowanie

Ważne jest, aby mieć świadomość, że te przyczyny ekonomiczne zostały ogólnie ujęte dla całego regionu Afryki. Nie wszystkie kraje doświadczyły tych samych okoliczności. Dobrym przykładem jest Burkina Faso, które było mniej dotknięte przez boom inwestycyjny w 1970 roku. Nie tylko jego struktura ekonomiczna, ale także wydatki publiczne pozostały bez większych zmian. Zadłużenie w 1980 roku było niewielkie. Programy dostosowawcze zostały wprowadzone tam ze względu na kryzys polityczny. Pamiętać należy, że uzasadnienie dla SAP nie było takie samo we wszystkich lokalizacjach.

Międzynarodowe instytucje finansowe twierdzą, że jednym z głównych powodów wdrożenia programów dostosowawczych był fakt, że rządy afrykańskie potrzebowały kredytów ratunkowych i nie miały alternatywnych strategii i możliwości. W wyniku kryzysu zadłużenia do

kredytów zostały dołączone uwarunkowania narzucone przez IFI. Obawiano się, czy rządy będą w stanie spłacić pożyczki. Można by argumentować, że uwarunkowania były konieczne dla zapewnienia spłaty kredytów.

Żeby dobrze zrozumieć uzasadnienie dla strukturalnych programów dostosowawczych, ważne jest, aby docenić rolę paradygmatu neoklasycznego. Model Banku Światowego opiera się bardzo mocno na ortodoksyjnej neoklasycznej wizji ekonomii – zwłaszcza efektywności wolnego rynku i prywatnej produkcji, a także ważne są korzyści z handlu międzynarodowego i konkurencji. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, wśród wpływowej międzynarodowej polityki, nie było wyraźnego ideologicznego zwrotu w kierunku mniej lub bardziej neoliberalnych, antyetatystycznych modeli rozwoju. Główna idea paradygmatu neoklasycznego leży w równowadze. W podstawowej formie, wzrost ceny towaru lub usługi spowoduje wzrost podaży, ponieważ istnieje większa zachęta do produkcji. I odwrotnie, im wyższa cena, tym popyt będzie niższy. Zatem maksymalną wydajność uzyskuje się w punkcie równowagi, a to najlepiej osiągnąć poprzez wolny rynek i wolny handel. Podobnie sądzono, że przemysł będzie najbardziej efektywny, gdy będzie istnieć konkurencja doskonała – duża liczba firm produkujących ten sam produkt ma doskonałe informacje i musi mieć cenę, która dana jest im przez równowagę podaży i popytu na przemysł jako całość. Dlatego potrzeba konkurencji jest promowana i należy podjąć działania w celu zmniejszenia barier wejścia na rynek, zapewniając tym samym uzasadnienie dla programów prywatyzacji i liberalizacji.

Jednakże założenia przyjęte przez teorię neoklasyczną są wątpliwe. Gospodarka jest w rzeczywistości bardziej skomplikowana niż model zakłada. Na przykład, w przypadku podaży i popytu wiedza konsumentów jest ograniczona i mogą mieć na nią wpływ takie aspekty, jak np. reklamy. Ponadto w odniesieniu do handlu neoklasyczny paradygmat zakłada pełne zatrudnienie we wszystkich rodzajach produkcji, a to jest nierealne, zwłaszcza dla krajów rozwijających się. Wątpliwe jest również, czy może on być stosowany do wszystkich krajów, na wszystkich poziomach rozwoju. Dane modele nie muszą być powtarzalne. Przemysł w krajach rozwijających się może nie być w stanie konkurować z tymi z krajów rozwiniętych, ponieważ często brakuje im umiejętności, doświadczenia i niezbędnej infrastruktury. Nie ma podstaw, by sądzić, że

wymagane poziomy inwestycji w produkcji można osiągnąć bez znaczącego wsparcia ze strony państwa i jego ochrony.

Afryka potrzebowała pomocy z powodu strukturalnej nierównowagi gospodarczej. Jednak konieczność dostosowania strukturalnego, narzucona i egzekwowana przez MFW i BS, okazała się projektem politycznym, zamiast być pomocną dłońią. Można łatwo zauważyć, że kryzys z lat siedemdziesiątych został wykorzystany jako platforma do zreformowania porządku politycznego i wprowadzenia zmian w strukturze gospodarczej Afryki, aby móc przenieść środek ciężkości ze wsi do miast. Katastrofalny spadek gospodarczy od 1980 roku jest związany z awarią SAP. Nadal nie jest jasne, dlaczego Afryka została zmuszona do dostosowania się w wielu sektorach. Pod koniec lat osiemdziesiątych Afrykę ominęło około 50 mld \$ z powodu niekorzystnych skutków uwarunkowań narzuconych przez międzynarodowe instytucje finansowe. Po realizacji programów, gdy okazało się, że gospodarki afrykańskie nie były jeszcze wystarczająco rozwinięte, a instytucje odmówiły przyjęcia odpowiedzialności za szkody.

Jednak na koniec, pokazując światełko w tunelu dające nadzieję, że kraje afrykańskie mogą być w lepszej sytuacji, należy przedstawić przykład Botswany.

Do czasu odkrycia diamentów Botswana należała do najbiedniejszych państw świata. W chwili obecnej uważana jest za jeden z najbardziej postępowych krajów w regionie. Od momentu odzyskania niepodległości była otwarta na inwestycje zagraniczne. Kiedy inne państwa Afryki optowały ku rozwojowi sektora publicznego oraz dominacji państwa w gospodarce i piętrzyły bariery celne, Botswana liberalizowała rynek i wprowadzała prawo nawiązujące do modelu gospodarki rynkowej. Zachęcony tym obcy kapitał umożliwił zmianę kierunku rozwoju struktur gospodarki ze zdominowanej przez rolnictwo na opartą na sektorze wydobywczym. Gospodarka Botswany opiera się na eksploatacji zasobów górniczych, w szczególności diamentów. Górnictwo przyciąga 68% zagranicznych inwestycji. Prawdopodobnie tych przemian potwierdzają liczby: w 1966 roku udział rolnictwa w produkcji gospodarki narodowej wynosił 39%, a w 2003 roku – 2%. Sektor wydobywczy w 1966 roku właściwie nie istniał, w 2003 jego udział w produkcji gospodarki narodowej wyniósł 35%. W 1980 roku Botswana pozyskała BIZ w wysokości 9% PKB, ale w 1985 było to już tylko 5%

PKB, w 1998 – około 2%, a w 2000 – jedynie 0,57% PKB. Rząd Botswany zdecydował się na posunięcia mające na celu wytworzenie sprzyjającego klimatu inwestycyjnego. Czynniki, które świadczyły o atrakcyjności inwestycyjnej kraju, wynikały z następujących elementów biznesu: stabilnego środowiska politycznego (demokratyczny system władzy z wolnymi wyborami) i gospodarczego (środowisko makroekonomiczne wspierają nadwyżkowe budżety państwa, które eliminują możliwość wystąpienia kryzysu finansowego); konkurencyjnego poziomu kursu walutowego; niskiego poziomu przestępczości; zadawalającego poziomu kapitału ludzkiego (rząd zapewnia rzeczywiste finansowanie edukacji na każdym szczeblu).

Tym optymistycznym akcentem należy zakończyć owe przemyślenia, zostawiając czytelnika z przekonaniem, że jednak prowadząc odpowiednią politykę, Afryka może znaleźć się w o wiele lepszej sytuacji dzięki współpracy międzynarodowej.

Bibliografia:

1. E. Ambukita Kiekie, *Rola bezpośrednich inwestycji zagranicznych w rozwoju gospodarczym krajów Afryki Subsaharyjskiej*, Wydawnictwo WSB, Poznań 2015.
2. B. Davidson, *Spoleczna i polityczna historia Afryki w XX wieku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.
3. P. Engberg-Pedersen, *Limits of Adjustment in Africa*, Centre for Development Research in association with James Currey, Oxford, Heinemann, Portsmouth, N.H. 1996.
4. W. Easterly, *The Elusive Quest for Growth: Economists' Adventures and Misadventures in the Tropics*, Massachusetts Institute of Technology 2001.
5. T.W. Kolasiński, *Zarządzanie postkolonialne. Otoczenie biznesu w Afryce Subsaharyjskiej*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.
6. M. Meredith, *Historia współczesnej Afryki. Pół wieku niepodległości*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2011.
7. G. Mohan et. al., *Structural Adjustment: Theory, Practice and Impacts*, Routledge, London and New York 2000.
8. R. O'Brien, M. Williams, *The Global Financial System Global Political Economy: Evolution and Dynamics*, Palgrave Macmillan, New York 2004.
9. *Problemy współczesnej Afryki: szanse i wyzwania na przyszłość*, red. K. Jarecka-Stępień, J. Kościółek, Księgarnia Akademicka, Kraków 2012.
10. A. Zielińska-Głębocka, *Dostosowania strukturalne gospodarek do globalizacji*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016.

DODATEK

Streszczenia artykułów

IDEE

Autor: dr Jerzy Jankowski

Tytuł: Społeczne funkcje spółdzielczości w myśli ekonomicznej Franciszka Stefczyka

Słowa kluczowe: Franciszek Stefczyk, spółdzielczość, społeczeństwo polskie

Dyscyplina: EKONOMIA, HISTORIA

Typ dokumentu: ARTYKUŁ

Miejsce zatrudnienia autora tekstu: Jerzy Jankowski, Spółdzielczy Instytut Naukowy, ul. Władysława IV 22, 81-743 Sopot

E-mail autora: zrsmp@zrsmp.com.pl

Streszczenie: Doktor Franciszek Stefczyk należy do grona prekursorów polskiego ruchu spółdzielczego, będąc zarówno teoretykiem, jak i twórcą jego struktur w różnych branżach. W swojej pracy wykorzystywał on szeroką wiedzę i umiejętności zdobyte w trakcie studiów historycznych i prawniczych, a także w pracy naukowej. Stefczyk był bowiem erudyta i typem naukowca, który jednak potrafił wykorzystywać swoje umiejętności w pracy społecznej, aktywności politycznej i gospodarczej, dostrzegając potrzeby człowieka, jak również całego narodu i państwa. Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie poglądów Franciszka Stefczyka na rolę i zadania spółdzielczości jako elementu życia społecznego. W myśli ekonomicznej twórcy systemu kas kredytowych centralne miejsce zajmował człowiek, którego zawsze określał podmiotem całej polityki gospodarczej. Ważnym elementem tejże polityki była natomiast dla niego spółdzielczość, którą uważał za jeden z najskuteczniejszych sposobów obrony i pomocy dla najsłabszych ekonomicznie warstw społecznych.

Autor: Abraham Prowalski

Tytuł: Spółdzielczość żydowska w Polsce

Słowa kluczowe: spółdzielczość kredytowa, Żydzi w Polsce, historia gospodarcza

Dyscyplina: HISTORIA, EKONOMIA

Typ dokumentu: FRAGMENTY KSIĄŻKI

Streszczenie: W kolejnej (43) części Biblioteki Myśli Spółdzielczej przypominamy obszerne fragmenty opracowania Abrahama Prowalskiego pt. *Spółdzielczość żydowska w Polsce*, Warszawa 1933, które ukazało się staraniem Komisji Kredytowej Komitetu dla Zbadania Potrzeb Gospodarczych Ludności Żydowskiej w Polsce przy Instytucie Badań Spraw Narodowościowych. Studium Prowalskiego charakteryzuje zwłaszcza żydowską spółdzielczość kredytową (zrzeszoną w 3 związkach rewizyjnych, tj. Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce, Powszechnym Związku na Własnej Pomocy Opartych Spółdzielni, Związku Żydowskich Kupieckich Stowarzyszeń Spółdzielczych) oraz kasy kredytu bezprocentowego, tzw. *Gemilas Chesed*. W 1931 r. w Polsce działało 766 spółdzielni kredytowych oraz 581 żydowskich kas bezprocentowych.

PROBLEMY ZARZĄDZANIA

Autor: Wojciech Świder, doktorant

Tytuł: Wskaźniki giełdowe P/BV oraz P/E jako kryterium inwestycyjne na przykładzie spółek z indeksu WIG20

Słowa kluczowe: giełda, analiza fundamentalna

Dyscyplina: FINANSE

Typ dokumentu: ARTYKUŁ

E-mail autora: wojtekswider92@wp.pl

Streszczenie: W artykule dokonano rozróżnienia między analizą techniczną a fundamentalną. Zbadano, jak performują spółki (z indeksu WIG20) o określonych wartościach wskaźników giełdowych. Analizowane były dwa wskaźniki: P/BV (relacja ceny akcji do wartości księgowej przypadającej na akcję) oraz P/E (relacja ceny akcji do zysku przypadającego na jedną akcję). Na końcu sformułowano wnioski, które mogą być użyteczne przy podejmowaniu decyzji inwestycyjnych.

Autor: dr Piotr Nazaruk

Tytuł: Funkcjonowanie organów spółek akcyjnych zarządzających portami morskimi o podstawowym znaczeniu dla gospodarki narodowej. Problematyka administracyjnoprawna – ocena skutków regulacji ustawowych *ex post*

Słowa kluczowe: spółka zarządzająca, port morski o podstawowym znaczeniu dla gospodarki narodowej, ocena skutków regulacji

Dyscyplina: PRAWO

Typ dokumentu: ARTYKUŁ

Miejsce zatrudnienia autora tekstu: Piotr Nazaruk, Europejska Wyższa Szkoła Prawa i Administracji w Warszawie, Wydział Prawa, ul. Grodzieńska 21/29, 03-750 Warszawa

E-mail autora: piotr.nazaruk@wp.pl

Streszczenie: W artykule dokonano oceny skutków regulacji *ex post* w zakresie obowiązywania ustawy z dnia 20 grudnia 1996r. o portach i przystaniach morskich. Ocenę uzupełniono o komentarz do nowelizacji ustawy z dnia 16 listopada 2016r. (Dz.U. 2016.1954). Uwzględniając powyższe, autor przedstawił szczegółową ocenę aktualnie obowiązujących regulacji administracyjnoprawnych, dotyczących organów spółek akcyjnych zarządzających portami morskimi o podstawowym znaczeniu dla gospodarki narodowej (Gdańsk, Gdynia, Szczecin, Świnoujście). Analiza stanowi konstruktywną krytykę koncepcji legislacyjnej tzw. spółek specjalnych, o których mowa w art. 611 pkt. 11 Kodeksu spółek handlowych (k.s.h.). Jest ona nieudolnie realizowana od 20 lat

w regulacjach ustrojowych spółek portowych. Dodatkowo wskazano na dysfunkcjonalność i nieefektywność administracyjnoprawnej metody regulacji przy kształtowaniu ustroju spółek portowych. Powyższe negatywnie wpływa przede wszystkim na interesy większościowego akcjonariusza, jakim jest Skarb Państwa, oraz eskaluje konflikty z gminami morskimi. Wykazano, iż wzrost znaczenia prywatnoprawnych instrumentów regulacji funkcjonowania spółek portowych (tj. k.s.h. w powiązaniu z *soft law*) wpłynąłby na efektywniejsze zarządzanie oraz długofalowy rozwój portów morskich.

Autor: dr Jerzy Jankowski

Tytuł: Analiza propozycji zmian w przepisach prawa spółdzielczego w latach 2009–2015

Słowa kluczowe: prawo spółdzielcze, demokracja spółdzielcza, samorząd spółdzielczy, zmiany w prawie spółdzielczym 2009–2015

Dyscyplina: EKONOMIA

Typ dokumentu: ARTYKUŁ

Miejsce zatrudnienia autora tekstu: Jerzy Jankowski, Spółdzielczy Instytut Naukowy, ul. Władysława IV 22, 81-743 Sopot

E-mail autora: zrsmrp@zrsmrp.com.pl

Streszczenie: W 2009 r. rozpoczął się proces składania w polskim Sejmie aktów prawnych, które w ocenie polskich spółdzielców były bardzo szkodliwe dla spółdzielczości. Projektów tych nie konsultowano ze środowiskiem spółdzielczym, które w większości nie akceptowało proponowanych zmian w projektowanych aktach prawnych. Propozycje te nie były zgodne z zasadami Międzynarodowego Związku Spółdzielczego, z prawem Unii Europejskiej ani z zasadami demokratycznego państwa prawnego oraz wolnego rynku, jak również zasadami konkurencyjności. Artykuł stanowi przegląd inicjatyw w zakresie zmian prawa spółdzielczego w latach 2009–2015 i ocenę ich wartości dla spółdzielczości w Polsce. Zaprezentowane zostały główne obszary funkcjonowania spółdzielni, które powinny być uregulowane znowelizowanymi przepisami nowej ustawy.

Autorzy: Piotr Kotarski, Cezary A. Małozieć, Mateusz P. Szerkus, doktoranci

Tytuł: Odpowiedzialność materialna pracowników zatrudnionych na podstawie umowy o pracę oraz osób zatrudnionych na podstawie umów cywilnoprawnych

Słowa kluczowe: odpowiedzialność materialna pracowników, umowa o pracę, umowa cywilnoprawna, kontrakt menadżerski

Dyscyplina: PRAWO

Typ dokumentu: ARTYKUŁ

E-mail autora: Cezary Małozieć
maloziec@gmail.com

Piotr Kotarski piotr.kotarski@gmail.com

Mateusz Szerkus mszerkus@st.swps.edu.pl

Streszczenie: Celem artykułu jest próba przyjrzenia się zagadnieniu odpowiedzialności materialnoprawnej pracowników na gruncie polskiego prawa. Uwzględniono istotę i przesłanki odpowiedzialności zarówno na podstawie kodeksu pracy, jak i kodeksu cywilnego. Analizując sytuację prawną, uwzględniono orzecznictwo Sądu Najwyższego w tym zakresie. Poruszono także najważniejsze kwestie związane z odpowiedzialnością osób zatrudnionych na podstawie umów cywilnoprawnych i kontraktów menadżerskich. Przybliżono również kwestie związane z odszkodowaniem i jego wysokością, które przysługują pracodawcy oraz poruszono tematykę odpowiedzialności za mienie powierzone.

Autor: dr Jerzy Jankowski

Tytuł: Elektroniczna forma aktywności członków spółdzielni mieszkaniowych – analiza wybranych zagrożeń

Słowa kluczowe: spółdzielnie mieszkaniowe, organy statutowe spółdzielni, formy aktywności członków spółdzielni, rodzaje komunikowania się członków spółdzielni

Dyscyplina: EKONOMIA

Typ dokumentu: ARTYKUŁ

Miejsce zatrudnienia autora tekstu: Jerzy Jankowski, Spółdzielczy Instytut Naukowy, ul. Władysława IV 22, 81-743 Sopot

E-mail autora: zrsmrp@zrsmrp.com.pl

Streszczenie: Projekt ustawy o zmianie ustawy Prawo spółdzielcze z 22 lipca 2016 r. zawiera propozycję alternatywnego trybu składania deklaracji w formie elektronicznej, w stosunku do tradycyjnej formy pisemnej. Może to obciążać spółdzielnię dodatkowymi kosztami, przygotowaniem dodatkowej infrastruktury wykorzystywanej do obsługi deklaracji składanych drogą

elektroniczną oraz potwierdzania ich odbioru. Taki sposób działania należy negatywnie ocenić, jako ograniczanie członkom spółdzielni możliwości składania deklaracji w tradycyjnej formie pisemnej.

BADANIA – OPINIE – POGLĄDY

Autor: dr Dominik Bierecki

Tytuł: Spółdzielnia europejska w świetle Międzynarodowych Zasad Spółdzielczych

Słowa kluczowe: spółdzielnia europejska (SCE), Międzynarodowy Związek Spółdzielczy, zasady rocdzelskie

Dyscyplina: PRAWO

Typ dokumentu: ARTYKUŁ

E-mail autora: d.bierecki@krpj.pl

Streszczenie: Międzynarodowy Związek Spółdzielczy (MZS; ang. *International Cooperative Alliance*; ICA) jest organizacją zrzeszającą spółdzielnie, organizacje spółdzielcze oraz inne organizacje kontrolowane przez spółdzielnie lub prowadzące działalność związaną z realizacją założeń ruchu spółdzielczego. Członkami MZS mogą być organizacje, które spełniają warunki określone w Deklaracji Spółdzielczej Tożsamości oraz których cele są zgodne z celami MZS. W Deklaracji Spółdzielczej Tożsamości zawarte są tzw. zasady rocdzelskie. Przyjmuje się, że zasady te zostały wykształcone w jednej z pierwszych spółdzielni, którą założono w 1844 r. w Rochdale, w Anglii. Spółdzielnie są jedynymi przedsiębiorstwami na świecie o uzgodnionych, międzynarodowych zasadach funkcjonowania. Zasady rocdzelskie nie stanowią jednak norm prawnych prawa krajowego lub międzynarodowego i tym samym nie są powszechnie obowiązujące. Zasady te są wewnętrznymi normami MZS. Wyróżniają one spółdzielnie spośród innych organizacji społecznych i gospodarczych typu korporacyjnego i zakładowego.

Instytucja prawna spółdzielni europejskiej została ustanowiona przez prawodawcę europejskiego w rozporządzeniu Rady (WE) Nr 1435/2003 z dnia 22 lipca 2003 r. w sprawie statutu spółdzielni europejskiej (Dz. Urz. WE z 18 sierpnia 2003 r., L 207/1). Rozporządzenie to stosuje się bezpośrednio w każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej. Przepisy prawa państwa członkowskiego regulują funkcjonowanie spółdzielni europejskiej w sprawach nieuregulowanych przez rozporządzenie o spółdzielni europejskiej. Analiza przeprowadzona w niniejszym artykule

na gruncie prawa polskiego prowadzi do wniosku, że jedynie przy zastosowaniu do spółdzielni europejskiej przepisów krajowych dojdzie do sytuacji, w której jej działalność będzie wypełniać postulaty wyrażone przez zasady rozdelskie.

Autorzy: prof. dr hab. Eugeniusz Gostomski, dr Tomasz Michałowski

Tytuł: Podatność Unii Gospodarczej i Walutowej na szoki asymetryczne

Słowa kluczowe: Unia Gospodarcza i Walutowa, strefa euro, szoki asymetryczne, optymalny obszar walutowy

Dyscyplina: EKONOMIA

Typ dokumentu: ARTYKUŁ

Miejsce zatrudnienia autora tekstu:

Eugeniusz Gostomski, Tomasz Michałowski, Uniwersytet Gdański, Wydział Ekonomiczny, Instytut Handlu Zagranicznego, ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot

E-mail autora: Eugeniusz Gostomski
egostomski@wp.pl

Tomasz Michałowski t.michalowski@ug.edu.pl

Streszczenie: Przedmiotem rozważań w niniejszym opracowaniu jest będąca najbardziej zintegrowanym obszarem walutowym na świecie Unia Gospodarcza i Walutowa (UGiW). Autorzy próbują odpowiedzieć na kilka pytań: W jakim stopniu można uznać ją za optymalny obszar walutowy (OOW)? Czy strefa euro w coraz większym stopniu spełnia kryteria OOW, czy też oddala się od tego, by być optymalnym obszarem walutowym? Jak to wpływa na niebezpieczeństwo pojawienia się szoków asymetrycznych w krajach należących do UGiW i jakie mają one możliwości złagodzenia ich negatywnego wpływu na swoje gospodarki? Unia Gospodarcza i Walutowa tylko w ograniczonym stopniu spełnia kryteria optymalnego obszaru walutowego, określone w teoriach odnoszących się do tego zjawiska. Po kilkunastu latach funkcjonowania strefy euro w niedużym stopniu przybliżyła się ona do optymalnego obszaru walutowego. Kraje członkowskie są nadal narażone na szoki asymetryczne, które w niedużym stopniu udaje się złagodzić za pomocą mobilności siły roboczej i kapitału oraz koordynacji polityki fiskalnej.

Autor: Adam Damrath, doktorant

Tytuł: Wpływ globalizacji i regionalizacji na skuteczność polityki makroekonomicznej w zakresie rynku pracy

Słowa kluczowe: polityka makroekonomiczna, rynek pracy, globalizacja, regionalizacja

Dyscyplina: EKONOMIA

Typ dokumentu: ARTYKUŁ

E-mail autora: adam.damrath@tlen.pl

Streszczenie: Celem artykułu jest przedstawienie wpływu globalizacji i regionalizacji na możliwości oddziaływania państwa na rynek pracy poprzez politykę makroekonomiczną. Współcześnie obserwujemy na świecie coraz ściślejszą integrację państw oraz ludzi. W efekcie następuje powiązanie rynków i produkcji w różnych krajach, które stają się coraz bardziej współzależne. Jednocześnie wzrasta znaczenie regionalnych ugrupowań integracyjnych. Wszystkie powyższe czynniki wpływają na to, iż prowadzenie skutecznej polityki makroekonomicznej w zakresie rynku pracy jest coraz trudniejsze.

Autor: Paulina Uścianowska

Tytuł: Potrzeba dostosowania strukturalnego Afryki. Strukturalne programy dostosowawcze

Słowa kluczowe: dostosowanie strukturalne, strukturalne programy dostosowawcze, bezpośrednie inwestycje zagraniczne, kredyty dostosowawcze

Dyscyplina: EKONOMIA, PRAWO

Typ dokumentu: ARTYKUŁ

E-mail autora: paulause92@gmail.com

Streszczenie: Artykuł opisuje problem dostosowania strukturalnego Afryki. Odnajdziemy w nim definicję strukturalnych programów dostosowawczych i dostosowania strukturalnego. Autorka zajmuje się również wewnętrznymi i zewnętrznymi przyczynami wprowadzenia strukturalnych programów dostosowawczych w Afryce. W podsumowaniu możemy odnaleźć wpływ strukturalnych programów dostosowawczych na gospodarkę na przykładzie Botswany.

Twórcy i współpracownicy kwartalnika „Pieniądze i Więź”

Janusz Ossowski – twórca i redaktor naczelny kwartalnika „Pieniądze i Więź”; b. prorektor ds. kształcenia Wyższej Szkoły Finansów i Administracji w Gdańsku.; współtwórca systemu SKOK w Polsce (od 1990 r.); autor programów edukacyjnych oraz publikacji poświęconych filozofii i historii polskiej spółdzielczości finansowej, w tym książek *Jalmużna i kredyt* (2005), *Spoleczne instytucje oszczędności i kredytu w Polsce do 1939 roku. Słownik historyczny* (2017). Dyrektor Spółdzielczego Instytutu Naukowego, prezes Fundacji Edukacji Spółdzielczej.

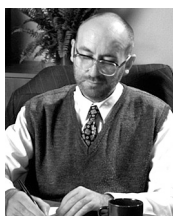
Grażyna Ancyparowicz – doktor habilitowany, była dyrektor Departamentu Finansów w GUS, specjalistka z zakresu rynków finansowych, statystyki ekonomicznej, informatyki i ekonomii politycznej; od października 2015 r. członek Narodowej Rady Rozwoju przy Prezydencie RP, od lutego 2016 r. członek Rady Polityki Pieniężnej. Członek Rady Naukowej Spółdzielczego Instytutu Naukowego.

Henryk Cioch – profesor nauk prawnych, adwokat związany z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim Jana Pawła II oraz Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; ekspert komisji sejmowych, członek Narodowej Rady Rozwoju powołanej przez Prezydenta RP, Lecha Kaczyńskiego; autor wielu publikacji książkowych i artykułów, zwłaszcza z zakresu prawa rzeczowego, fundacyjnego i spółdzielczego. Były senator RP, sędzia Trybunału Konstytucyjnego.

Adam Jedliński – profesor nauk prawnych, przewodniczący Rady Nadzorczej Krajowej Spółdzielczej Kasy Oszczędnościowo-Kredytowej; od 1990 r. współtwórca systemu SKOK w Polsce i ekspert sejmowy w zespole przygotowującym ustawę o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych; autor *Komentarza do ustawy o s.k.o.k.* (wspólnie z prof. Krzysztofem Pietrzykowskim) oraz licznych publikacji poświęconych kasom oszczędnościowo-kredytowym i problematyce z zakresu prawa cywilnego, w tym siedmiu książek. Przewodniczący Rady Naukowej Spółdzielczego Instytutu Naukowego.

Wiktor Kamiński – ekonomista, współtwórca systemu SKOK w Polsce; autor licznych publikacji z zakresu zarządzania finansami; członek Komitetu Sterującego ICURN (International Credit Union Regulator's Network).

Tomasz Kątownski – doktor nauk ekonomicznych, autor podręczników i artykułów z zakresu mikroekonomii, zarządzania zasobami ludzkimi oraz historii myśli ekonomicznej.

Joanna Ossowska – psycholog, mediator; sekretarz redakcji kwartalnika.

Elżbieta Ostrowska – profesor nauk ekonomicznych, wykładowca Uniwersytetu Gdańskiego (Katedra Bankowości) oraz innych uczelni ekonomicznych; była rektor Wyższej Szkoły Finansów i Administracji w Gdańsku; członek zarządu Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Gdańsku; autorka ponad 70 recenzowanych projektów badawczych i prac wdrożeniowych dla przedsiębiorstw regionu nadmorskiego oraz ponad 250 publikacji naukowych, w tym 13 książek z zakresu inwestycji przedsiębiorstw, rynków kapitałowych i pieniężnych, inwestycji finansowych, bankowości i zarządzania ryzykiem. Członek Rady Naukowej Spółdzielczego Instytutu Naukowego.

Krystyna Bieniewska – magister filologii polskiej, doradca metodyczny, korektor, redaktor językowy Wydawnictwa „Pieniądze i Więź”.

Andrzej Kozakowski – grafik komputerowy, informatyk, specjalista ds. spraw technicznych i projektowych.

RADA PROGRAMOWA:

prof. dr hab. **Adam Jedliński** – przewodniczący
prof. dr hab. **Eugeniusz Gostomski** (UG)
dr **Agata Czarnecka** (UMK)
dr **Piotr Grabowski** (PC)
dr **Jerzy Jankowski** (KRS)
dr **Tomasz Michałowski** (UG)
dr **Marek Szturo** (UWM)

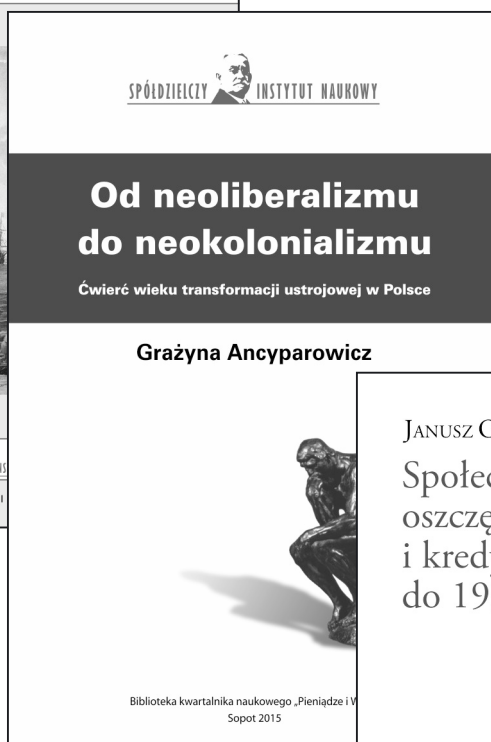
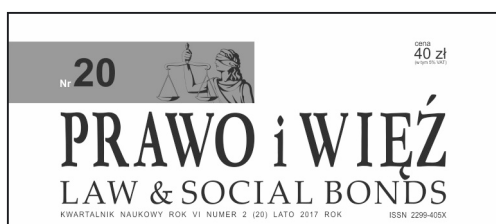

INTERNATIONAL BOARD:

dr **Nasir Iqbal** (Pakistan)
prof. **Rytis Krušinskas** (Litwa)
dr **Olive McCarthy** (Irlandia)
dr **Edward J. O'Boyle** (USA)
dr **Lina Sinevičienė** (Litwa)
dr **Mykoła Vaschenko** (Ukraina – Polska)
prof. **Svitlana Zapara** (Ukraina)

SPÓŁDZIELCZY INSTYTUT NAUKOWY

poleca

Nasze publikacje można zamawiać poprzez stronę www.sin.edu.pl

pocztą elektroniczną: sin@sin.edu.pl

lub pisząc na adres:
Spółdzielczy Instytut Naukowy
81-743 Sopot
ul. Władysława IV 22

MONEY AND SOCIAL BOND

(PIENIĄDZE i WIEŹ)

The Scientific Quarterly Journal Devoted to Economic, Legal and Social Issues.

Year XX, Issue 2 (75) Summer 2017

ISSN 1506-7513

PROGRAMME COUNCIL:

Professor **Adam Jedliński**
Professor **Eugeniusz Gostomski**
Agata Czarnecka, PhD
Piotr Grabowski, PhD
Jerzy Jankowski, PhD
Tomasz Michałowski, PhD
Marek Szturo, PhD

INTERNATIONAL BOARD:

Nasir Iqbal, PhD (Pakistan)
Professor **Rytis Krušinskas** (Lithuania)
Olive McCarthy, PhD (Ireland)
Edward J. O'Boyle, PhD (USA)
Lina Sinevičienė, PhD (Lithuania)
Mykoła Vaschenko, PhD (Ukraine – Poland)
Professor **Svitlana Zapara** (Ukraine)

Editorial Staff:

Janusz Ossowski, MA – Chief Editor
(Director of the Cooperative Research Institute)
Professor **Grażyna Ancyparowicz**
Professor **Henryk Cioch**
Wiktor Kamiński, MBA
Tomasz Kątownski, PhD
Joanna Ossowska, MA
Professor **Elżbieta Ostrowska**
Krystyna Bieniewska, MA
Andrzej Kozakowski

Cover: Auguste-Xavier Leprince, *The Harvest*

Cover source: Web Gallery of Art, Hungary
(www.wga.hu)

Publisher:

SPÓŁDZIELCZY **INSTYTUT NAUKOWY**

COOPERATIVE RESEARCH INSTITUTE

Editors address:

Spółdzielczy Instytut Naukowy
ul. Władysława IV 22, 81-743 Sopot
tel. 58 550 97 50, fax 58 550 96 90

e-mail: redakcja_piww@skok.pl
piw.redakcja@gmail.com
www.sin.edu.pl; www.p-i-w.edu.pl

ENG

Table of contents

IDEAS

- Jankowski Jerzy*, Social functions of the cooperatives in the economic thought of Franc Stefczyk on the base of chosen publications III
- Prowalski Abraham*, Jewish cooperatives in Poland III

MANAGEMENT PROBLEMS

- Świder Wojciech*, Stock market indicators P/BV and P/E as an investment criterion, on the example of WIG20 companies III
- Nazaruk Piotr*, Functioning of joint-stock companies' bodies managing seaports of fundamental importance for national economy. Administrative law issues – ex-post statutory impact assessment IV
- Jankowski Jerzy*, The analysis of propositions for changes in the cooperative law provisions in the years 2009-2015 IV
- Kotarski Piotr, Małozieć Cezary A., Szerkus Mateusz P.*, Financial liability of the workers employed under an employment contract and civil law agreement V
- Jankowski Jerzy*, Electronic form of the activity of housing cooperatives' members – the analysis of chosen threats V

OPINIONS – RESEARCHES – EVENTS

- Bierecki Dominik*, European Cooperative Society (SCE) in the light of International Cooperative Principles V
- Gostomski Eugeniusz, Michałowski Tomasz*, Susceptibility of the Economic and Monetary Union to asymmetric shocks VI
- Damrath Adam*, The impact of globalization and regionalization on the effectiveness of macroeconomic policy in the labour market VI
- Uścianowska Paulina*, The need for structural adjustment of Africa. Structural adjustment programs VII

IDEAS

Author: Jankowski Jerzy, PhD

Title: Social functions of the cooperatives in the economic thought of Franc Stefczyk on the base of chosen publications

Source: Pieniadze i Wiesz (Money and Social Bond) year: 2017, vol.: XX, number: 2 (75), pages: 7–14

Keywords: Franc Stefczyk, cooperatives, Polish society

Discipline: ECONOMICS, HISTORY

Language: POLISH

Document type: ARTICLE

Publication order reference (First author's office address): Jerzy Jankowski, Spoldzielczy Instytut Naukowy, ul. Wladyslawa IV 22, 81-743 Sopot, Poland

E-mail: zrsmrp@zrsmrp.com.pl

Abstract: Doctor Franc Stefczyk belongs to the bevy of precursors of the Polish cooperative movement, being both a theoretician and an originator of its structures in different branches. In his work he made use of the extensive knowledge and abilities acquired in the course of historical and law studies, as well as in his scientific work. For Stefczyk was an erudite and a type of scientist, who at the same time was able to use his abilities in community work, and political and economic activity, recognizing the needs of the individual, but also the entire nation and country. The aim of this article is to present Franc Stefczyk's views on the role and functions of the cooperative movement as the element of social life. In the economic thought of the originator of credit unions' system in the central place was always a man, who he described as the subject of the economic policy. An important element of this policy was for him the cooperative movement, which he regarded as one of the most effective ways of the defense and assistance to the most vulnerable economically social classes.

Author: Prowalski Abraham

Title: Jewish cooperatives in Poland

Source: Pieniadze i Wiesz (Money and Social Bond) year: 2017, vol.: XX, number: 2 (75), pages: 17–46

Keywords: credit cooperatives, Jews in Poland, economic history

Discipline: HISTORY, ECONOMICS

Language: POLISH

Document type: BOOK EXCERPTS

Abstract: In the next (43rd) part of the Cooperative Thought Library we remind excerpts from the Abraham Prowalski's study, entitled Jewish cooperatives in Poland, Warsaw 1933, which was published by the Credit Commission of the Committee for the Investigation of the Economic Needs of the Jewish People in Poland at the Institute of Ethnic Issues' Research. The Prowalski's study characterizes mainly the Jewish credit cooperatives (affiliated to the 3 revisory associations, i.e. the Union of Jewish Cooperative Societies in Poland, the Commonwealth Association of Societies Based on Self-Help, the Jewish Association of Merchants' Cooperative Societies) and the interest-free credit associations, the so-called Gemilas Chesed. In 1931 in Poland there were 766 credit cooperatives and 581 Jewish interest-free associations.

MANAGEMENT PROBLEMS

Author: Świder Wojciech, PhD student

Title: Stock market indicators P/BV and P/E as an investment criterion, on the example of WIG20 companies

Source: Pieniadze i Wiesz (Money and Social Bond) year: 2017, vol.: XX, number: 2 (75), pages: 47–60

Keywords: stock exchange, fundamental analysis

Discipline: FINANCE

Language: POLISH

Document type: ARTICLE

E-mail: wojtekswider92@wp.pl

Abstract: The article describes contradistinction between the technical and fundamental analysis. The author tested the results of companies (included in the WIG20 index) with specific values of stock market indicators. Two indicators

were analyzed: P/BV (the ratio of price to book value per share) and P/E (relation of price to earnings per share). Conclusions, that were made at the end of the paper, can be useful in making investment decisions.

Author: Nazaruk Piotr, PhD

Title: Functioning of joint-stock companies' bodies managing seaports of fundamental importance for national economy. Administrative law issues – ex-post statutory impact assessment

Source: Pieniądze i Wiesz (Money and Social Bond) year: 2017, vol.: XX, number: 2 (75), pages: 61–66

Keywords: managing company, seaport of fundamental importance for the national economy, statutory impact assessment

Discipline: LAW

Language: POLISH

Document type: ARTICLE

Publication order reference (First author's office address): Piotr Nazaruk, Europejska Wyższa Szkoła Prawa i Administracji w Warszawie, Wydział Prawa, ul. Grodzka 21/29, 03-750 Warszawa, Poland

E-mail: piotr.nazaruk@wp.pl

Abstract: In the article the author made an ex-post statutory impact assessment concerning the Ports and Harbours Act dated December 20th 1996. The assessment has been supplemented by a commentary to the Act amendment dated November 16th 2016 (Journal of Laws 2016.1954). Considering the above, the author presented a thorough assessment of the currently applicable administrative law regulations relating to joint-stock companies' bodies, managing seaports of fundamental importance for national economy (namely Gdansk, Gdynia, Szczecin and Swinoujscie). The analysis constitutes a rational criticism of legislative concept of the so-called special companies, referred to in article 611 point 11 of the Commercial Companies Code. During the last 20 years the said concept is being ineptly implemented by statutory regulations of port-based companies. The incongruity and inefficiency of the administrative law method of regulating the formation of port-based companies' system has also been indicated. The above has a negative impact on the controlling shareholder's (i.e. the

State Treasury) interests, and escalates conflicts with local municipalities. It has been indicated that the increased importance of the private law regulatory instruments concerning port-based companies' functioning (i.e. Commercial Companies Code in relation to soft law) would have a positive impact on the effectiveness of management and long-term development of seaports.

Author: Jankowski Jerzy, PhD

Title: The analysis of propositions for changes in the cooperative law provisions in the years 2009–2015

Source: Pieniądze i Wiesz (Money and Social Bond) year: 2017, vol.: XX, number: 2 (75), pages: 67–72

Keywords: cooperative law, cooperative democracy, cooperative self-government body, amendments to the cooperative law of 2009–2015

Discipline: ECONOMICS

Language: POLISH

Document type: ARTICLE

Publication order reference (First author's office address): Jerzy Jankowski, Spółdzielczy Instytut Naukowy, ul. Władysława IV 22, 81-743 Sopot, Poland

E-mail: zrsmrp@zrsmrp.com.pl

Abstract: In 2009 a process of assembling in the Polish Parliament legal documents, which in the assessment of Polish cooperatives' members were very harmful to the cooperative movement, has started. These projects haven't been consulted with the cooperative environment, which largely didn't accept proposed changes in the planned legislation. These propositions didn't match the principles of the International Cooperative Alliance, the law of the European Union, or principles of the legal democratic state and the free market, as well as the principles of competitiveness. The article constitutes the overview of initiatives concerning changes of the cooperative law in the years 2009-2015, and the evaluation of their value for the cooperative movement in Poland. Main areas of cooperatives' functioning, which should be regulated with amended provisions of the new law, were presented.

Authors: Kotarski Piotr, PhD student, Małozieć Cezary A., PhD student, Szerkus Mateusz P., PhD student

Title: Financial liability of the workers employed under an employment contract and civil law agreement

Source: Pieniądze i Wiesz (Money and Social Bond) year: 2017, vol.: XX, number: 2 (75), pages: 73–81

Keywords: financial liability, employment contract, civil law agreement, directors' service contract

Discipline: LAW

Language: POLISH

Document type: ARTICLE

E-mail: Cezary Małozieć maloziec@gmail.com
Piotr Kotarski piotr.kotarski@gmail.com

Mateusz Szerkus mszerkus@st.swps.edu.pl

Abstract: The paper discusses the financial liability of the employees based on the Polish law. The article next explores nature of liability in the context of Polish Labour Code and Civil Code. The analysis is also based on the judgements of the Supreme Court in this area. The remaining part of the article discusses liability of workers under civil law agreement and directors' service contract, potential damages for employers and responsibility for damage or loss of entrusted property.

Author: Jankowski Jerzy, PhD

Title: Electronic form of the activity of housing cooperatives' members – the analysis of chosen threats

Source: Pieniądze i Wiesz (Money and Social Bond) year: 2017, vol.: XX, number: 2 (75), pages: 82–84

Keywords: housing cooperatives, statutory bodies of the cooperatives, forms of the activity of cooperatives' members, types of communicating of cooperative's members

Discipline: ECONOMICS

Language: POLISH

Document type: ARTICLE

Publication order reference (First author's office address): Jerzy Jankowski, Spółdzielczy Instytut Naukowy, ul Władysława IV 22, 81-743 Sopot, Poland

E-mail: zrsmrp@zrsmrp.com.pl

Abstract: The draft bill of the amendment of the Cooperative Law act from July 22nd 2016 contains proposal of the alternative mode of placing the declaration in an electronic form, in relation to the traditional written form. It can encumber the cooperative with extra costs, preparing the additional infrastructure for the service of declarations filed electronically, and confirming their receipt. One should negatively assess such a modus operandi, as limiting the possibility of cooperatives' members to place the declaration in the traditional written form.

OPINIONS – RESEARCHES – EVENTS

Author: Bierecki Dominik, PhD

Title: European Cooperative Society (SCE) in the light of International Cooperative Principles

Source: Pieniądze i Wiesz (Money and Social Bond) year: 2017, vol.: XX, number: 2 (75), pages: 87–104

Keywords: European Cooperative Society (SCE), International Cooperative Alliance, Rochdale Principles

Discipline: LAW

Language: POLISH

Document type: ARTICLE

E-mail: d.bierecki@krpj.pl

Abstract: The International Cooperative Alliance (ICA) is the organization of cooperatives, cooperative organizations, and other organizations controlled by cooperatives or conducting the activity that is related to fulfilling the objectives of the cooperative movement. ICA members can be organizations that conform to the conditions laid down in the Statement of Cooperative Identity and observe objectives of the ICA. The Statement of Cooperative Identity consists of the so-called Rochdale Principles. The principles included in the Statement of Cooperative Identity are called Rochdale Principles because it is assumed that they were developed at one of the first cooperatives established in Rochdale, England, in 1844. Due to a declaration of The Statement of Cooperative Identity cooperatives are the only enterprises in the world with the agreed international principles of their operation. However the Rochdale Principles that consist on

The Statement of Cooperative Identity are not legal standards. They are not standards of international law or international agreements. The standards introduced by ICA are not commonly obligatory. Hence, it can be accepted that they are intra-organizational procedural standards. However, they make cooperatives stand out among other social and economic organizations such as corporations and enterprises.

The introduction of European Cooperative Society (SCE) into the legal systems of European Union (EU) member states followed the Council Regulation (EC) No. 1435/2003 of 22nd July 2003 on the Statutes for a European Cooperative Society (SCE), OJ EU L207/1 of 18 August 2003. In the system of European law, a regulation is a normative act that applies in each EU member state in the same form and, principally, is applied directly in each of the states. SCE is subject both to regulations of EU legal acts and normative acts issued by a domestic legislator. In conclusion of analysis of an SCE in the light of the international cooperative principles it has to be indicated that the SCE Regulation contains the legal characteristics of an SCE, but disregards the international cooperative principles that underlie the identity of all cooperatives.

Authors: professor Gostomski Eugeniusz, Michałowski Tomasz, PhD

Title: Susceptibility of the Economic and Monetary Union to asymmetric shocks

Source: Pieniądze i Wiek (Money and Social Bond) year: 2017, vol.: XX, number: 2 (75), pages: 105–115

Keywords: Economic and Monetary Union, euro area, asymmetric shocks, optimum currency area

Discipline: ECONOMICS

Language: POLISH

Document type: ARTICLE

Publication order reference (First author's office address): Eugeniusz Gostomski, Tomasz Michałowski, Uniwersytet Gdański, Wydział Ekonomiczny, Instytut Handlu Zagranicznego, ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot, Poland

E-mail: Eugeniusz Gostomski egostomski@wp.pl

Tomasz Michałowski t.michalowski@ug.edu.pl

Abstract: The subject of discussion in this paper is the Economic and Monetary Union (EMU), which is the most integrated currency area in the world. Authors try to answer a few questions: To what extent can it be regarded as the optimum currency area (OCA)? Is the Eurozone increasingly meeting the OCA criteria or is it moving away from being an optimum currency area? How does this affect the threat of asymmetric shocks in the EMU countries, and what can they do to mitigate their negative impact on their economies? The Economic and Monetary Union meets the criteria of the optimum currency area, specified in the theories related to this phenomenon, only to a limited extent. After a dozen or so years of functioning of the euro area, it is only a little closer to the optimum currency area. Member States are still vulnerable to asymmetric shocks, which only to a limited extent are mitigated by labour and capital mobility and fiscal policy coordination.

Author: Damrath Adam, PhD student

Title: The impact of globalization and regionalization on the effectiveness of macroeconomic policy in the labour market

Source: Pieniądze i Wiek (Money and Social Bond) year: 2017, vol.: XX, number: 2 (75), pages: 116–125

Keywords: macroeconomic policy, labour market, globalization, regionalization

Discipline: ECONOMICS

Language: POLISH

Document type: ARTICLE

E-mail: adam.damrath@tlen.pl

Abstract: The aim of this paper is to present the impact of globalization and regionalization on the potential for the state to influence the labour market through macroeconomic policy. Today we are witnessing the increasing integration of states and people in the world. As a result, markets and production in different countries are becoming increasingly interdependent. At the same time, the importance of regional integration groups is also increasing. All of the above factors have such an impact that the implementation of effective macroeconomic policy in the labour market is increasingly difficult.

Author: Uścianowska Paulina, PhD student

Title: The need for structural adjustment of Africa. Structural adjustment programs

Source: Pieniądze i Wiek (Money and Social Bond) year: 2017, vol.: XX, number: 2 (75), pages: 126–132

Keywords: structural adjustment, structural adjustment programs, foreign direct investment, adjustment loans

Discipline: ECONOMICS, LAW

Language: POLISH

Document type: ARTICLE

E-mail: paulausc92@gmail.com

Abstract: The article describes the problem of structural adjustment in Africa. It contains a definition of structural adjustment programs and structural adjustment. The author also deals with the internal and external causes of structural adjustment programs in Africa. The summary characterizes the impact of structural adjustment programs on the economy, on the example of Botswana.

INFORMACJE DLA AUTORÓW PUBLIKACJI

Uprzejmie informujemy, że do druku przyjmowane są publikacje, które uzyskały wstępną akceptację Redakcji.

Publikacja przyjęta do druku musi:

- być pozytywnie oceniona przez 2 niezależnych recenzentów [wzór recenzji do pobrania ze strony internetowej czasopisma]
- zawierać oświadczenie autora/autorów [wzór oświadczenia do pobrania ze strony internetowej]
- zawierać ponadto
  - Streszczenie (abstrakt) w języku polskim i (jeśli to możliwe) angielskim, w którym należy podać następujące dane:
  - Autor: Nazwisko / Imię / pierwsza litera drugiego imienia, tytuł naukowy
  - Tytuł: w języku polskim oraz (jeśli to możliwe) angielskim
  - Słowa kluczowe: w języku polskim oraz (jeśli jest to możliwe) angielskim
  - Dyscyplina: np. ekonomia
  - Typ dokumentu: np. artykuł
  - Miejsce zatrudnienia autora tekstu, dokładny adres (jak najdokładniejsze dane, np. wydział, instytut, katedra)
  - E-mail autora, który będzie podany do publicznej wiadomości
  - Telefon kontaktowy, tylko do wiadomości redakcji.

Do druku przyjmowane są artykuły i materiały o objętości maksymalnie 1 arkusza wydawniczego (40 000 znaków wraz ze spacjami), tj. ok. 22 stron znormalizowanych (1 800 znaków ze spacjami na stronie).

Komplet powyższych dokumentów [recenzje oraz oświadczenia w postaci skanu] wraz z tekstem artykułu można przesłać

drogą elektroniczną na adres:

redakcja_piw@skok.pl

lub

piw.redakcja@gmail.com

bądź pocztą na adres:

**Spółdzielczy Instytut Naukowy
Redakcja kwartalnika „Pieniądze i Więź”
ul. Władysława IV 22
81-743 Sopot**

SZCZEGÓŁOWE INFORMACJE O:

- * rodzajach publikacji przyjmowanych przez Redakcję
- * stosowanych formach zapisu komputerowego
- * zasadach umieszczania przypisów i bibliografii
- * wymogach Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego
- * zasadach recenzowania [wraz z wzorem recenzji do pobrania]

ZNALEŹĆ MOŻNANA STRONIE:

www.p-i-w.edu.pl

[zakładka Informacje dla autorów publikacji]

PEŁNA MOC

finansowa

KASA STEFCZYKA

kasastefczyka.pl
801 600 100, 58 782 93 00
(koszt wg taryfy operatora)

Szczegóły w placówkach Kasy.

Decyzja kredytowa zależy od indywidualnej oceny zdolności kredytowej.

SKOK
ubezpieczenia

Ubezpieczenia:
mieszkaniowe, podróżne,
NNW, komunikacyjne

Ubezpieczenia komunikacyjne z oferty innego ubezpieczyciela
niż TUW SKOK i TU SKOK ŻYCIE SA

**Nie igray
z losem!**

www.skokubezpieczenia24.pl